МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

ХУДОЛІЙ АНАТОЛІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК: 327(73)+808.51

ПУБЛІЧНИЙ ДИСКУРС У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТІВ США (1945 - 2012 рр.)

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми
міжнародних систем та глобального розвитку

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Науковий консультант:
КАНЦЕЛЯРУК Борис Іванович,
доктор політичних наук,
професор

Острог – 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....4

ВСТУП……..……5

РОЗДІЛ 1. ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИСТУПИ В ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ…….20

1.1. Теоретико-методологічні засади і джерельна база дослідження …20

1.2. Політичні промови як детирмінанти дискурсу……44

1.3. Концептуалізація проблеми публічних виступів……...53

Висновки до першого розділу……..68

РОЗДІЛ 2. ТРАДИЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСУ ПРЕЗИДЕНТІВ….....70

2.1. Ґенеза політичних виступів очільників США……71

2.2. Стереотипи дискурсу президентів……96

2.3. Дискурс як інструмент політичної дії…….....111

2.4. Іміджевий вимір виступів президентів ……..126

Висновки до другого розділу……...……...134

РОЗДІЛ 3. ПУБЛІЧНІ ВИСТУПИ ЯК ЧИННИК ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ АМЕРИКИ…….137

3.1. Антикомуністична риторики Г. Трумена……..138

3.2. Доктрина конфронтаційності Д. Ейзенхауера……157

3.3. Суперечливість політитики Дж. Кенеді……..167

3.4. Інтервенціонізм політичних заяв Л. Джонсона……..177

3.5. Мілітаристські мотиви в промовах Р. Ніксона – Дж. Форда…….188

3.6. Традиційність публічних виступів Дж. Картера…….205

3.7. Радикалізм політичних заяв Р. Рейгана……218

Висновки до третього розділу…….238

РОЗДІЛ 4. ІНЕРЦІЙНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО ДИСКУРСУ ПРЕЗИДЕНТІВ США ПОСТБІПОЛЯРНОГО ПЕРІОДУ…….240

4.1. Імперативи лідерства Дж. Буша- ст……240
4.2. Неоінтервенціонізм заяв Б. Клінтона……..256
4.3. Пріоритети політики Дж. Буша- мол……...276
4.4. Перезавантаження риторики Б. Обами……304
4.5. «Українське питання» в геополітичній стратегії Вашингтона …….326
Висновки до четвертого розділу……339

ВИСНОВКИ.....342

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..354

ДОДАТКИ……..441

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АНБ – Агентство національної безпеки

ДРВ – Демократична республіка В’єтнам

МВФ – Міжнародний Валютний Фонд

МДУ – Московський Державний університет

НАТО – Північно-Атлантичний союз

НаУОА – Національний університет «Острозька академія»

ОДКБ – Організація Договору про колективну безпеку

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ОСО – Договір про обмеження ядерних озброєнь

ПРО – Договір про протиракетну оборону

РНБ – Рада національної безпеки

РФ – Російська Федерація

СЕНТО – Організація центрального договору, військово-політичний блок на Близькому та Середньому Сході

СЕАТО – Південно-азійський блок

СНД – Союз незалежних держав

СНО-1(СТАРТ-1) – Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь між СРСР і США

СОІ – Стратегічна Оборонна Ініціатива

СОТ – Світова організація торгівлі

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

ФРЮ – Федеративна республіка Югославія

ЦРУ – Центральне розвідувальне управління

ЧНУ – Чернівецький національний університет

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Феномен американізму був і залишається предметом пильної уваги суспільствознавців і це закономірно, з огляду на роль Сполучених Штатів у процесах цивілізаційного розвитку. Презентанти численних шкіл і напрямків вивчення цього неординарного явища, попри різні підходи до його тлумачення, зрештою, розв'язують, передусім, дилему: перспективи збереження Америкою свого домінуючого становища і в поточному столітті, чи ймовірну втрату цього статусу (причому, за багатьма версіями, навіть вже в першій чверті XXI ст.). На разі залишаються малодослідженими важливі аспекти американської проблематики, зокрема, такий, як вплив публічного дискурсу американських президентів на зовнішню політику США.

Публічні виступи є посутнім компонентом політики кожного американського очільника. Вони мають глибокі традиції, започатковані ще «батьками-засновниками» Америки, і своє специфічне спрямування, що коротко зводиться до створення належних передумов для реалізації тих чи інших політичних імператив глави Білого дому. У спрощеному вигляді вони виконують суттєву рольову функцію – сприяти формуванню відповідної суспільної думки щодо намірів президента прийняти певне політичне рішення.

Всебічне дослідження проблеми політичної історії Америки дає змогу об'єктивно оцінити її поведінку на міжнародній арені, особливо в реаліях нинішнього світу, що вступив в еру кардинальних глобалізаційних трансформацій. Рольові функції публічного дискурсу глибше розкривають суть двох традиційних парадигм американської політики – ізоляціонізму та інтервенціонізму, на яких ґрунтується стратегія Вашингтона в усі часи. Політичні промови є вагомим підґрунтям функціонування цих парадигм.

Окремих підаспектів цієї теми принагідно торкалися у своїх працях різні дослідники, однак автономного, комплексного дослідження її досі немає. Потреба її вивчення обумовлена дедалі зростаючим впливом стереотипів

публічного дискурсу на масову політичну свідомість, формуванням поведінкової мотивації, а, отже, появою нових тенденцій у політичній сфері, що, зрештою, позначається на особливостях трансформації сучасної міжнародної системи.

Поглиблене вивчення публічних промов президентів дасть змогу виявити ті посутні чинники, на яких традиційно базується зовнішня політика США в певні історичні проміжки, зокрема – від початку «холодної війни» й до 2012-го року. Стереотипи публічного дискурсу є своєрідним фактором процесу глобалізації, загалом трансформації світового порядку. Актуальність проблеми пов’язана з імперативами Сполучених Штатів щодо вироблення нового зовнішньополітичного курсу відповідно до колізій світу, що динамічно глобалізується. Резонансні події останніх років (терористичні акти 11 вересня 2001 року, війни в Іраку та Афганістані, світова криза тощо) спричинили нестабільність системи міжнародних відносин, зумовили потребу зміни традиційних публічного дискурсу. Аналіз особливостей формування нових політичних уявлень, пов’язаних з руйнуванням попередньої системи цінностей, дає змогу зрозуміти специфіку прийняття президентами США важливих зовнішньополітичних рішень.

Системне дослідження теми публічних заяв передбачає потребу розгляду низки їхніх аспектів та підаспектів, зокрема, обґрунтування стійкості політичних традицій, спрямованих загалом на реалізацію стратегічних національних інтересів Сполучених Штатів на міжнародній арені, виявлення конкретних механізмів їхньої реалізації; з’ясування характеру і стану динамічних зрушень, що відбуваються в політичному житті США; колізій дезінтегрально-інтегральних тенденцій світового розвитку; способів адаптації світової суперпотуги до нових реалій. Зазначене, у свою чергу, актуалізує потребу об’єктивного аналізу трансформацій, які відбуваються під впливом процесів глобалізації в американській зовнішній політиці, де публічний дискурс традиційно відігравав суттєву роль. Президентські промови є одним з інструментів утвердження американського способу життя, пропаганди,

реалізації стратегічних імперативів, тобто лідерських устремлінь США. Особливо чітко це проявилося в періоди діяльності президентів, починаючи з Г. Трумена і закінчуючи Б. Обамою. Актуалізується дослідження і необхідністю застосування багатовимірного підходу до проблеми зовнішньої політики, оскільки фактор публічного дискурсу державного очільника досі висвітлений недостатньо.

З'ясовано роль ключових радників з адміністрацій президентів США зазначеного періоду у прийнятті політичних рішень; показано вплив президентського оточення на вироблення зовнішньополітичного курсу країни. Також досліджено риторику і політичну практику американських очільників щодо України.

Розглядувана проблема актуальна для українського політикуму, зокрема з огляду на той факт, що розуміння внутрішніх чинників (політичних традицій) як механізму впливу на формування зовнішньої політики країни дає змогу з'ясувати спонукальні мотиви поведінки президентів і, відповідно, вироблення стратегії відносин на міждержавному рівні. Адже Америка здійснює помітний вплив на Україну від початку проголошення її незалежності й дотепер. Крім того, входження нашої країни до кола світової спільноти, долучення її до глобальних трансформаційних процесів XXI століття потребує цілісного аналізу та ефективного стратегічного реагування, що є можливим за умови врахування імперативів і політичних традицій провідних світових акторів, у першу чергу Сполучених Штатів.

Оцінюючи роль публічних виступів президентів у зовнішній політиці США в Центральній і Східній Європі та Латинській Америці, автор робить спробу дати відповідь на деякі ключові питання щодо реалізації лідерських устремлінь Вашингтона. Зокрема, йдеться про географічні, політичні та фінансово-економічні фактори впливу, поширення демократичних цінностей, обстоювання прав і свобод людини, вирішення безпекових проблем тощо.

Використання публічних виступів очільниками США, по-перше, істотно впливає на формування зовнішньополітичного курсу, а, по-друге, обумовлює

необхідність практичної реалізації цього курсу. Таким чином, президенти опиняються заручниками виголошуваних політичних промов, що стало традиційним для них, отже, для зовнішньої політики Америки.

В роботі показано тенденцію до формування політичних традицій як наслідку дії публічних виступів, простежено динаміку заяв Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера, Р. Рейгана, Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами; розкрито роль політичних промов та їхній вплив на зовнішню політику Вашингтона на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

В дисертації розв'язується **наукова проблема**: у системному вимірі дослідити публічний дискурс як традиційно посутній чинник діяльності президентів США, його реальну рольову функцію у зовнішній політиці через призму традиційних підходів – ізоляціонізму та інтервенціонізму. Визначення ступеня використання публічних виступів як інструменту впливу на вироблення політичних рішень та їхню практичну реалізацію на міжнародній арені дає можливість поглибити теоретичне пізнання феномену американізму, особливо в контексті сучасних планетарних трансформацій. Зазначені чинники відображають специфіку американської політичної культури.

Дослідження публічного дискурсу сприяє формуванню пріоритетного напрямку вивчення даної проблеми, оскільки розширює діапазон висвітлення низки питань в сучасних цивілізаційних процесах з нетрадиційної точки зору.

Стан розробки функцій публічного дискурсу свідчить, що загалом її лише принагідно торкалися у своїх працях чимало дослідників, в основному зарубіжних. Наприклад, відомі суспільствознавці Е. Богардус, Д. Кемпбелл, У. Ліппман, А. Шафф розглядали проблеми, пов'язані з соціально-психологічними та філософськими особливостями впливу чинників на формування особистості, її соціалізацію, проте вони оминули такий важливий аспект, як дія детермінантів у політичній сфері.

Американознавці в колишньому СРСР керувалися єдиним, класовим, підходом, що призвело до упередженості та заперечення альтернативності думок і позицій щодо процесів політичної детермінації.

Російські аналітики розглядають публічний дискурс у комплексному вимірі (Д.В. Ольшанський, С. М. Медвєдєва, С.Г. Кара-Мурза тощо). Так, С. Кара-Мурза описує стереотипи політичного дискурсу як необхідні елементи людського існування, які допомагають впорядковувати різноманітність світу людини, однак аспект їхнього впливу на формування політичної свідомості залишився поза увагою вченого. С. Медвєдєва сприймає публічний дискурс як форму існування ідеології, що сприяє процесові обробки політичної інформації, проте не торкається проблеми його впливу на діяльність державних очільників.

Вітчизняні дослідники, серед яких, зокрема, П.М. Донець, А.Б. Коваленко, М.Н. Корнєв та О.М. Шерман, дотримуються біхевіористського підходу до вивчення явища публічних заяв. Вони вважають, що традиційні промови є підґрунтям для побудови схем, які покладені в основу формування вражень. Скажімо, О. Шерман виокремила загальні характеристики розглядуваного явища, описала технологію формування політичних стереотипів засобами ЗМІ. На разі конкретно питання впливу публічних промов на зовнішню та внутрішньополітичну діяльність державних очільників не стало предметом уваги цих науковців.

Загалом американська зовнішньополітична проблематика розробляється в Україні досить плідно: створено низку праць, що стали вагомим внеском у розуміння внутрішніх витоків ідеології і політики США на світовій арені. Цікавими науковими доробками успішно презентується українська школа американістики, фундатором якої є видатний вчений, професор Г.М. Цвєтков, а також продовжувачі його справи С.Й. Аппатов, Є.Є. Камінський, С.О. Шергін, О.В. Потєхін, І.А. Хижняк, Б. М. Гончар, Б.І. Канцелярук, Л.О. Лещенко, О.В. Зернецька, Л.Ф. Гайдуков, В.І. Головченко, О.А. Коппель, О.С. Пархомчук, ВП. Крижанівський, І.М. Коваль, С.В. Юрченко, А.В. Дашкевич, І.Д. Дудко, М.М. Рижков, О.В. Шевчук, С.Г. Федуняк,

С.П. Галака, І.І. Погорська та ціла плеяда молодих науковців, які зробили чималий внесок в розробку різноманітних аспектів американської проблематики, що стало вагомим підґрунтям нашого дослідження. Водночас слід зазначити, що проблема публічного дискурсу очільників не стала предметом автономного вивчення.

Президентські заяви відіграють помітну роль в діяльності лідерів багатьох країн світу, чи, зокрема, йдеться про західно- та східноєвропейські, країни Латинської Америки, демократичні та авторитарні. Дослідження цієї проблеми, зокрема, на прикладі Росії, Китаю, не менш актуальне, ніж Сполучених Штатів, однак на тлі розвитку явища публічних виступів американський досвід є найбільш показовим. Лідери західноєвропейських держав послуговуються дещо відмінними заявами, зважаючи на традиції та національні особливості.

Вивчення кореляції риторики і діяльності диктаторів (на кшталт Піночета чи Сталіна) уможливило б поглиблене розуміння рольової функції політичних заяв в діях очільників, зокрема впливу на формування суспільної думки тощо. Публічні заяви лідерів посттоталітарного режиму відіграють не менш важливу роль, ніж у демократичній державі.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках планової державної тематики кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія»: «Актуальні питання міжнародних відносин та інтереси України» (державний реєстраційний номер 0111U007987).

Мета і завдання дослідження. Виходячи з наявності тісного зв’язку між поведінкою політика і особливостями його публічного дискурсу, ми робимо спробу пояснити практичну діяльність американських президентів на індивідуальному рівні у традиційних та ситуативних вимірах.

Мета дисертаційної роботи полягає у цілісному політико-праксеологічному дослідженні системного взаємозв’язку між публічними

виступами президентів та формуванням зовнішньої політики Сполучених Штатів у контексті утвердження американського лідерства.

Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення таких завдань:

– систематизувати існуючі підходи і виробити авторський концептуальний підхід до оцінки проблеми публічного дискурсу;
– з'ясувати передумови формування стереотипів політичних заяв у зовнішній політиці Америки з урахуванням історичних традицій;
– виявити особливості публічних виступів американських очільників у зазначених хронологічних межах;
– з'ясувати характер взаємозв'язку між заявами і зовнішньополітичною практикою президентів Сполучених Штатів;
– розкрити роль публічних виступів як інструментів пропаганди у зовнішній політиці Вашингтона на глобальному, регіональному та локальному рівнях;
– порівняти політичні заяви лідерів США з метою виявлення стійкості певних поведінкових стереотипів;
– простежити еволюцію риторики американських президентів через призму традиційних парадигм – ізоляціонізму та інтервенціонізму;
– показати наслідки впливу президентських промов на зовнішньополітичну діяльність очільників;
– виявити ступінь впливу політичної риторики періоду «холодної війни» на відносини між США та Україною;
– з'ясувати рольову функцію публічного дискурсу у формуванні поведінкових стереотипів;
– встановити достовірність отриманих результатів дослідження.

Об'єктом дослідження є публічний дискурс та діяльність президентів Сполучених Штатів, починаючи з кінця Другої світової війни і посьогодні.

Предмет дослідження – рольова функція політичних промов американських президентів (від Г. Трумена до Б. Обами) як засобу пропаганди

у зовнішній політиці США через призму її традиційних парадигм – ізоляціонізму та інтервенціонізму.

Теоретико-методологічну основу дисертації склали принципи об'єктивності, багатофакторності, системності та історизму. Принцип об'єктивності сприяв вивченню існуючих закономірностей, які визначають зовнішньополітичну стратегію Америки. Системний підхід дав змогу розглянути міжнародно-політичну сферу як цілісний, складний механізм високого ступеня організації, що перебуває у постійній взаємодії з глобальним середовищем, уможливив поглиблене пізнання суті зовнішньої політики Вашингтона, з'ясування ролі публічного дискурсу в зовнішньополітичній діяльності президентів. Застосування принципу історизму дало можливість вивчати факти і політичні явища в конкретно-історичних обставинах, у взаємозв'язку та взаємозумовленості, з урахуванням еволюції і тенденцій поступу системи міжнародних відносин. Структурно-функціональний аналіз використаний для оцінки міжнародно-політичної дії США як провідного актора глобальних трансформацій.

Спираючись на положення методології, ґрунтованої на міждисциплінарному синтезі, ми здійснили спробу поглибити висвітлення теми, застосовуючи теорію синергетики, зокрема показати, як у міжнародних відносинах дедалі вагомішу роль відіграють чинники впливу, до яких відносимо публічний дискурс американських очільників. Зважаючи на колізії політичної ситуації у світі, зокрема процес глобалізації, дослідження політичних промов президентів Америки дає змогу об'єктивно оцінювати зовнішньополітичний курс цієї країни за різних ситуацій. Потенціал синергетичного підходу став у нагоді в процесі аналізу системи міжнародних відносин, яка зазнає нині кардинальних трансформацій.

Для об'єктивного висвітлення теми використовується **авторський концептуальний підхід**, який полягає у спробі встановити реальну роль, графічно і функціонально відобразити ступінь застосування публічних

виступів президентів та їхній вплив на формування, прийняття і реалізацію політичних рішень.

Біхевіористський підхід дав можливість аналізувати поведінку президентів у процесі досягнення мети у сфері зовнішньої політики. Компаративний метод виявився ефективним в порівнянні інституційного та функціонального вимірів зовнішньої політики США (зокрема, аналізу промов та політичної діяльності очільників).

Для розкриття теми використано методи аналізу, що відповідають різним етапам її розробки і аспектам розгляду. Так, на початковому етапі прислужився аналітико-тематичний метод обробки наукових джерел і метод синтезу. Зважаючи на різноплановість поставлених завдань, було застосовано емпірико-аналітичний метод.

При опрацюванні проблеми стали в нагоді і прикладні методи (контент-аналіз, івент-аналіз). Контент-аналіз уможливив виявлення стереотипів політичних промов («свободи», «тиранії», «лідерських амбіцій», «війни», «миру», «ворога», «небезпек», «безпеки світу», «місії США») та окреслення меж їхнього впливу на зовнішню політику Америки. Застосовуючи кількісний аналіз, ми виокремлювали і фіксували певні одиниці змісту, квантифікували отримані дані та узагальнювали результати з метою оцінки і прогнозування дій політичних акторів. Певними індикаторами публічних промов стали такі найбільш уживані категорії, як «вільні народи світу», «демократія», «диктатура», «агресія», «Богообраність», «американська місія», «світове лідерство», «війна», «військова могутність», «збройні сили», «мирне співіснування», «мирні угоди» і «роззброєння», що були характерними для кожного американського президента, діяльність котрого розглядається. Також відстежували колізії зміни смислового навантаження на певні категорії відповідно до каденцій дванадцяти очільників (від 1945 до 2012 рр.). Зроблено спробу з’ясувати, якими імперативами керується очільник держави при оцінці політичних подій, а також передбачити, які ймовірні рішення можуть бути ухвалені політиком за певних обставин. Виявлено частотність використання

певних політичних понять, а відтак – укладено таблиці за відповідними поняттями-індикаторами поведінки американських президентів. Кожен з них, починаючи від Г. Трумена і закінчуючи Б. Обамою, був оцінений за параметрами, типовими для американського політикуму і політичних традицій. Статистичні дані дали можливість виявити динаміку стереотипів політичних промов кожного президента і простежити кореляцію його виступів із зовнішньополітичною діяльністю, виявити ступінь впливу проголошуваних заяв на зовнішню політику. Івент-аналіз, спрямований на вивчення динаміки подій, дав змогу виокремити етапи розвитку ситуації та оцінити сутність політичного процесу. Праксеологічний та системний методи застосовувались в аналізі міжнародних відносин за такими форматами: США – Україна, Україна – Росія тощо.

Наукова новизна отриманих результатів та особистий внесок здобувача полягають в тому, що, на основі застосування сучасної методики наукового пізнання, використання комплексного міждисциплінарного підходу, розроблено оригінальну авторську концепцію, яка базується на визнанні діалектичного зв’язку зовнішньої політики Вашингтона з публічними виступами президентів.

Автор спробував показати вплив зовнішньої політики на формування публічних заяв американських очільників, про що до цього в дослідженнях згадувалося лише спорадично. Наукова новизна конкретизується у таких теоретичних висновках та практичних рекомендаціях:

вперше:

– на дисертаційному рівні системно досліджено президентські політичні промови як засіб пропаганди та їхню рольову функцію у виробленні та реалізації зовнішньої політики США через призму базових підходів – ізоляціонізму та інтервенціонізму;
– запропоновано авторську постановку проблеми, що полягає у комплексному підході до питань зовнішньої політики Вашингтона; застосовано оригінальний інструментарій дослідження (порівняльні таблиці індикаторів

політичних промов очільників), який уможливлює кореляцію поведінки політика з його риторикою; виявлено домінування традиційних уявлень президентів США про зовнішню політику; застосовано схему механізму кореляції публічних заяв як інструменту пропаганди та практичної діяльності очільників;

– висвітлено роль публічного дискурсу у політичній діяльності президентів США, з'ясовано ступінь його впливу, що передбачає ймовірність прогнозування зміни політичної ситуації;
– застосовано авторську «Верифікаційну шкалу» для оцінки достовірності отриманих результатів дослідження;

удосконалено:

– існуючі теоретичні підходи до проблеми формування зовнішньої політики Вашингтона;
– розуміння суті зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів з урахуванням чинника публічного дискурсу;
– визначення ролі ситуативних факторів у зовнішній політиці президентів (від Г. Трумена до Б. Обами);
– підхід до з'ясування місця України у східноєвропейській політиці США;

набули подальшого розвитку:

– дослідження публічного дискурсу під впливом традицій зовнішньої політики США, що відкриває новий напрямок вивчення даної проблеми;
– розширення значущості публічних виступів у політичній практиці очільників;
– з'ясування особливостей впливу традиційного політичного дискурсу на відносини між США та Україною.

Дослідження проблеми публічних виступів як явища та їхньої рольової функції у формуванні зовнішньої політики Сполучених Штатів є чи не першою спробою систематизації різних підходів до вивчення цієї проблеми, зокрема, аналізу еволюції наукових уявлень про їхню природу, принципи формування, виявлення механізму впливу на зовнішню політику Америки.

Хронологічні межі дисертаційної роботи обумовлені характером поставленої мети, що передбачає комплексне охоплення процесів внутрішньої, зовнішньої та прогностичних вимірів глобальної політики США, починаючи з 1945 року по 2012-ий. Обраний для дослідження період є особливим часовим проміжком, з огляду на суттєві трансформації на світовій арені, які відповідно позначилися на особливостях політичних виступів президентів.

Практичне значення отриманих результатів дослідження пов'язано з доцільністю використання розглянутого досвіду зовнішньої політики Сполучених Штатів під час їхнього становлення як світової суперпотуги та впливу на світові трансформаційні процеси. Принциповим є розуміння як суттєвої ролі дискурсу в зовнішній політиці США, так і особливостей американських преференцій (політичних та економічних) в реалізації зовнішньополітичного курсу Вашингтона. Основні положення та результати дослідження можуть бути враховані в діяльності відповідних відомств України.

Крім того, в контексті зростаючої ролі недержавного чинника, міжнародних взаємодій, результати роботи можуть бути корисними для акторів недержавної дипломатії. Систематизоване подання дослідницького матеріалу уможливлює використання окремих положень, основного змісту та висновків у наукових установах відповідної спеціалізації та навчальних закладах.

Апробація результатів дисертації. Тези, основні положення і висновки роботи були презентовані на міжнародних наукових, науково-теоретичних та науково-практичних конференціях: Warsaw East European Conference «Post-Communist World: 25 Years of Change» (Warsaw, University of Warsaw, July 5-8, 2006); міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурна комунікація: Мова – Культура – Особистість» (Острог, НаУОА, 31 травня-1 червня 2007 р.); XII наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки НаУОА» (Острог, НаУОА, 20-21 березня 2007 р.); Warsaw East European Conference «Democracy vs. Authoritarianism» (Warsaw, University of Warsaw, July 15-18, 2007); international conference «Political Linguistics» (Warsaw, University of Warsaw, September 13-15, 2007); Warsaw East European Conference

«Freedom and Power» (Warsaw, University of Warsaw, July 15-18, 2008); друга міжнародна наукова конференція «Одеські соціологічні читання», присвячені пам'яті І.М. Попової (Одеса, 12-13 вересня 2008 р.); міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми політичного менеджменту» (Київ, Український центр політичного менеджменту, 15-16 жовтня 2008 р.); IV міжнародна наукова конференція «Соціально-політична інтеграція: локальний, регіональний і глобальний виміри» (Одеса, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 5 березня 2009 р.); XIV наукова викладацько-студентська конференція, присвячена пам'яті Миколи Ковальського (Острог, НаУОА, 19-20 березня 2009 р.); III міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурна комунікація» (Острог, НаУОА, 2-3 квітня 2009 р.); міжнародна наукова конференція «Розвиток політичних систем та інститутів державного управління пострадянських країн» (Чернівці, ЧНУ імені Юрія Федьковича, 9-10 квітня 2009 р.); XII щорічна Фулбрайтівська конференція «Україна і світ: прагнення змін» (Київ, 18-19 грудня 2009 р.); XVI наукова викладацько-студентська конференція, присвячена 450-річчю Пересопницького Євангелія та 430-й річниці Острозької Біблії «Дні науки НаУОА» (Острог, НаУОА, 22-23 березня 2011 р.); XVII наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки НаУОА» (Острог, НаУОА, 21-22 березня 2012 р.); участь в 10-му Літньому Інституті американознавства в Україні на тему: «Громадська думка та формування громадянської політики в США» на базі Євпаторійської філії Східноукраїнського національного університету імені В. Даля (Євпаторія, 1-6 червня 2009 р.); грант від програми Фулбрайта під егідою Відділу освіти та культури Держдепартаменту США на проведення досліджень у США (спеціалізація – політичні науки). Тема дослідження: «Риторика та зовнішня політика екс-президента США Рональда Рейгана» (м. Лоренс, штат Канзас, США, листопад 2007 – травень 2008 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дисертації викладено у двох індивідуальних монографіях (Острог, 2009 р.; 2010 р.) та 33 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях.

Авторське тлумачення понять. Слід зауважити, що використані в дисертаційній роботі найбільш уживані та значущі поняття автор подає у власному тлумаченні, що глибше розкриває їхнє смислове навантаження.

1. *Публічний дискурс* – широкий спектр промов, виступів, заяв президентів, присвячених різним проблемам.
2. *Політичний дискурс* – поточна мовна діяльність очільників, пов'язана з суспільно-політичними проблемами.
3. *Публічні виступи* – складова публічного дискурсу, що розширює його пізнавальні рамки.
4. *Політичні заяви* – короткі виступи, повідомлення ситуативного характеру на політичну тему.
5. *Політичні промови* – докладніше висвітлення тієї чи іншої політичної проблеми.
6. *Спічі* – сентенції на політичну тему.
7. *Політична риторика* – сукупність політичних промов, виступів, заяв і спічів.
8. *Політичні стереотипи* – стійкі уявлення політичного характеру.
9. *Поведінкові політичні стереотипи президентів* – спосіб досягнення політичної мети.
10. *Постбіполярний період* – період після закінчення «холодної війни», який презентований каденціями президентів Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами і характеризується спробами конкурентної боротьби за право лідерства.

Роботу можна оцінити за «Авторською верифікаційною шкалою» для підтвердження достовірності отриманих результатів, їх відповідності проаналізованим джерелам, логічної вмотивованості зроблених узагальнень та висновків, ступеня авторської доказовості та аргументації, можливості використання окремих положень для подальшої теоретичної розробки проблеми, а також безпосередньо у практичній діяльності політиків. Запропонована нами шкала містить такі пункти верифікації:

1. Обґрунтованість актуальності дослідження.
2. Відповідність і доступність джерельної бази.
3. Оригінальність авторського підходу.
4. Доцільність мети і завдань дослідження.
5. Адекватність композиційної будови.
6. Ефективність використаних науково-методологічних засад.
7. Рівень аргументації, наукової доказовості.
8. Логічна вмотивованість узагальнень та висновків.
9. Ступінь розкриття теми.
10. Практичне значення дисертації.

Структура дисертації обумовлена її метою та поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, дев'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг тексту становить 463 сторінки, з них основного – 353 сторінки. Список використаних джерел (87 сторінок) налічує 931 найменування українською, англійською, російською, німецькою та польською мовами. В додатках вміщено авторські таблиці стереотипів-індикаторів публічного дискурсу президентів.

РОЗДІЛ 1.
ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИСТУПИ В ПУБЛІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Дослідження спонукальних мотивів і специфічних чинників, що суттєво впливають на прийняття політичних рішень американськими президентами, традиційно привертає пильну увагу численних американістів. І це зрозуміло: адже означене дає змогу не лише об'єктивно пояснювати сутність зовнішньої політики США, а й спрогнозувати дії певного лідера за певної ситуації.

В першому розділі дисертаційної роботи розглянуто власне феномен публічного дискурсу та описано його особливості. Показано, що важливим механізмом передачі інформації та інструментом переконання є політична промова американських президентів. Висвітлено структуру, функції та етапи розвитку політичних стереотипів, які є посутнім елементом політичного дискурсу, тобто розкривають його реальну роль.

1.1. Теоретико-методологічні засади і джерельна база дослідження

Вплив цілої низки чинників на формування зовнішньої політики Сполучених Штатів є багатовимірною проблемою, що відображено в численних наукових публікаціях, значну частину яких критично використано під час написання даної дисертаційної роботи. Джерельна база дослідження зумовлена як його структурою, так і авторським концептуальним підходом до розробки теми. Відповідно до теоретико-аналітичного та емпіричного характеру, джерела умовно можна поділити на окремі блоки. За авторською класифікацією, зокрема, на такі:

1. Найважливіші промови американських президентів, починаючи від Г. Трумена і закінчуючи Б. Обамою [1-120].

2. Виступи, заяви державних секретарів, віце-президентів, міністрів оборони США, директорів ЦРУ, начальників об'єднаних штабів тощо [121-158].

3. Базові політико-правові документи: Конституція США, Білль про права, Декларація незалежності, а також низка фундаментальних і поточних матеріалів виконавчої влади – безпекових стратегій, указів, урядових інструкцій на підтвердження документів і рішень, підготовлених президентськими адміністраціями [159-167].

Значну кількість документів цієї групи становлять офіційні публікації органів виконавчої влади, щорічні офіційні урядові звіти, меморандуми, доповіді Ради національної безпеки, Державного департаменту, Міністерства оборони, Центрального розвідувального управління [168-182], робочі документи Конгресу: резолюції, слухання з найбільш актуальних питань, доповіді, письмові звіти [183-187], документи багатостороннього характеру, прийняті в рамках ООН [188], двосторонні угоди, спільні заяви, декларації лідерів США і України, США і Росії [189-196].

4. До окремої групи віднесено періодичну пресу. При підготовці дисертації використано інформаційно-аналітичні матеріали періодики США, України, Росії – «The Washington Post», «The New York Times», «The Los Angeles Times», Wall Street Journal, «День», «Дзеркало Тижня», «Независимая газета» та інші [197-226], що дало змогу простежити динаміку та оцінки поточної зовнішньополітичної діяльності американських адміністрацій. Окреме місце займають матеріали та публікації Інтернет-агентств – «Voice of America», «BBC», «Українська правда», «Ukraine Foreign Affairs» [227-241].

Решта джерел в сукупності – це колективні наукові розробки, індивідуальні та колективні монографії, енциклопедичні джерела, статті у періодичних наукових виданнях, представлені, насамперед, оригінальними англомовними виданнями, а також періодичні наукові часописи з проблематики зовнішньої політики і міжнародних відносин: американські, російські та українські видання, серед яких – «Studies in International Affairs»; «World Policy Journal»; «Atlantic Monthly»; «Foreign Affairs»; «American Political Science Review»; «Review of International Political Economy»; «США, Канада»; «Наука та оборона»; «Політичний менеджмент» та деякі інші [242-269].

Автор використовував розробки вчених – політологів, істориків, соціологів, політиків, філософів, контекстуально залучаючи також праці соціального, економічного та країнознавчого характеру. Застосування історичного, порівняльного, хронологічного та аналітико-узагальнюючого методів аналізу зумовило авторський підхід до класифікації решти джерел за чотирма основними напрямками. Перший – формування теоретичного підґрунтя дослідження, пов’язаного з виявленням сталих уявлень як істотних, однак прихованих чинників впливу на формування зовнішньої політики Сполучених Штатів. Другий сприяв поглибленому розумінню політичних традицій Америки. Третій допоміг виокремити особливості, які позначаються на суті зовнішньої політики Америки періоду «холодної війни». Четвертий дав можливість висвітлювати тенденції, які характеризують міжнародно-політичну стратегію США періоду постбіполярності. На разі кожен напрям поділяється на окремі групи за таким принципом: колективні та індивідуальні наукові праці американських і західноєвропейських фахівців, аналітичні розробки та розвідки російських вчених, дослідження українських науковців.

Історіографічна література, віднесена до першого напряму, репрезентована, насамперед, розробками західних науковців. Привертає увагу, що в історії вивчення традиційних уявлень, яка налічує більше 80-ти років, їхньої вичерпної класифікації досі не існує [270-276]. В науковій літературі розглянуто проблеми, переважно пов’язані з соціально-психологічними особливостями впливу сталих уявлень на загальні тенденції формування особистості, її соціалізації, проте майже не досліджено проблему політичних стереотипів. Винятком є хіба що колективна праця Дж. Л. Саллівана, У.М. Рана та Т. Дж. Рудольфа [277: 25], в якій зроблено спробу дати часткову періодизацію вивчення проблематики стереотипізації на парадигмальному рівні. Зазначене актуалізує потребу системного вивчення цього аспекту проблеми, особливо в контексті процесу нинішніх трансформацій світ-системи та ролі в ньому Сполучених Штатів.

Ми виявили такі напрямки в дослідженні стійких уявлень: соціальний, структурний, когнітивний і дискурсивний.

Поняття політичного стереотипу було уведено в обіг соціологом У. Ліппманом в 1922 році. Концепція американського науковця полягає в тім, що ці уявлення допомагають людині, в першу чергу, орієнтуватися в масиві суспільно-політичної інформації, економлять її зусилля під час сприйняття складних соціально-політичних явищ, фіксують і захищають її цінності. Соціолог виокремив дві причини, що справляють вплив на формування політичних стереотипів: використання принципу економії зусиль та захист існуючих групових цінностей [278:72]. Слід зауважити, що дослідник оминув іще одну причину їхнього виникнення, а саме – захист домінуючої ідеології. Стереотипізація, на його думку, є основою пропаганди, а стереотипи є захисним засобом, який виправдовує позицію тієї чи іншої особистості. Вони є стійкими, незмінними ідеями, узагальнюючими та перебільшеними образами суспільних процесів і політичних подій. У. Ліппман у своїй концепції скоріше позитивно оцінює роль стійких уявлень у повсякденному житті, які є зв’язними ланками традиції. По суті справи, дослідник запропонував розглядати зміст політичної практики як потік ідеологічних фікцій, спрямованих на створення хибних уявлень про реальність, оскільки вбачає в цих ірраціональних утвореннях ключ до трактування суспільної свідомості, її форм існування. Політичне маніпулювання, таким чином, поставало як наслідок певних соціальних закономірностей, що визначають функціонування масової свідомості. Проте, на нашу думку, такий підхід є хибним, оскільки не враховується факт діяльності пропагандистів, ідеологів та політтехнологів, які свідомо і цілеспрямовано впливають на процес формування стійких уявлень.

Після публікації книги У. Ліппмана, дослідження цієї теми продовжили американські аналітики Д. Катц і К. Брейлі, які дійшли висновку про те, що упередження та традиційні уявлення нерозривно пов’язані. Вони вважали, що стереотипи слугують базою для упередженої емоційної реакції [279: 183]. На

жаль, дослідники не вийшли за межі соціології, фактично дублюючи здобутки У. Ліппмана.

Уявлення про стереотипи розширив британський філософ С.А. Мейс [280], який досліджував особливості впливу стійких уявлень, однак предметом його уваги не стала проблема їхнього впливу на формування політики країни і загалом позиції державних очільників.

Американські дослідники М.А. Мінес і В. Буханан досліджували ступінь впливу міжнародних конфліктів на формування традиційних уявлень [281; 282] і дійшли висновку, що вони є гнучкіші, ніж прийнято вважати. Їхні висновки ґрунтувалися на вивченні стійких уявлень американців про росіян. Результати дослідження засвідчили, що традиційне сприйняття росіян змінилося суттєво між 1942 і 1948 рр. у контексті погіршення повоєнних відносин. У 1948 році американці сприймали росіян як менш сміливих і працьовитих та більш жорстоких і підступних. Очевидно, що на зміну такого підходу вплинула пропагандистська кампанія, розгорнута після закінчення Другої світової війни (під час якої росіян сприймали як союзників), що збіглося з початком «холодної війни», коли росіян вважали ворогами та агресорами. Реалії функціонування стійких уявлень свідчать про їхній керований характер, що змінюється залежно від цілей політичних діячів.

Американські аналітики Ф. Лавіолетт, К. Сільверт (1951), М. Шеріф (1966; 1967) і Л. Даеб (1963) мало що додали до вивчення даного феномену, підтвердивши існуючі характеристики досліджуваного явища [283; 284-285; 286-287]. Л. Даеб виявив чутливість стереотипів до контексту їхнього формування. При вивченні різних груп американців він виявив, що їх сприймали більш позитивно в тому випадку, коли про них йшлося відразу після росіян і, навпаки, американців оцінювали більш негативно, якщо про них йшлося після німців. З огляду на зазначене, слід зважати на фактор порівняння у власне спробах здійснення традиційного сприйняття цього феномену.

Є. Ноель-Нойман розглядала процес формування сталих понять через призму соціального чинника, уникаючи міждисциплінарного підходу. Як і

чимало попередників, вона обмежила своє дослідження соціологією, вважаючи причиною появи стійких уявлень поведінку, близьку до конформізму, що обумовлює потребу людини змінювати свій публічний дискурс через страх викликати невдоволення в оточуючих [288: 140].

А загалом трактування цього феномену західними дослідниками характеризується тим, що його сприймають як негативне явище суспільної свідомості. На разі, вивчення стосувалося більше соціальних аспектів цього явища, ніж його впливу на політичні процеси. На наше переконання, дослідники недооцінили традиційні уявлення як чинники впливу на політичну діяльність, хоча торкалися окремих аспектів цієї тематики.

Структурний напрямок вивчення традиційних уявлень пов’язаний із теорією Г. Оллпорта. Аналізуючи процеси формування стійких уявлень, вчений розрізняє категорію, настанову та власне стереотип, який на його думку, виступає гіпертрофованим уявленням, що виправдовує симпатію чи антипатію до групи [289: 352]. Трансформування категорії в стереотип відбувається завдяки дії настанови, що виражає позитивне чи негативне ставлення до об’єкта. Так, фраза «політик – це хитрун» відображає стереотип, тобто це є образом, інформацією про політичний об’єкт. А твердження «я терпіти не можу політиків» виражає настанову, тобто свідчить про емоційне ставлення до них і їхню оцінку. Як вважає Г. Оллпорт, єдине, що не змінюється в потоці суперечливої інформації, – це симпатія й антипатія, які об’єкт виражає щодо іншої групи, тобто тут домінує емоційне сприйняття. Структурна теорія теж оминула питання взаємозв’язку з діяльністю політиків.

Глибше сприймати феномен стійких уявлень допомагає теорія когнітивного підходу, відображена у дослідженнях Г. Теджфела [290:79-97] та П. Оукіз [291:73], які акцентували увагу на адаптивному функціонуванні людини під час формування стереотипів. Г. Теджфелу вдалося сформувати нове сприйняття про це явище, як про продукт нормальних когнітивних процесів, хоча й дотримувався думки про те, що стереотипи є недосконалими уявленнями, жорсткими за своєю природою. На думку британської дослідниці

П. Оукіз, інерція мислення і поведінки також є причиною появи сталих уявлень [291:73]. Сприйняття особистості формується на ідентифікації інших людей як членів відповідної групи. Зазначене твердження має дві особливості. По-перше, сприймаючи ту чи іншу людину як члена якоїсь групи, її ототожнюють з певними членами тієї самої групи і вирізняють з-поміж інших. По-друге, сприйняття, що базується на груповій приналежності, містить дискримінаційні мотиви – ми маємо схильність вірити, що групи, до яких ми належимо, кращі, ніж ті, до яких ми не належимо. І хоча напрямок наукових розвідок змістився з аналізу змісту на вивчення самого процесу формування сталих уявлень, проте й ці дослідження не торкнулися сфери політики.

Вивчення означеної проблеми Л. Фестінгером не змінило загального підходу до її оцінки. Він дотримується думки, згідно з якою у свідомості людини виникає дисонанс стосовно якогось питання. Для того, щоб зменшити дискомфорт, суб'єкт вибирає відповідну стратегію:

- змінює власну поведінку, погляди;
- не бажаючи змінюватися сам, намагається змінити навколишній світ, шукаючи тих, хто буде його підтримувати;
- додає нові елементи до існуючих знань [292: 47].

Теорії Л. Фестінгера бракувало емпіричних підтверджень, вона була обмежена соціально-психологічними рамками підходу, що применшувало її цінність і роль у вивченні цього феномену.

Альтернативні думки щодо розглядуваного явища висловлюють К. Гофман, Н. Херст [293] і Дж. Лакофф [294]. Перші два підкреслюють, що стійкі уявлення належать до категорії понять, які загалом мають репрезентувати навколишню дійсність, навіть, якщо вони можуть дати спрощений варіант такої реальності. Дж. Лакофф вважає, що стійкі уявлення є усвідомленими, однак не точними. Типовим сучасним американським стереотипом можна вважати уявлення про політика, егоїстичного та нечесного [294: 143].

Когнітивний підхід певною мірою доповнює теорія, запропонована Г. Теджфелом, згідно з якою категоризація – це спосіб впорядкування

навколишньої дійсності [295: 144-167]. Теорія ґрунтується на таких положеннях:

- соціальне середовище впливає на формування та зміну цих понять;
- формування традиційних уявлень є наслідком конфлікту за оволодіння природними та моральними (статусу і престижу) ресурсами тощо;
- самооцінка суб'єкта залежить від приналежності до тієї чи іншої соціальної групи. Зміна статусу соціальної групи спричиняє вплив на самооцінку всіх її членів.

Проте, погляди Г. Теджфела на це явище мають теоретичний характер і не пояснюють особливостей діяльності політиків. Когнітивний підхід дослідника також виявився обмеженим з точки зору взаємозв'язку сталих понять і політичних процесів.

Пізнавальний діапазон тлумачення цього феномену розширює теорія дискурсивного підходу. Серед її апологетів слід виокремити Дж. Потера, М. Білліга, Д. Велтмана, В. Гемсона та Х. Герцога, Н. Феєркло, Г. Креса, Р. Фоулера, Р. Хоуджа, Т. Трю та ін. Дискурсивний підхід до трактування сталих уявлень – це сукупність досліджень, орієнтованих на вивчення різних дискурсивних ситуацій або їхніх елементів, наприклад промов політичних лідерів чи публічних дискусій на злободенні політичні теми.

Британські вчені Дж. Потер і М. Ветерелл [296: 25] стверджують, що політичний дискурс є дією, а як суб'єкт ідеологічного спрямування він описує та інтерпретує світ, визначаючи моральний кодекс (добра та зла) і значною мірою епістемологічний порядок (можливе і неможливе). Він впливає на формування реальності та досвіду шляхом використання традиційних уявлень. Щоб називатися «борцем за свободу», слід здійснювати конкретні кроки, витрачати кошти та обстоювати політичні погляди, що абсолютно протилежні терористичній діяльності.

Іншої думки про дискурс британський дослідник М. Білліг, який вважає, що політики успішно постулюють певні ідеї через дискурс за умови надання йому ідеологічного забарвлення [297:240]. Ідеологи, поширюючи погляди тієї

чи іншої політичної сили, добирають певні елементи, ідеологеми, на кшталт «свобода», «демократія», «тиранія», а потім імплікують їх в існуючу картину світу. Таким чином відбувається формування стійких уявлень. Ідеологія пояснює існуючий лад, залежно від status quo, пропонує бачення того, що могло б змінити чинний порядок, що слід зробити, і що спонукає до змін.

На основі здійсненого дослідження Г. Крес і Р. Хоудж доходять висновку про те, що існує тісний зв'язок між ідеологією та стереотипами [298:6]. З одного боку, такий підхід був прогресивним у порівнянні з попередніми трактуваннями і науковою парадигмою знань, оскільки сприяв формуванню погляду на стійкі уявлення як елемент ідеології та політичної свідомості. З іншого боку, дослідники не намагалися виявити та класифікувати ідеологічні поняття. Їм не вдалося створили цілісної класифікації цих понять.

Домінуючими в наукових дослідженнях польських вчених, зокрема А. Шаффа та А. Боднара, є загальнотеоретичний та історичний підходи до вивчення стійких уявлень [299: 35; 300:26]. Праці А. Шаффа присвячені проблемам гносеологічного аспекту процесу стереотипізації. А. Боднар тлумачить сталі поняття в системі політичної культури суспільства. Загалом більшість сучасних польських суспільствознавців розглядають стійкі поняття як скорочене, спрощене і ціннісно забарвлене уявлення про дійсність, що існує в політичній свідомості. Думаємо, що дослідженням цих науковців бракує емпіричних даних, пов'язаних з конкретними політиками. Їхній підхід є поверхневий, потребує значних наукових зусиль і належного концептуального обґрунтування.

Дискурсивний підхід не спричинив суттєвих змін у науковій парадигмі щодо питання стійких політичних уявлень.

Слід визнати, що загалом наукові розвідки західних суспільствознавців є теоретичними, позначені фрагментарністю і поверхневістю. Серед згаданих досліджень відсутні праці емпіричного характеру. Вивчення традиційних уявлень залишається поза сферою політики, а такий підхід суттєво обмежує

аналіз політичної діяльності, нівелює їхню роль як істотних чинників впливу на зовнішню та внутрішню політику держави.

Оцінюючи стан розробленості розглядуваної теми в колишньому СРСР та РФ, слід зазначити, що проблема стереотипізації політичної свідомості загалом досліджується з 60-х-70-х років XX століття. Радянські науковці розглядали стійкі уявлення з точки зору соціології, філософії та ідеології.

У радянській науковій літературі концепція У. Ліппмана набула докладного висвітлення. Дослідження цієї проблеми пов'язано з іменами І.С. Кона, П.Н. Шихірєва, В. Л. Артемова, О.О. Бодальова, В.М. Куніциної, В.М. Панфьорова, В.А. Ядова, О.В. Каштана та інших.

І. Кон і П. Шихірєв розуміли під стійким поняттям упереджену думку про властивості людей та явищ, що не ґрунтувалася на безпосередній оцінці кожного явища, а була виведена зі стандартизованих суджень і очікувань [301: 188]. Вони дійшли висновку про те, що індивід, з одного боку наполегливо зберігає стійке уявлення тому, що воно виражає і захищає його особисті інтереси; з іншого – виражає і захищає інтерес соціальної спільноти, яка визначає його поведінку [302:172-173]. Підхід зазначених дослідників був науково обмеженим, оскільки вони розглядали згадане явище відірвано від реальності. Це був суто теоретичний підхід, якому бракувало емпіричного підґрунтя.

В.Л. Артемов і В.О. Ядов підкреслювали позитивну роль стереотипів, зазначаючи їх важливість, оскільки вони формують у людини відчуття безпеки у небезпечному світі [303:93; 304: 47-58]. Проте науковці не вийшли за межі психології та соціології, не кажучи про політологію, якої майже не існувало в ідеологічно налаштованому суспільстві.

Джерелом формування соціальних стійких уявлень, на думку російських дослідників О.О. Бодальова, В.М. Куніциної та В.М. Панфьорова, є вироблені суспільством норми [305:152]. Стереотипізація є одним із дієвих інструментів пізнання світу, що дає змогу швидко і надійно категоризувати, спрощувати соціальне оточення людини, робити його зрозумілим, а, отже, прогнозованим. Оцінна поляризація на користь своєї групи, що дає людині відчуття причетності

і захищеності – мотиваційна основа цього механізму. Недоліком такого підходу було хибне уявлення про те, що завдяки цим поняттям люди чітко знають, як поводитися в тому чи іншому випадку: що погано, а що добре, хто має рацію, а хто ні. Однак стійкі алгоритми, на яких ґрунтуються їхні судження, можуть бути сформованими на помилкових передумовах або певних, не завжди обґрунтованих переконаннях.

О.В. Каштан розглядав даний феномен як підґрунтя суспільної свідомості [306:95]. На його думку, сталі уявлення формуються в суспільній свідомості під впливом інверсованого (викривленого) сприйняття об’єктів навколишнього середовища. Було б доречно проектувати такий підхід на сферу політики, виявивши межу впливу традиційних уявлень на політичну діяльність, проте дослідник не розвинув свою теорію, обмежившись міркуваннями філософського характеру.

З часом відбулося переосмислення сутності згаданого явища, і сьогодні більшість російських науковців трактують його як стійке утворення і позитивно оцінюють його зміст. Цій темі присвятили свої дослідження В.С. Агєєв [307; 308], Т.Г. Стефаненко [309; 310], І.Л. Вікентьєв [311], Ю.А. Сорокін [312], Є.В. Єгорова-Гартман [313], В.А. Янчук [314], О.Ю. Сємєндяєва [315], О.М. Ваніна [316]. Проте відсутні праці в яких вивчається роль сталих уявлень у діяльності політиків, хоча цієї теми частково торкаються такі дослідники, як І.В. Малишева [317], Д.В. Ольшанський [318], А.Б. Бушев [319], В.П. Корольова [320], С.М. Медведєва [321] та С.Г. Кара-Мурза [322].

В.С. Агєєв, Т.Г. Стефаненко, І.Л. Вікентьєв і С.Г. Кара-Мурза вважають стійкі поняття необхідним елементом людського існування, який допомагає людям впорядкувати різноманітність світу у своїх уявленнях, створювати для себе зручну «псевдореальність». На думку Є.В. Єгорової-Гартман вони є спрощеними уявленнями, своєрідним тавром, яке суспільна думка ставить на тих чи інших людей, явища, суспільні групи [323:143]. Невисвітленим залишилося питання впливу згаданих уявлень на політичну діяльність. Дослідниця дотримується думки про стійкі поняття як негативні чинники

впливу на суспільну свідомість. Вона не виходить за межі усталеного погляду, уникає питання впливу означених понять на діяльність американських президентів, хоча їхній політичний спадок є предметом її уваги. Д. Ольшанський виокремив джерела формування стійких поглядів: обмежений індивідуальний, груповий досвід, інформація, якою володіють люди в повсякденному житті та деякі специфічні явища, що виникають у сфері міжособистісного спілкування та взаємодії – вплив настанов, чуток тощо. С. Медвєдєва вважає, що політичні стереотипи слід розглядати як форму існування ідеологій, коли ідеологічні доктрини стають елементами масової свідомості. Наприклад, людина швидше і легше згадує деякі специфічні риси політичного об’єкта, легко використовує уявлюваний образ, а дії та судження на основі стереотипів більш автоматизовані. Функція традиційних політичних уявлень полягає у спрямованості процесу переробки соціально-політичної інформації. Дослідниця припускає, що стереотипи утворюють своєрідну систему, в якій більш загальні з них підпорядковують собі часткові [324:92]. У випадках, коли інформація суперечить якомусь політичному переконанню, слабко пов’язаному з іншими поглядами, то суб’єкт може легко змінити свою точку зору. І навпаки, переконання можуть бути стійкими, якщо для їхньої зміни потрібно переглянути значну кількість поглядів.

Недоліком зазначених підходів є ідеологічна заангажованість та вузькопрофільна обмеженість, коли дослідники не виходять за межі власної спеціалізації та існуючих ідеологічних імперативів. Підходи цих дослідників теоретичні за характером; вони не досліджували роль стереотипів у практичній діяльності конкретного політика.

Слід констатувати, що чимало питань, починаючи з визначення поняття політичного стереотипу, технологій його формування до механізму дії, на даний час в українській науці залишаються слабо вивченими. Українські дослідники, серед яких, зокрема Н.Ю. Бутенко, А.Б. Коваленко та М.Н. Корнєв, дотримуються біхевіористсько-когнітивного підходу до розгляду згаданого явища. О.М. Шерман досліджувала особливості формування традиційних

уявлень засобами масової інформації. Окремі аспекти означеного явища вивчали такі українські дослідники, як Л. Боровська, О. Клименко, Х. Козак, У. Ільницька та О. Рудакевич.

На разі Н.Ю. Бутенко виокремила деякі особливості стійких уявлень. По-перше, стійке поняття функціонує на основі якогось певного соціального замовлення і залежить від завдань соціалізації. По-друге, стереотипи підтримують свідомо, за допомогою спеціально та історично запроваджуваних у повсякденну свідомість апріорних суджень, що пронизують усі сфери життя, включаючи політику і, в кінцевому підсумку, набирають сили морального закону. Дослідниця акцентує увагу на моделі з традиційною схемою «стимул-реакція», виокремлює асоціативні зв’язки, що виникають в людини (акт – стимул – почуття – синтез законів – осмислення – рішення) [325: 268]. Її дослідження має суто соціологічне спрямування, не торкається сфери політики.

А. Коваленко та М. Корнєв вважають, що традиційні уявлення є підґрунтям побудови схем, покладених в основу формування першого враження [326:133], однак не розглядають їхнього впливу на сферу політики.

Цій проблемі присвячена монографія «Політичний стереотип» української дослідниці О. Шерман, яка зосередила увагу на психологічних аспектах та загальних характеристиках зазначеного явища. Домінуючими у монографії є питання діяльності ЗМІ та соціокультурні чинники формування стійких суджень [327].

Л. Боровська розглядає теорію стійких уявлень У. Ліппмана і її подальшу трансформацію в соціології [328], акцентує увагу на характеристиках даного феномену, висвітлює афективний, соціальний і соціологічний підходи до аналізу даного явища. Питання впливу традиційних уявлень на політику дослідниця не торкалася.

О. Клименко досліджувала стійкі політичні міфологеми в українському суспільстві, що дало їй змогу, зокрема, виявити асоціації виборців, зв'язок між конкретними політиками і державною символікою [329], однак поза увагою

залишилася риторика українських державотворців, що звузило межі дослідження.

Х. Козак, З. Лещишин та О. Луцина узагальнили існуючі підходи до тлумачення поняття стереотипу, визначили стійкі соціальні та етнічні уявлення виборців кандидата в президенти України [330], виявили низку домінуючих понять в оцінці реального та ідеального лідера країни, проте не торкнулися питання традиційних уявлень кандидата в президенти, що дало б можливість прогнозувати ступінь впливу цього чинника на внутрішню та зовнішню політику країни.

Заслуговує уваги оригінальне дослідження І. Ільницької, присвячене особливостям процесу формування сталих понять [331]. Так, дослідниця докладно розглянула існуючі підходи до трактування цього явища, його структури, процесу формування і трансформації. Водночас запропонованим теоретичним викладкам бракує статистичних підтверджень.

О. Рудакевич досліджував національно-політичні стійкі уявлення, зокрема вплив етнопсихологічних чинників на формування та функціонування їх як елементів національної політичної культури [332:4]. На разі дослідження обмежене етнічними особливостями українців, й автор не торкається питання традиційних уявлень українських політиків.

Загалом проблеми стереотипів та їхньої ролі в політичному житті країни є предметом уваги вітчизняних науковців, проте поки що відсутні цілісні дослідження цього феномену. Зазначене обумовило потребу всебічного вивчення процесу кореляції традиційних уявлень, зокрема на прикладі політичної діяльності американських президентів.

Вагомою складовою джерельної бази дослідження стали наукові праці, присвячені політичним традиціям внутрішньої і зовнішньої політики Сполучених Штатів. В американській політичній думці склалися сталі уявлення про роль міжнародних, ідеологічних, соціальних чинників в обґрунтуванні особливої місії Америки у сприянні демократизації світової системи.

Наприкінці XX століття американські науковці здійснили низку ґрунтовних досліджень основ американських традицій і цінностей [333; 334; 335]. Серед них чільне місце посідає праця М. Цукерта, який аналізує підвалини американської політичної традиції у книзі «The Natural Rights Republic: Studies in the Foundation of the American Political Tradition» (1996) [334]. На противагу М. Цукерту, існує інший підхід, що передбачає адекватність ліберальних поглядів американській політиці. Для підтвердження нашого підходу важливою є праця Л. Харца «The Liberal Tradition in America» (1955) [335], який дотримується думки про те, що американські політичні традиції мають ліберальні витоки.

Об’єктивний підхід до оцінки політичних традицій Америки передбачає і вивчення діяльності її президентів. Численний науковий доробок американських вчених свідчить про суттєві зміни у підходах до політики президентів США: від функціонального, представленого у працях Е. Корвіна «President: Offices and Powers» (1984) [336], Р. Крейга «The Tragic Science: The Uses of J. Carter in Foreign Policy Realism» (2002) [337], К. Розітера «The American Presidency» (1956) [338] і Р. Піуса «The American Presidency» (1979) [339], до реалістичного підходу Р. Ньюштадта «Presidential Power and the Modern Presidents» (1990) [340], який, зокрема, розглядає діяльність президентів з точки зору обмежених можливостей американських лідерів, котрі зосереджують увагу на переговорному процесі. Ми не погоджуємось з тим, що президенти Сполучених Штатів мають дефіцит влади для реалізації своїх політичних імперативів. Ми переконані в протилежному: американські лідери мають достатньо владних повноважень для досягнення зовнішньополітичних цілей залежно від особистісних переконань, стереотипів і політичних обставин. Подібної точки зору на владні повноваження президентів дотримується А. Шлезінгер у праці «The Imperial Presidency» (1973) [341]. Дослідник розглядає практичну політику американських лідерів, їхні широкі повноваження і чинники, що впливають на політику держави, ставлячи

питання: влада президента Америки зростає, чи зменшується, і які наслідки такого процесу для внутрішньої та зовнішньої політики держави?

Доповненням до питання президентської влади у Сполучених Штатах є дослідження С. Мілкіза про історичну еволюцію повноважень президента, які підконтрольні Конгресові [342].

Інші дослідники вивчають проблему президентської влади через призму її впливу на процес формування суспільної думки, визначення порядку денного зовнішньої та внутрішньої політики США, удосконалення технології переконання. Дж. Туліс у книзі «The Rhetorical Presidency» (1987) [343] стверджує, що на ранніх етапах президентської влади вплив очільників держави на формування суспільної думки був обмежений і тільки на початку XX століття ситуація почала змінюватися внаслідок формування нової концепції уявлення про президента США як лідера і творця суспільної думки з питань зовнішньої і внутрішньої політики держави. Після Другої світової війни американські президенти не лише активно формують суспільну думку залежно від власного бачення ситуацій, а й втілюють свої ідеї у зовнішньополітичному курсі країни. С. Кернел у монографії «Going Public: New Strategies of Presidential Leadership» (1997) [344] виявляє зміни форм і стратегій президентських виступів. Дослідникові вдалося простежити динаміку риторики, спричиненої послабленням впливу політичних партій і зростанням впливу коаліцій за інтересами у Конгресі, що позбавило президентів надійних партнерів у законодавчій сфері. Такий стан речей змушує очільників США шукати підтримку в суспільстві й активно формувати суспільну думку на підтримку власної позиції. Такий підхід є однобоким, оскільки при цьому не простежується кореляція між риторикою американських президентів і їхньою політикою (зовнішньою чи внутрішньою), а лише обмежується одним аспектом політичної влади президента. Поза увагою залишилися і питання маніпуляцій суспільною думкою, впливу президентської риторики на її формування та на позицію Конгресу тощо.

Серед інших привертає увагу дослідження С. Сковронека «The Politics Presidents Make» (1997) [345], в якому стверджується, що президентській владі притаманний не лінійний розвиток, а циклічність, повторюваність певних історичних періодів розвитку. Він виокремлює і описує три типи президентів залежно від існуючих коаліцій і політичної ситуації: реформаторів (активно змінюють існуючий стан речей), афілійованих (прихильників status quo) і розподілювачів (шукачів альтернативних шляхів розвитку); зауважує, що спостерігається тенденція до послаблення ролі державних інституцій і посилення опору політики президентів-реформаторів. Попри новаторський підхід до висвітлення динаміки президентської влади, С. Сковронек не торкнувся питання використання президентської влади для здійснення зовнішньополітичного курсу країни та впливу на світову спільноту. Дослідник недооцінив вплив публічних виступів президента як важливого фактора політичної діяльності.

Книга Ф. Грінстайна «The Hiden-Hand Presidency: Eisenhower as Leader» (1982) [346] вирізняється індивідуальним підходом до аналізу діяльності окремо взятого президента США (наприклад, Д. Ейзенхауера). На нашу думку, для повноцінного аналізу динаміки політичного курсу президентів Сполучених Штатів цього замало: потрібне всебічне вивчення ступеня сукупної дії багатьох чинників, тобто комплексний підхід.

Логічно обумовлюється доцільність дослідження зв'язку між президентськими виступами та формуванням суспільної думки громадян США. Американські науковці зосередили увагу на тому, як риторика може виправдовувати те чи інше складне питання зовнішньої політики країни, особливо ризикованих кроків, на кшталт війни в Іраку, Афганістані тощо. Серед найважливіших підходів – оцінка зовнішньополітичної ситуації з точки зору «втрат» і «здобутків». А. Мінц, С. Ред і Б. Фарнхем вважають, що, акцентуючи увагу в риториці на здобутках і перевагах тієї чи іншої ситуації (війни, збройного конфлікту, санкцій тощо), президент може отримати суспільну підтримку своїх дій [347: 195; 348: 210]. В деяких дослідженнях

доводиться, що результати політичних промов залежали від способу подачі інформації та змістового наповнення (підбір фраз і лексики). Зокрема В. Боеттчер стверджує: видозміна тематики промов дає кращі результати, ніж практика повторення тем [349: 331-362], і водночас визнає, що під час війни та виборчої кампанії частотність президентських промов зростає, хоча цільова аудиторія залишається незмінною. З іншого боку, в риторичних заявах лідери роблять акцент на втратах для зміни політичного курсу, а посилення загроз призводить до зростання атмосфери страху та непевності перед майбутнім, що полегшує здійснення політичного курсу. Х. Мілнер вважає, що зовнішня політика є наслідком боротьби за вплив на внутрішню політику. Такий підхід передбачає: якщо президентові потрібна суспільна підтримка перед початком війни, то від його подачі інформації, бачення перспектив, тлумачення загроз тощо залежатиме сприйняття громадськістю його вибору [350: 55-87]. Хоч зазначені дослідження повністю не підтверджують висловлену точку зору, проте й не заперечують такої взаємодії. Попри здобутки американських аналітиків, помітні й хиби таких підходів. По-перше, виголошуючи промови, політики значною мірою спираються на систему усталених політичних поглядів американського соціуму. Це полегшує комунікацію та сприяє формуванню суспільної думки з того чи іншого проблемного питання. По-друге, згадані науковці розглядають питання президентської риторики відірвано від решти питань, таких, як вплив суспільної думки, сформованої промовами президента, на Конгрес, вплив політичних традицій попередників, активна риторика членів адміністрації тощо. Не враховується також ступінь кореляції публічного дискурсу із зовнішньою та внутрішньою політикою президента США. Все це суттєво знижує об’єктивність аналізу, оскільки акцентується лише на одному з аспектів політичної діяльності президента.

Деякі дослідники пропонують розглядати особу президента як ключового політика, який визначає порядок денний американського суспільства, особливо в питаннях зовнішньої політики. Зокрема Ф. Баумгартнер досліджує політичні промови американських лідерів та їхню кореляцію з суспільною думкою і

подальшими діями у зовнішньополітичній сфері [351]. Однак в нього відсутній ширший підхід до проблеми публічних виступів і політики в контексті взаємодії та взаємовпливу, оминаються такі важливі питання, як маніпуляція суспільною думкою, зловживання владою (що спостерігається упродовж каденції Дж. Буша-мол.), інтервенції Сполучених Штатів в Іраку та Афганістані.

Спробою розглянути дану проблему в ширшому контексті є праця Н. Соломона «War Made Easy» [352], в якій аналізується риторика американських президентів (від Дж. Кеннеді до Дж. Буша-мол.) та її вплив на суспільство. На думку дослідника, очільники США, виголошуючи промови, цілеспрямовано посилюють існуючі суспільно-політичні уявлення про зовнішніх ворогів, президентську владу, лідерство, війну тощо. Н. Соломон виокремив домінуючі стійкі уявлення американського соціуму, проте оминув традиційні погляди американських президентів, які впливають на зовнішню та внутрішню політику держави. Поєднання двох підходів значно збагатило б дослідження, дало б змогу розширити уявлення про даний феномен у суспільстві.

Питання президентської влади нерозривно пов’язане з таємними операціями, санкції на які дають президенти. Не останню роль у втіленні зовнішньополітичних задумів американських лідерів відіграє Центральне розвідувальне управління, яке відповідає за збір розвідувальних даних, а його співробітники аналізують ситуації, надають інформацію очільникам держави і політикам (передусім, президентові США, потім – Раді національної безпеки, Державному департаменту і Департаменту оборони). Про діяльність ЦРУ написано немало, однак важливим для розуміння зовнішньої політики Америки є кореляція операцій ЦРУ і політики, яку здійснює президент США. Діяльність американських президентів та їхнє співробітництво з розвідувальним управлінням висвітлювали західні дослідники, зокрема Р. Годсон [353], Г. Тул [354], С. Нот [355], У. Блум [356-357], К. Ендрю [358], Л. Джонсон [359], С. Граубард [360]. Зокрема, Р. Годсон, Г. Тул і С. Нот розглядали діяльність

контррозвідки і таємних операцій в різні періоди, починаючи з XVIII століття до сьогодення. Увага зосереджувалась на історичних аспектах розвідувальної діяльності. На разі С. Нот стверджує, що таємні операції почалися не з початком «холодної війни», а з «батьків-засновників», показує вирішальну роль в цьому саме президента. У. Блум дослідив спільну військову діяльність Пентагону та ЦРУ, починаючи з 1940 до кінця 1990-х років, проте не розкрив особливостей участі в ній президентів.

К. Ендрю розглянув таємну діяльність ЦРУ, зосередившись на її інформаційних аспектах. Організація надавала розвідувальні дані президентським адміністраціям, її діяльність цілком залежала від президента. Тим часом ставлення американських очільників до діяльності ЦРУ різнилося. Л. Джонсон і Р. Ніксон були переконані, що ЦРУ планувало змови проти них. Дж. Картер мав глибоку антипатію до розвідувального управління, а Дж. Буш-ст., на противагу іншим президентам, користувався повагою керівників ЦРУ, з огляду на його попередню роботу на посаді директора відомства. До того ж, він не тільки покладався на звіти ЦРУ, а й цікавився особистою думкою директора Управління у кризові моменти [361: 426]. Дослідник наводить приклади того, як особистий підхід президентів впливав на діяльність Управління.

Л.К. Джонсон описуючи еволюцію ЦРУ, аналізує окремі аспекти роботи розвідки та контррозвідки, роль таємних операцій Управління, однак оминає питання використання розвідувального управління президентами Сполучених Штатів [362].

С. Граубард досліджує питання трансформації президентської влади упродовж XX століття, торкається деяких аспектів концентрації влади в руках президента, а також проведення таємних операцій, проте розглядає їх з історичної точки зору.

У нашій роботі акцентується увага на причетності президентів до таємних операцій Управління як допоміжних засобах вирішення питань зовнішньої політики у тих ситуаціях, в яких дипломатичні засоби виявилися неефективними.

У висвітленні цієї тематики привертає увагу геополітичний підхід, застосований в дослідженнях зарубіжних авторів, зокрема А. Шлезінгера [363], М. Паренті [364], М. Ваісса [365]. Історичні аспекти зовнішньої політики американських президентів розглядали російські дослідники А. Уткін [366-368], В.О. Рукавішніков [369], С.М. Конопатов [370], Т.А. Шаклеїна [371-372], Е.О. Іванян [373], І.М. Панарін [374], М.М. Лебедєва [375] та інші. Досвід реального впливу США на політичну ситуацію у світі вивчали українські науковці, зокрема Л. Гайдуков [376], В. Салабай [377], А. Мартиненко [378], І.А. Хижняк [379-380].

Важливими для розкриття нашої теми є праці авторів, які досліджували діяльність американських президентів у царині зовнішньої політики не тільки з точки зору традиційної поведінки політиків, а й з урахуванням особливостей біхевіоризму та раціонального вибору [381-421].

Третя група джерел відображає аспекти конфронтації між США та СРСР. Ідеологічна заангажованість зумовлювала й відповідні концептуальні підходи до аналізу проблем, ґрунтовані переважно на лінійних засадах, що позначилося на науковій об’єктивності досліджень. Для радянських дослідників такий підхід був типовим, оскільки альтернативи в тоталітарному суспільстві не допускалося. Західні науковці так само не могли вийти у своїх дослідженнях за межі лінійних принципів, зумовлених соціальними і політичними причинами.

З огляду на це, належна увага була приділена працям, передусім, відомих теоретиків – З. Бжезінського [422-425], Г. Моргентау [426], Дж. К. Уайта [427], Г. Кіссінджера [428-429], С. Гантінгтона [430-431], Ф. Фукуями [432], тобто тих, котрі віддавали перевагу новим концептуальним підходам до осмислення явищ мінливого суспільно-політичного процесу, особливо на теренах колишнього Радянського Союзу.

До четвертої групи увійшли наукові доробки американських дослідників епохи постбіполярності, серед яких, зокрема, Дж. Херіган [433], Г. Хастедт [434], С. Блументаль [435], К. Фрейзер [436], О. Холсті [437], Ф. Беренскотер, М. Уільям [438], Х. Брандс [439], Е. Колодзей [440] та інші.

На разі більшості західних політологів не вдається досягти вірогідних прогнозувань щодо перспектив перебігу процесів демократизації в окремій посттоталітарній країні (як от Україна або Росія). Частково пояснення криється в наявності традиційних типологічних вимірів американської політичної думки – ізоляціонізму та інтервенціонізму, дається взнаки й недостатня обізнаність з реальними рушіями перехідного періоду становлення молодих демократій.

В СРСР проблематиці зовнішньої політики Сполучених Штатів, як відомо, приділялась значна увага, однак на об'єктивності оцінки позначався ідеологічний чинник. Радянська американістика керувалася єдиним, класовим, підходом, що призвело до заперечення альтернативності думок і підходів. І хоча з розпадом СРСР інтерес до цієї тематики не зменшився, проте російські науковці не позбулися синдрому упередженості. З середини 90-х років дослідження питань зовнішньої політики та зростаючої ролі Америки стало одним з важливих напрямків політичної науки в РФ. Аналіз нинішньої російської наукової літератури засвідчує її безпосередній зв'язок з науковими доробками радянського періоду. Слід, однак, визнати, що об'єктивне осмислення сучасного стану та характеру відносин між Вашингтоном і Москвою неможливе без вивчення досвіду їхнього суперництва, конкуренції та співробітництва за радянського періоду, створення РФ та сучасних геополітичних реалій.

Проблеми взаємовідносин між РФ та США під час формування сучасної системи міжнародних відносин досліджують А.Д. Богатуров [441], С.М. Рогов [442], Н.А. Комлєва [443], В.П. Стародубов [444], Н. Злобін [445-446], котрі визнають визначальний вплив на формування структури міжнародних відносин політико-економічного потенціалу Сполучених Штатів і звертають увагу на загрозу стабільності моделі однополярного світу, який розбудовує Америка. Загалом підхід російських дослідників до оцінки політики Вашингтона багато в чому позначений традиціями, що домінували в період «холодної війни».

Зростає інтерес до проблематики україно-американських відносин вітчизняних науковців. Зокрема, опубліковано низку праць, які стали вагомим

внеском у розуміння внутрішніх витоків ідеології і політики США на світовій арені, американо-радянських відносин, глобальної стратегії Америки, проблем формування і реалізації курсу Вашингтона щодо України, Росії та інших держав СНД, у вироблення нових концептуальних підходів до оцінки явища американізму.

В науковому доробку українських авторів індивідуальні та колективні монографії, наукові статті, в яких всебічно висвітлюється американська проблематика [447; 448-451]. Слід зазначити, що фундатором української американістики є видатний вчений, професор Г.М. Цвєтков, а також продовжувачі його справи С.Й. Аппатов, Л.О. Лещенко, О.В. Зернецька, Л.Ф. Гайдуков, В.І. Головченко, О.А. Кошель, О.С. Пархомчук, В.П. Крижанівський, І.М. Коваль та ціла плеяда молодих науковців, які зробили чималий внесок в розробку різноманітних аспектів американської проблематики.

В Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України під керівництвом професора Є.Є. Камінського створена Київська школа американістики, наукові розробки якої відомі не лише на теренах України. Серед її представників такі вчені, як С.О. Шергін, Б.М. Гончар, І.А. Хижняк, О.В. Потєхін, А.В. Дашкевич, Б.І. Канцелярук, О.С. Бодрук, С.В. Юрченко, М.М. Рижков, І.Д. Дудко, І.І. Погорська та інші. Регіональний центр американістики формується в Сімферополі під керівництвом професора С.В. Юрченка.

Східноєвропейську політику Сполучених Штатів вивчав Б.І. Канцелярук в монографії «Східноєвропейська дилема Америки (1995)» [452], в якій висвітлено колізії формування зовнішньополітичної стратегії США щодо нових демократій Східної Європи середини 90-х років XX століття. І.Д. Дудко проаналізувала національні інтереси Вашингтона у постбіполярному світі [453-454]. Зовнішню політику США з позицій глобалізму досліджувала І.І. Погорська [455-456].

Щодо вітчизняної історіографії даної проблематики, то вона представлена вагомим доробком відомих вчених – професорів Б.М. Гончара [457; 458] та О.В. Потєхіна, котрі розглядають регіональні аспекти зовнішньої політики США, зокрема Східної Європи [459], а також проблему імперських амбіцій Вашингтона [460].

Питанню українського виміру зовнішньої стратегії Америки в XX-му та XXI століттях присвятив низку праць професор Є.Є. Камінський [461-462], серед яких на особливу увагу заслуговує монографія «Світ переможців і переможених» (2008 р.) [463], де ґрунтовно висвітлюється українська тематика в контексті аналізу глобальних процесів.

Дослідженням стратегічних аспектів політики Вашингтона займаються С.О. Шергін, С.В. Юрченко [464-466], О.І. Шевчук [467], М.М. Рижков, А.В. Дашкевич, С.М. Пик. Так, С. Юрченко у своїх монографіях «На шляху до світового лідерства: геостратегія США 1941-1963 рр.» [464], «США і міжнародні кризи в біполярному світі (1940-1960-і роки)» [465] та «Зовнішньополітичний механізм США в період становлення глобальної держави (1940-1960-і роки)» [466] розглядає зовнішньополітичні імперативи Вашингтона, аналізує особливості формування і реалізації його геостратегій в періоди відходу від ізоляціонізму і формування політики глобального лідерства. О. Шевчук дослідив геостратегічні відносини між Америкою, Росією і Китаєм [467]. Особливості політики США біполярного періоду стали предметом уваги М. Рижкова [468]. Еволюційним аспектам доктринального забезпечення зовнішньої політики США присвячені праці А. Дашкевича [469; 470]. Особливості американської геополітики всебічно висвітлює І.А. Хижняк [471]. Колізії міждержавних відносин Сполучених Штатів і Великої Британії розглядає С. Пик [472].

Різні аспекти реалізації зовнішньополітичного курсу США в нових геополітичних умовах є предметом уваги О.А. Корнієвського і В.А. Шиманського [473]. В.Ф. Смолянюк досліджує військовий фактор в глобальній політиці Вашингтона та реалізації концепції національних інтересів

[474: 16-24]. Аналізові сучасних викликів національній безпеці Америки присвячена аналітична довідка Т.І. Мединської [475].

Українська американістика широко представлена низкою ґрунтовних досліджень, що дає підстави говорити про оригінальну наукову школу. На особливу увагу заслуговують ґрунтовні розробки американської проблематики професорів С.О. Шергіна [476-477] та С.В. Юрченка [478], зокрема, стратегії реалізації геополітичних устремлінь США.

Українські науковці здійснили значний внесок у вивчення різноманітних аспектів зовнішньої політики Сполучених Штатів. Тим часом не приділено належної уваги такому важливому питанню, як вплив політичної риторики американських президентів на формування політичного курсу країни. Набутий у США досвід, крім епістемологічного значення, має безпосередньо практичний вимір: може прислужитися українським очільникам у виробленні та реалізації зовнішньополітичної стратегії держави.

Використана джерельно-документальна база дала можливість здійснити комплексний аналіз маловивченої проблеми ступеня впливу риторики державних очільників і зробити логічно вмотивовані висновки про те, що цей аспект традиційно суттєво позначається на формуванні зовнішньополітичної стратегії США.

1.2. Політичні промови як детермінанти дискурсу

Останнім часом публічний дискурс став об’єктом підвищеної зацікавленості в широких наукових колах. Інтерес до нього ґрунтується на трьох чинниках: 1) внутрішніх закономірностях розвитку політичної теорії; 2) потребі політичної науки в методах аналізу політичних текстів для моніторингу різних тенденцій в суспільній свідомості; 3) соціальному замовленні, пов’язаному зі спробами позбавити політичну комунікацію маніпуляцій суспільною свідомістю.

Основи теорії публічного дискурсу були закладені науковцями, які ґрунтовно досліджували суспільну думку. Серед них, передусім, можна назвати Т.А. Ван Дейка, Р. Барта, Ю. Хабермаса, М.В. Ільїна, Є.І. Шейгала, В.Н. Базилєва та інших.

Першими термін «дискурс» використали у своїх публікаціях З. Харріс та Ю. Хабермас. В 1952 році з'явилася стаття «Аналіз дискурсу» [479:1-30], присвячена дослідженню реклами. А Ю. Хабермас під дискурсом розумів комунікацію, специфічний діалог, мета якого – неупереджений аналіз реальності, позбавлений суб'єктивізму дослідника [480:28]. Учасники дискурсу аналізують реальність, відмовляючись від існуючих у свідомості і закріплених у мові стереотипів. У такому сприйнятті дискурс виступає як інструмент пізнання реальності.

В сучасній науковій парадигмі дискурс трактують як складну єдність мовної форми, значення та дії, що не обмежується текстом, а охоплює соціальний контекст комунікації, який характеризує її учасників, процеси продукування та сприйняття тексту з урахуванням фонових знань [481; 482; 483]. Публічний дискурс передбачає наявність у свідомості мовця та слухача компонентів, до яких відносяться політичні погляди та ситуація, якої стосується даний текст.

Існує загалом два підходи для дефініції публічного дискурсу: ширший та вужчий. У широкому значенні під ним розуміються будь-які мовні утворення, суб'єкт, адресат, зміст яких відноситься до сфери політики у контексті політичної діяльності, поглядів і переконань [484:23; 485:22]. На разі дослідження публічного дискурсу передбачає аналіз семіотичних систем, а мовним матеріалом слугують заяви і виступи політиків, політичних оглядачів та аналітиків, публікації у ЗМІ.

У вузькому значенні публічний дискурс не виходить за межі власне сфери політики, тобто його виявами є урядові обговорення, парламентські дебати і промови політиків. Публічний дискурс формується в контексті функціонування

політичних інститутів, тобто супроводжує політичний акт у відповідній інституційній обстановці [486: 202].

Ми розглядаємо це поняття у вузькому розумінні: під публічним дискурсом розуміємо всю сукупність текстів промов президентів США у сфері політики в межах певного соціуму і в певний часовий проміжок.

Публічний дискурс функціонально зумовлений ідеологією певної групи і тому повинен виконувати подвійні функції: бути доступним для розуміння (відповідно до завдань пропаганди) і зорієнтованим на певну групу. Водночас він є різновидом ідеологічного. Одна з найважливіших функцій публічного дискурсу – переконання, а вербальний вплив – основна мета політичної комунікації, що передбачає наявність оцінних значень. З огляду на це, його можна впевнено віднести до оцінних дискурсів, в яких основними прагматичними структурно утворювальними чинниками виступають аксіологічні стратегії. Політичні оцінки подій з часом змінюються, а факторами, що зумовлюють ці зміни, є суспільні потрясіння, ідеологічні трансформації тощо.

Структурними компонентами будь-якого публічного дискурсу є часткові ідеологічні твердження (ідеологеми), абстрактні, але виразно визначені поняття. Вони слугують елементами базового рівня систем переконань, найлегше актуалізуються в пам’яті та найшвидше піддаються когнітивній переробці, наприклад: «антагонізм», «співпраця», «панування», «конфлікт», «перемога», «відчуження», «революція» тощо. Такі переконання виступають стійкими утвореннями, ментально укоріненими.

Компоненти публічного дискурсу – стійкі уявлення, які раціоналізуються та відповідно позначаються на процесі реалізації прагматичних інтересів і цілей. Це явище політичної свідомості та дії, що часто повторюється без змін, відтворюється в одній і тій же формі, характеризується шаблонністю, і загалом сприяє функціонуванню соціально-політичної системи. В негативному сенсі сталі поняття позначають явища політики, що не відповідають дійсності, проте вважаються достовірними.

Аналіз публічного дискурсу логічно обумовлює потребу зосередити увагу на політичних промовах американських президентів, які є ключовими механізмами передачі інформації та впливу на аудиторію, потужним інструментом інформування та переконання великих груп людей. Тексти політичних промов мають чітку структуру, смислове навантаження і конкретну мету. «Публічні виступи є ефективним засобом визнання і демонстрації лідерства в будь-якій сфері», – зазначають американські аналітики М. Аронсон та Е. Пратканіс [487: 14]. Саме публічні виступи допомагають політичним лідерам заявити про себе, а відтак – про свої політичні імперативи (наприклад, здобути перемогу на виборах).

Політична промова орієнтована на чітку мету – вплинути на status quo, змінити баланс сил. Вона є засобом політичної боротьби (за посилення чи послаблення впливу на владні структури, суспільну думку, інституції). Навіть тоді, коли політик намагається зберегти існуючий баланс, він працює на підсилення конкуруючої сторони / країни і на послаблення суперника. Кожне слово в політичній промові містить інформацію, воно потенційно марковане, визначає опозицію, уточнює позицію автора в актуальних політичних дискусіях. Політичні промови містять факти і думки, що є додатковим аргументом для переконання адресата і впливають на його політичну позицію. Вони відображають соціально-політичні реалії і безпосередньо стосуються подій та діючих суб’єктів.

Політичні промови привертають увагу вчених різних дисциплін, зокрема соціології [488; 489], риторики [490; 491] та політології [492; 493; 494; 495; 496]. Тим часом відсутні системні політологічні дослідження цього явища.

Політичні промови класифікують залежно від обставин і цілей:

- інавгураційні (їх виголошують з нагоди обрання);
- урочисті (промова Т. Блера з нагоди вручення йому золотої медалі Конгресу США від 18 липня 2003 р.);
- агітаційні (промова Дж. Керрі, виголошена на з’їзді Демократичної партії США від 29 липня 2004 р. у Бостоні).

З точки зору функціональності політичні промови поділяються на підвиди:

- промови внутрішньої політичної комунікації;
- промови зовнішньої політичної комунікації;
- промови міжнаціональної політичної комунікації [497: 39].

Ми розглядаємо політичну промову як форму публічного виступу, процес комунікації та як один з видів соціальної дії. Оскільки така промова реалізується як дія, за якою стоять досить широкі групи суспільства (партії, організації), то передбачається і високий ступінь її суспільного впливу. Діючи в полі визначеної формальності, політична промова набуває яскраво вираженої функціональності і зорієнтована на прагматично обґрунтовану презентацію очікуваних змістово-понятійних структур. Загалом основний зміст політичних промов полягає в тому, щоб сформулювати цілі, цінності та суспільно-політичну стратегію однієї політичної групи щодо виборців, а також щодо своїх політичних опонентів.

Політична промова – прагматично спрямована, тобто має стратегічні і тактичні завдання [498:15]. В будь-якому разі вона потенційно орієнтована на зміну або підтримку поточної політичної ситуації, на перерозподіл або підтримку існуючого балансу сил влади. Її базовою інструментальною функцією є боротьба за владу. В межах всього соціуму вона виконує функцію інтеграції та диференціації. Інтеграція виявлялася, наприклад, упродовж періоду «холодної війни», коли політичні промови американських президентів сприяли згуртуванню народу в протистоянні з ворогом, яким на той час був СРСР. Функція диференціації сприяла відчуженню групових агентів зовнішньої політики. Політичні промови виконують функції інтерпретації та орієнтації, оскільки під час виступу політики пояснюють значущість тих чи інших подій, розкривають їхні причинно-наслідкові зв’язки та кореляції з іншими подіями, роблять висновки і дають певні оцінки. Доповнює спрямованість політичної промови функція контролю, згідно з якою політик намагається створити передумови для уніфікації поведінки, думок, почуттів і бажань значної кількості індивідів, тобто маніпулювання суспільною свідомістю.

Промова має на меті й тактичні цілі, виконує завдання актуального політичного життя, боротьби: подання інформації, дотримання певного політичного курсу, сприяє прийняттю або неприйняттю певних рішень, впливає на конкретних людей, організації тощо.

До стратегічних завдань політичної промови ми відносимо такі аспекти:

- привернення уваги (факультативна функція);
- ідеологічна функція (бачення ситуації: проблем і шляхів їх вирішення);
- переконання аудиторії в правильності поставлених проблем і пропозиція шляхів їхнього вирішення;
- мобілізація аудиторії на підтримку пропозицій автора.

Варто зазначити, що ідеологічна функція політичної промови має декілька компонентів. По-перше, політик вибирає ті проблеми, які вважає за потрібне висвітлити і вирішення яких він пропонує. По-друге, йому слід переконати аудиторію в тому, що тільки його точка зору правильна, а його бачення проблем суспільства адекватне реальності і що в межах такої понятійної ситуації зазначені проблеми можна вирішити, і, до того ж, найліпшим для аудиторії способом. Політику слід ототожнити проблеми, які він виявив, з проблемами аудиторії. А для того, щоб аудиторія сприйняла виявлені політичні проблеми як свої власні, слід довести аудиторії їхню актуальність. По-третє, політику необхідно запропонувати таку картину поточного моменту, щоб знайшлися спільні точки дотику бачення ситуації аудиторією і ним. По-четверте, політику слід переконати, що запропоноване ним вирішення актуальних для аудиторії проблем – найкраще з усіх можливих.

Політична промова може бути інструментом маніпуляції аудиторією, оскільки мета промовця в цій ситуації – не тільки отримати підтримку, а й викликати, домогтися певної відповідної реакції, яку вже потім можна буде використати. Політична промова як мовна дія значною мірою виявляється в системі аргументації, яку використовує політичний діяч. Аргументація мовної

дії залежить від політичної дії і за своїм змістом прямо пропорційна складності механізмів суспільної взаємодії [499: 175].

Традиційно, слідом за Арістотелем, виокремлюють три способи аргументації: звернення до розуму (Logos), моралі (Ethos) та емоцій (Pathos). Під logos Арістотель розумів доказ раціонального порядку щодо запропонованого образу дій чи позиції. Люди хочуть мати докази на користь того, у що вони вірять, що роблять, або того, до чого їх закликають. Розвиваючи свої думки в промові, політик, який намагається переконати аудиторію, переслідує дві мети: 1) навести переконливі докази та аргументи на користь своєї позиції; 2) вибрати із цих доказів те, що буде найбільш привабливим для тієї частини аудиторії, на яку він намагається вплинути і переконати. Під Ethos розуміється престиж, авторитет оратора та рівень довіри аудиторії. Слухаючи виступ, аудиторія зазвичай концентрує увагу на тому, хто говорить. Люди запам’ятовують думки тих, кого вони вважають авторитетом. Вони поважають того, хто має сильний характер, навіть якщо вони не згодні з ним. Під Pathos розуміються емоції та особливості груп, що формують цільову аудиторію. Політична промова – це завжди декларація конкретного бачення конкретного політика. Точка зору політика є наслідком більш загального погляду на світ – світогляду, а ще ширше – ідеології, навіть тоді, коли сам політик цього не підозрює.

Логічні докази побудовані як логічні несуперечливі твердження, раціональні за своєю природою. Емоційні докази ґрунтуються на емоційному закликові, апеляції до почуттів. Ціннісні – на важливих для потенційної аудиторії цінностях. Політикові важливо, щоб слухачі були не просто переконані, а й готовими до дій у майбутньому; наприклад проголосували б так, як необхідно йому. Орієнтуючись на раціональну парадигму та на політично ангажовану частину суспільства, американські політики сповідують тезу: переконати – це значить мобілізувати. Таким чином, можна зробити висновок, що основними функціями політичної промови є переконання і мобілізація.

Варто зазначити, що ефективність публічного виступу зростає за умови зрозумілості і доступності його змісту для цільової аудиторії. Контекст ситуації у викладі повинен бути максимально близьким і адекватним контекстові як його розуміє аудиторія. Наприклад, тексти політичних промов екс-президента США Рональда Рейгана представлені загальновживаною лексикою, що є основою будь-якого тексту промови, і політичною лексикою, що відображає ідеологію певного класу.

Політичні промови американських очільників характеризуються жорсткістю і прагматизмом, інтересом, передусім, до фактів, реалій, на підставі чого робляться відповідні узагальнення. Промови американських політиків, у порівнянні з російськими та українськими, вирізняються більшою чіткістю, прямолінійністю, зрозумілістю та емоційністю [500: 317]. Американські політики звертаються до аудиторії за підтримкою в прямому значенні слова. Підтримка аудиторії – це основний політичний ресурс, а всі інші – допоміжні.

Промови безпосередньо впливають на аудиторію завдяки оцінно-емоційному потенціалові, стислості, простоті, влучності й точності. Дискурс президента Р. Рейгана вважається найбільш ціннісно-орієнтованим. Під час президентських кампаній він звертався до понять, що позначають загальнолюдські цінності («сім'я», «робота», «мир», «свобода»), а також суто американські цінності («патріотизм», «релігійність»), представлені лексемами позитивного забарвлення: «мир – найвища цінність», «сонце свободи».

Щодо суспільно-політичних проблем та можливих шляхів їхнього вирішення, можна виокремити деякі орієнтаційні настанови, зокрема, як політик розуміє свою роль в суспільстві, які його (суспільства) загалом параметральні виміри, місце в рейтингові країн, ступінь впливу на перебіг процесів глобалізації та ін.

До важливих ціннісних орієнтацій відноситься розуміння політиком понять «добра» і «зла», характер апріорної оцінки політичних явищ. Аналізуючи політичну промову, варто брати до уваги ціннісну ієрархію: що важливіше, а що менш важливо, що є критерієм оцінки і як це пов'язано з ціннісною

системою, авторським розумінням «добра» та «зла». Основними концептуальними засадами осмислення дійсності є такі, на яких ґрунтуються розуміння автором світу, його архітектоніки. Йдеться, зокрема про використання таких апріорних категорій, як 1) системи опозицій («ми» – «вони», «добро» – «зло»); 2) ієрархії (політичні, воєнні, соціальні); 3) причинно-наслідкові схеми (теорії змов, «імперія зла», «вісь зла» тощо); 4) прогресивні – регресивні комплекси (осмислення дійсності як прогресу чи регресу); 5) сакральне або секулярне розуміння світу [500: 45].

Аналіз промов американських президентів свідчить, що існує певна схема загальної моделі світу, вкоріненої у свідомості американців. А виступи очільників вписуються в існуючу модель стереотипних уявлень про світ та місце США в ньому. Промови містять найбільш ефективні моделі впливу: справедливість і добро неодмінно перемагають згідно з усталеним уявленням американців про добро та зло. Добром є США, а інших можна асоціювати зі злом. Традиційно промови президентів вибудовуються за такою схемою:

Президент (герой) + негативні обставини (перепони) в політиці → зусилля (зовнішня політика) = Результат / Зміни (винагорода).

Негативним героєм може бути й країна, що підтримує тероризм (такими країнами були оголошені Афганістан та Ірак). І, зрозуміло, негативний герой має бути покараним. На разі може трапитися, що такий герой досягає тимчасових успіхів, але він приречений, зрештою, на поразку. Тут спрацьовує інша модель розвитку подій: Негативна країна + позитивні обставини = негативні наслідки.

Отже, політична промова є частиною дискурсу, своєрідним різновидом політичного акту комунікації і одним з видів соціальної дії. Слід зауважити, що основною функцією політичної промови є мовний вплив на свідомість електорату, що полягає у прагненні політичного діяча заручитися підтримкою якомога ширших верств населення і популяризувати власні політичні погляди в суспільстві.

1.3. Концептуалізація проблеми публічних виступів

Як природні елементи людського пізнання стійкі уявлення виявляються в різних сферах життєдіяльності людей, однією з яких є політика. Вони зумовлюють не тільки активну або пасивну участь в політичному житті, а й на разі самі залежать від політики, оскільки люди не тільки інтерпретують політичну сферу за допомогою сформованих уявлень, а й під впливом змін, що відбуваються в житті суспільства, формують нові, які, у свою чергу, починають впливати на політику.

Незважаючи на численні дослідження внутрішньої та зовнішньої політики Америки, вплив внутрішніх чинників на її формування залишається маловивченим. Авторське дослідження цієї проблеми є чи не однією з перших спроб систематизації різних підходів до вивчення усталених понять, аналізу еволюції наукових уявлень про їхню природу, функції, принципи формування, виявлення механізму впливу на дії політиків.

Вивчення цього явища цікаве з точки зору політологічного аналізу, передусім, тому, що саме поняття відображає певне уявлення, яке поділяють члени спільноти. Ще У. Ліппман започаткував традицію вивчати цей феномен як елемент суспільної думки. З часом їх досліджували як компонент міжгрупових упереджень, традицій, ідеологій. Як зазначає Р.С. Гарднер, численні специфічні вияви стереотипів можна пояснити власне тим, що подібні уявлення підтримує соціум [501: 509].

З узагальненням матеріалу теоретичного характеру і накопиченням даних емпіричних досліджень стійких уявлень як певних утворень, формуються нові пріоритетні напрямки вивчення цієї проблеми. Більшість авторів схиляється до того, що традиційне уявлення є складним утворенням, яке містить як хибну, так і правдиву інформацію. Їх вважають важливим засобом досягнення успіху в політичній діяльності. Вони є явищем політичної свідомості або дії, що часто повторюється без змін, відтворюється в одній і тій же формі і характеризується шаблонністю, трафаретністю. В позитивному значенні їх можна вважати

традиціями, без яких не може існувати жодна соціально-політична система, навіть найбільш динамічна. В негативному значенні вони позначають стійкі явища політики, що не відповідають дійсності, проте вважаються достовірними, ментально укоріненими [502: 489].

На нашу думку, політичний стереотип – це комплексне уявлення про суб'єкти політичного процесу, що містить моделі мислення та поведінки, є стійким за формою та змістом, має емоційне забарвлення та ідеологічне спрямування. Набір цих характеристик варіюється залежно від суспільної специфіки. Ці усталені поняття не є пасивними, вони активно втручаються в життя людини, певною мірою впливаючи на його перебіг. Слід зазначити, що людина може засвоювати певні моделі поведінки добровільно. Американський дослідник Ш. Берн виокремлює декілька типів засвоєння таких норм поведінки: поступливість, схвалення, ідентифікація. В такому випадку людина ідентифікує себе з певними політичними діячами і, відповідно, повторює їхні дії [503 : 41]. Хоча можливі й інші типи норм поведінки, на зразок схвалення, але не ідентифікація тощо.

Усталені поняття існують не тільки серед пересічних громадян, а й серед політиків, які, відповідно до певних особливостей, перебувають під сильним впливом різних зовнішніх чинників, серед яких не останню роль відіграють ЗМІ. Серед політиків домінує традиційне уявлення про сильного лідера. З цього приводу Г. Ласвелл зауважував, що за допомогою стійких уявлень можна досягти значного зміцнення державної влади, ефективного впливу на маси [504: 46].

Усталене уявлення є звичним стандартом політичного мислення та поведінки, типовими ознаками якого є: 1) персоніфікація подій (причини тих чи інших явищ пов'язуються з діяльністю конкретної особи або певної групи); 2) глибоке емоційне насичення під час сприйняття та інтерпретації подій (як правило, різко негативне або позитивне ставлення до чого-небудь або кого-небудь); 3) ірраціональність (звичайні факти, що суперечать сталому уявленню, не помічають); 4) стійкість (традиційне уявлення є стійким, тривалим, воно

незмінне і здатне до самозбереження навіть у радикально мінливій ситуації). Зазвичай вони узагальнюють у спрощеній та деформованій формі досвід певної соціальної групи. У повсякденній свідомості стійкі уявлення можуть замінити знання про політичні об’єкти, значно спрощуючи процес орієнтації, вироблення та прийняття рішень у складному та суперечливому світі. Цьому сприяє те, що їхнє формування відбувається, передусім, тоді, коли індивідуальний чи груповий політичний досвід з якихось причин є достатньо обмеженим [505: 72]. Стійкі політичні погляди завжди соціально детерміновані, оскільки, відбиваючи системні цінності особистості, співвідносяться з груповими цінностями.

Ми поділяємо думку Д. Брайанта та О. Шерман про те, що формування стійких уявлень проходить 4 етапи: 1) підготовчий; 2) початковий; 3) безпосереднього формування; 4) закріплення [506:284;507:67]. Підготовчий етап слугує для чіткого формулювання завдань майбутньої політичної кампанії, аналізу політичної ситуації, які визначатимуть зміст уявлення, вибору стратегії та плану тактичних заходів. На початковому етапі відбувається ознайомлення аудиторії з об’єктом, тобто стійкий погляд уводиться в інформаційний простір, що реалізується через подію, надаючи уявленню емоційного забарвлення. Залежно від об’єкту, акцентується увага на тій чи іншій ознаці події: якщо об’єктом є політик, то його подають максимально персоніфіковано, а якщо партія, то увага зосереджується на драматизмі. Третій етап пов’язаний з формуванням і впровадженням стійкого алгоритму через ЗМІ. Мета – закріплення та збереження його у свідомості аудиторії. Закріплення регулярно підкріплюється, що періодично активізує це уявлення.

Будь-яка соціально-політична система створює набір певних стійких понять, дотримання яких є необхідною умовою для її успішного функціонування. Зазвичай вони існують на трьох основних рівнях. По-перше, сталі погляди індивідуальної політичної свідомості та поведінки. По-друге, стійкі уявлення групової політичної свідомості та поведінки – наприклад, традиції етносу, статути політичних партій. По-третє, традиційні уявлення

політичної свідомості та поведінки членів суспільства (соціально-політичної системи) загалом.

Постійне формування стійких поглядів є невід'ємною рисою політичного процесу, особливості якого визначені специфікою об'єктів, що не завжди доступні безпосередньому сприйняттю індивіда. Сприйняття цих об'єктів визначається опосередковано, через канали масової інформації.

Політичні системи розрізняються за рівнем стереотипізації свідомості та особливостями поведінки людей. Якщо в тоталітарному суспільстві набір стійких уявлень надзвичайно вузький, дотримання їх є суворо обов'язковим, а відхилення жорстко переслідується, то в демократичному суспільстві допускається значно більший діапазон свободи. За цих умов відбувається своєрідна плюралізація поглядів, за рахунок чого людина звільняється від необхідності одноманітного послуху. Виявляючись в плюралізації форм політичного життя та діяльності, це, у свою чергу, сприяє подальшому розвиткові соціально-політичної системи [508: 85].

Важливим є питання виявлення каналів впливу традиційних поглядів на політичну свідомість і поведінку. Це зумовлено тим, що політики відчувають гостроту проблем, які існують в суспільстві. Зміна старих і формування нових соціально-політичних цінностей і уявлень справляє суттєвий вплив на політичні процеси загалом не тільки всередині країни, а й на міжнародній арені. Особливо активно це спостерігається під час кризових станів. Зазвичай в умовах невизначеності чи кризи спрацьовує стійке уявлення і люди приймають відповідне рішення. Цим користуються політики, що дає їм можливість контролювати потенційні реакції виборців, спрямовуючи їх в потрібне русло (проте відбувається така дія поза контролем людської свідомості). Існує пояснення такому феномену, оскільки

- сталі уявлення без опору проходять будь-які комунікативні мережі, позаяк вони створені та замасковані під форму, здатну подолати будь-які перепони;

- стійкі погляди привабливі через те, що дають змогу індивідові не зважати на існуючі в кожного неуважність і недовіру;
- усталені поняття зазвичай закріплюються в довготривалій пам'яті. Вони особливо важливі у випадку щоденних повідомлень, коли виникає потреба сприйняти значний обсяг інформації;
- усталені образи – це схематичні та стандартні уявлення про політичне явище, що вирізняються стійкістю та емоційним забарвленням;
- стійкі погляди виникають внаслідок взаємодії двох тенденцій людської свідомості: потягу до конкретизації, тобто наближення абстрактних сутностей до якихось конкретних образів, і тенденції до спрощення, зміст якої полягає у виокремленні деяких ознак як основних на позначення складних явищ. Наприклад, в ментальності американців закріпилось уявлення про російську ворожість [509: 46].

На даному етапі розвитку американського суспільства суспільні цінності, а, отже, й політичні, зазнають суттєвих змін, що зумовлено низкою чинників. По-перше, через ЗМІ політична сфера насичена стійкими уявленнями, які спотворюють процеси розвитку. По-друге, воєнна та економічна експансія спрямовані на формування у більшості американців, а відтак – і політиків, почуття вседозволеності, правильності, істинності вибраного політичного курсу. Свідченням є війна в Іраку, коли, незважаючи на значні втрати в живій силі та техніці, американці не тільки не залишили країну, а й продовжили воєнну експансію. По-третє, більшість вітчизняних і закордонних теоретичних досліджень сталих уявлень здійснено в межах соціології, філософії, психології, що, у свою чергу, за різного підходу до предмету дослідження, не дає змоги застосувати їх до аналізу політичних подій, політичного мислення та впливу на міжнародній арені. По-четверте, традиційні погляди невіддільні від життя американського суспільства, перспектив його розвитку, особливостей історичних традицій та звичаїв. По-п'яте, зміни на міжнародній арені, формування нових потужних центрів економічного та політичного впливу,

таких, як Євросоюз, зростання політичного напруження у зв’язку з посиленням тероризму, розвиток ядерних технологій в Ірані, Північній Кореї, зрештою, наслідки світової кризи призводять до руйнування попередніх цінностей та уявлень про власну країну як єдиного і домінуючого центру.

Таким чином, можемо констатувати, що усталені політичні погляди полегшують процес прийняття правильних рішень, оскільки виступають орієнтирами для суб’єктів політики, які не завжди володіють необхідним запасом знань і вмінням швидко розібратися у складних ситуаціях. Вивчення феномену політичних стереотипів дає змогу, до певної міри, прогнозувати ймовірну поведінку очільників, отже вірогідний процес перебігу подій.

Традиційні уявлення в політиці достатньо структуровані і мають складну внутрішню будову. Прагматично-когнітивний підхід передбачає наявність двох компонентів у структурі стереотипу: образ, який забезпечує схильність суб’єкта до сприйняття політичної інформації; інструментально-практичні настанови, які створюють контекст оцінювання та готовність суб’єкта до наступних дій. У ситуаціях, коли людина сприймає лише те, що вона хоче сприймати, істина стає розмитою, її неможливо відрізнити від брехні, переконання переростає в забобон, а люди перетворюються в маніпульований натовп.

Існує підхід, за яким стале уявлення має дворівневу структуру, в якій виокремлюються центр і периферія. У центрі образу – одна-дві найбільш помітні, яскраві ознаки, емоційно забарвлені, з якими прямо пов’язана периферія, властивості явища, витоки та наслідки події чи процесу. Стійкі уявлення містять в собі безпосередньо дієвий компонент у вигляді мотиваційного потягу до термінової поведінкової реакції. Як правило, домінуючими в структурі є емоційний та оцінний компоненти, що диктують певне ставлення до соціально-політичних явищ (наприклад, традиційне образ «дружнього народу» ніхто ніколи не переплутає з образом «диктатури», «імперії зла» – з «оплотом демократії»). Інформація, на якій базуються даний феномен, співвідноситься не з відповідним об’єктом, а, головним чином, з

іншими знаннями, набутими людиною, а основою існування стійких уявлень є дефіцит надійних, перевірених знань з відповідних сфер політичного життя.

Зазначені підходи узагальнюють російські дослідники І.В. Малишева, О. Ваніна та Д.В. Ольшанський, які зазначають, що стереотип має трикомпонентну структуру: 1) афективний рівень, який містить відчуття симпатії/антипатії стосовно реального чи символічного об’єкта; 2) когнітивний рівень, представлений в думці чи судженні стосовно даного об’єкта; 3) рівень поведінки, який втілюється у програмі дій щодо даного об’єкта [510: 16; 511: 2; 512: 84].

Існуючі розбіжності у трактуванні сталих політичних понять пов’язані з дискусією щодо їхньої природи. Проте є і спільні ознаки, серед яких виокремлюється зовнішня та внутрішня будови, форма та зміст. На нашу думку, стійке уявлення має таку структуру (див. схему 1).

Схема 1.

СТРУКТУРА ПОЛІТИЧНОГО СТЕРЕОТИПУ

ЗОВНІШНІЙ РІВЕНЬ (форма) ↔ ВНУТРІШНІЙ РІВЕНЬ (зміст)

↓

варіації ← ЯДРО → варіації

↓

варіації

Ядром є основне поняття, яке відображає його зміст. Ядро близьке до архетипів, базових опозицій міфологічної свідомості, на кшталт: «добро – зло», «свій – чужий», «життя – смерть» тощо. Варіації – це конкретне втілення ядра, його вияв. Період «холодної війни» продукував значну кількість стійких уявлень. США сприймали СРСР вороже. Ядром американського стереотипу про Радянський Союз було уявлення про комуністів, а змістовим компонентом ядра було уявлення про те, що комуністи – зло, вони – чужі та ворожі. Варіаціями виявилися твердження на зразок: «комуністичний імперіалізм», «комуністична агресія», «комуністична імперія» тощо.

Таким чином, сталі уявлення віддалені від емпіричного досвіду, проте сприяють прийняттю певних рішень, оскільки допомагають швидко розібратися в тій чи іншій політичній ситуації.

Дослідження феномену стійких уявлень передбачає їхню класифікацію, яка зазвичай обумовлюється застосованим дослідниками підходом. Найпростіша передбачає їхній поділ на позитивні, негативні та нейтральні [513: 245; 514: 192-204; 515: 125]. Вивчаючи це вище, Р. Еміг розрізняє автостереотипи, що відбивають уявлення людей про самих себе, і гетеростереотипи, що відбивають уявлення про інший народ, іншу соціальну групу [516: 3]. Д. Ольшанський класифікує традиційні погляди за ідеологічною ознакою, поділяючи їх на «істинні» та «хибні» (що підтримують протилежно орієнтовану в ідеологічному сенсі соціально-політичну систему) [517: 85].

Дослідниця В.В. Красних [518: 232] виокремлює два види сталих уявлень (див. схему 2).

Схема 2.

Стереотипи

Стереотипи-уявлення Стереотипи поведінки

Стереотипи-ситуації Стереотипи-образи

До першої групи відносяться стереотипи-уявлення, що зберігаються у вигляді кліше-свідомості та функціонують як еталони. Вони формують цілу низку асоціацій. Друга група репрезентована стереотипами поведінки, що зберігаються в свідомості у вигляді штампів свідомості і виступають в ролі канону, а також як інваріанти діяльності та визначають поведінку в тій чи іншій комунікативній ситуації. На другому рівні знаходяться ситуації та образи. Ситуації обумовлюють передбачувану поведінку учасників комунікації. Таким чином, ситуація певним чином передбачає стереотип поведінки.

Український дослідник П.М. Донець пропонує класифікацію стійких уявлень на основі декількох асиметричних опозицій.

1. Особистісні ↔ речовинні. Сталі переконання асоціюються з персоналіями (політиками), але можуть стосуватися і країн та народів (американці – багаті, африканці – бідні).

2. Емоційно-оцінні ↔ раціональні.

3. Гетеростереотипи ↔ автостереотипи. Сталими можуть бути не тільки уявлення про інших (гетеростереотипи), а й уявлення про самих себе як членів певного етносу або носіїв певної культури (автостереотипи).

4. Позитивні ↔ негативні.

5. Інтенсивні ↔ медіальні (середні) [519: 203].

Класифікацію стійких поглядів можна подати за схемою 3.

Схема 3.

Особистісний (про себе) → автостереотип

(про чужих) → гетеростереотип інтенціон.+ позит. + інтенсивний→ образ друга

інтенціональний + позитив. → імідж

спонтанний + негативний → забобон

інтенціональний + негативний + інтенсивний → образ ворога.

Згадувані А.Б. Коваленко та М.Н. Корнєв вирізняють гендерні, соціальні, етнічні та політичні стійкі поняття. Особливо поширені етнічно-політичні, коли на підставі обмеженої інформації про окремих представників тих чи інших етнічних груп робляться висновки стосовно всієї групи [520: 132].

Ми пропонуємо власну класифікацію сталих уявлень, яка певною мірою поглиблює існуючі підходи. Отже, їх можна поділити на:

– позитивні та негативні;

– індивідуальні та колективні;

– істинні («наші») та хибні («не наші»);

– інтенціональні та спонтанні;

– короткотривалі та довготривалі. Останні швидко виникають та швидко зникають під впливом ЗМІ і спрямовані на вирішення конкретних політичних завдань (наприклад, дискредитація певного політика). Довготривалі уявлення стійкі, вони – константи політичної культури суспільства. Сталі політичні погляди переважно довготривалі;

– вербальні та поведінкові. Вербальні стійкі уявлення репрезентують за допомогою слова, а поведінкові у політичних діях;

– традиційні уявлення внутрішньої та зовнішньої політики.

Як бачимо, за сутністю зазначені поняття є складними утвореннями, які потребують усебічного теоретичного осмислення.

Стійкі політичні уявлення функціонально спрямовані, тобто орієнтовані на досягнення прагматичної мети. Основна їхня функція – впливати на політичну поведінку індивіда. Дослідники виокремлюють два типи поведінки, яку обумовлюють стереотипи, – актуальну та вербальну [521: 89]. Актуальна поведінка полягає в тому, що політик виконує дії, наприклад у сфері зовнішньої політики, в яких виражається його ставлення до даної сфери. Сталі уявлення виявляють себе і у формі висловлювань, які виражають оцінку спрямованості дій. Дослідники визначають низку функцій, які виконують стійкі уявлення.

Вони виконують функцію комунікації. Ними послуговуються під час внутрішньогрупового спілкування. Якщо хвилювання або тривога в групі зростає, то ймовірно, що група буде частіше послуговуватися стійкими уявленнями під час спілкування. Внаслідок посилення тривоги спільнота інтерпретуватиме свій досвід у негативному світлі. Усталені погляди розглядають як механізм взаємодії, найпростішу форму комунікації, результат взаємного тяжіння і політичної напруги, що одночасно характеризує ступінь соціалізації людей [522:67].

Функція референції співвідноситься з реальністю [523:125]. Сталі поняття співвідносяться з тими чи іншими уявленнями, ідеологією, низкою поглядів та цінностей, що домінують у суспільній свідомості.

Стабільність виявляється в незмінності стійких політичних поглядів, які є чинниками, що впливають на стабільність суспільства. Виконуючи зазначену функцію, вони сприяють виживанню суспільства.

Культурно-освітня функція полягає в тому, що стійкі погляди інформують про надбання в цих сферах: допомагають сприймати людину, з одного боку, як унікальну цінність, уособлення досконалості, а з іншого – цілком негативно, як загрозу свободі [524 : 5].

Оцінюючи поведінку, традиції певної групи, спостерігаючи події або спілкуючись з іншими, люди з’ясовують, на основі чого виникають емоційні

реакції, а потім вже приймають рішення. Процес оцінки релевантний сталим уявленням, оскільки, сприймаючи інформацію, люди активно впливають на вхідні стимули і обробляють їх з урахуванням того, наскільки вони вагомі [525: 265]. Стійкі політичні погляди містять оцінний елемент, виражають почуття особистості, її систему цінностей, співвідносяться з груповими почуттями та діями. Стереотипи, як правило, ефективно впливають на процес сприйняття, виступають еталоном оцінки і захисту особистості, яка належить до даної групи. У кінцевому підсумку вони сприяють процесові тлумачення соціально-політичної єдності групи. ЗМІ дають змогу індивідові усвідомлювати, що оцінювані ним суспільні явища водночас пізнаються й оцінюються іншими. Усвідомлюючи характер реакцій інших людей на проблему, індивід обирає такий тип поведінки, який, на його переконання, відповідатиме поведінці оточуючих. Тобто, суспільна думка має двоїстий характер, вона спрямована на об’єкт її оцінки й одночасно на свого суб’єкта, який, позиціонуючи себе, враховує вимоги колективної волі й певним чином зважає на них у своїй поведінці. Отже, формування й функціонування суспільної думки можна розглядати як процес впливу масової свідомості на індивідуальну. Стійкі погляди виконують оцінну функцію, оскільки дають змогу особистості дати оцінку складним явищам.

Традиційні погляди сприяють економії мисленнєвих зусиль. Їхня мета полягає в забезпеченні індивідів максимальною інформацією при мінімальних інтелектуальних зусиллях. Навколишній світ надзвичайно складний внаслідок кількісної перенасиченості інформацією та якісної невизначеності, тому сталі уявлення як засоби осягнення політичної інформації дають змогу зекономити пізнавальні ресурси індивіда. Жодна людина не може обійтися без автоматичних реакцій у сприйнятті та мисленні – обдумувати заново кожну ситуацію у неї не вистачить ні сил, ні часу [526 : 270].

Стійкі політичні погляди виконують функцію інтерпретації подій, водночас вони нав’язують аудиторії наперед визначену думку. Люди

інтерпретують двозначну інформацію з метою підтвердити свої сподівання [527 : 272].

Традиційні політичні переконання – ригідні, що заважає спільноті сприймати відмінності інших культур і унеможливлює зміни власних поглядів на ті чи інші особливості культури. За своєю природою вони надзвичайно стійкі, що нерідко сприяє політикам досягати успіху. Їхня стійкість пояснюється тим, що певна інформація про об’єкт закріплюється в пам’яті і, за певних обставин, її легше згадати, ніж будь-яку іншу. Їм властива негнучкість, а їхній зміст не викликає сумнівів у їхніх носіїв. Значна частина сталих уявлень залишається незмінною до того часу, поки вони не заходять у суперечність із життєвою практикою, а також поки людина не усвідомить, що схеми, на основі яких вона інтерпретує, оцінює та прогнозує розвиток певних ситуацій, виявляються недостатньо ефективними. Зміна відношення, практик окремих частин системи рано чи пізно призведе до зміни поглядів [528:20]. Сформовані уявлення залишаються стійкими протягом тривалого часу і можуть посилювати ворожнечу із зростанням напруження між групами / народами. Вони не спричиняють ворожнечі, коли ситуація спокійна, проте їх неможливо змінити в атмосфері напруження та конфлікту. Стійкість політичних переконань значною мірою зумовлена незмінністю традицій, повторюваністю життєвих ситуацій.

Рефлексивна функція сприяє відображенню навколишнього світу [529 : 40]. Стереотипи є втіленням такого потрібного людині відчуття відмінності від інших, відмінності між собою та об’єктом, вони – частина нашого способу сприйняття і намагання впоратися з нестабільністю навколишнього світу.

Стійкі уявлення виконують пропагандистську та ідеологічну функції, впливають на формування і збереження групових цінностей, політично спрямовані [530: 207]. У пропаганді вони виступають головним чинником, що впливає на процес сприйняття змісту пропагандистських повідомлень, які мають завуальований характер, оскільки в багатьох випадках здійснюються без свідомої мети впливати на ситуацію і ніби є деяким «об’єктивним» інформуванням населення про події, що відбуваються. Сталі переконання

виконують й ідеологічну функцію: формують, підтримують і зберігають групову ідеологію, що пояснює та виправдовує поведінку групи.

Когнітивна функція стійких уявлень дає змогу більше дізнатися про спосіб мислення певної групи / народу. Разом з тим, сталі політичні погляди виступають інструментами пізнання та взаємодії з іншими культурами. Формування стійких переконань можна розглядати як необхідний когнітивний процес, який опосередковує поведінку людини та допомагає їй в орієнтації [531:42]. Сталі поняття, оцінки та категорії – це закріплені в суспільній свідомості «згустки» суспільного досвіду як повторювані властивості та явища.

Функція категоризації сприяє засвоєнню індивідом політичної інформації. З метою спростити сприйняття зовнішнього світу його поділяють на певні категорії. В переважній більшості випадків категоризація здійснюється автоматично і не потребує свідомої активності. Категоризація різних об’єктів допомагає людині діяти: категорія скорочує шлях визначення стратегії поведінки, спрощує процес визначення і прийняття рішення [532 :134].

Маніпулятивна функція сприяє посиленню впливу політиків на думку громадян. Впливаючи на світогляд людей, політики маніпулюють ними, граючи на їхніх емоціях як невід’ємних компонентах індивідуальної та масової свідомості. А уніфікація способів мислення і реагувань великих мас населення призводить до деіндивідуалізації, деперсоніфікації людей, перетворення їх в об’єкти маніпулювання.

Афективна функція репрезентована етноцентризмом в міжетнічному спілкуванні, що виявляється як постійне виокремлення «свого» на противагу «чужому» [533: 178]. Загалом стійкі уявлення виконують функцію впливу, під якою ми розуміємо застосування масованої кількості структурованої інформації та забезпечення достатньої часової тривалості, під час якої інформацію надають об’єктові впливу.

Виконуючи емпіричну функцію, сталі уявлення є способом структурування досвіду суб’єкта, організації знань, необхідних для розуміння іншої людини,

ситуації тощо [534:108]. Вони поверхнево висвітлюють окремі сторони суспільного життя.

Обмежувальна функція встановлює межі культурних відмінностей та пом'якшує їх об'єктивне сприйняття. Стійкі уявлення відіграють негативну роль у ситуаціях, де потрібна повна і об'єктивна інформація та її аналітична оцінка [535: 178].

Компресивна функція дає змогу економити зусилля, скорочувати процес сприйняття. Традиційні погляди виконують функцію стискування інформації, вони лаконічні, оскільки вміщують значний обсяг інформації, що дає можливість ефективно їх використовувати за необхідності. Стереотипи стислі за формою, але значні за обсягами інформації [536: 421].

У багатонаціональному середовищі політичні стандарти виконують захисну функцію, оберігаючи індивід від існуючих загроз, виступаючи своєрідним «протектором» від обставин складного світу, тобто сприяють створенню і збереженню позитивного Я-образу [537: 469].

Функція консенсусу пояснюється тим, що стійкі погляди прийняті та погоджені значною кількістю індивідів у межах соціальної спільноти [538: 28].

Узагальнивши існуючі підходи, пропонуємо власну класифікацію функцій, які виконують стійкі політичні уявлення:

- інформаційна, що передає інформацію про культуру того чи іншого народу. Такі уявлення інформують аудиторію про події, явища суспільно-політичного життя, повідомляють про навколишній світ, політичні події точно;
- ідентифікуюча, за допомогою якої та чи інша особа ідентифікує себе з певною спільнотою. Ця функція сприяє і міжгруповій ідентифікації. Сталі уявлення, на кшталт «імперія зла» (Р. Рейган), «вісь зла» (Дж. В. Буш), формують відповідну суспільну думку, згуртовують спільноту. Вони можуть бути інструментами як негативної, так і позитивної соціальної ідентичності. Суттєвою характеристикою процесу формування стійких уявлень є їхня тенденція до максимального зростання відмінностей між групами та мінімізації відмінностей між членами тієї самої групи;

- стандарту, що допомагає спільноті спрощено сприймати навколишнє середовище. Сталий погляд виступає узагальненим уявленням, яке спрощує надлишкову інформацію, що перешкоджає людині розуміти реальність, і думати. Зважаючи на багатоманітність явищ суспільного життя, людина зазвичай вдається до таких спрощень. Спрощення інформації пов'язане з можливістю її розуміння або з виникненням ілюзії такого розуміння;
- прагматична. Стійкі погляди є практичним інструментом повсякденного вжитку, вони мають конкретну мету, тобто прагматично орієнтовані. Їхнє використання має чітке спрямування: донести до аудиторії певне повідомлення та спричинити зміни у свідомості реципієнтів, а, отже, і підштовхнути до відповідних дій;
- орієнтиру як таку, що допомагає орієнтуватися у навколишньому середовищі. Сталі уявлення приписують характеристики тому чи іншому об'єктові чи суб'єктові, формуючи базу для негативних або ворожих суджень, виправдовуючи упереджене ставлення чи агресивну поведінку;
- регулятивна, якою регулюються процеси спілкування. Якщо у колишнього ветерана в'єтнамської війни і політика схожі уявлення про комуністичний режим, то це сприяє взаєморозумінню між ними. Впливаючи на життєдіяльність того чи іншого суспільства, традиційні поняття виконують функцію регулятора суспільних відносин;
- організаційна, зважаючи на те, що лінійне уявлення є способом організації соціальної пам'яті. Традиційність мислення сприяє організації діяльності індивідів. З іншого боку, такі уявлення є засобом наведення ладу в суспільному житті;
- компенсаторна. Стійкі уявлення компенсують нестачу знань про навколишній світ тієї чи іншої особистості, доповнюючи картину світу.

Отже, стійкі політичні уявлення доволі багатофункціональні, що обумовлюється завданнями, які вони виконують у сфері політики.

Висновки до першого розділу

Політичний дискурс – складова політико-інформаційного простору. Його виявом є промови політиків, які прагнуть реалізувати завдання пропаганди. Політична промова – один із ключових механізмів передачі інформації та впливу на аудиторію, потужний інструмент інформування та переконання великої групи людей. Тексти політичних промов мають чітку структуру, смислове навантаження та мету. Політична промова – це вагомий компонент політичної боротьби, знаряддя посилення чи послаблення політичного впливу.

Політичні промови класифікують залежно від обставин і цілей. Вони функціонально спрямовані, є формою публічного виступу і одним із видів соціальної дії, яка передбачає високий ступінь її суспільного впливу. Вони прагматично спрямовані, мають стратегічні і тактичні завдання. Політичні промови американських президентів характеризуються жорсткістю і прагматизмом, інтересом, передусім до фактів політичного життя.

Компонентом політичних промов є стійкі уявлення, які відображають погляди політичного діяча, його бачення та сприйняття реалій. Це складні утворення, що охоплюють як хибну, так і правдиву інформацію. Традиційні погляди слугують стандартом політичного мислення, втілюють моделі поведінки, впливають на політичні рішення мас, спричиняють певні зрушення в людській свідомості та формують образи тих чи інших народів. Вони – невід’ємна частина політичного процесу, своєрідний спосіб політичного мислення та поведінки. Типовими ознаками є персоніфікація подій, емоційне насичення під час інтерпретації подій (різко негативне або позитивне ставлення до чого-небудь або кого-небудь), ірраціональність (звичайні факти, що суперечать стереотипові, не помічаються), стійкість.

Будь-яка суспільно-політична система створює набір певних сталих переконань, дотримання яких є необхідною умовою її успішного функціонування. Традиційні політичні уявлення структуровані, функціонально спрямовані і класифікуються залежно від підходу.

Для розширення епістемологічних рамок дослідження феномену сталих уявлень автор застосовує оригінальний підхід, що ґрунтується на врахуванні низки ціннісних характеристик за певними напрямками, їхньої функціональності і, таким чином, уможливлює системне висвітлення розглядуваної теми.

Узагальнення існуючих дефініцій дало змогу поглибити розуміння їхньої сутності та сформувати повніше визначення: політичний стереотип – це стійке, емоційно-насичене, ірраціональне уявлення про політичне життя, складноструктуроване та багатофункціональне, яке впливає на політичний курс країни загалом.

РОЗДІЛ 2.
ТРАДИЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСУ ПРЕЗИДЕНТІВ

В другому розділі розглядаються традиційні погляди американських президентів, які сформувалися під впливом міжнародно-політичних парадигм Америки – ізоляціонізму та ліберального інтервенціонізму. В контексті політичної традиції особливої значущості набуває розуміння особливостей політичної системи Сполучених Штатів, що впливає на формування стійких політичних поглядів. Політичний вимір геополітики неможливий без урахування підходів американських політиків, суспільствознавців та історичної традиції США, особливостей ментальності американців тощо.

Оцінюючи придатність геополітичного підходу для аналізу стратегії США на світовій арені, ми робимо спробу поглибити висвітлення деяких ключових питань вироблення та реалізації таких стратегій. Поряд з цим, вагому роль у формуванні зовнішньої політики відіграють історичні, географічні та геополітичні чинники. Слід відзначити значущість у цьому сенсі усталених політичних понять публічного дискурсу лідерів Сполучених Штатів, тобто чинника, що має давню традицію, який пройшов складну еволюцію у специфічному доктринальному форматі «Ізоляціонізм – інтервенціонізм».

Висвітлення цього аспекту здійснюється на широкому історичному тлі. На разі використано, окрім контент-аналізу та івент-аналізу, праксеологічний та системний методи. Контент-аналіз дав змогу виявити стереотипи «свободи», «тиранії», «лідерських амбіцій», «війни» та «миру» в риториці американських президентів та визначити ступінь їхнього впливу на формування зовнішньої політики Сполучених Штатів. Індикаторами виявлених стійких уявлень стали найбільш уживані категорії, зокрема «вільних народів світу», «демократії», «диктатури», «агресії», «Богообраності», «американської місії», «світового лідерства», «війни», «військової могутності», «збройних сил», «мирного співіснування», «мирних угод» і «роззброєння». Івент-аналіз уможливив розгляд політичної ситуації та її оцінку як наслідку впливу учасників подій.

Праксеологічний та системний методи застосовувались під час аналізу процесу міжнародних відносин у багатьох регіонах світу за певними форматами: США – СРСР, США – країни Латинської Америки, США – Азія, США – Африка, США – Європа, США – країни Карибського моря. Кількісні методи дослідження стали в нагоді для з'ясування значущості проблем безпеки, національних інтересів та міжнародного співробітництва для американських політиків на прикладі аналізу поведінкових стереотипів президентів. Стійкі політичні уявлення в публічному дискурсі американських очільників не виникли спонтанно, вони пройшли період становлення та визрівання. На їхнє формування вплинули політичні традиції.

2.1. Ґенеза політичних виступів очільників США

У своїй зовнішньополітичній стратегії США дотримуються принципу, сформульованого британським лордом Палмерстоном ще в 1848 році, що в політиці необхідно захищати свої національні інтереси. Для Америки такими національними інтересами традиційно вважаються фізична безпека, просування своїх цінностей та економічний розвиток [539:29]. У XIX та XX століттях концепція національної безпеки зазнала суттєвого коригування: пріоритетами було визнано поширення американських цінностей та економічне процвітання, а відтак і нав'язування їх іншим країнам.

Сполучені Штати успішно реалізують стратегію експансії, яку супроводжує політичний дискурс. Про це свідчить той факт, що за останні понад двісті років, після прийняття Конституції, Америка збільшила свою сухопутну територію більш ніж в чотири рази. На початковому етапі виникнення стереотипів у публічних виступах активну роль відіграли американські політики. Про готовність до війни задля миру зазначав ще перший президент Сполучених Штатів Дж. Вашингтон у своєму зверненні до Конгресу 8 січня 1790 року: «Одним із засобів збереження миру є готовність країни до ведення війни» [540]. Ця теза стала основоположною для зовнішньої

політики Америки. У своїх подальших зверненнях він розвиває думки про перспективи нації, висловлює турботу про безпеку країни та її лідерську роль у майбутньому: «Недалекий той час, коли нам нічого буде боятися. Тоді ми зможемо поводитися так, щоб примусити поважати наш нейтралітет; сторони, які воюють, відчуваючи, що не зможуть нажитися на нас, побояться провокувати нас без причин і ми опинимося в такому становищі, в якому зможемо обирати мир або війну, керуючись тільки власними інтересами та справедливістю». Як відомо, ізоляціоністську модель «оборонної» геополітики першого президента Америки було розвинуто у доктрині іншого президента – Дж. Монро, під гаслами якої на протязі всього XIX ст. здійснювалася економічна, політична та воєнна експансія США у Новому Світі. Вона стала ідеологічним інструментом політики Вашингтона. Перший етап втілення доктрини Монро, починаючи з моменту її проголошення в 1823 р. до 80-х років XIX ст., збігається зі становленням та обґрунтуванням принципів американського «Великого простору», зміст якого полягав у економічному та політичному підпорядкуванні країн американського континенту.

Ідеї політиків відбилися у доробках теоретиків політичної думки. В 1845 році Дж. О'Салліван, розвиваючи доктрину Монро, сформулював концепцію американського життєвого простору [541: 5-10]. Його думку поділяв Дж. Стронг, який вважав, що США повинні стати найсильнішою з імперій [542: 66]. Другий етап втілення доктрини Монро починається з 80-х рр. XIX ст. і полягає в розширенні американської гегемонії. Латиноамериканські країни перетворюються в протекторати США, які втратили суверенітет, зберігши його тільки зовнішні форми, символічні атрибути. Третій етап збігається з формулюванням ідеології універсалізму президентом В. Вільсоном, який планував перетворити Лігу Націй на інструмент англосаксонського світового панування. Доктрину Монро було включено до Статуту Ліги Націй (до статті 21), що скомпрометувало міжнародне право. Третій етап – це початок американського прориву в Європу та Азію. Це визнають й американські дослідники. Зокрема К. Шміт підкреслює, що доктрина Монро перетворюється

з регіонального принципу панування у світову доктрину, в інструмент встановлення світового правління [543: 295-302].

Варто зазначити, що гегемоністські ідеї мали підтримку серед політиків. У 1870 році державний секретар США Г. Фіш в доповіді американському президентові підкреслював, що завдяки політичним, економічним і воєнним перевагам Америки та інтелектуальній перевазі її народу «Сполучені Штати займають визначну позицію на континенті, позицію, що надає їм право першого голосу і почесні обов'язки вирішувати всі американські проблеми» [544: 26]. Фактично в цій доповіді виражено дві ідеї: «визначеної долі» та панамериканізму. Щодо «визначеної долі», то американці переконані в тому, що сам Бог визначив Сполученим Штатам роль лідера всього людства. Вперше цю ідею сформулював Дж. О'Салліван у журналі «Democratic Review»: «Ми – нація прогресу людства. Хто насмілиться обмежувати наш рух уперед? …Для виконання благословенної місії щодо інших країн світу, яким закрито світло істини, була обрана Америка…Хто ж може сумніватися в тому, що наша країна буде великою нацією майбутнього?» [545:427]. Упродовж 1881-1889 років ідеї Г. Фіша починають проголошуватися відверто. Власне тоді відбулося формування ідеології американської гегемонії та стереотипу «вседозволеності», які було сформульовано у працях Дж. Фіске, Дж. Берджеса та Дж. Стронга. Доктрина «визначеної долі», геополітичні доктрини, розширене трактування доктрини Монро зрештою синтезувалися в загальну ідею вседозволеної расової переваги американців над іншими народами. Відчуваючи економічну могутність країни, політичні лідери готувалися перейти від риторики до практики широкої експансії.

Слід зазначити, що концепція агресивної політики країни (яка призвела до формування стереотипу «ворога») дістала офіційну підтримку. Висловлюючись з приводу англо-венесуельського конфлікту, державний секретар США Олні, інтерпретуючи доктрину Монро, заявив про безумовну необхідність американського арбітражу щодо будь-якого конфлікту в Західній півкулі: «Сьогодні Сполучені Штати є державою-володарем на цьому континенті і їхнє

побажання – закон для всіх країн, у справи яких вони втручаються. Не тому, що вони відчувають до них почуття чистої дружби або доброї волі, а тому, що численні ресурси США у поєднанні з ізольованою позицією перетворюють Америку на господаря становища» [546: 547]. Таким чином, було сформульовано доктрину Олні, яка суттєво доповнила доктрину Монро. Як взірець застосування з боку США силової, наступальної дипломатії, доктрина Олні стала рубіжною віхою, після якої Америка почала активно демонструвати свою силу в міжнародних відносинах, заявивши про своє домінування в Західній півкулі.

Ідеї американської експансії поширюються і дістають підтримку серед науковців. Дж. Берджес писав: «…англосакси є найбільш політичною расою, а США – найбільш політичною країною світу. Тому перед Америкою стоїть завдання поширити свою систему на увесь світ» [547: 42]. Він сформулював програму експансії США, що передбачала їхній протекторат над Латинською Америкою, островами Тихого океану та Східної Азії. Зазначений підхід виправдовував втручання у внутрішні справи країн. Таке формулювання політичного курсу сприяло формуванню стереотипу «тиранія», який підтверджує риторика американських президентів.

Ідею гегемонії розвиває історик Б. Адамс у книзі «Економічне панування Америки», виступивши із закликом перетворити Тихий океан на внутрішньоамериканське море. В басейні Тихого океану (наприкінці XIX століття) США намагалися анексувати Гавайські острови і острови Самоа – дві стратегічні точки між американським континентом і азійською частиною Європи. Наприкінці XIX століття американські бізнесмени заволоділи більшістю природних багатств цих островів. За підтримки морської піхоти група американських плантаторів скинула Гавайську королеву, а потім придушила повстання, приєднавши Гаваї до Сполучених Штатів, що було погоджено з парламентом США. Така агресивна політика суперечила риториці президента Клівленда, який в березні 1885 року в своїй інавгураційній промові заявив: «Наша зовнішня політика – це політика миру, яка відповідає нашим

інтересам. Це політика нейтралітету та відмова від будь-якої участі в міжнародних чварах і амбіційних претензіях на інші континенти. Це політика Монро, Вашингтона та Джефферсона» [548: 154].

Ідеї Дж. Берджеса та Дж. Стронга поділяв Х. Максим, заявляючи, що «…експансія є законом природи, який перетворює експансіонізм на біологічний імператив США. Держава подібна до біологічного організму і в боротьбі за виживання він або перемагає, або гине. Зважаючи на расову перевагу англосаксів, Сполучені Штати повинні перемогти» [549:181]. Експансія набула свого втілення в стійкому уявленні «вільні народи світу», які, як зазначали очільники, потребували підтримки Америки. Вкоріненню зазначеного стереотипу сприяли публічні виступи американських президентів.

Поступово в середовищі політиків формується думка активного інтервенціонізму. До початку XX ст. віра у всесвітню місію США переросла в переконання, що ключем до міжнародного добробуту є поширення досягнень Америки, які стали гарантією її успіху. В. Брайан, майбутній державний секретар при президентові Вільсоні, охарактеризував США як «…республіку, що повільно, але надійно стає вищим моральним мірилом світового прогресу та загальновизнаним арбітром у світових суперечках» [550: 210].

Політика гегемоністських амбіцій потребувала відповідного теоретичного підґрунтя, тому група істориків в університеті Джона Гопкінса на чолі з Б. Адамсом обґрунтувала «винятковість» та «Богообраність» американської нації, проголосивши право та обов’язок Америки насаджувати свою політичну систему в усьому світі. З вірою в «обраний Богом народ» і в призначену йому владу над світом ці вчені почали розробляти ідеологічні імперативи майбутнього американського експансіонізму. Теорія «визначеної долі» передбачала американську експансію як веління Бога визначеної долі американському народові, якому не можна не підкоритися. Теоретичні концепції втілювалися в практиці. США вели загарбницькі війни на Філіппінах; захоплювали Нікарагуа, Гондурас, Панаму, Гаїті; воювали з Кубою та

Мексикою. Інтервенції сприяли формуванню стереотипів «війна» та «мир», які знаходять підтвердження в політичних промовах президентів.

Гегемоністські амбіції дістали широку підтримку серед політичної еліти Америки. У 90-х роках XIX століття з численними статтями, що вихваляють експансію США, виступає Дж. Тернер, який вважав, що історична місія Америки полягає в постійному розширенні своїх кордонів. Він твердив, що основним фактором життя США була експансія, а імперативом зовнішньої політики був Панамський канал, зростання морської могутності Сполучених Штатів, поширення американського впливу на сусідні країни [551: 335]. Його теорія «рухомих кордонів», втілившись в політику «відкритих дверей», визначала зовнішньополітичний курс США на протязі всього XX століття.

Гегемоністські погляди призвели до ідеї про створення американської імперії на всіх континентах. Б. Адамс, задовго до початку «холодної війни», дійшов висновку про те, що плани встановлення американського світового правління неминуче приведуть до конфлікту з Росією. Дотримуючись засад політичного соціал-дарвінізму, ідеолог у статті «Нова індустріальна революція» заявив: «…американцям слід зрозуміти, що це буде боротьба не проти окремої нації, а проти цілого континенту. Слабкий організм має загинути» [552:165]. Його стаття стала першим стратегічним документом під час «холодної війни», започаткувавши вкорінення стереотипу «ворога» та «радянської загрози».

Адмірал А. Мехен висунув теорію таласократії – «морської могутності», оскільки вважав, що США мають «морську долю», яка полягає спочатку в інтеграції всього американського континенту, а вже потім у встановленні світового правління [553: 357]. Мета доктрини «морської сили» полягала в обґрунтуванні необхідності політики захоплення військово-морських баз і колоній, розширення радіусу наступальних дій ВМС США. Для створення морських баз А. Мехен ще в середині 90-х рр. рекомендував анексувати Гавайські острови, острови Самоа в Тихому океані та низку територій в Карибському морі, які необхідно було захопити і перетворити у плацдарм подальшого завоювання нового геополітичного простору. Теорія «морської

могутності» стала програмним документом американських ідеологів і політиків, не втратила своєї актуальності і на початку XXI століття. Теорія таласократії відображена у стереотипі «світового лідерства».

Гегемоністську політику Сполучених Штатів доповнює доктрина «Відкритих дверей», спрямована на силове створення нових ринків. Вона концептуально визначала світ як один з абстрактних світових ринків, двері якого слід було тримати відчиненими для США, які в односторонньому порядку присвоїли собі право інтервенції. Президент Т. Рузвельт розглядав доктрину «Відкритих дверей» як доктрину Монро для Азії. Пізніше президент Вільсон визначив її як доктрину Монро для всіх географічних регіонів, крім Західної півкулі. Історія американської політики нагадує процес глобалізації за допомогою стратегії «Відкритих дверей», що привело до посилення боротьби за світові ринки і встановлення політичної гегемонії, яку політики виправдовували ідеями про «американську місію» та «демократію». Традиційною стала зовнішньополітична стратегія, що спирається на три основні постулати: 1) створення суперпотуги; 2) формування інституцій гегемонії, що зберігають і легітимізують цю суперпотугу; 3) ефективне стримування тих країн, які могли б кинути виклик американській гегемонії [554:4]. Четвертим постулатом є політична риторика американських президентів, які ефективно використовували її для виправдання, зміцнення та здійснення зовнішньої політики.

Ми наводимо відомі історичні факти з політичної історії США аби показати роль у формуванні та втіленні ідеї панамериканізму в політичній риториці очільників та високопосадовців Америки на різних етапах її становлення і позиціонування на міжнародній арені. Відповідно звертаємо увагу на активну підтримку і всебічну теоретичну розробку різноманітних аспектів реалізації стратегії гегемонізму Сполучених Штатів американськими дослідниками.

На формування гегемоністських устремлінь США на початку XX століття вплинули ідеї професора Х. Маккіндера, який ініціював ідею осьового регіону

світової політики. З планетарної точки зору в центрі світу – євразійський континент, що є найбільш сприятливим плацдармом для контролю над усім світом [555: 430]. Слід зазначити, що доктрина Трумена ґрунтувалася на геополітичних концепціях Х. Маккіндера. Сполучені Штати розробили так звану «теорію оточення», запозичену з концепцій Маккіндера і Спайкмена, згідно з якою необхідно оточувати ті геополітичні регіони, в яких сконцентровано економічні ресурси. На основі цих ідей Америка обґрунтувала свою гегемоністську політику оточення Радянського Союзу системою ворожих блоків і стратегічних військових баз. Це підтверджують американські історики Н. Педелфорд і Дж. Лінкольн, які зазначають, що всі повоєнні альянси були створені під впливом і на концептуальній основі геополітичних ідей Х. Маккіндера і Н. Спайкмена [556]. Офіційний Вашингтон докладав зусиль для втілення ідей на практиці, а президентська риторика відігравала важливу роль у втіленні ідей агресивної політики. В 1944 році США оголосили, що Ісландія і Гренландія є частиною Західної півкулі, отже вони підпадають під дію доктрини Монро. Ця інтерпретація стала виправданням американської експансії, внаслідок якої Америка окупувала ці дві країни, створивши там свої бази. Після тривалих зусиль Ісландії вдалося звільнитися від американських баз, однак на Гренландії вони діють і до цього часу (авіабаза Туле – найбільша північна база американських ВПС). Військова присутність Америки в Європі відповідає стереотипові «американської місії».

До закінчення Першої світової війни доктрину «Визначеної долі», доктрину Монро та політику «відкритих дверей» було об’єднано в особливу дипломатичну доктрину США – Вільсонівський універсалізм. В. Вільсон не тільки глобалізував ці доктрини, а й трактував плани встановлення американського світового владарювання як втілення волі Бога. Експансіоністський характер зовнішньополітичного курсу президента Вільсона визнають самі американці. Зокрема, на думку американських професорів Д. Девіса та Ю. Трані, «…перша «холодна війна» проти Радянського Союзу (1917-1933 рр.) була розв’язана адміністрацією Вільсона». Науковці дійшли

такого висновку на основі аналізу архівних матеріалів США та Росії [див. 557: 17], зазначаючи, що політика Вільсона в подальшому набула свого логічного продовження в політиці Г. Трумена, а пізніше – президента Рейгана, який сформулював свою концепцію «імперії зла».

Серед розробників американської геополітики періоду президента Ф.Д. Рузвельта, крім І. Боумена, вирізнялися Н. Спайкмен, Р. Страус-Хюпе, В. Стефенсон та О. Латимор, які тієї чи іншою мірою працювали на американську адміністрацію. Зокрема Н. Спайкмен розвинув теорію «гуманізованої геополітики» з позиції сили, яка обґрунтовувала лідерську роль США в повоєнному світі. На його думку, Америка буде здатна встановити контроль над приморськими зонами Євразійського континенту з метою здобути світову могутність. Основні концепції американської геополітики були викладені в його працях «Географія мирного облаштування» і «Американська стратегія у світовій політиці» [558; 559]. Аналітик особливо підкреслював роль сили у формуванні американського світового порядку: «Мета зовнішньої політики полягає в посиленні або в збереженні силової позиції держави. Сила, в кінцевому рахунку, є здатністю вести успішну війну, а географія – ключем для воєнної і політичної стратегії» [559: 60]. Він був переконаний, що всі форми насилля, до яких відносяться і війни, допустимі в міжнародному співтоваристві і тільки силою можна досягти мети в зовнішній політиці. А сила означає здатність виживати, нав’язувати свою волю іншим, тим, хто не має сили. В моделі світового порядку Н. Спайкмена материкова держава із «хартленда» (СРСР) протистоїть морській державі (США). Відповідно до цією моделі у Сполучених Штатах формувалася повоєнна політика стримування комунізму, яка здійснювалась шляхом утворення антирадянських військових блоків вздовж «Римленду»: НАТО в Європі, СЕНТО в Західній Азії і СЕАТО у Східній Азії. Протистояння супроводжувалося великими і малими конфліктами в Берліні, Кореї, на Близькому Сході, у В’єтнамі, Камбоджі та Афганістані. Теоретичні праці зазначених дослідників заклали підвалини стереотипів «боротьби за

свободу» та «ворога», які відображаються в політичних промовах американських президентів.

Неабияке значення для збагачення теоретичного спадку, як основи агресивної політики США, мали праці американського публіциста-геополітика Дж. Уоллеса, який в книзі «Заокеанські бази» [цит. за 560] переконував, що Америці слід відмовитися від континентальної обмеженості і стати свідомим агресором. Стратегія глобальної експансії зводилася до доктрини стримування впливу Радянського Союзу і розширення американського. Першим таким кроком стало звернення президента Трумена до СРСР в серпні 1945 року з вимогою надати американцям базу на Курильських островах для військових і комерційних цілей [561]. Це свідчить про спроби американських очільників використовувати риторику для втілення гегемоністських планів.

Практичні кроки агресивної політики супроводжувалися новими ідеями та рекомендаціями теоретиків. Так, цілі, завдання та методи «холодної війни» були сформульовані Р. Страусом-Хюпе, вплив якого на американську політичну еліту в 50-70-х роках був визначальним. Очолюваний ним інститут працював над виробленням американської нової зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на перемогу Заходу в «холодній війні». Свої ідеї аналітик виклав у книгах «Затяжний конфлікт» (1959 р.) та «Геополітика» (1942 р.) [562; 563].

Ідеї попередників розвинув З. Бжезінський, очоливши в 1973 році «Тристоронню комісію», яка розробила декілька варіантів переходу до єдиного світового порядку під управлінням США. Теоретичні підходи Р. Страуса-Хюпе та З. Бжезінського сприяли зміцненню стереотипу «боротьби за свободу», який у президентських промовах репрезентовано категоріями «світове лідерство» та «демократія».

Геополітичні ідеї зазначених теоретиків виражали гегемоністський характер зовнішньополітичної стратегії Америки. Теорії Ф. Тернера, А. Мехена, Б. Адамса, Дж. Стронга та інших були адаптовані до відповідних історичних умов. Зовнішня політика Сполучених Штатів завжди підпорядковувалася концепціям геополітики.

Теорії втілювались в реалізації зовнішньополітичних імператив Сполучених Штатів, провідне становище яких обумовило їхній статус неодмінного учасника у справі забезпечення міжнародної стабільності. Країна настільки звиклася з цією роллю, що майже автоматично почала призначати себе посередником, інколи навіть там, де зацікавлені сторони її про це не просили (наприклад, у конфлікті між Індією та Пакистаном з приводу Кашміру в липні 1999 року). США почали вважати себе не тільки джерелом, а й гарантом збереження демократичних інститутів у всьому світі. Таке уявлення сформувалося після закінчення «холодної війни», коли більшість американців вважала, що дії Вашингтона в рамках міжнародних організацій є необхідністю. Принагідно З. Бжезінський стверджує, що американці позитивно сприймають роль своєї країни як світового гегемона [564: 172]. Однак така політика викликає жорсткий спротив світової спільноти (згадаймо реакцію на війни в Іраку та Афганістані). Смерть терориста «номер один», Усами бін Ладена, американці сприйняли як перемогу демократії над силами зла (підтвердження дії стереотипу «ворога»).

Відомий дослідник О. Неклесса зазначає: «…сьогодні Америка набуває особливого статусу, перетворюючись на державу-систему, чиї межі – не адміністративно-політичні кордони національної території, а зона життєвих інтересів, що має виражену тенденцію до поширення на всю планету» [565:120]. Нині американські війська перебувають в багатьох країнах, а американське втручання в ім’я збереження миру обертається постійною військовою присутністю. Америка як ключовий суб’єкт глобального устрою намагається реструктуризувати систему світових відносин згідно з власними амбіціями, підтвердженням яких виступають політичні заяви очільників. Ідеї, концепції науковців та доктрини стали теоретичним підґрунтям агресивної зовнішньої політики Сполучених Штатів.

Основу американської зовнішньої політики формують стійкі уявлення про свободу, права людини, тобто гуманістичні переконання як невід’ємна складова

національної американської традиції, заради яких американці готові ризикувати як засобами, так і життям.

Американська політична традиція – це традиція свободи, рівності, прав особистості, або природних прав людини, як зазначено в Декларації Незалежності [566:3]. Основоположні принципи політичної традиції США закладені в Декларації, а затим конкретизовані в Конституції, Записках Федераліста, Біллі про права, які для американців уособлюють їхні політичні погляди.

Визначальну роль у формуванні політичних традицій відіграли президенти, зокрема Дж. Вашингтон, Т. Рузвельт, Ф.Д. Рузвельт, Дж. Кеннеді, Р. Рейган тощо. Політична традиція також асоціюється з іменами Т. Джефферсона та А. Гамільтона, які були прихильниками ліберального і консервативного напрямків. Т. Джефферсон виражав характерні риси американського народу – ідеалізм, простоту, оптимізм на противагу матеріалізму та імперським амбіціям А. Гамільтона. У часи останнього американці вважали, що, на відміну від традицій Старого світу, які, як їм здавалося, відображали в основному егоїстичні цілі монархів, молода американська республіка сповідує гуманізм та раціоналізм і їй належить стати взірцем для решти народів світу.

Ізоляціонізм та інтервенціонізм, реалізм та ідеалізм були покликані захищати інтереси Сполучених Штатів. Кожна концепція спрямована на те, щоб зробити Америку безпечнішою, процвітаючою і міцнішою на міжнародній арені. З точки зору ізоляціонізму, національні інтереси полягали у відмові від будь-яких союзів за межами Сполучених Штатів, про що заявив у прощальній промові Дж. Вашингтон. Він зазначав, що Європа має інтереси, які не збігаються з інтересами Америки. На відміну від ізоляціоністів, інтернаціоналісти дотримувалися думки, що Америці слід відігравати активну роль у світовій політиці. Вони були переконані, що події за кордоном безпосередньо торкаються інтересів Сполучених Штатів, а політика, побудована на відмові, приречена на поразку. Членство в ООН, створення НАТО, План Маршалла, війни в Кореї, В’єтнамі, перша війна в Затоці,

Югославії, Іраку, Афганістані відображають інтервенціоністську політику США. Це підтверджують американські історики і політологи, такі, як Г. Хастед, Ф. Клінгберг, Д. Перкінз, Р. Даллек та інші, які констатують у зовнішній політиці Сполучених Штатів почерговість періодів ізоляціонізму та інтервенціонізму [567:32; 568: 40; 569:6; 570]. Вони висувають різні аргументи на підтвердження своєї позиції – від стану економічного розвитку країни в той чи інший час і до розчарування чи задоволення американців політичним станом справ. Ми вважаємо таку позицію суперечливою. Про це свідчить інтервенціоністська політика Вашингтона, яка триває донині (війна в Афганістані) і схоже на те, що Америка не має наміру відмовлятися від неї. Навіть із приходом до влади Б. Обами ситуація кардинально не змінилася: на передвиборчих перегонах він обіцяв вивести війська з Іраку 31 серпня 2010 р. [571], проте останні підрозділи залишили Ірак в грудні 2011 року, а в Афганістані навіть збільшено кількість військових на 35 тисяч.

В умовах ізоляціонізму, характерних для Сполучених Штатів XIX ст., політичні діячі висунули дві суперечливі ідеї. Згідно з першою, американські цінності та інститути було оголошено універсальними (цьому відповідає стереотип «американської місії»); згідно з другою – їхнє поширення по світу було б успішнішим, якби Америка спочатку апробувала б їх вдома, замість того, щоб, спотворюючи їх, вдаватися до насаджування в інших країнах. Політика ізоляціонізму була досить гнучкою, залишаючи достатньо місця для прагматизму та реалізму. Упродовж XIX століття Америка, критикуючи Старий світ, не відмовляла собі у привілеї здійснювати територіальну експансію. За період між Першою та Другою світовими війнами американський ізоляціонізм також був вибірковим.

Позиція інтервенціоністів ґрунтувалася на застосуванні сили. Зростаючи економічно, не боячись агресії ззовні, США захоплювали слабших сусідів. Закінчення іспано-американської війни збіглося з появою на політичній сцені Т. Рузвельта, який відродив ідею А. Гамільтона, за якою майбутнє міжнародних відносин має ґрунтуватися на рівновазі сил, в досягненні якої активна роль

належить Америці. Вважаючи, що місія США – бути гарантом рівноваги сил у світовому масштабі, Т. Рузвельт заявив: Америка має право втручатися у внутрішні справи країн Західної півкулі і не тільки з метою попередження впливу ззовні, як це передбачалося доктриною Монро, але також, а, можливо, і передусім, з метою захисту національних інтересів. Застосування сили виправдовувалось моральними імперативами, зокрема ідентифікувалося з демократією. Війну можна було виправдати благородними цілями, тавруючи ворога. Сприймаючи війну в термінах «добра» і «зла», американська позиція була справедливою і доброю, і навпаки. Іншим стереотипом стало переконання в тому, що застосування Америкою сили з тієї чи іншої нагоди приведе до національного прославлення, а війни, відповідно, перетворяться на «хрестові походи» проти ворожої держави. Щоб перетворити світ на безпечне місце для демократії, як стверджували політики під час Першої світової війни, слід було демократизувати народи ворожих країн. Потяг до «хрестових походів» ґрунтувався на моральних переконаннях.

Традиційно американці відкидали уявлення про війну як інструмент політики (за визначенням Карла фон Клаузевіца). Замість цього вони вважали війну нейтральною операцією, в якій діють професійні правила та імперативи. Війна була суто силовим засобом для знищення ворожих сил і «деспотичного» режиму. Компроміс з ворогом означав зраду моральних принципів, укладання договору з ворогом, замість того, щоб його знищити, було визнанням слабкості. Війна давала змогу знищити «ворога» («зло») і продовжувати виконувати місію безкомпромісного носія моралі. Обстоюючи ідею моральної вищості, американські політики були переконані, що можна було вдатися до «хрестових походів» проти тих країн, які дотримуються силового сценарію у вирішенні зовнішньополітичних питань. Застосування сили, і це чітко відбито у публічних виступах президентів, вони виправдовували виключно демократичними цілями.

На відміну від своїх попередників, Т. Рузвельт вбачав у Сполучених Штатах потенційно велику державу, а не рятівника світу. Він скептично ставився до ідеї роззброєння: «Прісна справедливість, не підкріплена силою,

така ж аморальна і навіть більш шкідлива, ніж сила без права» [572: 824]. Під час його каденції США здійснили інтервенцію на Гаїті, сприяли перевороту в Колумбії, внаслідок якого відокремилась територія, яка стала незалежною країною Панамою, що дало можливість закінчити будівництво Панамського каналу, встановили фінансовий протекторат над Домініканською республікою, а згодом направили війська для окупації Куби.

Гегемоністські ідеї В. Вільсона стали основою зовнішньої політики США на протязі XX століття. Він сприяв посиленню імперативу інтервенціонізму, вважаючи що місія Америки як взірця свободи для решти світу має втілюватися в дипломатії; зовнішня політика демократій є морально вищою, оскільки вони за природою – мирні; зовнішня політика має відображати моральні цінності країни [573:112]. На його переконання, демократичні країни не мають інших інтересів, окрім поширення загальнолюдських цінностей. Тим часом реалії показують, що, незважаючи на заяви американських очільників про демократію, без втручання Сполучених Штатів не обходиться майже жодна конфліктна ситуація у світі.

Коли спалахнула Перша світова війна, перша реакція В. Вільсона була традиційно ізоляціоністською, проте через два з половиною роки він прийняв рішення про участь Америки у війні, але не з метою збереження європейського балансу сил, а для знищення рівноваги сил і самої Вестфальської системи. Вступ Америки у війну знаменував трансформацію принципів її зовнішньої політики та зміну ролі у світі. Як вважав В. Вільсон, в його країни був вищий моральний поклик – переробити світ за своєю подобою.

Якщо після Першої світової війни В. Вільсон був змушений враховувати інтереси своїх європейських союзників, то до кінця Другої світової війни позиції США, що значно зміцніли, дали можливість Ф. Рузвельтові в односторонньому порядку формувати міжнародну обстановку відповідно до уявлень американських політиків. Тоді було створено ООН, яку Сполучені Штати часто використовують для реалізації своїх цілей.

У січні 1941 р. Ф. Рузвельт заявив, що метою американської політики є чотири свободи – свобода слова, релігії, свобода від бідності і страху і, до того ж, повсюди у світі. Заява президента відповідала стереотипам «ворога» та «свободи», а риторика ефективно виправдовувала агресивну політику. Тобто, США оголосили себе захисником і борцем за права народів усього світу. А ті ідеї, що стимулювали американський ізоляціонізм у XIX столітті, стали підживлювати месіанський глобалізм у XX столітті. В 1941 році президент Рузвельт оголосив, що США планують встановити моральний порядок по всьому світі, поширювати моральні свободи. З критикою такого підходу виступили конгресмени-ізоляціоністи, які зазначали, що примусове насаджування свободи і демократії серед народів, незалежно від їхнього бажання, шляхом застосування сили, буде суперечити демократичним принципам політики Сполучених Штатів [574:16].

Позиція ізоляціоністів щодо зовнішньої політики президента Трумена була іншою: вони критикували його за перебільшення загрози Західній Європі з боку СРСР, що робилося з наперед визначеною метою – забезпечити підтримку плану Маршала, збільшити військові витрати і контингент військово-повітряних сил США [575]. Ізоляціоністи порушували питання про доктрину Трумена і створення НАТО, оскільки вважали, що такі дії можуть спровокувати війну з Радянським Союзом, якої можна було б уникнути. І хоча вони визнавали необхідність війни в умовах очевидної загрози американському народові, однак були категорично проти війн як інструменту досягнення політичних цілей.

В 1947 році, дотримуючись доктрини Трумена, США взяли на себе захист Греції та Туреччини, в 1949 році – усієї Західної Європи, а в наступні десятиліття – більшої частини решти світу – безпосередньо або опосередковано. В 1953 році, у розпал «холодної війни», держсекретар Дж. Ф. Даллес, виступаючи на випускній церемонії Національного військового коледжу, зобразив роль Америки винятково з моральних позицій. Сполучені

Штати, наголошував він, навіть з точки зору їхнього існування є загрозою деспотизму [576: 143].

Президент Ейзенхауер продовжив політику демократів упродовж двох каденцій, а його перемога над Р. Тафтом та іншими ізоляціоністами на з'їзді республіканців у 1952 році свідчила про неприйняття альтернативної зовнішньої політики, якої дотримувалися ізоляціоністи-республіканці на той час.

Інтервенціоністська політика виправдовувалась моральними імперативами. Так, Л. Джонсон підкреслював, що у своєму намаганні попередити захоплення комуністами Південного В'єтнаму він керувався не національними інтересами, а мораллю, оскільки альтруїзм є основою американської зовнішньої політики. «Будь-хто, хто попросить у нас допомоги для захисту їхньої свободи в Південно-Східній Азії, отримає її. В цьому регіоні немає нічого такого, за що ми б могли боротися – територія, військова присутність чи політичне честолюбство. Єдиним нашим бажанням є прагнення забезпечити народам Південно-Східної Азії можливість жити в мирі та створити власну долю своїми руками» [577]. Поєднання місіонерського ентузіазму та соліпсизму – нездатності навіть уявити собі можливість іншого погляду на світову будову, – накладання глобалістських та місіонерських устремлінь зіграло в даному випадку драматичну роль, визначивши участь Америки у в'єтнамській війні. Поразка ускладнювалась тим, що Вашингтон виявився нездатним сформулювати чіткий підхід до проблем зовнішньої політики: як примирити універсальні принципи з практичними потребами регіону, в якому досягти високих цілей можна лише поступово, крок за кроком, і чи можна дотримуватися високих моральних принципів, якщо їх доводиться втілювати в життя брутальною силою?

Традиція гегемоністських устремлінь Америки поєднувалася з прагматичними інтересами. У політиці президента Ніксона відчувався вільсонівський підхід до сфери угод щодо контролю за озброєнням, закликів до прийняття міжнародної конвенції про заборону війн із застосуванням

біологічної зброї. Основним принципом Р. Ніксона завжди було співвіднесення зовнішньої політики з американськими інтересами і цих інтересів – з можливостями США. В 1970 році, виступаючи перед Конгресом, він сказав: «Нашою метою, передусім, є захист наших інтересів у віддаленій перспективі і поєднання їх з тверезою зовнішньою політикою. Наші зобов'язання повинні співвідноситися з нашими інтересами, а не навпаки» [578]. Риторика президента підтверджує існування та вплив стереотипів «війна» та «мирні ініціативи». Після уотергейтського скандалу і закінчення війни у В'єтнамі, знову зринула ідея про поширення американських цінностей по всьому світу.

В грудні 1974 році зовнішня політика Америки зазнала змін, оскільки Конгрес вперше застосував до СРСР санкції, прийнявши поправку Джексона-Вєніка, що обмежувала торгівлю з країнами «неринкової економіки», зокрема з Радянським Союзом. Санкції були спрямовані на полегшення єврейської еміграції, що стало одним з положень офіційної зовнішньої політики США. Обмеження діяли на протязі декількох років після їхнього запровадження, незважаючи на фактичне скорочення єврейської еміграції приблизно на 70% [579: 280]. З того часу втручання у внутрішні справи інших держав ставало дедалі поширенішим.

Президент Рейган був вірним традиції інтервенціонізму, а його адміністрація поєднала три напрями американської політики: вільсонівську риторику винятковості Америки; «хрестовий похід» проти ворожої ідеології («імперії зла») та гамільтонівську тактику Р. Ніксона. Наново озвучені твердження про унікальні моральні зобов'язання були доповнені тепер прагматичним ставленням до власних національних інтересів. Упродовж 80-х років Конгрес дедалі більше пов'язував надання допомоги іншим країнам з їхнім дотриманням прав людини.

Ключовим стереотипом політичної традиції США є «американська винятковість», концепція якої зводиться до двох положень: унікальності та місії. Серед американців поширене переконання в тому, що їхнє призначення полягало у формуванні їх в дикій природі, яка позитивно вплинула на долю

самого народу. США – унікальна країна, оскільки в самому початку її формування вона розвивалася особливим чином, відмінним від інших. Завдяки цьому тільки в Америці сформувалися найкращі політичні, економічні та культурні передумови для розвитку і реалізації здібностей людини, тому вона є взірцем для інших країн. Зважаючи на те, що американські цінності, такі, як демократія, свобода, громадянські права є найкращими, їх слід поширювати повсюди. В цьому, як вважають американські політики, і полягає місія їхньої країни. Американці також вірять, що їм визначено згідно з волею Бога нести цивілізацію та свободу іншим народам. Поступово сформувалось стійке переконання: Америка має слугувати взірцем для інших народів і всіляко сприяти поширенню своїх політичних інститутів і цінностей в інших країнах.

Американська винятковість виражається набагато сильніше порівняно з іншими країнами, оскільки в них, окрім ідеї власної унікальності, є альтернативні фактори національної ідентичності (спільна історія, схожа культура). В американців цього немає. Єдність нації забезпечується цією ідеологічною конструкцією, тому вона має бути сильнішою, щоб компенсувати відсутність інших компонентів уявлення про себе, як народ. Показові слова Т. Джефферсона: «Нам довірені долі єдиної у світі республіки, єдиного монумента священного вогню свободи, полум’я якого пошириться в інших частинах земної кулі, коли там люди стануть сприйнятливими до його позитивного впливу. Тому всьому людству слід радіти разом з нами нашому добробуту і співчувати нам у наших труднощах» [580: 228]. Стереотип «винятковості» спонукав американських президентів до активної зовнішньої політики, що виявлялося у спробі трансформувати міжнародну систему згідно з існуючими уявленнями, а набутий досвід інтервенціонізму слугував критерієм оцінки успіху або невдачі. До середини XIX століття ідея про те, що американці володіють найкращою політичною системою у світі міцно закріпилася в суспільній свідомості. Переконаність у «винятковості США» звучить в інавгураційних промовах президентів, починаючи з Дж Адамса і закінчуючи

Б. Обамою. Це гарантує стійкість даного стереотипу і більшу віру в нього, ніж просто в ідеологічний постулат.

Ідея «місії США» пройшла довшу еволюцію. Якщо в першій половині XIX століття вона виражалася у загальній формі, то, починаючи з президента Дж. Полка, вже конкретизується у вигляді тези – «Америка – взірець для наслідування для інших країн». Америка була не тільки «бакеном свободи», а й прикладом моральної вищості, взірцем демократії у міжнародному співтоваристві. На межі XIX-XX століть, коли Сполучені Штати стали однією з провідних країн світу, теза про цю країну як про «бакен свободи» доповнюється ідеєю про передання американцями «ліхтаря демократії» іншим народам. Вперше цей постулат був озвучений президентом У. Мак-Кінлі: «Американці, користуючись конституційним захистом своєї свободи вдома, повсюди несуть свою любов до неї» [581: 304]. Ідеї про «бакен свободи» і необхідність поширення демократії Сполученими Штатами збереглися упродовж XX століття і до них дедалі частіше зверталися, особливо після Другої світової війни. Слід зазначити, що партійна приналежність при цьому не мала жодного значення. Із промови Б. Клінтона: «Найбільшою силою є сила наших ідей, котрі і досі є чимось новим для багатьох країн. Ми бачимо, як в усьому світі наші ідеї приймають – і ми втішаємось. Наші сподівання, наші серця і наші руки – з тими людьми на кожному континенті, які будують демократію та свободу. Їхня справа – це справа Америки» [582 : 312].

Інша обставина, що сприяла закріпленню такого мислення, постійна та успішна експансія. Американці не зустрічали потужного опору своїй колонізаторській діяльності. Оцінюючи таку зовнішню політику, російський дослідник Є.Ю. Терешко вважає: ця концепція співзвучна концепції імперської свідомості [583:85], що на нашу думку, є перебільшенням, оскільки не відповідає ні визначенню, ні політиці Вашингтона. Ідея імперського мислення свідчить про ідеологічно заангажовану позицію автора. Ми говоримо про гегемоністське мислення та інтервенціоністську політику Вашингтона. Концепція «американської винятковості» – це варіант ідеї гегемонії, яка

передбачає агресивну зовнішню політику, втручання у справи інших країн світу, пошук образу ворога тощо. Цю концепцію постійно озвучували президенти у своїх промовах. Так, у виступі перед Конгресом 6 січня 1941 року Ф. Рузвельт зазначив: «Світовий порядок, до якого ми прагнемо, передбачає взаємне співробітництво вільних держав дружнього, цивілізованого суспільства. Наша країна вручила свою долю мільйонам вільних чоловіків і жінок, і свою віру у свободу під покровительством Бога. Свобода означає владу прав людини повсюди. А наша підтримка призначена тим, хто бореться за завоювання цих прав і їхнє збереження. Втілення цієї концепції може тривати безкінечно, включно з перемогою» [584]. Президент Ф.Д. Рузвельт проголосив Америку “арсеналом демократії”, промисловою фортецею, що поставляла зброю демократичним країнам під час Другої світової війни: «Ми, американці, життєво зацікавлені в захисті вашої свободи. Ми пропонуємо вам нашу енергію, ресурси і могутність для того, щоб надати вам сили для встановлення і збереження вільного світу. Ми будемо надсилати вам кораблі, літаки, танки, гармати. В цьому полягають наша мета і наші обов’язки» [584]. Таким чином, зазначені стереотипи поступово вкорінювалися у свідомості американців.

Місію держави-воїна продовжив Д. Ейзенхауер, який також заявляв про американський «хрестовий похід» у Другій світовій війні. Америка виступала переможцем, захисником прав на життя, свободу, захисником вільного світу. У 1950-х-1970-х роках вона була для своїх громадян «лідером вільного світу», «найсильнішою нацією на Землі», «Миротворцем», «Світовим поліцейським», «Холодним і гарячим воїном», «Захисником прав людини». Навіть участь у війнах в Кореї і В’єтнамі, у “холодній війні” з СРСР посилили віру американців, успадковану з часів американо-іспанської війни, Першої та Другої світових війн, в образ нації-воїна, миротворця, фортеці і зміцнили стереотип «свободи».

Варто зазначити, що політична традиція США переплітається з іудейсько-християнською релігійною традицією, яку доповнює стале уявлення про Богобраність американського народу. Така позиція зумовлює агресивну

зовнішню політику, виправдовує втручання у внутрішні справи інших країн. Політики вірять в те, що провідником американського народу є сам Бог, який вивів його з неволі для того аби збудувати на землі Новий Єрусалим. У пустелі «батьки-засновники» як політичні керівники народу визначають базові правила, якими слід керуватися, щоб дістатися заповітної землі. Такі переконання привели до формування традиційного уявлення про благословенних «батьків-засновників», президентів. Це підсилює переконання про те, що Бог визначив Америці місію верховного судді всіх народів з особливим поглядом і передбаченням. Бог вивів американців з Єгипту (Європи) і став їхнім провідником. Він виховав людину, Дж. Вашингтона, втілення всіх чеснот, щоб той наставив народ на шлях істини. Американський народ, Божий народ, може займатися своїми справами, будувати «Новий Єрусалим» і поширювати свою віру по всьому світу [585: 154].

Неабияке значення у публічному дискурсі президентів має стереотип про американську могутність як відбиток їхніх чеснот. Принагідно Н.А. Татаренко стверджує, що американська ментальність ґрунтується на експансії та прагматизмі, відкидаючи все, що не відповідає вимогам раціональності та прибутку [586:245]. Стійке уявлення американської винятковості влучно характеризує дослідник М. Лернер, який відносить до традицій американців вміння діяти самостійно задля власних інтересів, покладатися лише на себе, замкнутість на власних проблемах, орієнтованість на ціль і дії, готовність ризикувати, наполегливість, ініціативу, агресію до іноземців, віру у винятковість своєї країни, але, передусім, – орієнтацію на майбутнє домінування в глобальному контексті [587: 18].

Хибним переконанням американських політиків є віра в те, що міжнародні інституції швидко трансформують природу світової політики. На початку діяльності Організації Об’єднаних Націй американські очільники поділяли думку про те, що вона могла стати вагомою політичною інституцією світу. У преамбулі і Хартії, статтях 1 і 2 зазначалося сподівання на те, що відбудуться зміни у зовнішній політиці, підкреслювалася віра в права людини, які було

запозичені з базових конституційних документів США і Декларації Незалежності. Але згодом у Вашингтоні зрозуміли, що ООН виконувала іншу роль, набагато скромнішу, ніж форум для гармонізації розбіжностей між державами-суперниками.

Інше уявлення, виявлене в публічних виступах американських очільників, стосується природи конфлікту. Повоєнна боротьба за владу між США і СРСР тривала десятиліття, тому не дивно, що американці сприймали конфлікт як звичайну боротьбу політичних ідеологій, або, простіше, як боротьбу між комунізмом і свободою. Забувся той факт, що Сполучені Штати і Радянський Союз співіснували тривалий час не тому, що комунізм змінив свою сутність, а тому, що перед Другою світовою війною комунізм був не такий впливовий і пов'язаний з історичним російським імперіалізмом. До кінця війни позиції комуністичної держави зміцнилися і її лідери сфокусували свою увагу на зовнішній політиці. У повоєнний час комунізм почав поширюватися на світовій арені. СРСР окупував Центральну Європу, домінував у східноєвропейських державах, мав вплив на комуністичні партії у Франції та Італії. Більше того, доктрина Трумена, визнана основою американської зовнішньої політики, ґрунтувалася на ідеї, що основною метою американської політики було перешкоджати поширенню комунізму у всьому світі. Поступово під впливом реалій політики змушені були визнати, що загрозою був власне російський імперіалізм і експансіонізм, а не комунізм, як думали раніше.

Усталеним уявленням американських політиків є віра в те, що люди будь-якої країни світу, якщо їм дати змогу, виберуть ідею свободи в економіці, політиці і структурі парламентської демократії. Цей оптимістичний погляд повністю ігнорував існування традиційних цінностей і постійний вплив культурних факторів на формування політичної системи [588: 38].

Традицією, що вплинула на формування політичного стереотипу «друг», є пошук союзників. Першим надійним партнером США на континенті була Канада, відносини з якою почали формуватися з початку 40-х років XX століття. Після поразки Франції в Європі, президент Ф. Рузвельт, зустрівшись з

прем'єр-міністром Канади Маккензі Кінгом, підписав згоду про співробітництво у сфері оборони Північної Америки. Згодом обидві країни вступили до НАТО і підписали двосторонню угоду про захист повітряного простору Північної Америки. Проте незабаром Сполучені Штати відмовляються від цієї традиції на користь одностороннього підходу до вирішення питань у зовнішній політиці. Країни Західної півкулі втратили свою привабливість для Вашингтона в міжнародних відносинах. Дві світові війни підштовхнули Америку до розвитку трансатлантичного і тихоокеанського напрямків стратегічних інтересів, а «холодна війна» обумовила потребу сконцентрувати її увагу на СРСР. Північноамериканські і латиноамериканські відносини стали другорядними. Найближчі до США сусіди потрапили до категорії другорядних союзників. Не можемо повністю погодитися з А.І. Уткіним [589:198], який вважає, що втрата політичного і стратегічного інтересу до найближчих сусідів була пов'язана зі швидким розвитком Західної Європи і Японії в 60-90-х роках XX століття. На наш погляд, тут відіграла роль вже сформована думка американських президентів про самодостатність Сполучених Штатів, потужна економіка, численні та добре оснащені збройні сили і досвід воєнних операцій. Із зростанням своєї могутності США втрачають інтерес до союзників.

Традиційним переконанням американських очільників, відображеним у їхніх публічних виступах, вважається «моральний прагматизм», який ґрунтується на двох уявленнях. Перше полягає в тому, що про зовнішню політику будь-якої держави можна судити за моральними стандартами. Друге уявлення стосується власне Америки, моральність якої і є тим самим стандартом, за яким можна робити такі судження. Відповідно до зазначеного стереотипу, американська зовнішня політика є правильною і справедливою, оскільки вона спрямована на захист демократії. Хиби в політиці є скоріше всього наслідком невдалої організації або невмілого лідерства, але аж ніяк не пов'язані з цінностями і уявленнями американських політиків. Після Першої світової війни комісія Дж. Ная розслідувала звинувачення, які полягали в тому,

що США втягнулися у війну через інтереси банків, які хотіли збагатитися. Генерал В. Вестмореленд, командувач американськими військами у В'єтнамі (1964-1968 рр.), був звинувачений ведучими програми новин «60 хвилин» телекомпанії Сі-бі-ес в тому, що говорив неправду про рівень підготовки військ [590: 37]. В кожному провальному випадку дія була морально правильна, а винними були виконавці, які невміло керували або говорили неправду.

Політичний стереотип «морального прагматизму» значною мірою пояснює зовнішньополітичну діяльність американських президентів. Антикомуністична спрямованість політики Г. Трумена виправдовувала будь-яку агресивну діяльність, незважаючи на її аморальність, якщо мета полягала в боротьбі з комунізмом. Підтримка диктаторів (як меншого зла у порівнянні з комуністичним правлінням), урядові перевороти, захоплення інших держав, порушення міжнародних законів – усі ці зовнішньополітичні дії були морально виправдані з точки зору боротьби з комунізмом. Потенційна небезпека зовнішньої політики, ґрунтованої на стереотипі «морального прагматизму», виявилась у скандалі «Іран-контрас». Адміністрація Рейгана, переконана в моральній правоті звільнити американських заручників у Лівані, продала зброю Ірану для того, щоб за виручені гроші підтримати повстанців, які воювали проти чинного уряду Сандіно в Нікарагуа. Дж. Буш-ст., розпочавши першу війну в Затоці проти Іраку, також керувався стереотипом «морального прагматизму». Саддам Хусейн, за словами американського президента, уособлював зло і загрожував національним інтересам Сполучених Штатів. Справедливість американської позиції не піддавалась сумнівам. Увагу акцентували лише на тому, як досягти поставленої мети, змусивши іракські війська покинути Кувейт, і здійснити операцію з мінімальними втратами для американських військових.

Зовнішня політика США тісно пов'язана з дією внутрішніх і зовнішніх чинників, якими, зокрема, виступають публічні виступи та політичні стереотипи. Політичні традиції суттєво вплинули на формування таких усталених поглядів, які відображені у президентській риториці та підтверджені

зовнішньополітичною діяльністю. Переконані у своїй правоті, моральних цінностях і традиціях, американські президенти були схильні діяти в односторонньому порядку.

Ізоляціонізм та інтервенціонізм, як нерозривно пов'язані фундаментальні компоненти політичної традиції Сполучених Штатів, репрезентують концептуальні підходи американських лідерів до зовнішньої політики. Вони підтверджують традиційне уявлення політикуму про те, що інституції та ідеали, які поширює Вашингтон, потребують захисту. Розбіжності виявляються лише в підходах щодо забезпечення їхнього розвитку. Ізоляціоністи намагаються захистити американський політичний досвід від зовнішнього впливу, а інтервенціоністи докладають зусиль до формування сприятливого глобального середовища для американських інтересів, проте прихильники обох підходів трактують світову політику в термінах її впливу на американський історичний досвід та ідеали. На формування їхніх поглядів суттєво впливають стійкі політичні уявлення.

Засади публічних виступів американських президентів беруть свій початок з праць теоретиків XIX-XX століть. Проте, незважаючи на усталений підхід щодо ізоляціоністської зовнішньої політики, навіть погляди президента Вашингтона свідчать про лідерські амбіції із самого початку існування Сполучених Штатів. Важливу роль у формуванні сталих політичних поглядів, що виправдовують інтервенціоністську політику США, відіграють політичні традиції цієї країни.

2.2. Стереотипи дискурсу президентів

Американські політики стверджують, що зовнішня політика їхньої держави є результатом найкращих імператив і твердо ґрунтується на міжнародних правових нормах. Сприймається як належне, що несправедливість і агресія – це те, з чим бореться ця країна, але вона сама ніколи не здійснює агресію на практиці, що конфлікти, які виникають в інших країнах, – це провина самих

цих країн, що ліві небезпечні, а праві зазвичай ні, що стабільність краще, ніж революція та безлад [591: 102]. Від Аргентини до Заїру, від Східного Тімору до Західної Сахари контрреволюційні кампанії, які спонсорували США, забрали життя мільйонів людей, залишили мільйони скаліченими. Проте в політичних промовах президентів Америки навряд чи можна почути хоч одне слово про те, що відбувається насправді. Американцям постійно тлумачать, що вони мають виявляти рішучість, демонструвати свою силу, щоб якийсь маленький народ не міг шантажувати їх (аргумент, який використовується для того, щоб виправдати знищення В'єтнаму та бойню в Іраку). Будь-яка невдача при застосуванні сили, зазначають американські політики, підриває віру в незламність та провокує агресію.

На процес формування основ зовнішньої політики впливає публічний дискурс американських президентів, який відображає їхнє уявлення про навколишній світ. І тут відіграють роль різні фактори – стратегічні, економічні, політичні, внутрішні і зовнішні, особисті та глобальні. Проте стереотип «винятковості» був і залишається домінантою в промовах державних очільників. Концепція власної винятковості значною мірою обумовлює сучасну міжнародну діяльність Сполучених Штатів. На разі логічно постає питання: як така місія може бути реалізована? Так, один з варіантів базується на принципі нації – месії, або так званого лідера світу. Як наслідок, нація-лідер повинна бути максимально активною і втручатись у всі світові та національні процеси, впроваджуючи свою модель розвитку.

Неможливо оминути той факт, що традиційним для політичних промов президентів США є поняття про свою країну як осередок стабільності. Американські державні діячі загалом вважають, що якби Вашингтон вивів свої війська з інших країн світу, то настав би хаос [592:12]. Про це, зокрема, категорично твердить З. Бжезінський. Немає сумніву, що ця країна суттєво впливає на геополітику, проте не варто перебільшувати її роль у міжнародних справах. В останні роки Китай, Бразилія, Індія, Росія, країни Євросоюзу відіграють дедалі вагомішу роль в еволюції світ-системи.

З іншого боку, протягом останніх 60-ти років Америка відігравала важливу роль світового посередника. Сьогодні неможливо уявити, що європейські чи азійські держави вели будь-які міжнародні перемовини без участі США. У свідомості американських політиків сформувалось переконання про свою країну як країну-посередника у справах світової політики. Вашингтон не раз виконував роль посередника в «гарячих точках» планети, а на Близькому Сході став учасником процесу мирного врегулювання. США були настільки активно задіяні в арабо-ізраїльсьскому конфлікті 1973-1974 років, що А. Садат навіть змушений був покластися на американську дипломатію. Навіть президент Сирії Х. Асад звертався за посередництвом до Сполучених Штатів, намагаючись домогтися згоди про відведення військ з Голанських висот.

Окрім стереотипу «посередника», в риториці президентів незмінно фігурує усталене поняття «американська місія». Ліві вбачають у Сполучених Штатах головного арбітра з внутрішньополітичних питань у всьому світі. Прихильники цих поглядів переконані, що Вашингтон завжди знає правильне демократичне рішення, придатне для будь-якого суспільства, незалежно від його історичних і культурних особливостей. Серед правих визріло переконання в тому, що вирішення всіх складних світових проблем узалежнене від визнання гегемонії США та застосування сили, утвердження американської могутності. Аналізуючи ці проблеми, З. Бжезінський сам визнає, що Сполучені Штати – це одночасно і держава – міжнародний гегемон, і демократія. Здійснюючи гегемоністську владу за кордоном, Америка маскується демократичною риторикою [592: 157]

Слід зазначити, що поняття «свобода» в американських президентів є одним із ключових. Для того щоб з’ясувати особливості зовнішньої політики зазначених американських очільників, ми провели контент-аналіз їхніх основних промов. Політичний стереотип «свободи» притаманний кожному президентові, і як ефективний інструмент маніпулювання суспільною свідомістю він певною мірою впливає на прийняття рішень та курс зовнішньої

політики. Кожен президент, продовжуючи традиції попередників, намагався перенести уявлення про свободу на інші країни та континенти.

Постулат «свобода» презентується двома поняттями, з яких провідне місце відводиться “вільним народам світу” та “демократії” (див. таблицю 1). Г. Трумен вважав, що свободу слід поширювати за межі США. Він найчастіше з-поміж усіх президентів згадує вільні народи світу. Досить високим також є показник демократії. Це не випадково, оскільки за його правління Туреччині та Греції було надано фінансову допомогу, реалізовано план Маршалла, почала діяти доктрина Трумена і т.д. В оточенні президента Трумена модернізувалася традиційна ідея про історичне призначення Америки в повоєнному світі. Мінімум довір’я Кремлю та максимум опори на власні, передусім воєнно-стратегічні, переваги, – так в стислому вигляді було сформульовано одну із ключових настанов ідеологів нової формації, які вважали, що в ядерну еру на земній кулі не залишилось територій, щоб б не входили до сфери життєвих інтересів Америки. «Національні інтереси США у світі зі змінними параметрами розвитку, зі зруйнованою європейською системою не можуть регламентуватися якимись статутними зобов’язаннями, окрім традиційних цінностей американської демократії», – наголошував Г. Армстронг, голова Нью-йоркської Ради з питань зовнішньої політики, заявивши про невід’ємне право Сполучених Штатів на збройне втручання в конфлікти на найвіддаленіших територіях, якщо там життю і діяльності американців загрожуватиме небезпека. Цей підхід назвали захистом свободи [593: 556]. Таку агресивну політику за світову гегемонію А.М. Шлезінгер кваліфікував як «превентивний імперіалізм», прихованою метою якого є попередити ланцюгову реакцію приєднання до радянської системи нових країн [594: 210].

Політику Г. Трумена продовжив Д. Ейзенхауер, для якого «свобода» уособлювала власне «вільні народи світу» та «демократію» (див. таб. 1). У нього ці показники є досить високими в порівнянні з риторикою інших президентів. Боротьбу за домінування у світі в протистоянні з СРСР він вважав звільненням світу, визнавши таким чином право інших народів обирати

систему, подібну до американської. Ті народи, що обрали шлях розвитку західної моделі, вважалися вільними народами світу. На початку свого правління, дотримуючись помірності у період «холодної війни», Д. Ейзенхауер погрожував зовнішнім ворогам застосуванням ядерної зброї, водночас скорочуючи традиційні озброєння, незважаючи на опір представників військового комплексу. Політика Д. Ейзенхауера щодо СРСР полягала у стримуванні радянської загрози можливістю завдання удару у відповідь в разі агресивного акту. Президент сподівався, що така ситуація гарантуватиме мир й утримуватиме націю від мілітаризації.

Щодо Дж. Кеннеді, то він був новим представником ліберальної традиції і хоча існували сумніви щодо глибини відданості його ліберальній доктрині, не було сумнівів у тому, що його адміністрація продовжить традицію боротьби за свободу. Ліберали припускали, що США й надалі відіграватимуть вирішальну роль у світі в поширенні їхніх ідей і сподівань на інших територіях. Президент Кеннеді сприймав свободу крізь призму політичної традиції попередників. Для нього свобода асоціювалася з демократією (див. таблицю 1). Як і попередні президенти, він був переконаний в тому, що Америці слід допомагати іншим народам світу стати вільними (зокрема, не раз робив спроби звільнити Кубу від комуністичного правління), а свободу необхідно було виборювати в боротьбі з тиранією.

Роки з 1945 до 1970 були періодом зміцнення американської могутності. Після Другої світової війни, США довели свої претензії на роль лідера, вважаючи себе не тільки світовою державою, здатною керувати світом, а й опікуном на політичній арені, з огляду на той факт, що притягували емігрантів з усього світу. У виступах Л. Джонсона досить високий показник стереотипу «вільних народів світу», який втілився у політиці ескалації війни у В’єтнамі. Усталене поняття «демократія» слабше виражено в його публічних виступах і не підтверджується зовнішньополітичною діяльністю.

У президента Ніксона нижчий показник щодо «вільних народів світу» і дуже низький щодо «демократії». Його риторика частково відображена в

зовнішній політиці, оскільки він скоротив чисельність військ (за перший рік його каденції кількість військових у В'єтнамі зменшилася на 100 тис.).

Досить низький показник «свободи» у Дж. Форда. В зовнішній політиці він був стриманим, навіть досяг успіхів у перемовинах в Женеві на конференції з питань безпеки та співробітництва в Європі.

У Дж. Картера високі показники «демократії» та «свободи». Зовнішня політика його адміністрації не була спрямована ні на відновлення стосунків з наддержавою, ні на інші цілі «холодної війни», а, скоріше, на встановлення світового порядку. Домінуючими засобами в реалізації такої мети було співробітництво з іншими країнами, особливо західноєвропейськими. Президент акцентував увагу на «демократії» та «свободі» (див. таб. 1), а його показник «демократії» є найвищим з усіх зазначених президентів. Головними пріоритетами у зовнішній політиці Картера були права людини та стримування гонки озброєнь. Дотримуючись обраного курсу, президент, виголошуючи промову в університеті Нотр Дам, акцентував увагу на питанні прав людини. Щоб гідно зустріти виклики нового світу, він пообіцяв американцям нову зовнішню політику, що буде базуватися на неухильній чесності цінностей і віри в історичне бачення розвитку [595].

Р. Рейган розпочав активну боротьбу за свободу в світі проти СРСР. Свобода для нього була свободою в широкому розумінні слова, яка перепліталася з демократією (див. таб. 1). У його риториці проблема вільних народів світу посідає вагоме місце, хоча у кількісному вимірі він поступається іншим президентам. Зовнішня політика адміністрації Рейгана була ворожою у ставленні до СРСР, оскільки вважалося, що компроміс із Москвою був свідченням слабкості або недолугості попередників. Він завжди намагався втілити в практику слова, взяті з промови Дж. Ф. Кеннеді: «Нехай ніколи не трапиться так, щоб ми вели перемовини зі страху. Проте давайте ніколи не будемо боятися вести перемовини» [596: 525]. Р. Рейган до кінця своєї каденції вірив, що США і Захід мають тільки один вибір – здатися або померти, вважаючи, що Сполучені Штати не мають іншого вибору як вести війну.

Упродовж 8 років він вів агресивну політику щодо СРСР, підтвердженням чого слугують його промови.

Щодо Дж. Буша-ст., то у травні 1989 р., виступаючи в університеті Техасу, він визначив загальний підхід до СРСР, що ґрунтувався на здоровому глузді. Свобода для нього асоціювалася з вільними народами світу, демократією та свободою інших країн, зокрема Польщею, хоча його показник у риториці нижчий у порівнянні з іншими (див. таб. 1). Адміністрація Дж. Буша-ст. зробила заяву в питанні зовнішньої політики стосовно СРСР у вересні 1989 р. в Директиві Національної Безпеки № 23, яка була підписана президентом і призначалася вищим посадовцям. У документі було зазначено, що радянська загроза зросла, а трансформація Радянського Союзу залишається довготривалою метою, якої можна досягти лише з позиції сили [597: 482].

Позицію Дж. Буша-ст. продовжив Б. Клінтон, проте недостатня увага до питань зовнішньої політики негативно позначилася на його діяльності. Без конкретної програми та концепції зовнішньої політики адміністрація була неспроможна здобути підтримку тих чи інших рішень, вагомих для міжнародного курсу країни. Відсутність суспільного інтересу до питань зовнішньої політики і хибна позиція президента призвели до формування одностороннього підходу у вирішенні питань зовнішньої політики кінця XX-го століття. У Б. Клінтона середній показник боротьби за свободу (див. табл. 1).

У ширшому контексті слід констатувати, що така політика Б. Клінтона та Дж. Буша-мол. зазнала невдачі. Спроби спростити боротьбу за провідну роль і право наддержави, так само як і відхід від парадигми цільності і послідовності у політиці, виявилися невдалими. Прорахунки в запровадженні порядку в новому світі, як і спроби Б. Клінтона здійснювати нову стратегію американського лідерства, підтверджують такий висновок.

У Б. Обами досить високий показник «вільних народів світу» і «демократії». Його політичні промови звучать на підтримку народів Єгипту та Лівії, загалом узгоджуються із зовнішньою політикою.

З ослабленням СРСР, закінченням «холодної війни» і загрози з боку Москви, американські політики намагаються виробити нове бачення світу і світової політики. Однак, не тільки події та стійкі уявлення президентів, а й політичні заяви вплинули на певні напрями і тенденції зовнішньої політики. Стан свідомості американських виборців змінювався залежно не тільки від періодів правління того чи іншого президента, а й від їхньої риторики В американському соціумі конкурували консервативні та ліберальні підходи.

Аналіз публічних виступів президентів засвідчує, що в їхніх уявленнях також побутує стереотип «тиранії». У промовах не бракувало епітетів для оцінки противника, на кшталт: «агресія», «комуністична небезпека», «ворог демократії», «імперіалістичний комунізм», «поліцейська держава», «радянська окупація» тощо. Традиційне уявлення «тиранія» представлене такими поняттями, як «диктатура», «режими» і «агресія» (див. таблицю 2). Для Г. Трумена тиранію уособлює СРСР. Доктрина стримування була спрямована проти Радянського Союзу та країн-сателітів, а конфронтація призвела до формування блоку НАТО. Америка не хотіла поступатися комунізмові у боротьбі за світове панування. Отримати перемогу в дипломатичній боротьбі з Москвою означало довести здатність запропонувати привабливіші ідеали іншим народам, надати допомогу в їхньому втіленні. У Г. Трумена один з найвищих показників згадок про диктатуру та агресію, які він пов’язував з політикою СРСР та комунізмом.

Політику Г. Трумена продовжив Д. Ейзенхауер, в уявленнях якого «тиранія» мало чим відрізнялася від уявлень попередника. Так, тираном визнавалися СРСР та Китай, їхні зовнішньополітичні заходи сприймалися як агресія; комунізм уособлював диктатуру та режим (див. таб. 2). «Холодна війна» була в розпалі, а обидві країни, як США так і СРСР, вели жорстку боротьбу за сфери впливу в світі. У кількісному вимірі Д. Ейзенхауер згадує «тиранію» та «агресію» значно менше, ніж його попередник, проте його політика не надто вирізнялася. Він був переконаний, що комуністам слід

протистояти у Південно-Східній Азії, активно підтримував ідею війни проти В'єтнаму.

Важливо додати до цього: президент Кеннеді вважав, що з тиранією слід вести нещадну війну. "Світом тиранії" він називав комуністичні країни, які ворожі демократії та свободі. У його промовах комунізм – це «агресія, тиранія та контроль». Дж. Кеннеді був переконаний, що комуністи вдаються до провокацій, їм не можна вірити, а СРСР готується до війни. З цього приводу він зазначив: «В Азії натиск китайських комуністів загрожує безпеці всього регіону, від кордонів Індії до Лаосу, який бореться, щоб захистити свою незалежність. В Азії США добиваються свободи для народів і незалежності для урядів. В Латинській Америці комуністи намагаються використати мирну революцію в надії створити базу на Кубі. Америка не проти бажання кубинців мати краще життя, а проти домінування тиранії, проти комуністичного домінування в цій півкулі. Сполучені Штати дають обіцянку звільнити народи американського континенту від усіх форм тиранії» [598]. У Дж. Кеннеді високий показник згадок про агресію і набагато нижчий про диктатуру.

Показовими є виступи Л. Джонсона, в якого показники щодо «диктатури» та «агресії» нижчі середнього. Незважаючи на слабке вираження цих понять у риториці, боротьба з диктатурою, під якою Л. Джонсон розумів комунізм, продовжилась в Південно-Східній Азії (кількість військ у В'єтнамі упродовж його каденції значно зросла).

Щодо Р. Ніксона, то в нього показники «диктатури» та «агресіє» низькі, а риторика відображає зовнішню політику. Він доклав зусиль до виведення військ із В'єтнаму і в нього найнижчий показник «тиранії».

У Дж. Форда високий показник «агресії» і низький – «диктатури». Високий показник має пояснення, оскільки, незважаючи на перемир'я, підписане в Парижі в 1973 році, війна у В'єтнамі тривала. М'який у риториці, президент Форд виявився твердим у продовженні війни в Південно-Східній Азії. Як і його попередники, він не хотів відступати (не міг змиритися з поразкою), тому в січні 1975 року просить Конгрес виділити 300 млн. доларів на військову

допомогу для Південного В’єтнаму. Конгрес відхилив прохання президента. У квітні 1975 року він знову порушує перед Конгресом це питання, вимагаючи 722 млн. на озброєння та 250 млн. доларів на гуманітарну допомогу для Південного В’єтнаму. Незважаючи на аргументи на користь завершення мирного перемовин, Конгрес відмовив президентові в дозволі відновити використання збройних сил на території Індокитаю і відхилив його прохання про виділення додаткових асигнувань на здійснення допомоги силам опору комунізму. Ні суспільство, ні Конгрес не підтримали президента.

Політична риторика президента Картера нагадує політичні промови попередників. У нього середні показники «диктатури» та «агресії». Це свідчить про його переконання в тому, що радянську експансію слід стримувати і аналіз промов президента підтверджує це: чільне місце у виступах відведено темі «диктатури», тобто СРСР (див. таб. 2). Політика Дж. Картера, як зовнішня так і внутрішня, підтверджують його риторику. В передвиборчій кампанії він обіцяв скоротити витрати на військовий бюджет на 5-7 млрд. доларів, однак після виборів їх щорічно збільшував (навіть з урахуванням інфляції). Спроби відмовитися, задля економії засобів, від створення нового дорогого бомбардувальника Б-1 привели, зрештою, до вироблення ще дорожчої ракетної системи МХ.

Щодо Р. Рейгана, то в нього вищий середнього показник «агресії» і невисокий – «диктатури». Агресія у його уявленні асоціювалася з СРСР. Президент Рейган був переконаний, що комунізм уособлює зло, яке слід знищити. Наголошував, що Америка повинна діяти тільки виходячи з позиції сили. Виступаючи перед Британським парламентом у червні 1982 року, він закликав світ до хрестового походу за свободу заради миру і справедливості.

Вірний політичній традиції попередників, Дж. Буш-ст. визначив загальний підхід до СРСР, що ґрунтувався на здоровому глузді. Він зауважував, що було б нерозумно формувати американську політику, довіряючи словам радянських лідерів чи їхнім добрим намірам. У поглядах Дж. Буша-ст. стає помітною зміна поняття «тиранія». Якщо попередники сприймали Радянський Союз як

осередок зла та тиранії, то при ньому з'являються нові центри тиранії, серед яких – С. Хусейн, Ірак, Північна Корея. На зміну СРСР прийшли інші виклики. Боротьба з тиранією займає досить високе місце у його риториці та політиці (див. таб. 2). (згадаймо його реакцію на захоплення Кувейту).

Політику Дж. Буша-ст. продовжив Б. Клінтон, в якого низький показник «тиранії». Це поняття у його світогляді набуло суттєвого розширення: новими викликами для цього президента стали Боснія, Іран, Ірак, Китай, С. Хусейн, Косово.

У Дж. Буша-мол. показник «тиранії» один з найвищий (див. таб. 2). Його риторика відображає зовнішню політику США, які під прикриттям боротьби з тиранією і агресією розпочали війни в Іраку та Афганістані.

У Б. Обами показники «тиранії» та «агресії» найвищі з усіх президентів (див. таблицю 2). Його зовнішньополітичний курс підтверджує риторику. Він вітає революції в країнах Північної Африки. Виправдовуючи боротьбу з агресією та тероризмом, Америка веде війну в Афганістані.

Сполучені Штати вважають себе джерелом становлення і гарантом збереження демократичних інститутів у всьому світі, застосовуючи власне право визначати рівень демократії в інших країнах. В Нікарагуа, Мозамбіку, Анголі, Ефіопії, Афганістані, Іраку інтервенція – це кампанія за підтримки США, спрямована на утвердження демократії і підтримку свободи.

Лідерські амбіції Америки посилює публічний дискурс президентів, його аналіз дав змогу виявити динаміку геополітичних устремлінь офіційного Вашингтона на протязі тривалого часу, починаючи з 1946 до 2012 р. (Таблиця 3). Ключовими поняттями лідерських амбіцій американських президентів є «Богообраність», «американська місія» та «світове лідерство». Серед усіх 12 президентів, політичну риторику яких ми дослідили, найчастіше про «Богообраність» американського народу згадують Г. Трумен, Р. Рейган, Дж. Буш-ст., Б. Клінтон, Дж. Буш-мол. та Б. Обама. На їхнє переконання, США є обраною країною, що втілює вселенський задум Бога, отже виконує покладену на неї місію впливати на перебіг подій у світі. Статистичні дані

корелюють із зовнішньополітичними діями президентів. Г. Трумен був переконаний, що в нього була місія захисника західного суспільства. Його рішучість підсилював атомний арсенал, який був засобом стримування комунізму та збереження провідної ролі США у світовій політиці. У промовах Р. Рейгана найвища кількість згадок про Бога як свідчення того, що Америка втілює його задум, який на той час полягав у протистоянні «імперії зла» – СРСР. Дж. Буш-ст. теж переконаний, що Бог схвалює зовнішню політику США. Частими є згадки про Богообраність в промовах Б. Обами, який продовжує політичну традицію попередників. Найчастіше серед зазначених президентів про «Богообраність» говорить Дж. Буш-мол., який розв'язав війни в Іраку та Афганістані. Напевно, він вважав, що ведення війни обумовлене згодою та схваленням «вищої сили». Така позиція президентів свідчить про те, що згадки про Бога є моральним виправданням будь-якої агресії на світовій арені, навіть на територіях, віддалених від кордонів Америки.

Другий показник лідерських амбіцій США – «американська місія» найвищий у риториці Дж. Кеннеді, Р. Ніксона, Дж. Форда, Б. Клінтона та Б. Обами. Політична риторика Дж. Кеннеді (див. таблицю 3) утверджує тезу про те, що США виконують особливе завдання у світі. Він вважає, що ідея «місії» повинна забезпечити світовий порядок. Свобода трактується як свобода від комунізму, оскільки політика Дж. Кеннеді була спрямована на боротьбу з комуністичними країнами (згадаймо спроби скинути Ф. Кастро чи війну у В'єтнамі). На думку Р. Ніксона, США продовжують виконувати «місію» лідера світу і покликані підтримувати світовий порядок, а військова міць сприятиме виконанню поставлених завдань. Він переконаний, що за свободу слід боротися, і підтвердженням тому є В'єтнам, де американські війська захищають її. За часів Р. Ніксона посилюється воєнна ескалація у В'єтнамі. Місія Америки, на його думку, полягала не в закінченні війни у В'єтнамі, а в тому, щоб не віддати країну комуністам. За його правління здійснено вторгнення в Камбоджу, окуповано Лаос, скинуто прокомуністичного президента Чилі С. Альєнде. Для Дж. Форда місія полягала у відстоюванні мирних ініціатив,

проте не обійшлося без воєнного втручання. В травні 1975 р., після захоплення американського судна «червоними кхмерами», Дж. Форд віддав наказ бомбардувати Камбоджу без санкцій ООН. Дж. Буш-ст. згадує місію США рідко, проте його політика свідчить про те, що «місія» є укоріненим поняттям у свідомості американських політиків. Перша війна в Затоці підтвердила виконання місії Америки як рятівника країн Близького Сходу. Б. Клінтон був переконаний, що місія США полягала в їх провідній ролі у світі, а такий статус давав право на втручання у внутрішні справи інших країн. За часів президента Клінтона Сполучені Штати здійснили воєнну інтервенцію в Сомалі, на Гаїті, в Руанді, Боснії. Не часто говорить про місію Америки Дж. Буш-мол., проте війни в Афганістані та Іраку свідчать про таку місію у боротьбі з тероризмом. Риторика та зовнішня політика Б. Обами підтверджують ідею місії нести мир, демократію та свободу по всьому світі.

Третім індикатором лідерських амбіцій Вашингтона є «світове лідерство», згадка про яке найчастіше трапляється в риториці президентів Дж. Буша-ст. та Б. Клінтона. Щодо Дж. Буша-ст., то такі показники відповідають політиці Америки, оскільки на той час контроль СРСР над Європою почав слабнути, а після розпаду Радянського Союзу Сполучені Штати стали єдиною суперпотугою. У вересні 1993 року Б. Клінтон, виступаючи в ООН, наголосив: «Ми є лідером світу і точкою опори для змін і миру. Ми знаємо певно, що від Гватемали до Південної Кореї у народів є бажання стати господарями свого життя, і там, де ми зможемо, ми докладемо зусиль для того, щоб задовольнити прагнення людей. Ми будемо причетні до всього, що відбувається у світі» [599]. Відтак низку воєнних операцій було проведено без санкцій ООН. В багатьох випадках у зовнішній політиці Вашингтон діяв на власний розсуд.

Лідерські устремління Америки виявляються й на африканському континенті. У 50-80-х роках американські президенти сприймали Африку як арену боротьби з радянським комунізмом. Першим кроком у цьому напрямі була політика «нових рубежів» Дж. Кеннеді, що означало розширення задіяності США в Африці. Наступний етап починається в 70-х роках, коли

президент Ніксон наголосив на політичному співробітництві з країнами Африки, закликав їх спільно нормалізувати відносини з ПАР. У цей час активізуються економічні зв'язки з Африкою, зростає товарообіг. У другій половині 70-х років президент Картер порушує питання захисту прав людини та активізує спротив поширенню впливу СРСР в Африці. З кінця 70-х років Вашингтон надавав широку допомогу режимові С. Барре у відповідь на те, що Ефіопія стала союзником Радянського Союзу. У 1975-1976 рр. Сполучені Штати уклали союз із ПАР та Заїром і підтримували вторгнення їхніх військ в Анголу [600: 532]. Свої дії американські президенти активно обґрунтовували публічними виступами.

Крутий поворот у політиці США стався на початку 80-х років унаслідок впровадження «доктрини неоглобалізму», проголошеної Р. Рейганом у 1982 році, та програми «демократії і публічної дипломатії», прийнятої в 1983 році. У контексті африканського напрямку політики Вашингтона це означало зміцнення близьких йому режимів та активізацію дій, спрямованих на звуження масштабів впливу СРСР в Африці. Політика Вашингтона в Африці у 80-х роках була суперечливою, оскільки американські лідери намагалися поєднати захист демократії та оборону своїх союзників, тому її наслідки у 1962-1988 рр. виявилися невтішними, про що свідчить доля Ефіопії, Кенії, Ліберії, Сомалі, Судану та Заїру, в яких американську допомогу отримували авторитарні режими, однак політичне та економічне становище країн тільки погіршувалося.

Лідерські амбіції США виявляються не лише в політичній риториці, а й у сфері економіки. Закон Хелмса-Бертона (березень 1996 р.) спрямований на те, щоб покарати іноземні компанії, що торгують з Гаваною, і таким чином посилити антикубинське ембарго. Закон Амато-Кеннеді (серпень 1996 р.) передбачає санкції проти будь-якої іноземної компанії, яка буде вкладати більше 40 млн. доларів за рік у нафту і газ в Ірані та Лівії [601: 289]. Сполучені Штати на державному рівні надають підтримку приватному капіталові, використовуючи розвідувальні дані. Після Другої світової війни США, Британія, Канада, Австралія і Нова Зеландія підписали таємну угоду про обмін

розвідувальною інформацією, внаслідок чого почалася розбудова всесвітньої мережі підслуховування «Ешелон», завдання якої полягає в пеленгуванні і селекціонуванні важливої інформації за ключовими термінами [602; 603]. У США цим займається Агентство Національної Безпеки. Система як засіб доступу до будь-яких видів інформації у глобальному вимірі орієнтована на перехоплення інформації урядових та приватних структур у будь-якому регіоні світу. В лютому 2000 року шотландський кореспондент Д. Кемпбелл передав Європарламентові доповідь, в якій містилася інформація про те, що Сполучені Штати використовують розвідувальні дані системи «Ешелон» в інтересах американських монополій. За допомогою цієї системи Вашингтон отримував необхідну інформацію про комерційну діяльність іноземних фірм і передавав своїм корпораціям, які використовували її для успішного протистояння конкурентам у світовій торгівлі [604;605]. За попередніми підрахунками, на разі європейські кампанії втратили вигідні контракти на суму приблизно 20 млрд. доларів. У причетності до шпигунства було звинувачено Велику Британію, яка нібито допомагала США збирати таємну інформацію про французькі монополії. Таким чином, Вашингтон активно використовує розвідувальні дані з метою підтримати американські компанії у конкуренції зі світовими корпораціями. Президенти США характеризують інвестиції американських корпорацій як «інтереси Америки за кордоном, які необхідно захищати будь-якою ціною». У промові в ООН у вересні 1993 року президент Клінтон заявив: «Наша головна мета полягає в поширенні та зміцненні світового співтовариства демократій, що розвиваються на основі вільного ринку» [606].

Лідерські амбіції Вашингтона особливо посилюються після Другої світової війни. Починаючи з Г. Трумена і закінчуючи Б. Обамою, американські президенти визнавали світове лідерство США, захищали «свободу» за допомогою зброї далеко за межами власної країни. Стереотипи лідерських амбіцій було виявлено в усіх президентів зазначеного періоду. Аналіз їхніх промов підтверджує, що очільники Америки взяли на себе ключову роль у вирішенні долі світу відразу по закінченні Другої світової війни, на разі

дотримуючись політичної традиції, сформованої в XIX столітті та започаткованої ще «батьками-засновниками».

Таким чином, Сполучені Штати шляхом воєнної та економічної експансії реалізують свої національні амбіції. Розпад СРСР відкрив перед Америкою нову можливість для реалізації проекту – так званої ліберальної глобалізації, що дало їй змогу оголосити весь глобальний простір сферою своїх національних інтересів. Свою позицію Вашингтон утверджує за допомогою президентської риторики.

Стійкі уявлення, виявлені в риториці президентів, корелюють з їхньою зовнішньополітичною діяльністю, отже, можна говорити про достовірність зроблених на підставі здійсненого аналізу авторських узагальнень і висновків.

2.3. Дискурс як інструмент політичної дії

Аналіз публічних виступів американських президентів показує, що вони часто торкалися питання війни, яка, як відомо, розглядається як соціальне явище, одна з форм розв’язання суспільно-політичних, економічних, територіальних та інших суперечностей та конфліктів між державами засобами збройного насильства. США виправдовує свою зовнішню політику теорією маніхеїзму, за якою покарання та відплату покладено на інших. Згідно з нею, окрема група або народ стає сатанинським злом. Так, для Сполучених Штатів таким злом були комуністи, СРСР, а пізніше – Ірак, Афганістан, Північна Корея, Іран. Вашингтон вважав, що як тільки зло буде викоренене, то настане мир і гармонія. Ті групи або народи, які уособлюють зло, можна переслідувати і навіть знищувати в ім’я моральності, задля того аби дотримати справедливості. В основі таких поглядів – глибоко вкорінене переконання, що в певній групі, суспільному та міжнародному устрої домінують сили зла, які відповідальні за аморальність дипломатії та політики. Достатньо викорінити зло для того, щоб забезпечити етичну міжнародну систему, яка почне працювати і тоді скінчаться конфлікти [607:170]. В цьому сенсі заходи колективної безпеки приречені на

провал з двох причин: 1) неможливо досягти спільних інтересів і спільних цінностей для всіх країн світу; 2) для держав власні інтереси завжди будуть домінантними, а колективні системи безпеки (ООН тощо) завжди будуть на боці тих країн, що виграють від статусу кво, тобто тих, які займають домінуюче становище на даний час.

Сполучені Штати часто застосовують силу в зовнішній політиці. На разі серед основних функцій воєнного чинника виокремлюються такі:

- традиційна функція – засіб досягнення перемоги у війні. Поступово цю функцію витісняють ненасильницькі засоби;
- друга функція полягає у створенні вигідних для держави позицій в міжнародних відносинах на двосторонньому, регіональному та глобальному рівнях;
- третя – тиск на інші країни, систему міжнародних відносин. Інколи ця форма впливу переростала у збройні конфлікти, війни [608: 52].

Слід зазначити, що застосування сили ґрунтується на стереотипі про «воєнну могутність» як інструменті впливу в зовнішній політиці США. Доля СРСР показала, що одностороння орієнтація на воєнну силу не може гарантувати стабільності, особливо в час економічних і технологічних революцій. Вашингтон у зовнішній політиці прагне знайти єдину формулу на всі випадки життя, тобто виробити відповідну довготривалу стратегію. Змістом американізації є утилітаризм, в реалізації якого сьогодні спостерігаємо дві тенденції: екстремістську та ліберальну. Екстремістська, у свою чергу, призводить до радикального нав’язування внутрішньополітичних та зовнішньополітичних настанов Вашингтона щодо розвитку сучасного світу і стосується зазвичай слабких у геостратегічному вимірі держав. Американський політолог Д. Брукс зазначав, що важливою складовою реалізації стратегії американізації є формула «прогресивного інтервенціонізму», згідно з якою пріоритет національних інтересів США як суверенної держави-нації в сучасному світі є основою нової глобальної тенденції його розвитку [609: 25].

Заявляючи про захист демократії і свободи, Сполучені Штати здійснювали інтервенції в інші країни, незважаючи на відсутність прямої агресії з їхнього боку. Оцінюючи агресивну політику США, Дж. Най виокремив спектр політичних засобів впливу [610: 158]. Він вважає, що інтервенція може коливатися в межах від низької до високої інтенсивності залежно від політичних цілей (див. таблицю 4). Інтервенцією, за шкалою низької інтенсивності, може бути промова, складена так, щоб вплинути на внутрішню або зовнішню політику іншої держави. Наприклад, в 1990 році президент Буш-ст. закликав іракський народ скинути С. Хусейна. За промовами ідуть радіо- та телевізійні трансляції (сьогодні їх доповнює Інтернет, як то трапилося в Єгипті та Лівії). В 1980-му уряд Сполучених Штатів розпочав трансляції програми «Радіо Марті» для повідомлень, спрямованих проти Ф. Кастро на Кубі.

Значущим чинником є економічна допомога. Так, упродовж періоду «холодної війни» економічна допомога Америки Сальвадору була спрямована на те, щоб вплинути на перебіг подій у внутрішньому житті країни. В той час американські спецслужби використовували значні кошти з метою вплинути на результати виборів у тій чи іншій країні світу. Альтернативна форма інтервенції – підтримка опозиції. На початку 1970-х років Вашингтон фінансово підтримував опонентів С. Альєнде, демократично обраного президента Чилі. Ближче за шкалою до спектру високої інтенсивності знаходяться обмежені воєнні дії. Так, в 1980-х Америка завдала бомбових ударів по Лівії у відповідь на її підтримку тероризму. А в 1998 році Сполучені Штати завдали ракетних ударів по Судану і Афганістану як відплату за напади на американські посольства в Східній Африці. Вашингтон використав війська для підтримки місцевих збройних сил проти уряду Талібану в Афганістані після терористичних атак 2001 року. Повномасштабна воєнна окупація показана у правому спектрі високої інтенсивності. Америка вела повномасштабні воєнні дії в Домініканській Республіці, у Гренаді, Панамі, Іраку. Деякі інтервенції багатосторонні, проте якась країна є домінуючою. Частіше буває, що такою

країною виступають Сполучені Штати, як це трапилося на Гаїті та Косово, коли Америка очолила інтервенцію ООН.

Воєнна інтервенція – зручний інструмент політики. Аналіз публічного дискурсу президентів та зовнішньополітичної діяльності США підтверджує тезу про те, що політика є основним елементом сутності війни, оскільки вона використовує війну як засіб вирішення наявних суперечностей, визначає її цілі, соціально-політичний і воєнно-стратегічний характер. К. Клаузевіц у своїй відомій книзі «Про війну» писав, що війна – «серйозне знаряддя політики, продовження політичних відносин, здійснення їх іншими засобами, тому її слід вимірювати політичною міркою» [611: 42].

Оцінюючи усталене поняття «війна» та його роль в інтервенціоністській політиці Америки, слід зазначити, що вона досягла значних успіхів, використовуючи війни як елемент політичного впливу. Війна проти Нікарагуа тривала майже десять років; в Сальвадорі – 15 років; на Філіппінах – більше 20 р.; у Колумбії – понад 30 р.; у Гватемалі – 35. Їхня мета полягала у повному контролі внутрішньополітичної ситуації в країні, а, отже, забезпеченні впливу на перебіг подій у даному регіоні. Застосування сили США спрямовано на збереження гегемонії у світі. Проект «Керівництво щодо планування захисту», розроблений Пентагоном, закликає продовжувати домінування в міжнародній системі, чинити перепони розвинутим промисловим країнам, що претендують на американське лідерство, чи просто намагаються відігравати глобальну або регіональну роль. Підтримуючи це домінування, як стверджують аналітики Пентагону, Америка може гарантувати «зону миру та процвітання, орієнтовану на ринок, що вміщує більше третини світової економіки» [612: 57].

Стійкі політичні уявлення, на кшталт «ворог» та «тиранія» слугують зручними інструментами маніпулювання суспільною думкою. Вони виправдовують агресивну зовнішню політику Вашингтона, який, прикриваючись зазначеними загрозами, фінансує контррозвідки та внутрішні сили безпеки країн «третього світу», сприяє модернізації збройних сил десятків країн-клієнтів (зокрема Південної Кореї, Туреччини, Індонезії, Аргентини,

Тайваню), постачаючи реактивні літаки, броньовану техніку, артилерію та ракети. Після Другої світової війни США виділили більше 200 млрд. доларів на надання військової допомоги, спрямованої на навчання, спорядження та субсидії військ і сил внутрішньої безпеки восьми країн, метою яких був не захист від зовнішньої агресії, а захист правлячих олігархів та інвесторів багатонаціональних корпорацій від небезпеки місцевого антикапіталістичного повстання. Серед тих, хто отримав таку допомогу, були відомі військові автократії, країни, такі, як Туреччина, Заїр, Чад, Пакистан, Марокко, Індонезія, Гондурас, Перу, Колумбія, Сальвадор, Гаїті, Куба (за правління Батисти), Нікарагуа (за Сомоси), Іран, Філіппіни (за Маркоса) і Португалія (за Салазара).

Після Другої світової війни збройні сили США здійснювали пряме вторгнення або повітряне бомбардування територій В'єтнаму, Домініканської Республіки, Північної Кореї, Лаосу, Камбоджі, Лівану, Гренади, Панами, Лівії, Іраку та Сомалі. Свої дії Вашингтон прикривав гаслом захисту свободи. Заявляючи про поширення демократії, Сполучені Штати в XX столітті здійснили найбільше інтервенцій у світі. Б. Блечмен і С. Каплан підкреслюють, що упродовж 1948-1975 років Вашингтон використав воєнну силу 275 разів для вирішення міжнародних питань [613: 86]. Існують пояснення такого стану речей.

По-перше, Америка намагається захистити прямі інвестиції. Ще В. Вільсон визнав роль держави у наданні підтримки приватному капіталові: «З того часу, як торгівля перестала надавати значення національним кордонам і виробник наполягає на тому, що увесь світ став ринком, прапор його нації має іти за ним, а двері тих націй, що зачиняються перед ним, мають бути виламані. Державні міністри мають захищати концесії, створені комерсантами, навіть якщо суверенітет буде грубо порушено під час ведення справ. Слід створити колонії переселенців, щоб жоден куточок землі у світі не залишився невикористаним» [614: 59]. Пізніше, вже на посаді президента, В. Вільсон зазначав: «Немає людини більше зацікавленої в поширенні американського бізнесу за кордоном, ніж я» [615].

Стереотип «ворога» – ефективний інструмент політичного впливу, оскільки заявляючи про загрозу демократії в тій чи іншій країні, легше переконати громадськість у необхідності послати туди війська. В кінці XIX – на початку XX століть значні інвестиції США в Центральній Америці та на Карибських островах призвели до часткового воєнного посередництва, окупації чи навіть прямого захоплення території, як це трапилося у випадку з Гавайськими островами, Пуерто-Ріко та зоною Панамського каналу. Часто інвестиції спрямовувались на природні ресурси країни: цукор, тютюн, бавовну та цінні метали. Інвестиції в Затоці у 1991 році і Сомалі в 1993 році відповідно були спрямовані на захист прибутків і нафтових перспектив. І мало хто порушує питання, а що ж насправді приховується за політичною риторикою президента, чиї насправді інтереси він захищає. В період закінчення «холодної війни», оцінюючи ситуацію, адмірал Ларсон зазначив, що, незважаючи на скорочення кількості військовослужбовців США в деяких частинах світу, їхня присутність залишається вражаючою в Азійсько-тихоокеанському регіоні, оскільки торгівля Америки в цьому регіоні активніша, ніж в Європі чи Латинській Америці. Від економічної значущості регіону залежить більша військова присутність США в Тихому океані [616]. Отже, американські очільники використовують силу як контроль над ресурсами. Такі дії обґрунтовуються і багато в чому обумовлюються їхньою політичною риторикою.

По-друге, Америка намагається розширити економічні можливості, а використання військової сили сприяє створенню умов для нових інвестицій.

По-третє, Америка прагне зберегти політико-економічне панування в тій чи іншій частині світу. Важливим є сам процес інвестування та отримання прибутку загалом, а не окремі приватні інвестиції.

По-четверте, намагання зміцнити стратегічну могутність США в певному регіоні викликане бажанням забезпечити стабільність в зоні, сприятливій для інтересів політико-економічної еліти. Іншими словами, зростання закордонних

інвестицій зумовлює потребу у воєнному захисті. Це, у свою чергу, спричинює необхідність охороняти бази і створювати альянси з іншими країнами.

Неможливо ігнорувати той факт, що президенти Америки від обох партій, маніпулюючи загрозою з боку «ворогів-комуністів», підтримували війни проти масових виступів народу в Гватемалі, Сальвадорі, на Гаїті, в Таїланді, у В'єтнамі, в Камбоджі і Лаосі. США через ЦРУ фальсифікували результати виборів з допомогою значних сум, нечесного підрахунку голосів і цілеспрямованого терору, як це сталося на Ямайці, в Чилі, в Сальвадорі тощо. А якщо результати виборів не задовольняли політичне керівництво Америки, то їх оголошували фальшованими, незалежно від думки міжнародних спостерігачів, як це трапилося в Нікарагуа, в Югославії та на Гаїті.

Слід визнати, що інтервенціоністська політика Сполучених Штатів, замаскована публічними виступами президентів, здійснюється за трьома основними напрямами: перший – потужна інформаційно-пропагандистська кампанія з впливом на суспільну свідомість не тільки Америки, а й населення тих країн, які обрані об'єктом експансії; другий – створення агентури впливу в цих країнах, надання їй фінансової допомоги для входження своїх людей в економічні, політичні та державні структури влади; фінансова підтримка опозиційних політичних об'єднань і партій; третій – відкрита воєнна агресія проти країн з метою заміни влади та створення в них проамериканських урядів [617:19]. Воєнна агресія є вагомим чинником впливу в зовнішній політиці Вашингтона. Дослідники пояснюють це особливостями ментальності народу. Ми думаємо, що на разі посутню роль тут відіграють політичні стереотипи президентської риторики.

У світогляді американців існує стійке уявлення про війну, підсилене досвідом 20-го століття. Друга світова війна стала архетипом «хорошої війни», оскільки її вели заради добра й, до того ж, вона дала вигоди Америці. Сучасна міфологія війни в американській ментальності містить такі елементи:

- американці вірять в те, що війна є ефективним засобом прогресу, сприяє єдності, забезпечує процвітання, безпеку і перемогу;

- війна є хаосом, що руйнує американські ідеали і демократію, призводить до мілітаризму та імперіалізму, руйнує американську незалежність;
- війна є винятковим досвідом, оскільки вона виходить за межі нормального, мирного життя. Її слід уникати, але почавши, її слід довести до швидкого, ефективного закінчення, щоб повернулися мир, демократія та незалежність [618: 325].

Важливо додати, що війни загалом відіграють суттєву роль у зовнішній політиці Америки: її кожен президент після Другої світової війни був причетним до війни, воєнного конфлікту прямо або опосередковано. Серед американських політиків побутує переконання про швидкі, локальні та обмежені війни.

Публічні виступи американських політиків мали хиби, що безпосередньо впливало на зовнішню політику не тільки США, а й інших країн світу. Прикладом недалекоглядності політичної риторики слугує виступ державного секретаря Діна Ачесона в січні 1950 року. В промові щодо кризи в Азії він заявив: «…захисний периметр Сполучених Штатів проходить через Алеутські острови, Японію, острови Рюку і Філіппіни. Щодо інших територій, то ніхто не гарантує їхньої безпеки…» [619:117]. Корея залишалась за межами зазначеного «оборонного периметру». Цю офіційну заяву в обох корейських державах сприйняли як свідчення того, що Вашингтон не має намірів втручатися в розвиток подій на Корейському півострові. Заява державного секретаря стала певною мірою каталізатором корейської війни. Президент намагався виправити промах високопосадовця.

В червні 1950 року президент Трумен виступає перед Конгресом із закликом надавати допомогу «вільним народам світу» в боротьбі за свободу і демократію заради «інтересів миру». І хоча він не зазначив Корею, проте очевидно, що володів розвідувальною інформацією і намагався попередити майбутні дії Америки. Промова виголошена за три тижні перед початком корейської війни. Президент сподівався заручитися підтримкою конгресменів

на випадок можливих воєнних дій, акцентуючи на антикомуністичній риториці, і законодавці повністю підтримали його. Не останню роль у прийнятті рішення відіграли стереотипи «ворога» та «боротьби з тиранією». Того ж дня Г. Трумен заявив на прес-конференції, що він робить все можливе задля попередження будь-якої війни і впливатиме на ООН, щоб вона сприяла дотриманню миру в світі. Це сприяло переконанню громадськості в тому, що президент бореться за мир і докладає зусиль для його дотримання. Трьома тижнями потому розпочинається корейська війна. На протязі 9 днів від початку війни не прозвучало жодної офіційної заяви з боку адміністрації президента.

Через три дні після початку наземної операції, відповідаючи на запитання журналістів, Г. Трумен відповів, що США не веде війну проти Північної Кореї, а питання про використання наземних військ президент взагалі відмовився коментувати. Таким чином формувалася суспільна думка про те, що Сполучені Штати здійснюють мирну зовнішню політику, спрямовану на мирне врегулювання конфлікту. Незважаючи на суперечливу риторику, президент мав намір «провчити комуністів» у Кореї.

Наприкінці червня 1950 року, за рішенням президента Г. Трумена і рішенням Ради Безпеки ООН, було введено війська у Південну Корею, справжнім ворогом якої були росіяни, як у це вірила більшість американців. У цьому ж році Сполучені Штати розпочали надавати допомогу Південному В’єтнамові, Лаосу та Камбоджі. Війна в Кореї стала першим відкритим зіткненням двох протилежних ідеологій після Другої світової війни. Головне завдання керівництва США полягало в тому, щоб показати дії американської армії як легітимної оборонної операції під егідою ООН у складі багатонаціональних сил. Закінчення корейської війни не привело до закінчення «холодної війни». Проте думка, що локальні війни можуть бути обмежені, сформувала уявлення про те, що «холодна війна» була «хорошою», прогресивною і конструктивною.

Найбільшим конфліктом «холодної війни» став В’єтнам, поділений на дві частини – Північну та Південну. США, вірні політиці стримування, почали

надавати Південному В’єтнамові спочатку гуманітарну допомогу, а потім надсилати і військових радників. Незабаром Сполучені Штати втягнулися у війну. За 10 років найсильнішій країні світу так і не вдалося перемогти у тій війні. Стереотип «війна» не зазнав змін, оскільки у промовах президенти заявляли про захист свободи і демократії. Після В’єтнамської війни, багато американців все ще вірили в те, що війна може забезпечити Америці розквіт, стимулювати розвиток, вони були переконані, що ця війна була невдачею влади.

Традиційне уявлення «війна – ефективний політичний інструмент» підтверджується не тільки риторикою, а й зовнішньополітичною діяльністю. В жовтні 1983 року США здійснили збройну інтервенцію проти Гренади, де при владі перебував уряд прокомуністичного спрямування. Окрім воєнного компоненту, Вашингтон задіяв інформаційно-психологічні засоби, спрямовані на формування позитивного іміджу Америки і відповідної суспільної думки. На весь світ активно передавалася інформація про «радянсько-кубинську мілітаризацію країни», що сприяло посиленню стереотипу «ворога» і виправдовувало агресію Вашингтона.

Війна в Перській затоці 1990-1991 років також мала позитивні наслідки для Америки. Ця війна дала можливість встановити тривале перебування американських військ на Близькому Сході, який має значні ресурси нафти. З іншого боку, їхнє перебування дало змогу контролювати ситуацію в регіоні, а, в разі необхідності, надавати допомогу місцевим автократіям. Дж. Буш-ст. виправдовував політику США в Перській Затоці намірами захистити свободу і демократію.

Політичні промови президентів створюють сприятливе підґрунтя для ведення воєнних дій в Південно-західній Азії. У війні в Афганістані Вашингтон воєнні дії поєднував з інформаційними операціями, під час проведення яких повідомлялося про висадку військ, проте замовчувалися факти власних втрат і перебільшувалися втрати армії талібів. Від міжнародної громадськості приховувалися факти застосування зброї проти мирних об’єктів і населення.

ЗМІ контролювалися військовою цензурою. Здійснення заходів інформаційної війни сприяло: 1) залученню світової спільноти на свій бік; 2) відокремленню населення Афганістану від руху талібів і дискредитації останніх [620: 164].

Незважаючи на очевидну агресію, американські політики знаходять виправдання війнам та інтервенціям, стверджуючи, що вони захищають справедливість і права людини. Оцінюючи роль війн та інтервенцій у формуванні стійких політичних уявлень, Дж. Най звертає увагу на те, що вони обґрунтовують дії уряду щодо інтервенцій і воєн, серед яких слід зазначити такі: 1) інтервенція може бути здійснена США у випадку, якщо вона відновлює право народу вирішувати свою долю. Зокрема, таке пояснення не раз озвучував Вашингтон на виправдання в'єтнамської війни; 2) інтервенція є виправданою, якщо існує загроза нападу [621: 160].

Стале уявлення «війна» в публічному дискурсі президентів, починаючи від Г. Трумена до Б. Обами, репрезентоване поняттями – «війна», «військова могутність США», «збройні сили» (див. таблицю 5). Високий показник «війни» у риториці Г. Трумена, який розпочав «холодну війну», прискорюючи процес створення атомної бомби, збільшуючи витрати на озброєння. США готувалися до війни, а значна кількість згадок про війну підтверджує це. Промови свідчать про те, що він покладається на військову могутність Америки.

У виступах президента Д. Ейзенхауера на першому місці стоїть «військова могутність США». Проте, як і його попередник, він був антикомуністом, хоч і дотримувався серединної позиції, що не заважало йому й далі посилювати міць збройних сил. Як і Г. Трумен, він був переконаним, що війна в Кореї була виправданою.

Політика Дж. Кеннеді була інтервенціоністською, а його дії сприяли втягуванню у В'єтнамську війну. Як відомо, протистояння з СРСР набуло кульмінації під час Карибської кризи, тому в його промовах часто трапляються поняття, пов'язані з «війною», ядерною та «холодною».

У промовах Л. Джонсона ключове місце посідає війна у В'єтнамі, яку він успадкував від свого попередника. Його метою було робити все, аби

попередити падіння Південного В’єтнаму. І хоча він дав згоду на реалізацію плану «Операції 34 А», серії шпигунських дій і послав тисячі радників до В’єтнаму, проте відкладав рішення щодо того, як далеко США могли зайти, щоб попередити поразку. Частотність показника «мир» у його риториці невисока, це свідчить про те, що він не планував закінчувати війну у В’єтнамі, тому сприяв посиленню політики ескалації в Південно-Східній Азії. «Війна» є одним із ключових понять у його риториці.

Політику Л. Джонсона продовжив Р. Ніксон. І хоча в нього найвищий показник згадок про війну (див. таблицю 5), проте його політика була спрямована на послаблення стосунків з СРСР. Р. Ніксон часто згадує «війну», і, хоч війна у В’єтнамі на той час закінчилася, проте напруження між США та СРСР тривало.

Показники поняття «війна» в риториці Дж. Форда одні з найнижчих, а його політика підтверджує його заяви. Проблема в Південно-Східній Азії дісталася йому у спадок під попередників, проте з усіх президентів він був одним із небагатьох, хто доклав зусиль до поліпшення ситуації у В’єтнамі. Після відмови Конгресу на його прохання виділити допомогу Південному В’єтнамові, Форд оголосив про закінчення в’єтнамської війни.

Промови Дж. Картера свідчать про те, що ключовим поняттям є «війна», зокрема в Афганістані, яку в 1979 році розпочав СРСР. Вашингтон засудив дії Москви і, у свою чергу, розпочав допомогу афганським силам опору. Таке протистояння держав було втілене в поняттях «Афганістан» і «війна».

Р. Рейган був переконаним, що політика розрядки створювала хибне відчуття безпеки. У його промовах показники стереотипу «війна» є невисокими, проте реальні дії свідчать про інше: він покладався на військову могутність США у питаннях можливої війни з СРСР, тому витрати на оборону суттєво зросли. Адміністрація Рейгана підтримувала повстанців в Афганістані, контрас в Нікарагуа, ініціювала таємні операції проти Радянського Союзу, розгорнула проти нього широкомасштабну ідеологічну війну. Він дотримувався

політики жорсткого протистояння з Москвою, що призвело до збільшення військових витрат.

У риториці Дж. Буша-ст. спостерігаються такі ключові поняття, як «збройні сили», «військова міць», «війна». Його промови свідчать про нарощування військового потенціалу, посилення мілітаристських настроїв.

У виступах Б. Клінтона зростає кількість показників стереотипу «війна», він часто послуговується поняттями «військова могутність США» та «збройні сили» країни, про що свідчать статистичні дані. Його зовнішня політика відображає гегемоністські амбіції Америки: за період каденції Б. Клінтона Вашингтон здійснив ескалацію в Сомалі, на Гаїті, завдав повітряних та наземних ударів по сербських позиціях в колишній Югославії.

У публічних виступах Дж. Буша-мол. впадають в око високі показники стереотипу «війна» в порівнянні з попередниками. На разі чільне місце цього сталого уявлення в його промовах підсилюють поняття «військова могутність» та «збройні сили» (згадаймо війни в Іраку та Афганістані).

В промовах Б. Обами відсутня відсутні згадки про агресію. У нього найнижчий показник «війни» серед усіх президентів, що не заважає, втім, продовжувати війну в Афганістані, перекинувши туди значну кількість військ з Іраку. Стримані заяви цілком виправдані, оскільки заспокоюють суспільство, контрастують з агресивною риторикою попередника і посилюють імідж «президента-миротворця», особливо напередодні виборів. Водночас Б. Обама найменше з-поміж усіх очільників акцентує на військовій могутності США, натомість в його політичних промовах помітно найбільше згадок про збройні сили, що відповідає інтервенціоністському курсу Сполучених Штатів та відданості політичним традиціям.

Поряд зі сталим уявленням «війна» в публічному дискурсі американських президентів було досліджено стереотип «миру» (див. таблицю 6), представлений такими поняттями, як «мирне співіснування», «мирні угоди» та «роззброєння». Аналіз статистичних даних дає підстави для висновку про наявність контрасту між твердженнями про мирне співіснування та

роззброєнням. Динаміка цього контрасту зберігається на протязі правління всіх зазначених президентів. Найменший розрив між цими поняттями спостерігаються в риториці Дж. Буша-ст., який здійснював помірковану політику, що відбито у його зовнішньополітичному курсі. Найбільші коливання спостерігаються у президентів Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Р. Ніксона, Дж. Картера, які часто говорили про мирне співіснування та уникали розмов про роззброєння. Індикатор мирних угод уточнює політичну ситуацію. Р. Ніксон відвідав саміт у Москві та підписав угоду щодо обмеження систем протиракетної оборони і договір про обмеження стратегічної зброї. Аналізуючи промови Р. Ніксона, ми виявили, що, у порівнянні з попередніми президентами, зростає роль «мирних угод». Така риторика президента узгоджується з його політикою послаблення напруження у протистоянні з СРСР і на світовій арені загалом. Проте в його промовах трапляється незначна кількість згадок про роззброєння, а це свідчить про те, що такий процес був складним на той час. Показник мирних угод зростає за часів президента Форда, який здійснював стриману зовнішню політику. Високий показник мирних угод у промовах Дж. Картера, зовнішня політика якого відповідає публічним виступам. І хоча СРСР розпочав війну в Афганістані, увівши туди війська, проте США утрималися від воєнних дій. У відповідь на агресію Дж. Картер оголосив ембарго на поставки зерна до СРСР. Було передбачено збільшення витрат на воєнні цілі до 5% на рік, надання суттєвої допомоги сусідньому Пакистану.

Менший розрив між зазначеними поняттями у Л. Джонсона, Дж. Форда, Р. Рейгана, Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами. Нульовий показник роззброєння в риториці президентів Клінтона та Буша (мол.). Корінні зміни в міжнародній обстановці дали змогу адміністрації Клінтона скоротити майже на 1/3 збройні сили США (в основному за рахунок застарілих видів зброї). У промовах Б. Обама найчастіше зазначається «мирне співіснування», показник якого перевищує аналогічні згадки в риториці його попередників подекуди вдвічі. Високий показник у його промовах згадок про роззброєння, що

підтверджують зустрічі з президентом Медвєдєвим. Досить часто президент Обама згадує мирні угоди.

Аналіз свідчить, що твердження американських президентів про мирне співіснування в більшості випадків не співвідноситься з практичними діями. Лише в окремих випадках очільники вдавалися до скорочення звичайних і ядерних арсеналів, тобто намагалися реалізувати задекларoване.

Американці традиційно вірять в єдність, великі цілі та свою особливу долю. Війни, на думку американських політиків, є «революціями», кінцева мета яких – свобода, руйнування рабства, побудова особистої і національної незалежності. Війни, в їхніх уявленнях, є підтвердженням віри в те, що американці спроможні здійснити кардинальні зміни: перебудувати суспільства, прискорити прогрес, дати свободу і демократію світові, допоки вони організовані та об’єднані спільною волею до перемоги. Більшість американців поділяють думку, що сила має бути використана на добру справу. Навіть ті, що критикують уряд і виступають проти війни в Афганістані, вірять в те, що американська зовнішня політика ефективна і, що є її особлива місія – вирішувати долі народів.

Є підстави припустити, що війни загалом вигідні для президентів США. По-перше, війни та воєнні конфлікти дають змогу встановити або посилити контроль над тим регіоном, де вони відбуваються, а, по-друге, відволікають громадян від внутрішніх економічних та соціальних проблем.

“Війна” є стереотипом американських президентів, який забезпечує їм політичні дивіденди. Це стійке уявлення вони використовують у промовах, активно захищають і намагаються втілити в зовнішній політиці. На разі традиційне уявлення «мир», яким спекулюють президенти у публічних виступах, не співвідноситься із зовнішньополітичним курсом американських політиків.

Отже, декларуючи привабливі ідеї про демократію та свободу, очільники переслідували амбітні геостратегічні імперативи – утвердження Америкою

світового лідерства. Їхні публічні виступи є важливою складовою стратегії інтервенціонізму.

2.4. Іміджевий вимір виступів президентів

Починаючи з 1930-х років, помітна тенденція до посилення президентської влади. Зростання повноважень федерального уряду спостерігалося за каденції Т. Рузвельта, в роки перебування при владі Ф.Д. Рузвельта та Дж. Ф. Кеннеді. Влада президента США мала широкі прерогативи. Різке зростання в 50-60-роках зовнішньополітичних повноважень президентської влади стало головною причиною декількох «неоголошених» Сполученими Штатами війн, зокрема в'єтнамської. Посилення президентської влади за каденцій Т. Рузвельта, Ф.Д. Рузвельта, Г. Трумена та Д. Ейзенхауера, А. Шлезінгер-мол. називає «імперським президентством». Періоди правління Дж. Форда та Дж. Картера призвели до ослаблення влади президента. А третій період, починаючи з каденції Р. Рейгана, привів до відновлення сильної президентської влади (кульмінацією зловживання нею стала каденція Дж. Буша-мол.).

В часи Ф.Д. Рузвельта неабияким інституціональним нововведенням стало створення Виконавчого управління президента відповідно до Акту про реорганізацію 1939 року. Відтоді цей інститут, про який жодного слова немає в Конституції, постійно розширює сферу своєї діяльності, зайнявши центральне місце в системі виконавчої влади. Управління нараховує десятки підрозділів, провідними з яких вважаються апарат Білого дому, Рада національної безпеки, Центральне розвідувальне управління, Рада з питань внутрішньої політики, Рада з питань планування національних ресурсів і Рада економічних консультантів. Еволюція Виконавчого управління президента сприяла посиленню його особистої влади, особливого статусу в зовнішній політиці.

Важливим джерелом зміцнення влади президента стало розширення його повноважень. В періоди традиційного президентства голова виконавчої влади мав дві основні групи повноважень. По-перше, це повноваження, прямо

зазначені в Конституції, і, по-друге, так звані повноваження, які в Основному законі не зазначені, але обумовлені державно-посадовими обов'язками президента. У XX столітті першорядну роль відіграють нові групи повноважень, серед яких як надзвичайні визнаються самим президентом у разі виникнення ситуації, яку він вважає кризовою. До того ж, з'явилися делеговані повноваження, якими президента почав наділяти Конгрес в надзвичайних ситуаціях. Прикладом делегованих виявилися надзвичайні повноваження, надані президентові Ф.Д. Рузвельту Конгресом США на початку Другої світової війни. В подальшому ці повноваження активно використовувалися президентами вже в умовах «холодної війни». Така практика багато в чому обумовлена відповідною політичною риторикою очільників і високопосадовців.

Прикметною ознакою еволюції інституту президентства стало розширення не тільки закріпленої за ним Конституцією виконавчої влади, а й законодавчих повноважень. За Основним законом законодавчі повноваження президента регламентуються правом законодавчого вето, відповідно до принципу «стримувань і противаг». Цим правом голови виконавчої влади користувалися досить активно за останні сто років у порівнянні з епохою «традиційного президентства». Це видно з таблиці 7. Якщо на початку діяльності інституту президента кількість вето була мінімальною, то в XX столітті спостерігаємо значне зростання кількості вето, використаних президентами США [622]. Найчастіше цим правом користувалися Ф.Д. Рузвельт, Г. Трумен і Д. Ейзенхауер. Активно ним послуговувались Т. Рузвельт, Р. Рейган, В. Вільсон, Дж. Форд, Р. Ніксон, Дж. Буш-ст і Б. Клінтон. Поступаються в кількісному вимірі Дж. Кеннеді, Дж. Буш-мол. та Б. Обама.

Слід визнати в цьому сенсі, що у XX столітті президент в США став головним законодавцем країни. На це звертає увагу, зокрема, російський історик В.В. Согрін [623: 330]. З часів Ф.Д. Рузвельта інституційного характеру набули президентські ініціативи, сформовані у вигляді докладно прописаних законопроектів, які регулярно надсилалися до Конгресу. Різко зросла кількість і роль виконавчих наказів президента, які мають таку ж силу, як і закони

Конгресу. Найбільшою мірою президенти США послабили законодавчу владу у сфері зовнішньої політики. Суттєву роль у цьому процесі відіграла ухвала Верховного суду в 1936 році, згідно з якою «зовнішньополітичне рішення стало невід'ємним правом президентської влади». Після цього у зовнішній політиці Америки зросла вага угод виконавчої влади, які не подаються на затвердження до законодавців.

Творцем повноти президентської влади вважається Ф.Д. Рузвельт, котрий не лише видавав президентські укази, що набували термінової законодавчої чинності, а й ініціював важливі закони, які вже потім подавав на затвердження до Конгресу. Він сприяв створенню традиції, названої «законодавчим президентством», яка, по суті, змінила співвідношення законодавчих ініціатив голови виконавчої влади і Конгресу. Ф.Д. Рузвельт сприяв тому, що власне президент у свідомості американського суспільства став виразником його політичної волі і соціально-економічних інтересів. Популярність йому забезпечили регулярні радіобесіди з американцями. Він став першим президентом, який оволодів сучасною технологією комунікативного впливу на суспільство. Після нього традицію комунікативного впливу розвивали наступники, серед яких успіху досягли Дж. Кеннеді, Р. Рейган і Б. Обама.

Слід додати, що традиція «законодавчого президента» була закріплена Г. Труменом, нововведення якого полягало в щорічному поданні Конгресові розгорнутої законодавчої програми. Поступово ініціатива законодавства перейшла до виконавчої влади. Д. Ейзенхауер, який змінив Г. Трумена на посту президента, спочатку опирався цьому, проте незабаром і він продовжив традицію «законодавчого президента».

Заслуговує на увагу той факт, що президент Кеннеді активно використовував електронні ЗМІ, які сприяли масовій підтримці президента як національного лідера. Політичні промови очільника стали активним інструментом впливу на свідомість американців. Дж. Кеннеді – блискучий оратор, максимально використав телевізійні дебати у протистоянні з політичними опонентами. Дж. Кеннеді і його наступник Л. Джонсон сприяли

завершенню формування такого феномену, як «імперське президентство», що означало монополізацію головою виконавчої влади зовнішньополітичних рішень, ведення неоголошених війн, не санкціонованих Конгресом витрат на озброєння і воєнні дії.

Показова в цьому сенсі політика президента Ніксона, який посилив воєнні дії в Індокитаї, переніс їх на територію Камбоджі. Протягом 14 місяців на Камбоджу було скинуто 100 тисяч тонн бомб, а президент увесь цей час переконував громадськість, що американські війська не беруть участі в бомбардуваннях. Намагаючись максимально сконцентрувати владу у своїх руках, він переніс центр вироблення і прийняття рішень до виконавчого апарату президента, який стрімко розширювався. Свідченням зловживання президентами владою став скандал «Уотергейт». Незадоволення і протести проти узурпованої влади президента привели до низки розслідувань і постанов Конгресу. Р. Ніксон змушений був піти з посади президента. “Імперське президентство” засвідчило тенденцію до переростання в режим особистої влади, який почав загрожувати демократичному розвиткові країни.

Відставка Ніксона спричинила послаблення президентської влади, однак це тривало не довго, лише шість років, після яких, з приходом до влади Р. Рейгана, було відновлено основні атрибути президентства. Очільник зміцнив модель «адміністративного президентства». Провідну позицію в адміністрації зайняв апарат Білого дому, тобто Р. Рейган повернув президентові роль головного законодавця країни. Хоча в Конгресі домінували представники Демократичної партії, президент формував і диктував законодавцям власну програму законодавчих заходів. І хоч не всі з них мали підтримку, проте перевага була на боці президента. Не скасовуючи закон 1973 року, він на практиці відновив воєнні повноваження, характерні для «імперського президентства». В цей час прагнення президента сконцентрувати владу у своїх руках досягло кульмінації і викликало стурбованість у зв’язку з порушенням балансу між державними інститутами на користь виконавчої влади. В цьому контексті А. Шлезінгер зазначає: «…зовнішня політика – найбільш ймовірна сфера подібного

порушення щодо конституційного балансу. Як тільки йдеться про зовнішню політику, то і Конгрес, і преса, а також широка громадськість почуваються невпевнено і схильні перекладати відповідальність за прийняття рішень на президента, надаючи йому відповідні повноваження» [624: 399].

Слід зазначити, що модель «відновленого президентства» збереглася в періоди правління Дж. Буша-ст. і Б. Клінтона. Одним з нововведень протягом каденції Клінтона стало прийняття расово-етнічного квотування під час заповнення урядових вакансій. Посилення президентської влади відбулося за каденції Дж. Буша-мол., який скористався правом такої влади і розпочав війни в Іраку та Афганістані, увівши в оману не тільки Конгрес, а й увесь світ.

Зміцнення влади президента значною мірою залежить від риторики, завдяки якій очільники намагаються будь-яким способом створити собі привабливу репутацію задля громадської підтримки. З огляду на це, політика Ф. Рузвельта називалася «Новим курсом», в Г. Трумена – «Справедливим курсом», у Дж. Кеннеді – «Новими рубежами», у Л. Джонсона – «Великим суспільством», у Р. Рейгана – «Американським відродженням», у Дж. Буша-ст. – «Новим світовим порядком», у Б. Клінтона – «Новим процвітанням», у Дж. Буша-мол. – «Війною проти терору», у Б. Обами – «Політикою розумної сили».

Заслуговують на увагу в цьому сенсі багатообіцяючі популістські промови, які перетворюються на традиційні інструменти впливу американських президентів. Візьмемо для прикладу ліберала Дж. Кеннеді. У сфері зовнішньої політики він говорив про міжнародний мир і самовизначення народів, однак під час його каденції було здійснено напад на Кубу, зросли воєнні витрати, було започатковано боротьбу з повстанськими рухами в країнах «третього світу». За його наказом послано військових радників до В’єтнаму. Президенти Р. Ніксон і Дж. Форд виступали на захист навколишнього середовища, а потім відкрили нові лісові угіддя для комерційної експлуатації. Обидва переконували у своєму співчутті скрутному становищу людей похилого віку і проблемам бідних, проте зменшували підтримку цим верствам громадян. Президент Картер обіцяв

скоротити військовий бюджет, а замість цього збільшив його. Він обіцяв знизити рівень торгівлі зброєю, однак упродовж його каденції вона значно зросла. Показовий розрив між політичною риторикою і діяльністю президента Рейгана, який закликав до верховенства закону в міжнародних відносинах і, незважаючи на це, розпочав неспровоковане вторгнення в Гренаду, розпочав війну з допомогою найманців проти Нікарагуа і відмовився прийняти юрисдикцію Світового суду ООН, коли Нікарагуа ініціювала судову справу в цьому трибуналі. Цю традицію розбіжності риторики і політичної діяльності продовжив Дж. Буш-ст., який виступав за демократію, свободу і дотримання прав людини, поте це не завадило йому санкціонувати вторгнення в Панаму начебто для арешту президента Нор'єги за злочинну торгівлю наркотиками. Розбіжності між політичною риторикою і практичними діями характерні і для президента Б. Клінтона. «Набратися сміливості для проведення змін» – таким було гасло виборчої кампанії, яка привела Б. Клінтона до влади в 1992 році. Він говорив про новий курс у міжнародних відносинах, проте продовжував політику інтервенціонізму. За його вказівкою бомбардували Ірак, продовжувалась, розпочата президентом Бушем-ст., інтервенція в Сомалі. За його наказом бомбардували Югославію упродовж семидесяти восьми днів, що призвело до більших втрат і руйнувань, ніж ті, що спричинила громадянська війна, яку хотів припинити. Він закликав до самовизначення народів, однак послав війська для окупації Боснії, Македонії і Косова. Як і його попередники, Б. Клінтон підтримував ембарго проти Куби, закликав до миру і демократії на Гаїті, та, незважаючи на це, підтримав мілітаристів і доклав зусиль до того, щоб завадити демократичним виборам у 2000 році, внаслідок чого перемогла партія, що здійснювала політику, спрямовану проти вільного ринку. Президент Клінтон збільшив фінансування таємних операцій ЦРУ, зберіг витрати Пентагону на рівні періоду «холодної війни», надавав воєнну допомогу Саудівській Аравії, Туреччині, Індонезії та іншим країнам правої орієнтації тощо.

Президент Буш-мол. зміцнив традицію своїх попередників: проголошуючи боротьбу з тероризмом, він увів в оману не тільки Конгрес, а й ООН, стверджуючи, що на території Іраку є зброя масового знищення. Заявляючи про захист національних інтересів, Дж. Буш-мол. розпочав війну проти Іраку і Афганістану, значно збільшив витрати на оборону та проведення таємних операцій ЦРУ.

В кожній сфері політики – від систем зброї і до використання лісових угідь – виконавча влада має вичерпну інформацію, якої не має Конгрес. Тому досить часто Конгрес приймає і затверджує ініціативу президента, оскільки суттєво залежить від відомств виконавчої влади. Інколи президенти виводять себе зі сфери розслідувань Конгресу, наполягаючи на «привілеях виконавчої влади», які стосуються замовчування інформації щодо таємних війн, незаконного фінансування, вторгнень.

Претензії президентів на привілеї виконавчої влади чітко виявляються у сфері національної безпеки, яка прихована від контролю з боку громадськості і законодавців. Так, Конгрес фінансував таємні операції в Лаосі і Таїланді, які проводилися всупереч прийнятим заборонам. Підписуючи договори з іншими державами, президент може навіть обійти повноваження Сенату щодо обов’язкової ратифікації міжнародних домовленостей. Наприклад, Р. Рейган в односторонньому порядку розірвав договір про торгівлю і дружбу з Нікарагуа для того, щоб вести проти цієї країни війну. Конгрес заборонив продаж зброї і військового спорядження Гватемалі, однак Білий дім дав згоду на воєнні поставки цьому урядові на загальну суму 14 млн. доларів, стверджуючи, що, оскільки оплата відбувається за готівку, то вона не порушує заборону Конгресу [625: 324].

Адміністрація президента Рейгана доводила, що свідчення показань її офіційних представників під час слухань питання ратифікації не повинні розкривати справжній зміст міжнародного договору. Коли його запитали, чи відповідає національним інтересам Америки збройний напад на Болівію, який офіційно подали як захід боротьби з наркотиками, то президент відповів, що

«все, що ми робимо, відповідає національним інтересам Сполучених Штатів» [626: A13].

За згодою президентів США скидали уряди, займалися торгівлею зброєю, проведенням блокад, інших силових актів війни без згоди Конгресу. В той час як Конгрес обговорював питання про те, чи оголошувати війну Іракові, президент Буш-мол. заявив: «Мені однаково, навіть якщо я отримаю лише один голос. Ми атакуємо» [627: A1]. Закон про воєнні повноваження від 1973 року передбачає, щоб президент упродовж шістдесяти днів з дня початку будь-якої воєнної акції отримав згоду Конгресу на її проведення. Цей закон дозволяє президентові використовувати американські війська у випадку нападу на Америку, її територію, володіння або збройні сили. Посилаючи військових радників в Ель-Сальвадор і Гондурас, два президенти Сполучених Штатів порушили цей закон. Б. Клінтон використав збройні сиди США в боях проти Югославії без згоди Конгресу. Конституція не дає президентові права проводити таємні операції проти інших країн, проте президент Буш-ст. висунув таку вимогу, заявивши, що він повідомить Конгрес про заплановані таємні операції, якщо не прийме іншого рішення, «ґрунтованого на розумінні повноважень своєї посади, наданих Конституцією» [628: 325].

Зростаюча розбіжність між політичними заявами і діяльністю президентів свідчить про їхній відхід від демократичних принципів, про маніпулювання суспільною думкою, що стає нормою політики Вашингтона. Зазначене дає підстави стверджувати про тенденцію до узурпації влади президентами і її використання на власний розсуд без згоди Конгресу, особливо у таких важливих питаннях зовнішньої політики, як війна і мир. І політична риторика, як показує аналіз, в цьому відіграє суттєву роль.

Висновки до другого розділу

Сполучені Штати успішно здійснюють політику інтервенціонізму, що супроводжуються публічними виступами американських президентів. Виникнення усталених поглядів та їхній вплив на зовнішню політику США багато в чому зумовлюють історичні передумови, а теоретичні обґрунтування потреби застосування їх сприяли їхньому формуванню.

Поступово сформувалася традиція активного інтервенціонізму. До початку XX ст. віра у всесвітню місію США переросла в переконання, що ключем до міжнародного добробуту є поширення досягнень Америки, які стали гарантією її успіху. Важливу роль у формуванні стійких політичних переконань, що виправдовують інтервенціоністську політику США, відіграють політичні традиції, вагомий внесок у становлення яких зробили, зокрема, президенти Дж. Вашингтон, Т. Рузвельт, Ф.Д. Рузвельт, Дж. Кеннеді, Р. Рейган. Традиція гегемоністських устремлінь Америки поєднувалася з прагматичними інтересами – політичними або економічними. У формуванні зовнішньої політики Вашингтона суттєву роль відіграють сталі уявлення про свободу, боротьбу за дотримання прав людини, тобто гуманістичні переконання як невід'ємна частина національної американської традиції.

Політичні традиції значною мірою вплинули на формування традиційних уявлень, які відображені в публічному дискурсі президентів США. Ключовим стереотипом політичної традиції є «американська винятковість», концепція якої зводиться до двох положень: унікальності та місії. Серед американців поширене переконання в тому, що США – унікальна країна, відмінна від інших, що завдяки цьому тільки в Америці сформувалися найкращі політичні, економічні та культурні передумови для розвитку і реалізації здібностей людини, тому вона є взірцем для інших країн. Зважаючи на те, що американські цінності, такі, як демократія, свобода, громадянські права є найкращими, то їх слід поширювати на інші країни. В цьому, як вважають американські політики, і полягає місія Сполучених Штатів. Американці також вірять, що їм визначено

згідно з волею Бога нести цивілізацію та свободу іншим народам. У свідомості політиків сформоване стійке переконання в тому, що Америка має не лише слугувати взірцем для інших народів, а й всіляко сприяти поширенню політичних інститутів і цінностей в інших країнах. Постійна та успішна експансія й була тим чинником, що привів до закріплення такого мислення. Концепція «американської винятковості» – це варіант ідеї гегемонії, яка передбачає агресивну зовнішню політику, втручання у справи інших країн світу, пошук ворога тощо. Цю концепцію постійно озвучували президенти у своїх промовах.

Як показує наш аналіз, переконаність у «винятковості Америки» звучить в публічних виступах американських очільників, наслідком чого стали стереотипи «поширення демократії» та «свобода», які сприяли намаганням Вашингтона поширити досвід демократії за кордоном, що поступово призвело до втручання у внутрішні справи інших країн, агресивної зовнішньої політики, яка посилюється після Другої світової війни.

Стале поняття «винятковості» домінує в промовах державних очільників і значною мірою впливає на сучасну міжнародну діяльність Сполучених Штатів, оскільки базується на уявленні про націю-месію, лідера світу. Як наслідок, нація-лідер повинна бути максимально активною і втручатись у всі світові процеси, впроваджуючи свою модель розвитку.

Політичний стереотип «свободи» виявлено в публічному дискурсі кожного американського президента. Як інструмент маніпулювання суспільною свідомістю він певною мірою впливає на прийняття рішень та курс зовнішньої політики. Кожен президент, продовжуючи традиції попередників, намагався перенести уявлення про свободу на інші країни та континенти.

Вирішальну роль у формуванні традиційних уявлень, виявлених у політичному дискурсі, відіграла концепція інтервенціонізму, яка виправдовувала зовнішню політику Білого дому моральними імперативами. Гегемоністські амбіції простежуються в політичних заявах кожного з президентів, починаючи з Г. Трумена і закінчуючи Б. Обамою. Їхня риторика

сприяла позитивному уявленню про війни, уможливила появу стійкого поняття «війна» у свідомості не тільки американських політиків, а й громадян. Оцінюючи роль згаданого поняття в інтервенціоністській політиці Америки, слід зазначити, що вона досягла значних успіхів, використовуючи війни як елемент політичного впливу. Стале уявлення «війна» доповнюють політичні стереотипи, на кшталт «ворог» та «тиранія», які є зручними інструментами маніпулювання суспільною думкою, виправдовуючи агресивну зовнішню політику Вашингтона.

Політичний дискурс американських очільників є своєрідним і, значною мірою, ефективним інструментом реалізації стратегії американізму.

РОЗДІЛ 3.
ПУБЛІЧНІ ВИСТУПИ ЯК ЧИННИК ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ АМЕРИКИ

У третьому розділі розглядаються особливості впливу стійких уявлень публічного дискурсу часів «холодної війни» на зовнішню політику президентів, починаючи від Г. Трумена до Р. Рейгана. У контексті дослідження аналізуються колізії американо-радянських відносин в різні періоди «холодної війни». Виокремлено й узагальнено традиційні поняття публічних виступів американських президентів та їхня співвіднесеність із зовнішньополітичною практикою адміністрацій Білого дому.

У роботі над третім розділом було застосовано методи кількісного контент-аналізу та івент-аналізу. Контент-аналіз дав змогу виявити стереотипи «ворога», «небезпеки», «безпеки світу», «тиранії», «місії США», «лідерства США», «свободи», «лідерських амбіцій» американських президентів та визначити межі їхнього впливу на формування зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів. Індикаторами виявлених уявлень стали найбільш уживані категорії, зокрема «агресії», «небезпеки», «ворожості», «війни», «воєнної могутності США», «збройних сил США», «миру», «ООН», «радянської агресії», «вільних народів світу», «демократії», «захисту», «світового лідерства», «свободи», «відповідальності США», «оборони», «НАТО», «В’єтнаму» тощо. Івент-аналіз прислужився з’ясуванню політичної ситуації та її оцінці як наслідку впливу акцій учасників подій. Праксеологічний та системний методи уможливили системний аналіз процесу міжнародних відносин за певними форматами: США – СРСР, США – країни близького Сходу, США – Азія, США – країни Латинської Америки, США – країни Карибського моря. Зазначені методи дали змогу виявити динаміку проблем безпеки, національних інтересів та міжнародної співпраці на прикладі аналізу

діяльності президентів, зокрема Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера та Р. Рейгана.

Традиційним інструментом формування внутрішньої і зовнішньої політики Америки є публічний дискурс. Аналіз політичної стратегії США від 1945 до 1989 років дає можливість з'ясувати як зазначені сталі уявлення впливали на зовнішньополітичний курс країни на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

Ми доводимо, що усталені погляди традиційно здійснюють суттєвий вплив на зовнішню політику Сполучених Штатів, хоча і в дещо латентній формі. На це, зокрема, звернув увагу американський дослідник Т. Патерсон у праці «Американська демократія» [629:11]. Особливо показова роль публічних виступів американських очільників під час жорсткої і тривалої конфронтації США з СРСР у повоєнний період.

3.1. Антикомуністична риторика Г. Трумена

Таємно проведені весною 1943 року опитування суспільної думки засвідчили, що 62% американців були позитивно налаштовані на мирне співіснування після перемоги над ворогом [630: 414]. Про бажання зберегти добросусідські відносини з СРСР більшість американців заявили досить чітко. Проте американські політики були іншої думки, закликаючи до встановлення миру винятково на американських умовах. У Конгресі і в пресі консолідувалися сили, які обстоювали ідею про потребу необмеженої експансії США. Політична риторика американських лідерів вплинула на формування імперативу агресії та гегемонізму в зовнішній політиці Америки. Це зауважив відомий дослідник історії дипломатії Дж. Геддіс: «Мало істориків готові сьогодні заперечувати, що Сполучені Штати мали намір домінувати на міжнародній арені після Другої світової війни задовго до того, як Радянський Союз перетворився в антагоніста» [631: 3].

Передумови «холодної війни» сформувалися наприкінці війни в Європі, зокрема після падіння Берліна та виходу Радянської Армії на Ельбу, що особливо вразило американського президента і підштовхнуло його до політики утвердження американського лідерства з позиції сили. У бесіді з Дж. Дейвісом, колишнім послом США в Москві, який відвідав президента в квітні 1945 р., Трумен був рішуче налаштованим не зупинятися навіть перед ескалацією напруження в радянсько-американських відносинах.

До зміни курсу щодо союзників почали готувати суспільну думку. Промова Г. Трумена в Конгресі у жовтні 1945 р. стала знаменною подією у цьому контексті. «Сполучені Штати володіють найбільшим військовим потенціалом у світі. Ми маємо намір зберігати мир, однак слід визнати, що мир повинен ґрунтуватися на силі…Ми воліємо використовувати силу задля підтримки миролюбних народів. І з появою можливих агресорів ми не терпітимемо загрози мирові або свободі. Щоб залишатися сильними – слід діяти зараз…Тому я пропоную Конгресові затвердити план обов’язкової загальної військової підготовки» [632]. Напрошувався висновок про необхідність консолідації країн Заходу та посилення їхнього військового потенціалу для протидії подальшому зміцненню СРСР. І хоча ворог не називався, проте було зрозумілим, що загроза йшла від колишнього союзника у війні з фашизмом, якого Америка сприймала як агресора, який постійно намагався загарбати чужі землі (згадаймо Пакт Молотова-Ріббентропа, за яким СРСР отримав частину Польщі, Латвію, Естонію, Фінляндію, Бессарабію та Північну Буковину). До того ж, Сталін мав чіткі цілі в Ялті: він хотів зберегти території, здобуті в 1939 році. Стереотип «ворога» підсилювала низка чинників. США демобілізували свої війська, на відміну від Радянського Союзу, який залишив свої армії в Східній Європі. Радянська експансія була підтверджена і відмовою виводити війська з Північного Ірану, які, зрештою, були виведені, однак після тиску Америки. Комуністи захопили владу в Чехословаччині, а Радянський Союз блокував Берлін упродовж 1948-1949 років, намагаючись витиснути звідти

західні країни. Ці події підтверджували агресивну політику Москви і сприяли зміцненню стереотипу «ворога».

Аналіз публічних виступів Г. Трумена дав можливість виявити поняття на позначення стійкого уявлення «ворога» (див. таблицю 8), яким на той час був СРСР. Чільне місце відводиться «комуністичній агресії», рідше трапляється «комуністична небезпека» та «імперіалістична політика СРСР». Ідеологія комуністичних країн асоціюється з «тиранією». Варто зазначити, що в його риториці загалом небагато згадок про «ворога». Конфронтація з Радянським Союзом лише починалася, тому президент зрідка послуговується згаданим поняттям. Союзницькі зобов'язання та спільні дії проти нацизму стримували певною мірою агресивну риторику президента на початку каденції, проте загалом не могли бути обмежувальним чинником тривалий час, що згодом стало очевидним. Проте у його промовах виявлено найбільше згадок про «комунізм», який він вважає загрозою для демократії. Щоб сформувати суспільну думку, президент поступово вербалізує ідеологічні суперечності в політичних промовах.

Американські політики вороже сприймала Радянський Союз, оскільки він нівелював базові цінності, проголошені батьками-засновниками. В СРСР порушувалися демократичні свободи, такі, як свобода слова, віросповідання, рівності тощо. Як наслідок, президент Трумен вбачав у гегемоністській політиці Радянського Союзу загрозу для демократії і проводив паралель між ситуацією 1945 року і Мюнхеном 1939 року вважаючи, що якби Німеччину зупинили на початку, то не було б Другої світової війни. Отже, СРСР слід було зупинити в 1945 році, інакше він захопить увесь світ. Президентська риторика, підсилена адміністрацією, значною мірою вплинула на формування суспільної думки. Зазначене зауважують американські дослідники, які стверджують, що більшість американців уже в 1947 році вірили в те, що СРСР планував поширити комунізм по всьому світу і протистояти цьому могли тільки Сполучені Штати [633: 725].

Президент активно виступав за утвердження ідеї боротьби з комунізмом. «Холодна війна», на нашу думку, була вигідна американським політикам. По-перше, образ «ворога» виправдовував збільшення витрат на обороноздатність країни, посилював військово-промисловий комплекс і задовольняв інтереси компаній-виробників зброї. По-друге, відволікав суспільну увагу від внутрішніх проблем, таких, як расові, безробіття. По-третє, нагнітання страху та істерії сприяло об'єднанню американців навколо президента Трумена на початку його каденції. По-четверте, підсилював роль президента як гаранта безпеки. Війну в даному випадку сприймали як справедливу і демократичну, оскільки комунізм у свідомості американців був загрозою самому способові існування Америки, її свободам, демократії загалом.

Заявляючи про агресивну сутність радянського комунізму, США таємно проводили військову реорганізацію, здійснюючи підготовку збройного нападу на СРСР та його союзників, включно із застосуванням ядерної зброї. Риторика підкріплювалась офіційними документами адміністрації Трумена. Так, можна назвати меморандум ЗК № 329, в якому було поставлено завдання: «Відібрати приблизно 20 важливих цілей, придатних для стратегічного атомного бомбардування в СРСР. Серед них низку індустріальних районів, в яких зосереджені науково-дослідницькі центри, промислові підприємства, урядовий та керівний апарат». Така тактика мала забезпечити Америці максимальне використання можливостей атомної зброї [634 : 74].

Всі заходи політичного, економічного та військового характеру США здійснювали, прикриваючись створеним стереотипом про «радянську воєнну загрозу». На той час Радянський Союз, за оцінками американських експертів, фізично не був загрозою. Так, в аналітичному документі «Можливості та наміри СРСР в повоєнний період» (ЗК № 80) зафіксовано: СРСР надаватиме пріоритет економічному відновленню та обмежиться відбудовою, уникаючи міжнародних конфліктів біля своїх кордонів». Аналогічно оцінюється ситуація в документі ЗК 250/1, в якому підкреслено: «СРСР до 1952 року уникатиме конфліктів з Великобританією та США», оскільки після закінчення воєнних дій

в Європі він не має ні «ресурсів, ні можливості вести авантюрну зовнішню політику, яка може втягнути СРСР в конфлікт або в гонку озброєнь з великими західними державами» [635: 123]. Та зазначені документи не вписувалися в загальну парадигму боротьби з комунізмом і стратегію політичних заяв президента. Незабаром офіційні оцінки змінилися, і в жовтні 1945 року в документі № 1545 Радянському Союзові приписується «здатність захопити всю Європу зараз або до січня 1948 року», кинувши на це 40 дивізій. Водночас з Європою, Москві буде легко долучити «до сфери свого впливу» Туреччину та Іран.

Слід зазначити, що президент Трумен не випадково визнав силу та жорсткість як опорні елементи нової політики для країни, яка обрала місію головного захисника західного суспільства. Жорсткий підхід, виправданий заявами про захист свободи і демократії у світі, максимально відповідав його політиці інтервенціонізму. Проте ця впевненість у свободі дипломатичного маневру не могла з’явитися без появи атомного арсеналу і переконаності в тому, що більше нікому цього не вдасться зробити на тому ж рівні [636: 61]. Атомна бомба, яку закінчували розробляти в США, була засобом стримування радянського комунізму та утвердження провідної ролі Америки у світовій політиці. Інтервенціоністську позицію Трумена охарактеризував Дж. Кеннан: «Сполучені Штати будуть нарощувати силу задля обмеження радянської політики, нав’язувати Кремлю більшу помірність та обережність, ніж він виявляє за останні роки; таким чином будуть підсилені тенденції, що призведуть або до розвалу, або до поступового ослаблення радянської влади» [637: 35].

Пріоритети зовнішньої політики США були зосереджені на Західній Європі, а головними інструментами в досягненні мети були економіка, політика та ідеологія. Гегемоністські амбіції американської адміністрації виходили за межі найближчих завдань щодо стримування радянської могутності та мали на меті відновити Західну Європу, підірвати в цьому регіоні радянський вплив і взагалі ліквідувати комуністичну диктатуру як таку.

Публічний дискурс американських політиків у «холодній війні» відігравав важливу роль, слугував ефективним інструментом впливу на формування суспільної думки. Так, спланована Білим домом контрпропагандистська кампанія у формі публічних виступів держсекретаря Е. Стеттініуса, його заступника А. Макліша, вдови президента Е. Рузвельт, колишнього віце-президента Г. Уоллеса мала заспокоїти американське суспільство, знизивши рівень підозр до Москви. У цих виступах було осуджено антирадянські заяви багатьох конгресменів, репортерів і проголошено вірність принципам співробітництва. Проте це була лише дипломатична гра. Американському президентові вдалося дещо заспокоїти СРСР, тим часом виробляючи базові принципи політики, яка передбачала, що США братимуть участь у перемовинах з питань мирного врегулювання як рівноправний партнер і, одночасно, гарант незмінності прийнятих рішень шляхом збереження за собою вирішальної військової переваги. Пропаганда передбачала відповідну риторику, з якою президент не забарився.

У січні 1946 року Г. Трумен озвучив принципи зовнішньої політики США, які зводилися до того, що

- Америка не має планів територіальної експансії або агресії проти будь-якої держави;
- всі народи мають право на самовизначення без зовнішнього втручання;
- США будуть сприяти поширенню свободи слова і віросповідання;
- Вашингтон не визнає жодного уряду, нав’язаного силою іншої держави;
- США будуть співробітничати з ООН задля зміцнення миру, проте, якщо це буде необхідно, то застосують силу [638].

Публічні виступи президента були лише прикриттям агресивного зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів. Від офіційної риторики суттєво не відрізнялася й неофіційна. У листі до державного секретаря Дж. Бернса Трумен писав: «…Я не думаю, що нам слід іти на компроміс з

комуністами. Нам слід відмовитися визнати Румунію та Болгарію допоки вони не виконають наші вимоги; озвучити нашу позицію щодо Ірану і…здійснювати повний контроль над Японією в Тихому океані. Нам слід створити сильний уряд в Китаї і те ж саме зробити в Кореї. Потім нам слід наполягти на поверненні наших кораблів з Росії і змусити її підписати угоду про борги за ленд-лізом. Я втомився гратися з Радянським Союзом» [639: 552]. Роком пізніше (в 1947 р.), після заяви президента про відсутність територіальних претензій, Америка добилася від ООН передачі їй мандату на Маріанські, Каролінські та Маршаллові острови, що раніше належали Японії [640: 430]. Риторика президента іде врозріз із зовнішньою політикою Сполучених Штатів і така практика стане поширеною, стане політичною традицією американських президентів. Інакше й не могло бути, оскільки інтервенціоністські амбіції не узгоджувалися із заявами про мир і демократію. Агресивна зовнішня політика виправдовувалась наявністю зовнішнього ворога.

Лідерські амбіції призвели до суперечки в керівництві США між «ідеалістами», що стояли за продовження партнерства з СРСР (Е. Рузвельт, син Ф. Рузвельта, та міністр торгівлі Г. Воллес), і «реалістами», які відкидали можливість такого партнерства та вважали першочерговим завданням запобігання поширенню радянського впливу у світі (морський міністр Д. Форрестал, Д. Ачесон, Д. Кеннан, Ч. Болен). Поступово антикомуністична позиція адміністрації президента посилилась, що відповідно відбивалося у зовнішній політиці. Вашингтон приділяв значно більшу увагу не тискові на СРСР та східноєвропейські країни народної демократії, а ситуації в країнах Західної Європи. Посиленню протистояння з Москвою сприяла «доктрина Трумена», висунута на початку 1947 р. Американські дослідники, зокрема Дж. Годвін, заявляють, що Доктрина була більше продемократичною, ніж антикомуністичною [641: 85]. Ми не можемо погодитися з такою думкою, оскільки її ідеологічне спрямування слугувало підґрунтям для діяльності наступних адміністрацій упродовж всього періоду «холодної війни». Та й зовнішня політика адміністрації Трумена свідчила про жорстке протистояння

двох суперпотуг. Втім, це підтверджують й американські дослідники, зокрема Г. Хастед, Н. Хомський, які зазначають, що Доктрина була антикомуністичною за змістом і фактично стала дозволом для будь-якої дії на світовій арені, виправдовуючи агресивну політику боротьбою з комунізмом [642: 39; 643:41]. У липні 1947 року в листі до В. Черчілля Трумен відверто висловив свою думку щодо Радянського Союзу: «…Настали складні часи випробувань. Ви можете бути задоволені Вашою причетністю до знищення фашизму в Європі, проте так званий ‘комунізм’ – наша наступна колосальна проблема. І я сподіваюсь, що ми зможемо її вирішити без значних втрат» [644: 874-875].

Поява контурів біполярного світу і виклик, кинутий комунізмом Заходові, змусили Трумена шукати способи поступового відвоювання геополітичного простору, що опинився під контролем Москви, стримувати її намагання стати альтернативним центром сили і, в кінцевому рахунку, домогтися лібералізації радянського режиму та рецепції ним західних цінностей. Президент обрав політику з позиції сили. В березні 1947 р. він виступив у Конгресі з промовою, в якій виклав власне бачення концепції «стримування». Задля відвернення загрози просування комунізму на Захід президент закликав удатися не до збройної боротьби, а до фінансової допомоги країнам, де існувала небезпека посилення лівих. Зокрема він зазначив, що «тоталітарні режими є агресивними за своєю природою, тому загрожують миру і національній безпеці США. І якщо Америка змириться з таким станом речей, то потурання комунізмові – таке ж жахливе, як і потурання фашизмові. Єдиною країною, що може забезпечити свободу від тоталітаризму, є Сполучені Штати, а єдиним вибором, який вони мають – стримування комунізму» [645]. На цій підставі Трумен запропонував надати Туреччині та Греції фінансову допомогу в боротьбі з комунізмом. Антикомуністичну позицію президента підтримав Державний секретар Дж. Маршалл, зокрема, у промові в університеті Гарварду в червні 1947 року, який, як і Трумен, вважав, що бідність призведе до політичної нестабільності і сприятиме поширенню комунізму, а, отже, стане загрозою демократії і свободі у світі. План Маршалла, як і Доктрина Трумена, стали підвалинами боротьби з

комунізмом. Внутрішньо та зовнішньополітичні дії сприяли посиленню кампанії антикомуністичної істерії, яка, підтримана риторикою президента, обумовила збільшення військового бюджету та розвиток економіки (завдяки військовим замовленням).

Аналіз публічних виступів президента Трумена дав змогу визначити низку небезпек для США (див. таблицю 9). Найчисленнішими є поняття на позначення «війни», третя частина яких стосується «війни з комуністами». Високий показник «загроз», який підсилює стереотип «ворога» та «війни». Прикметно, що упродовж війни з нацистами американські очільники утримувалися від критики комуністів, оскільки Радянський Союз був союзником. Варто лише було розбити нацистську Німеччину, як з'явилась нова загроза – СРСР. Зростання економіки, політичні стереотипи і традиції сприяли формуванню агресивної позиції щодо Москви. Для конфронтації з колишнім союзником адміністрація розпочала формування образу «ворога» та «загрози» з боку комуністів, які автоматично стали ворогом. З цією метою політики США, використовуючи риторику, нагнітали страх перед ймовірною «агресією» з боку комуністичної країни. Незважаючи на незначну кількість згадок про «ворога», адміністрація Трумена готувала американське суспільство до «холодної війни», що підтверджують політичні промови президента.

У боротьбі з ворогом адміністрація Трумена потребувала дієвого засобу впливу, яким виявилася атомна зброя. Вона стала інструментом тиску, потенційно корисним в усіх дипломатичних перемовинах. В травні 1945 року було озвучено принципи нової зовнішньополітичної доктрини, що базувалася на випередженні інших країн у виробництві атомної зброї. Використання атомної бомби, яку планували скинути на Японію, повинно було стати акцією залякування реального і можливого суперника. Зброя масового знищення була чинником стримування.

Американські політики вміло використовували ідею про непереможну зброю у своїх виступах. З одного боку, це узгоджувалося з політичною традицією «визначеної долі» і месіанською роллю США. З іншого – риторика

про підкорену атомну енергію впливала на формування суспільної думки про могутність США і посилювала образ президента як захисника держави, підвищуючи його рейтинг [646]. Дані свідчать, що на початку каденції підтримка народом політики президента сягала 87%. Риторика про радянську загрозу і небезпеку комунізму виявилася плідною. На рівні масової свідомості виник майже релігійний екстаз, викликаний потребою приборкання сили, що була «джерелом сонячної енергії» (слова Трумена у Зверненні до Конгресу в серпні 1945 р.), який втілився в піднесенні національних почуттів і вимозі героїчного керівництва заради здійснення програми «Американського століття». Сила президента США виявилася у вмінні переконливо впливати на формування суспільної думки, його промови сприяли посиленню в суспільній свідомості поняття «місії США» в XX столітті. Однак з усією серйозністю постало тоді питання, що розуміти під поняттям «національні інтереси» Америки, якщо історичний поступ і війна призвели світ до біполярності та конфронтаційності, практично поділивши його на сфери впливу між двома суперпотугами.

Аналіз публічного дискурсу показує, що президент Трумен сприймав повоєнний світ крізь призму понять «безпеки світу» (див. таблицю 10). У його виступах один з найвищих показників поняття «ООН». Упродовж каденції Г. Трумен дійсно активно співпрацював з Організацією Об’єднаних Націй, дотримуючись міжнародних норм. Порівнюючи з риторикою решти президентів, у нього і один з найвищих показників «захисту». Це свідчить про те, що питання безпеки та захисту країни були ключовими для президента. Численними є згадки про «мир» (що не заважало Сполученим Штатам прискорено розвивати атомну зброю як інструмент гарантії американської могутності). Задля власної безпеки, про яку піклується президент Трумен, низка країн отримає фінансову допомогу в обмін на згоду створити військові бази на території Європи, Азії, Латинської Америки. Гарантія миру в американському розумінні ґрунтувалася на виробленні нових видів зброї і збільшенні коштів для Пентагону. Адміністрація Трумена обрала агресивний стиль як зовнішньої

політики стосовно Радянського Союзу, так і публічних промов. Глава Білого дому довів це рішенням скинути атомну бомбу на Японію та безкомпромісною позицією в намаганні зберегти монополію на атомну зброю, оскільки він діяв в дусі джексонівської традиції, головним імперативом якої, на випадок виникнення загрози національній безпеці, є готовність використати всю наявну в розпорядженні нації військову силу. Згоди на такий крок президент не мав від Конгресу, однак він і не намагався її отримати, оскільки суспільна думка була на його боці. Наступного дня після атомного бомбардування Г. Трумен виступив із заявою перед американським народом виправдовуючи агресію проти Японії потребою закінчити війну з ворогом. «Світ зауважить, що першу атомну бомбу було скинуто на Хіросіму, військову базу. Це має пояснення, оскільки під час першої атаки ми хотіли уникнути, наскільки це можливо, втрат цивільного населення» [647: 424]. Заява президента була оманливою, оскільки зі 100 тисяч загиблих у Хіросімі, майже всі були цивільними. Неофіційно у Звіті американських стратегічних бомбардувань було зазначено, що Хіросіму і Нагасакі обрали як цілі, з огляду на концентрацію населення. Однак офіційна риторика позитивно вплинула на зміцнення іміджу президента. Атомне бомбардування японських міст вписувалося в Доктрину президента і мало відіграти ключову роль у політиці залякування Радянського Союзу та його союзників.

Доктрина стримування, взята на озброєння адміністрацією Трумена, втілилася в поведінковому стереотипі американської дипломатії, що на протязі десятиліть зберегла традиції активного контрсилового впливу на суперника. Історик і політолог К. Філліпс поставив у заслугу Труменові, передусім, зовнішньополітичну активність, з якою не можна було порівнювати інтернаціоналізм В. Вільсона [648: 414]. Якщо для Вільсона право націй на самовизначення було «антидотом» від війни, то для Трумена – «антидотом» від комунізму. Одним із втілень Доктрини стало створення НАТО.

Експансія американізму мала різні вияви: амбіційні плани геополітичних проектів, духовне месіанство, воєнно-стратегічне планування з опорою на

створення військових баз на всіх континентах та абсолютну перевагу в найновішій зброї. Ідеологія комунізму мала чимало прихильників в усьому світі (і в самій Америці). За таких обставин, як думав Трумен, Сполученим Штатам нічого не залишалося як відповісти на цей глобальний виклик комбінацією контрзаходів: швидкою економічною та військовою перевагою, монополією на надпотужну зброю, домінуючою роллю в міжнародних структурах, таких, як ООН і НАТО. У протистоянні з СРСР президент Трумен, окрім військових, економічних та ідеологічних важелів, активно використовував публічні виступи.

Для здійснення політики лідерства Сполученим Штатам потрібна була сучасна зброя, тому зусилля Вашингтона в 1945-1947 роках спрямовувались, передусім, на домінування у військовій сфері, розгортанні процесу мілітаризації. Це виявлялося у зростанні обсягів видатків на оборону та в посиленні агресивного зовнішньополітичного курсу країни. Президентські заяви виправдовували агресивну політику. У зверненні до Конгресу в січні 1946 року Г. Трумен заявляє: «…США сприятимуть поширенню свободи віросповідання та свободи слова у світі. Водночас, збереження миру між народами вимагає від ООН застосування сили, і в цьому полягає зовнішня політика Америки». Заявляючи про спільні рішення під егідою ООН, Вашингтон ігнорував їх, здійснюючи прагматичну зовнішню політику. Втручання у внутрішні справи інших країн супроводжувалось посиленням риторичних заяв: «…Ми зрозуміли, – підкреслював Г. Трумен, – що втрата свободи в будь-якій частині світу є втратою нашої власної свободи. І США тільки тоді можуть стати ефективним інструментом миру в світі, якщо вони будуть сильними». І на разі зазначає, що мета зовнішньої політики Америки – мир, а базовими американськими принципами є боротьба за мир і свободу проти тиранії і гноблення.

Риторика президента, мирна за змістом, сприяла використанню переваг військової сили для втілення стереотипів про свободу і демократію в інших країнах. «Ми хочемо, щоб світ був відкритим не просто для експлуатації

американцями, а й був би близьким нам за духом», – заявляв президент [649: 164]. Напевно, на підтвердження його слів у ФРН під егідою НАТО до 1952 року було дислоковано 9 американських дивізій.

США зробили своєю державною доктриною захист країн «вільного світу», підрив внутрішньої стабільності Радянського Союзу і його союзників, відродження та підтримку режимів «ринкової демократії», що інколи взагалі не відповідало американським поняттям про ліберальний суспільний лад. Формуванню ідеології антикомунізму сприяли стійкі політичні уявлення, до яких відносилися поняття «вільного світу», «ринкової економіки», «демократії» тощо. Окрім них, у масовій повоєнній свідомості сформувалася думка про історичне призначення Америки у світі. За ідеєю вторгнення у світову політику в американських традиціях «дикого Заходу» – ідеології жорсткого, безкомпромісного світу – стояла культивована в дусі агресивного глобалізму і визнання універсального характеру американських цінностей нова національна ментальність [650: 100].

Принципи американської зовнішньої політики були начебто простими: збереження миру та поступове поширення американської моделі у світі, проте в конфронтації з СРСР Америка намагалася використати всі можливі засоби боротьби, включно з риторикою. В серпні 1948 року Г. Трумен затвердив Директиву № 20 (РНБ), підготовлену Дж. Кеннаном, якою санкціонував таємні підривні операції за «залізною завісою». І хоча Кеннан пояснював, що «ми не ставимо за мету скинути радянський уряд», проте і він, і президент вірили, що таємні операції сприятимуть створенню умов, за яких радянським лідерам буде складно утримувати владу в Росії [651:173].

Поступово офіційна риторика стала настільки агресивною, що вона вже не відрізняється від таємних документів, затверджених президентом. Упродовж періоду 1947-1949 років Сполучені Штати задекларували «холодну війну» як форму боротьби з Радянським Союзом. Підтвердженням політичних заяв президента та членів адміністрації стали документи Ради національної безпеки. В меморандумі РНБ-7 було зазначено, що «розгром сил світового комунізму під

керівництвом СРСР має важливе значення для безпеки США і цієї мети неможливо досягти шляхом оборонної стратегії. Відповідно, Сполучені Штати повинні взяти на себе керівну роль в організації світового контрнаступу в ім'я мобілізації антикомуністичних сил з метою підірвати могутність комунізму». Посилення конфронтації в 1949 році, після випробувань Москвою атомної бомби та захоплення влади в Китаї комуністичною партією, спричинило появу таємного урядового документу РНБ-68. Директива Ради Національної безпеки США припускала радянський напад упродовж 4-5 років на Сполучені Штати як частину комуністичного плану світового домінування. В документі, зокрема, йшлося: «Нам слід здійснювати таку політику і так діяти, щоб сприяти фундаментальним змінам у радянській системі, а на шляху до таких змін першим кроком є підрив радянських планів. Остаточна перемога полягає у просуванні ідей вільного світу в радянській системі таким чином, щоб викликати в ній внутрішні зміни» [652: 199]. У цьому документі вперше з'явилася фраза «світове домінування» Сполучених Штатів, і з того часу вона точно характеризує їхню стратегію впродовж десятиліть.

Автори Директиви заявляють про неподільність американських інтересів, вважаючи, що поразка демократичних інституцій в будь-якому куточку світу є поразкою повсюди. Такий підхід призвів до формування стратегії «гнучкої відповіді» у термінах симетрія-асиметрія [653:101]. Отже, кожна дія Кремля викликала протидію з боку Вашингтона. Американський дослідник Ф. Каплан стверджує, що серед американських політиків сформувалася думка про відносини з СРСР в термінах дія-протидія, проте він не зважає на той факт, що США досить часто порушували такий принцип, застосовуючи агресивну політику або здійснюючи кроки на випередження, намагаючись здобути перевагу, чи то йшлося про озброєння (атомна бомба), чи про надання економічної допомоги. Стратегія «гнучкої відповіді» підтверджує стереотип «ворога» в образі Радянського Союзу. В такій інтерпретації «холодна війна» сприймалася як справедлива війна, оскільки антиномія дія-протидія логічно передбачала перший крок з боку СРСР, а США виступали захисником

демократії, який протистоїть ворогові в біблійному трактуванні «хто з мечем прийде, той від меча і загине».

Політику супроводжували публічні виступи Трумена, спрямовані на те, щоб переконати суспільство і світову спільноту в правильності політичного курсу Сполучених Штатів, незважаючи на конфлікти та конфронтацію. І така політика вдалася. У промовах президент говорить про свободу в Європі, Азії, на Близькому Сході, тим самим заявляючи про своє право на інтервенцію в будь-яку країну світу. Президент Трумен здійснював інтервенціоністську політику на регіональному рівні. Ліберали переконували його зосередити увагу лише на Європі, в той час як Дж. Ф. Даллес, генерал МакАртур, Дж. Бернхем вважали, що Азія – це передова лінія «холодної війни». В червні 1950 року Г. Трумен виступає перед Конгресом з проханням надати військову та фінансову підтримку країнам, що борються за свободу, зокрема Ірану, Філіппінам та Кореї, для боротьби з комуністичним імперіалізмом. Конгрес підтримав прохання президента. Риторика сприяла формуванню в суспільстві позитивного іміджу президента і країни, які захищають демократію і свободу в світі. Ідея захисту свободи від комуністичної агресії підсилюється заявою про необхідність економічної допомоги народам, які борються проти комунізму. Виділені Конгресом кошти президент виправдовує потребою захисту миру і внеском у справу миру [654]. Американська допомога спрямовується на Близький Схід, в Корею, Китай, Європу тощо. Політичні заяви суттєво вплинули на формування сприятливої для президента суспільної думки. Через риторику президента Америка заявила про сферу своїх інтересів, зміцнивши переконання американців у миролюбній політиці своєї країни.

Г. Трумен, використовуючи публічні виступи, намагався досягти національного консенсусу консерваторів і лібералів, республіканців і демократів щодо політики «холодної війни». Таку коаліцію міг створити лише ліберально-демократичний президент, чию агресивну зовнішню політику підтримали б консерватори, а внутрішньополітична соціальна програма

(«Справедливий курс») була б приваблива для лібералів. Війна в Кореї сприяла формуванню ліберально-консервативного консенсусу.

Після захоплення в червні 1950 року Південної Кореї, для Трумена вихід був аксіоматичним, оскільки спрацював стереотип сприйняття початку Другої світової війни. Американський президент асоціював Гітлера зі Сталіним, а агресію Північної Кореї з політикою нацистів, зокрема захоплення Гітлером Рейнської землі в 1936 році. Г. Трумен сприйняв війну як особистий виклик. Використовуючи свій вплив, Сполученим Штатам вдалося домогтися підтримки в Раді Безпеки ООН розпочати вторгнення. Американська армія стала армією ООН. З цього приводу президент зауважив: «…повернення до права сили в міжнародних відносинах буде мати довготривалі наслідки. Сполучені Штати будуть продовжувати підтримувати силу закону» [655]. Щодо «сили закону», то Г. Трумен використав силу, порушивши закон. Резолюція ООН закликала «дати відсіч нападові, відновити мир і безпеку в регіоні». Проте американські війська не тільки відкинули північно-корейську армію за 38 паралель, а й перейшли в наступ. Якби вони там зупинилися, то це можна було б вважати перемогою, оскільки було відновлено довоєнний статус-кво. Однак адміністрація прийняла рішення продовжити воєнну кампанію за межами 38 паралелі. У цій ситуації Сполучені Штати вже воювали не проти СРСР, а проти комунізму, підтвердивши традиційне уявлення про те, що ворогом є загалом комунізм. У 1951 році, в щорічному Зверненні до Конгресу, президент Трумен заявив, що американські війська в Кореї чинили опір комуністичній диктатурі Радянського Союзу захопити світ. Захоплення влади комуністами в Китаї та корейська війна суттєво позначилися на зовнішній політиці – посилили її інтервенціоністську складову. Війна в Кореї підтвердила побоювання американських політиків щодо радянської агресії, посилила недовіру Америки до Радянського Союзу і стала серйозним виправданням Доктрини Трумена.

Корейська війна мобілізувала ліберальну думку на підтримку війни і президента, сприяла формуванню коаліції, необхідної для підтримки політики інтервенціонізму та внутрішньої політики мілітаризації економіки.

Каденція Г. Трумена позначена війнами, які стали способом вирішення політичних питань: Друга світова війна → «Холодна війна» → Корейська війна. І якщо Друга світова була боротьбою з нацизмом, то наступні були боротьбою за територію і утвердження американських цінностей. «Холодна війна» та корейська відображали переконання про місце і роль Америки у світі, а порушення довоєнних кордонів в Кореї відображає тенденцію до інтервенціонізму.

Публічні заяви втілювались і в економічних засобах тиску на ворога. Цій меті відповідала програма широкомасштабної економічної допомоги, відома під назвою *«план Маршалла»*. Державний секретар США Дж. Маршалл сформулював основні положення комплексу економічних і політичних заходів щодо здійснення реконструкції в Європі. Заслуговують на увагу два моменти: по-перше, США отримали б прибутки в разі успішного втілення плану, оскільки кошти західних країн Європи стимулювали б економіку Америки; по-друге, Сполучені Штати переслідували стратегічну мету – обмежити поширення впливу СРСР в Європі. Були й приховані мотиви таких економічних заходів Вашингтона, який не хотів визнавати жодної іншої країни, що спробувала б організувати власну економічну діяльність і бути незалежною від США. В «плані Маршалла» виявилась інтервенціоністська складова. Позитивна ідея допомоги країнам Європи в повоєнній відбудові їхніх економік пов’язувалася зі встановленням жорсткого контролю Америки за діяльністю країн, які приймали План. Таким чином, стереотип «ворога» у поєднанні з прагматичними економічними інтересами сприяв формуванню агресивної політики протистояння Радянському Союзові.

Економічна допомога супроводжувалась політикою та агресивними політичними заявами. Америка активно втручалася в політику Європи, називаючи такі дії захистом свободи та демократії. В березні 1947 р. Г. Трумен виступив із Зверненням до Конгресу захистити Грецію та Туреччину від комуністичної загрози. Суспільна думка, сформована під впливом агресивної антикомуністичної риторики, була на боці президента, тому Конгрес прийняв

його пропозицію: їм було терміново виділено допомогу в розмірі 400 млн. доларів, направлено зброю та американський військовий персонал. Згодом США створили військові бази в Греції і Туреччині, перетворивши Близький та Середній Схід в один з найбільших осередків напруги.

За публічними виступами президента приховувалися економічні інтереси. Так, Сполучені Штати були зацікавлені в нафті, а політика економічної допомоги згаданим країнам сприяла досягненню цієї мети. Радник президента К. Кліффорд стверджує, що Г. Трумен у повідомленні мав на увазі щось менш риторичне та більш практичне – «величезні природні запаси Близького Сходу» [656: 426].

«План Маршалла», окрім економічних, мав і політичні мотиви. Комуністичні партії Італії та Франції були сильними, тому Вашингтон вирішив використати всі засоби для того, аби не дати можливість комуністам захопити владу. Коли План почав діяти, Державний секретар Д. Ачесон зауважив: «…ці заходи економічного полегшення та перебудови лише частково мотивовані гуманністю. Конгрес уповноважив, а уряд здійснює цей план як справу національних інтересів» [656: 438].

Політичні та економічні заходи супроводжувались посиленням антикомуністичної риторики, яка відверто звучала навіть в офіційних виступах. Інавгураційна промова Трумена в 1949 році була повністю присвячена зовнішній політиці США. І хоча президент жодним словом не згадав Радянський Союз, однак було цілком зрозуміло, що він мав на увазі, коли сказав: «…комуністична філософія загрожує зусиллям вільних народів відновити світову економіку і здійснювати мирну політику…Цей режим дотримується брехливої філософії, і цією філософією є комунізм» [657 : 250]. Атмосфера антикомуністичної істерії була сприятливим підґрунтям для політики переозброєння. Досвід 30-х переконував у тому, що військові замовлення приведуть до стабільності та високих прибутків.

Адміністрація Трумена активно працювала над формуванням багатогранного образу ворога, а в його виступах звучали ідеологеми на кшталт

«радянська диктатура», «радянська агресія», «радянська окупація», «поліцейська держава», «ворог демократії» (див. таблицю 11). У президента найвищі показники «радянської агресії» та «радянської диктатури». Такої агресивної позиції щодо Радянського Союзу не спостерігається в жодного президента (хіба що в Р. Рейгана). На нашу думку, це зумовлено політичними поглядами Г. Трумена, який розпочав кампанію боротьби з комунізмом. Переконаність у власній правоті, винятковості, які доповнювали стереотипи «місії» та «Богообраності», спонукали до жорсткого протистояння в усіх сферах. Публічні виступи, спрямовані проти комунізму, виправдовували гегемоністську політику США.

Образ «ворога» простежується у конфесійній політиці та риториці. Релігійний фундаменталізм виступав проти комунізму як загрози американським свободам. У біблійних школах вивчалися консервативні соціальні та економічні програми, засуджувались комуністичні ідеї. Починаючи з 1940-х, агресивність стає домінуючою рисою американського релігійного фундаменталізму [658: 66].

В повоєнний період посилилась тенденція до розуміння спільних завдань, що стоять перед релігійними лідерами та політичними діячами США. Поширення комунізму змусило їх проголосити месіанську місію Америки, нації, що виконує заповіт долі [658:171]. Як і консервативні євангелісти ці ідеї виголошували й американські політики. У березні 1946 року Трумен, під час зустрічі з делегатами Федеральної Ради церков у Колумбусі, підкреслив, що без морального і духовного пробудження Америка загине. Зазначене підтверджує аналіз його промов в яких наголошувалося на «Богообраності» американського народу в боротьбі за «мир», «демократію» та «свободу» (див. таблицю 12).

Адміністрація Трумена працювала над формуванням суспільної думки про нове *бачення світу*, привчаючи американців до уявлення про глобальну місію країни у світі. Події у світі, «приправлені» риторикою президента, сприяли активізації суспільної підтримки для антикомуністичної кампанії всередині країни. В політичних промовах президента світові події подавалися як ознаки

поширення комунізму, який загрожував самому існуванню Америки. Суспільна думка, під впливом президентської промов, сприяла здійсненню інтервенціоністської політики та посиленню мілітаризації економіки. «Комуністична загроза» спонукала президента до рішучих дій, тому всі заходи ідеологічного, політичного, економічного та воєнного характеру США здійснювали, прикриваючись вигаданим стереотипом про радянську загрозу. Упродовж каденції Трумена Сполучені Штати були причетні до п’яти воєнних конфліктів (див. таблицю 29).

Отже, у протистоянні з СРСР публічні виступи президента відіграли вагому роль, оскільки виправдовували агресивну зовнішню політику, сприяли формуванню суспільної думки про Америку як захисника демократії в усьому світі. Антикомуністична риторика Трумена була ефективним інструментом сприяння реалізації зовнішньо- та внутрішньополітичного курсу президента.

3.2. Доктрина конфронтаційності Д. Ейзенхауера

Традиційно період з 1955 по 1962 роки називають проміжним при переході від конфронтації до розрядки, що свідчить про поверхневий підхід до цього питання. Насправді обидві сторони уникали відкритого протистояння. Тим часом конфронтація часів Ейзенхауера була завуальованою: її перенесли у сферу риторики, економіки, озброєнь, на країни-сателіти та інші континенти. Про наявність конфронтації свідчать серйозні кризи на кшталт Берлінської та Кубинської, воєнні конфлікти, до яких був причетний Вашингтон.

Висвітлюючи роль риторики президента Ейзенхауера та її вплив на політику Сполучених Штатів упродовж зазначеного періоду, слід сказати про його політичну позицію. Д. Ейзенхауер був переконаний, що Г. Трумен і його адміністрація надто м’яко реагували на комуністичну загрозу. Незважаючи на співпрацю з союзниками під час Другої світової війни, він був запеклим антикомуністом. Жорстка позиція у боротьбі з комунізмом стала центральною темою його виборчої кампанії 1952 року.

Продовжуючи політичну традицію, президент Ейзенхауер був глибоко переконаний в американській винятковості і військовій могутності. В інавгураційній промові в січні 1953 року він озвучив принципи зовнішньої політики, зазначаючи, що головне завдання у сфері міжнародних відносин полягало у зміцненні збройних сил для протистояння агресії. По-друге, заявив про неприпустимість будь-якого потурання комунізмові та його агресивній політиці. По-третє, наголосив, що США не здійснюватимуть спроб нав'язати іншим народам американські цінності та погляди. По-четверте, пообіцяв союзникам цілковиту підтримку в оборонній сфері. По-п'яте, висловив підтримку регіональній безпеці і обіцяв продовжити традицію втілення Доктрини Монро [659]. Промова підтверджує відданість парадигмі інтервенціонізму.

Починаючи свою каденцію, президент підтвердив відданість традиції попередників боротися з комунізмом. У традиційному Зверненні до Конгресу (в лютому 1953 року) Д. Ейзенхауер зазначив: «…ми успадкували світ миру і співпраці після Другої світової війни. На жаль, агресивний комунізм кинув світ у хаос, …комуністична агресія зруйнувала наші надії на мир. Це був позитивний досвід, який навчив нас не чекати на ворожі дії, а випереджати їх» [660]. Вихід, як вважав президент, полягав у коригуванні Доктрини Трумена, яка мала недоліки. Д. Ейзенхауер пропонував виявляти більшу активність у зовнішній політиці. Відповідно до його поглядів практичного ідеалізму, американська зовнішня політика буде багатосторонньою і враховуватиме інтереси обох партій, буде спрямованою на Азію та Європу із залученням таємної дипломатії. У своїй промові він назвав Корею «найболючішою фазою комуністичної агресії» у світі та пообіцяв допомогу цій країні задля зміцнення її обороноздатності.

Політика інтервенціонізму передбачала наявність лідерських якостей, про які часто згадують американські президенти. Зовнішньополітична риторика Ейзенхауера на початку 1950-х поєднувала труменівське протиставлення двох способів життя з імперіалістичними темами переваги, моралі та священної місії

США. В його промовах рефреном звучить ідея про лідерство США, проте рідко йдеться про відповідальність на світовій арені (див. таблицю 13). «Священна місія» США представлена такими поняттями, як «Богообраність», «Бог» та «американська місія». Серед президентів пори біполярності у його промовах виявлено найбільше згадок про «лідерство США». Високий показник «Богообраності», що свідчить про переконаність у правильності агресивного політичного курсу. Президент Ейзенхауер був представником американського політикуму, тому виражав погляди більшості політиків, які вважали, що Америка благословенна Богом країна, отже, щоб президент не робив у сфері зовнішньої політики, то є єдино правильне. Примітно, що в Д. Ейзенхауера один з найнижчих показників «відповідальності», і це згодом призведе до негативних наслідків у міждержавних відносинах (згадаймо літак-розвідник, збитий над територією СРСР тощо).

Агресивні виступи президента були пропагандистським прийомом, спрямованим на підсилення сформованих стереотипів «ворога» та «загрози». У промові «Шанс миру», виголошеній у квітні 1953 р., він охарактеризував політику СРСР як несумісну з миром, демократією і свободою: «…Радянський Союз лякає агресією вільні народи, які запевняють його у відсутності агресивних цілей. …Захист Західної Європи потребує зусиль НАТО…Нове радянське керівництво протистоїть вільному світові…Наша мета – мир, перевірений вчинками…І перший крок на цьому шляху – чесне перемир’я в Кореї. Ми шукаємо миру, довіри і співпраці між народами» [661]. Його промова розкривала суть стратегії, спрямованої на здобуття підтримки голосів виборців, з одного боку, а з іншого – послаблення пильності СРСР. Слід зазначити, що президентові вдалося досягти поставленої мети. Підтвердженням політичних заяв стали документи Ради національної безпеки.

Ідеї президента щодо зовнішніх загроз певною мірою втілені в документі НСС 162/2, в якому підкреслено, що мета Америки – захистити спосіб життя американців [662: 44]. Політика щодо СРСР в разі агресії полягала у стримуванні загрози засобом завдання ядерного удару у відповідь.

Виправданням превентивного ядерного удару стала його доктрина «Повної відплати», яка була апробована в Європі, на Близькому Сході, в Латинській Америці та Азії. У затвердженому президентом Звіті про національну безпеку було зазначено: «У випадку агресії Сполучені Штати вважають за можливе використання ядерної зброї поряд з іншими видами зброї» [663: 255].

Упродовж своєї каденції він не раз заявляв про небезпеку з боку СРСР. Наслідком політичних заяв стала, зокрема, економічна допомога Сполучених Штатів французам, які чинили опір комуністичній загрозі в Індокитаї.

Конфронтація з СРСР та посилення політики інтервенціонізму проявилися в регіональних конфліктах. За правління Д. Ейзенхауера Америка була причетна до 16 воєнних конфліктів (див. таблицю 29). Практичним кроком у політиці стримування комуністичної небезпеки став Пакт про взаємну безпеку, підписаний між США і Південною Кореєю. Політика Ейзенхауера в Азії суттєво відрізняється від його попередника активною позицією, про що свідчить низка заходів, таких, як розміщення американських військових на Окінаві на випадок продовження агресії з боку Північної Кореї. Для підсилення американської присутності в Азії президент звернувся до Конгресу про військову та економічну допомогу Тайваню та Індокитаю, хоча й не обмовився жодним словом про інтервенцію до В’єтнаму.

У квітні того ж року Д. Ейзенхауер провів прес-конференцію, на якій наголосив на стратегічній ролі Індокитаю. Свої побоювання щодо агресивної політики комуністів він обґрунтував поясненням «теорії доміно», застерігаючи комуністів від будь-яких спроб порушити статус-кво в будь-якому регіоні світу. Захоплення комуністами однієї країни загрожувало поширенням агресії на інші країни у цілому регіоні. Атмосферу страху в суспільстві підсилила доктрина військово-стратегічної політики США, озвучена Державним секретарем. Риторика президента та членів адміністрації вплинула не лише на громадськість а й на сенаторів. У звіті групи конгресменів, які в 1953 році вивчали питання розвитку ситуації в Індокитаї, зазначалося: «…Територія Індокитаю надзвичайно багата на рис, гуму, вугілля та залізну руду.

Географічне положення перетворює його на ключового гравця в Південно-Східній Азії». В тому ж році у меморандумі державного департаменту наголошувалося, що «…Франція втрачала позиції в Індокитаї. Якщо французи вирішать залишити регіон, то Сполученим Штатам слід серйозно зважити на можливість захоплення цієї території». Відповідно майбутню інтервенцію в Індокитаї слід було підготувати, а публічні виступи якраз і були тим засобом, який міг би вплинути на суспільну думку. Опорними елементами політичних заяв стали сформовані стереотипи «ворога» та «комуністичної загрози». У його промовах, виголошених за період з 1953 по 1961 роки, домінують поняття «війни», «загрози», «агресії» та «нападу». Менше уваги приділено «боротьбі» та «ворожості» (див. таблицю 14). Вищий середнього, у порівнянні з іншими очільниками, показник «загроз». Окрім Радянського Союзу, з'явилася загроза з боку китайських комуністів. Решта показників є набагато нижчими, ніж в інших лідерів. Така статистика має своє пояснення. Президент Ейзенхауер був професійним військовим, тому розумів, що відверта конфронтація може призвести до війни, вийти переможцем в якій навряд чи вдасться. Він переніс свою активність у сферу таємних операцій та підривної діяльності. Реалії свідчать, що упродовж його каденції Америка була причетна до найбільшої кількості конфліктів, порівняно з іншими президентами (див. таблицю 29).

Заяви Д. Ейзенхауера про демократію та мир супроводжуються втручанням у внутрішні справи інших країн. На регіональному рівні адміністрація президента фінансувала виборчі кампанії проамериканських кандидатів у країнах Західної Європи, Африки, Латинської Америки, Південної Азії та на Близькому Сході.

Публічні виступи Ейзенхауера свідчать про низку ключових стереотипів, що впливали на зовнішню політику. Тираном в уявленнях президента виступає СРСР та Китай, зовнішньополітичні дії яких вважалися «агресією»; комунізм уособлював імперські амбіції, його затаврували «загрозою» та «диктатурою» (див. авторську таблицю 15).

«Холодна війна» була в розпалі і обидві країни, як США, так і СРСР, змагалися за сфери впливу на всіх континентах. У промовах він зазначає «комуністичну агресію», яка за показниками займає одне з ключових місць серед очільників пори біполярності. Ненависть до комунізму втілилась у політичному та економічному протистоянні по всьому світу, зокрема в Латинській Америці. В 1953 році у Зверненні до Конгресу президент заявляє: «Мета нашої зовнішньої політики полягає у створенні сприятливого клімату для інвестицій в інші країни» [664: 3]. Зовнішня політика Вашингтона, виправдовувана риторикою, була спрямована на підтримку економічних інтересів американських кампаній та зміцнення власних політичних позицій. Однією з перших країн-жертв економічного інтервенціонізму стала Гватемала, уряд якої виступив проти американських монополій, що домінували в сільському господарстві. Для захисту інтересів американської компанії «Юнайтед Фрут», за підтримки США в Гватемалу було здійснено збройну інтервенцію з території сусіднього Гондурасу, внаслідок чого до влади прийшов проамериканський уряд. Виправданням інтервенції стало твердження про можливість небезпеки захоплення влади комуністами, яких підтримував СРСР.

Програма «політичного наступу на світовий комунізм», розроблена у США весною 1955 року, передбачала здійснення таємних операцій та інформаційно-психологічних акцій, спрямованих на підрив комуністичних режимів з середини, поряд з іншими засобами дипломатичного та воєнного характеру. Серед них – накопичення ядерних боєприпасів та їхнє розміщення безпосередньо біля кордонів стратегічного суперника, зміцнення існуючих (НАТО) і створення двох нових антирадянських військових блоків: СЕНТО на Близькому Сході та СЕАТО в Південно-Східній Азії. Д. Ейзенхауер зазначав, що ці блоки були основою миру і безпеки у світі. На його думку, це були засоби боротьби з комунізмом. Конгрес підтримував позицію президента, оскільки істерія антикомунізму, яка охопила американське суспільство, сприяла агресивному зовнішньополітичному курсу.

Ефективна риторика обумовлювала підтримку суспільства та Конгресу. В січні 1956 року у Зверненні до Конгресу Ейзенхауер заявив, що Сполучені Штати сприяють справі миру, підкресливши, що, водночас, поглибився конфлікт між світовим комунізмом і вільними країнами. Радянські і китайські комуністи все ще загрожують «вільному світові». Здійснюючи політику практичного ідеалізму, він зазначав, що зброєю Сполучених Штатів є принципи та ідеї, втілені в політичних традиціях. На практиці це означало – провадити агресивну політику конфронтації з комунізмом, допомагати європейським країнам у політичній, військовій та економічній інтеграції, підтримувати азійські країни у протистоянні поширенню комунізму. Водночас, як зазначає українська дослідниця І.Д. Дудко, президент здійснив низку змін: було створено спеціальну комісію для надання зовнішньополітичному курсу США більшої обґрунтованості та суспільної підтримки [665]. Комісія подала президентові свою доповідь на етапі приходу до влади адміністрації Кеннеді, і це зумовило відчутну спадкоємність зовнішньополітичних орієнтацій двох президентів, незважаючи на належність їх до різних політичних партій. У ній формулювалися зовнішньополітичні орієнтири, серед яких були «допомога в розбудові мирного світу», «оборона», «зміцнення військових союзів», «зміцнення ООН». Зазначені постулати підтверджують нашу гіпотезу про роль стереотипів у публічних виступах президента.

Аналіз політичних заяв дав змогу виявити домінуючі стереотипи американського очільника. Ключовим в них є поняття про «комуністичну агресію». Зважаючи на конфліктні ситуації на Близькому Сході (Суецька криза) та ускладнення ситуації в інших арабських країнах, в січні 1957 року Ейзенхауер виступив перед Конгресом США і попросив згоди на застосування збройних сил на Близькому Сході в разі можливої комуністичної агресії. Конгрес затвердив резолюцію президента, відому під назвою «доктрина Ейзенхауера», власне програму економічної та воєнної допомоги, згідно з якою Близький Схід було визнано зоною важливих національних інтересів Америки. Програма була продовженням доктрини Трумена, вона передбачала захист

територіальної цілісності та політичної незалежності народів, що потребуватимуть такої допомоги проти відкритої агресії світового комунізму. Президент висловив думку, що США підтримують незалежність і суверенітет кожного народу в даному регіоні. Таке формулювання (без згадки про демократію) було не випадковим, оскільки до 1957 року лише один Ізраїль був демократичною країною, яка здобула суверенність і незалежність, решта ж країн повоєнного Близького Сходу була номінально під контролем Османської імперії. Ейзенхауер вбачав загрозу у спробах Радянського Союзу зміцнити свій вплив на даний регіон. А тижнем потому, в щорічному Зверненні до Конгресу президент заявив, що національній безпеці Сполучених Штатів загрожує СРСР – «добре озброєна імперіалістична диктатура». У виступі він також зазначив, що мир і справедливість залишаються основою американської зовнішньої політики. Конгрес прийняв резолюцію, ігноруючи той факт, що справжня загроза арабському світові йшла не від світового комунізму, а від внутрішньої соціальної та політичної нестабільності та націоналізму.

Тим часом в Європі зростала напруга, підтвердженням чого стали масові народні виступи в Угорщині та Берліні в 1956 році. Вони були викликані не тільки внутрішніми причинами, а й риторичними заявами президента, агресивність яких зростала. В січні 1957 року президент наголосив: «…світ став таким малим, що всі вільні народи стали нашими сусідами. Американські національні інтереси поширюються на увесь світ. Ми маємо спільні інтереси з кожним народом вільного світу. Незалежність інтересів потребує поваги до прав і свобод всіх народів» [666]. Д. Ейзенхауер говорив так, начебто і не було жовтневих подій в Угорщині 1956 року, повстання проти тоталітаризму, яке було жорстоко придушене. Риторика президента слугувала інструментом маніпуляції, яким він і скористався, виступаючи перед американськими конгресменами. Її використання стає традиційним для американських президентів у реалізації зовнішньополітичної стратегії. Сполучені Штати зігнорували повстання в Будапешті 1956 року, про яке державний секретар Даллес пізніше скаже, виправдовуючи бездіяльність: «Не було підґрунтя для

воєнної допомоги Угорщині. У нас не було перед нею зобов'язань, але навіть якби ми і втрутились, то це б не допомогло Угорщині чи іншим народам світу» [667: 373]. Президентська риторика приховувала прагматичні інтереси Америки. Вона, як і політика, підпорядковувалась традиційному критерієві: вигідно – невигідно.

Агресивна зовнішня політика, відображена в публічному дискурсі, потребувала коштів, тому в березні 1957 року, на запит президента, Конгрес виділив 200 млн. доларів для надання економічної та військової допомоги будь-якій країні Близького Сходу на випадок, якщо вона звернеться до США за підтримкою в боротьбі проти комунізму [668: 458]. Це було ще одне узаконене право Вашингтона здійснювати воєнне втручання в цьому регіоні світу. Незабаром ЦРУ почало операції, спрямовані на те, щоб скинути демократично обраний уряд Сирії та організувало низку заколотів з метою знищення президента Єгипту Гамаля Абдель Насера.

Політичні промови президента були дієвим інструментом зовнішньої політики США. Вдалим риторичним прийомом виправдання американської інтервенції була офіційна заява його адміністрації про «захист американців за кордоном», яка відображала стереотип «небезпеки». «Ми не можемо сидіти склавши руки, коли життю американців загрожує небезпека, ми посилаємо туди морську піхоту». Таким гаслом послуговувався американський уряд для виправдання окупації інших країн або підтримки проамериканських урядів. У травні 1958 року президент Лівану К. Шамун звернувся за військовою допомогою до США. Виправдовуючи втручання у внутрішні справи країни, адміністрація поставила вимогу, щоб громадяни Америки були евакуйовані у безпечне місце. Цю заяву ЗМІ поспішили поширити по всій країні і за кордоном, виправдовуючи заплановані акції. Насправді їх попередили раніше про те, що слід уникати поїздок, і багато американців залишили країну задовго до появи військових. Не повідомляючи Конгрес про таку операцію, президент прийняв рішення захистити національні інтереси США. До Лівану було відправлено 5000 піхотинців для того, щоб врятувати компрадорський уряд від

націоналістичного повстання [669: 127]. Цією операцією була продемонстрована американська сила з метою попередити можливі революційні події на кшталт тих, що відбувалися в Ірані.

Під впливом лідерських амбіцій та стереотипу «місії США» адміністрація Ейзенхауера втручалася у внутрішні справи інших країн. Так сталося і в 1958 році в Лаосі, коли Вашингтон розпочав фінансування виборів до Національної Асамблеї для того, щоб забезпечити перемогу консервативних кандидатів, які, однак, програли представникам демократичної партії Патет-Лао. Всупереч створеному нейтральному урядові, США надавали допомогу правим силам на чолі з Бун Умом для антикомуністичного спротиву [670: 306]. Отже президент, незважаючи на заяви про демократію та мир, послуговувався стійкими політичними уявленнями про свободу і мир, свободу «по-американськи» і мир «на американських умовах».

Слід віддати належне Д. Ейзенхауеру, який намагався звести гнучку зовнішню політику. Всупереч риториці про мир, він активно використовував ЦРУ для реалізації інтервенціоністської політики, прикриваючись боротьбою з комунізмом. В 1957 році США надали підтримку королю Йорданії Хусейну. В тому ж році почалися спільні американо-британські польоти у повітряному просторі СРСР з території Туреччини. В жовтні 1959 року починаються бомбардування і повітряні атаки Куби американськими літаками [671: 7-8]. В березні 1960 року президент затвердив програму шпигунських операцій проти кубинського уряду Фіделя Кастро, а роком потому припинив дипломатичні зносини з Кубою, яка стала союзником СРСР.

Політика інтервенціонізму Ейзенхауера призвела навіть до міжнародного конфлікту, пов’язаного з розвідувальним польотом американського літака У-2 над територією Радянського Союзу. Конгрес про цю операцію Управління не знав. Як відомо, напередодні міжнародної конференції за участю США та СРСР літак був збитий над Уралом, а пілот захоплений. Стало очевидним, що американці відверто проводять таємні операції вже над територією СРСР, проте президент оминув цей резонансний інцидент. Це й зрозуміло: США упродовж

каденції Ейзенхауера намагалися контролювати ситуацію у світі, застосовуючи різні засоби, залишаючи за собою право на рішення. Така політика відповідала риториці президента про безпеку світу, проте суперечила його численним заявам про мир. В Ейзенхауера найвищі показники «військової могутності» серед президентів біполярного періоду. Це свідчить про те, що Америка покладається на воєнну силу, а не на дипломатичні засоби вирішення конфліктних ситуацій. Недарма стереотип «ООН» поступається «військовій могутності» за кількісними показниками. Одним із найвищих серед президентів періоду «холодної війни» виявилися показники «безпеки». Згадки про «сучасну зброю», «Корею» і «збройні сили» (див. таблицю 16) свідчать про розрахунок Ейзенхауера на ядерну зброю, оскільки звичайні види озброєння, на його думку, відігравали несуттєву роль у конфронтації.

Агресивні заяви президента впливали на політику Америки. Ідеологічно заангажовані публічні виступи Д. Ейзенхауера заважали розвиткові зовнішньополітичних відносин, що набули форми непримиренного конфлікту. Упродовж своєї каденції Д. Ейзенхауер продовжував політику попередника, боровся з «комуністичною загрозою», проголошував мир і давав санкції на підривні операції ЦРУ, посилював напруженість в різних частинах світу (на Близькому Сході, Карибському басейні тощо). Він вірив у те, що США повинні вести за собою решту країн світу, чинити спротив комунізмові, який, на його думку, загрожував Америці. Агресивну політику президента Ейзенхауера доповнювала така ж безкомпромісна риторика.

3.3. Суперечливість політики Дж. Кеннеді

У публічному дискурсі та діяльності президента Дж. Кеннеді теж простежується вплив політичних стереотипів, які відображають погляди і переконання американського очільника. У своїй інавгураційній промові він презентував себе як лідера нового покоління американців, обов’язок якого – захищати свободу. Його промову, як заклик до дії, вважаємо підтвердженням

постулату «холодної війни», мета якої – боротьба з комунізмом. “Нехай кожен народ знає, – ” підкреслював Дж. Кеннеді, “…що ми заплатимо будь-яку ціну, здолаємо будь-які перешкоди, підтримаємо друзів і виступимо проти ворога, щоб досягти свободи ” [672: 258]. Друзям та новим незалежним державам він пообіцяв підтримку, борцям за незалежність – допомогу, народам Латинської Америки – новий союз і відданість Доктрині Монро.

У глобальному масштабі Сполучені Штати, як і за каденцій попередніх президентів, воювали з комунізмом, що загрожував свободі та демократії. Поняття «війни» домінує в промовах президента, який покладається на «військову могутність США». Стереотип «ворога» під час правління Дж. Кеннеді чітко виражений: його уособлює комуністична Куба та СРСР. Комунізм асоціюється з «тиранією» і «агресією» (див. таблицю 17). У риториці Дж. Кеннеді, порівняно з рештою очільників доби біполярності, виявлено найбільше згадок про «агресію». Таке бачення світу призвело до посилення конфронтації і, зрештою, до відомої Карибської кризи. Аналіз промов свідчить, що він має один із найвищих показників на позначення «комуністичної загрози», втіленням чого стала агресія проти Куби. Він найчастіше говорить про неї як ідеологічного суперника, оплот комунізму біля кордонів США й небезпеку, яку вона становила для Америки. В жовтні 1960 року Дж. Кеннеді виступив із промовою, в якій заявив: «Нам слід спробувати зміцнити демократичні сили для боротьби з Кастро на Кубі і за її межами. До цього часу ці борці за свободу не мали підтримки нашого уряду» [673].

Антикомуністичну риторику доповнювала активна боротьба з Кубою. В квітні 1961 року Дж. Кеннеді дав санкцію на початок операції «Сапата», висадку «контрас» в затоці Кочинос, яка закінчилася провалом. Варто зазначити, що Конгрес не був повідомлений про заплановану операцію – її санкціонував президент. Відсутні будь-які повідомлення у пресі про початок і саму операцію. Та на агресію з боку Америки відразу відреагував Радянський Союз, і М. Хрущов надіслав листа американському президентові. У відповідь радянському лідерові Дж. Кеннеді заявив: «Я попередньо говорив і повторюю

знову, що Сполучені Штати не мають намірів воєнного вторгнення на Кубу. У випадку інтервенції з боку зовнішньої сили ми скористаємось нашими зобов'язаннями для захисту цієї півкулі від зовнішньої агресії.…народ США не приховує свого захоплення кубинськими патріотами, які бажають бачити демократичну систему на незалежній Кубі. Уряд США не може придушити духу свободи» [674]. Дж. Кеннеді став заручником власної риторики в ситуації з висадкою найманців у затоці Кочинос. Замовчувався факт, що кубинських патріотів тренували американські інструктори за американські гроші і сама операція проводилася за повної підтримки президента.

Політичні заяви слід було підтверджувати діями і Дж. Кеннеді докладав зусиль, намагаючись сформувати суспільну думку, що з комуністичним режимом на Кубі буде покінчено. За короткий період (1959-1960 рр.) було здійснено 20 авіабомбардувань території Куби, а кульмінацією конфронтації стала ракетна криза 1962 року. Силові диверсійні акції проти Куби тривали упродовж всього періоду ракетної кризи. Формально вони були призупинені в кінці жовтня, після того, як Кеннеді та Хрущов закінчили домовленості, однак Вашингтон незабаром знову відновив їх. В листопаді, під час таємної операції на території Куби, висадилась група американських диверсантів, які підірвали будівлю заводу, внаслідок чого (за даними кубинського уряду), загинуло 400 робітників [675: 134]. В грудні 1962 року в Майямі (Флорида) президент виступив перед кубинськими десантниками, зазначивши: «…Від імені уряду вітаю вас у Сполучених Штатах. Я передаю Вам повагу всього американського народу. …Америка підтримує Кубу і всі вільні народи цієї півкулі в їхньому намаганні провести вільні вибори і дотриманні громадянських свобод». Незадовго до смерті Дж. Кеннеді затвердив план ЦРУ щодо проведення підривних акцій загонами найманців.

Спробами скинути уряд Ф. Кастро (а їх було десятки) президент демонстрував свою відданість боротьбі з комунізмом до переможного кінця. Війна, програна Кубі, була однією з подій у запланованій кампанії війн.

Дж. Кеннеді визнав це, виступаючи перед випускниками військової академії у Вест-Пойнті [676].

Традиційне уявлення «ворог» у політичній риториці Кеннеді доповнює стереотип про Сполучені Штати як про лідера не тільки західного, а й усього світу загалом. Лідерська позиція Америки втілилась в стійкому уявленні «Богообраності», і хоч Дж. Кеннеді уникає згадок про «місію США», проте досить часто згадує Бога у політичних промовах. Це підтверджує ідею про те, що «Всевишній» благословляє Америку, а, отже, і її зовнішню політику. Аналізуючи стереотип «лідерства» в публічних виступах, ми виявили підвищену «відповідальність» за політику США порівняно з попередніми президентами, проте менше виражені амбіції «світового лідерства» (див. таблицю 18). Однак виникає питання, як це проявилося у зовнішній політиці Америки, адже зовнішньополітичні дії не узгоджуються із заявами американського очільника? Попри те, що в його риториці нерідко озвучується «відповідальність» Америки за свою зовнішню політику (25 згадок за період з 1961 по 1963 рр.), однак політична діяльність суперечила таким заявам. Упродовж каденції Кеннеді США були причетні до 7 воєнних конфліктів (див. таблицю 29). Президент під «відповідальністю» розуміє світ з єдиною ідеологією, єдиним суспільно-політичним ладом, зрозуміло американським. Інші держави, які не відповідали таким стандартам, підпадали під визначення «ворога», а проти ворога в Америки був дієвий засіб – суто силовий.

Застосування сили Америкою відповідає уявленням президента про демократичні цінності. У промовах Дж. Кеннеді показники «вільних народів світу» і «незалежності» одні з найвищих, рідше трапляються згадки про «демократію» та «громадянські права» (див. таблицю 19). У Кеннеді один із найвищих показників на позначення «свободи». Він та члени адміністрації були переконані, що свободу слід утверджувати силою. Дж. Кеннеді мав однобічне бачення цього питання, оскільки уявляв свободу, ґрунтовану лише на американській моделі політичного та економічного розвитку. Поширення

демократії та свободи, за сприянням США, відбувалося не лише на глобальному рівні.

В 1961 році, виступаючи перед Конгресом, президент порушив питання регіональних проблем в зовнішній політиці Америки. Найбільшу занепокоєність у нього викликав комуністичний режим на Кубі. Цілком в дусі відданості ідеалам свободи він не міг дозволити порушити Доктрину Монро, тому підтвердив відданість політичним традиціям своїх попередників – тримати Західну півкулю вільною від іноземного домінування і зауважив, що помилково думати про те, нібито СРСР і Китай відмовилися від амбіцій на світове домінування. Ворог, тобто комунізм, виправдовував жорсткий зовнішньополітичний курс. У відповідь на такий виклик президент пропонував зміцнити збройні сили США. Його інтервенціоністську політику супроводжують агресивні антикомуністичні промови.

На глобальному рівні у протистоянні з Радянським Союзом ставку було зроблено на військову могутність. Як і попередні президенти, Дж. Кеннеді був переконаний в тому, що Америці слід допомагати іншим народам світу стати вільними. Стереотип «свободи» значною мірою виявився у захисті Західного Берліна, що став черговим етапом захисту демократії, під час якого розроблялася тактика «гнучкого реагування». На зустрічі лідерів у Відні в червні 1961 року М. Хрущов, погрожуючи війною, намагався залякати свого суперника. Він пригрозив, що підпише сепаратний мир зі Східною Німеччиною для того, щоб примусити Західний Альянс вивести свої війська з Берліна. Американський президент заявив, що Берлін знаходиться у сфері життєвих інтересів США. «На силу ми дамо відповідь силою» – погрозливо відповів М. Хрущов [677:171]. Пізніше Дж. Кеннеді зауважив, що «або Хрущов не повірив у серйозність намірів США, або ситуація у цій сфері була такою незадовільною, що змушувала вживати рішучих заходів».

Після зустрічі з радянським очільником, президент виступив зі Зверненням до американського народу, в якому заявив, що підписання СРСР мирного договору з НДР загрожує початком нової війни. Кеннеді назвав Західний Берлін

«островом свободи» та «бакеном надії», попередив Москву проти можливого помилкового припущення, що Америка слабка. «Ми не дозволимо комуністам вигнати нас з Берліна», – підкреслив він. «Скільки б комуністи не погрожували знищити права Сполучених Штатів перебувати в Західному Берліні, ми будемо готові захищати ці права. І скільки б Радянський Союз не погрожував застосувати силу, ми будемо готові воювати». Військова могутність США, на його думку, гарантує контрдії, а її нарощування збільшить можливості адекватної відповіді, уникаючи приниження або застосування ядерної зброї. Переведення політики зі сфери теорії у практичну площину вимагало рішучих заходів, які він мав намір здійснити: 1) попросити Конгрес про збільшення фінансування армії; 2) отримати повноваження Конгресу привести в бойову готовність резервні підрозділи, модернізувати підрозділи національної повітряної оборони; 3) оголосити бойову готовність військово-повітряних сил для підсилення повітряної підтримки на випадок війни; 4) збільшити виробництво традиційних видів зброї [678]. Наприкінці промови Кеннеді зазначив, що джерелом проблеми був не Берлін, а Москва, яка виступала проти вільних виборів і об’єднання Німеччини. Така ситуація відповідала політичним заявам адміністрації про агресію СРСР та небезпеку комунізму, що, у свою чергу, сприяло виправданню збільшення витрат на оборону.

Агресивні заяви радянського лідера та спорудження берлінського муру в серпні 1961 року започаткувало новий етап конфронтації. На такі кроки Москви Вашингтон відреагував збільшенням кількості військових у Західному Берліні та посиленням агресивної риторики. У вересні того ж року Дж. Кеннеді виступає з промовою в ООН, в якій звертає увагу на кризу в Південно-Східній Азії та Берліні. В Азії порушувалися кордони Бірми, Камбоджі, Індії, а на Південний В’єтнам напали комуністи. Президент порушив питання, чи зможе ООН захистити малі і слабкі народи від комуністичної агресії. Проблему Західного Берліна він виправдовує природною агресією комуністів. «Криза виникла в Берліні тому, що Радянський Союз загрожує життєвим інтересам

Сполучених Штатів, змушуючи нас поступитися свободою жителів Західного Берліна. Цього ми не допустимо» [679].

В 1962 році суттєво зросла кількість політичних заяв агресивного характеру. Президент та члени адміністрації продовжують заявляти про «добросусідську мирну політику», проте зміст заяв відверто агресивний. Дж. Кеннеді назвав п’ять підвалин мирної політики: 1) військова могутність США; 2) миротворчі війська ООН; 3) добросусідські відносини з латиноамериканськими країнами; 4) допомога країнам, що розвиваються; 5) зміцнення НАТО. У виступі було висловлено ще одну думку, важливу для розуміння суті «холодної війни». Кеннеді зазначив, що «уряди, які отримують американську допомогу, можливо, мають відмінну думку від думки американських лідерів, проте події в Африці, на Близькому Сході і Східній Європі переконують нас в тому, що списувати з рахунків жодний народ, який захопили комуністи, не можна». Було зауважено, що Америці слід підтримувати ті народи, які утримуються від існуючих союзів. Ця ідея перегукується з висловленою ще президентом Дж. Вашингтоном у «Прощальному зверненні» 1794 року, коли він радив не залишати без уваги жоден народ, який дотримується принципів, відмінних від американських.

Антикомуністичні погляди американського лідера втілились у відвертій риториці, яка лише посилювала протистояння суперпотуг. Дж. Кеннеді непокоять питання «безпеки» та «американського контролю у світі» (див. таблицю 20). На чільному місці поняття «мир», «захист», «Берлін», «безпека», «ООН», далі – «збройні сили», «НАТО», «роззброєння». Зрідка згадується «залізна завіса». Варто зазначити, що в його промовах виявлено найбільшу кількість згадок про «захист», а також «військову могутність», якій надавалося першочергового значення, враховуючи загострення конфронтації, що обумовлювало потребу зміцнення обороноздатності країни. Питання європейської та атлантичної безпеки доповнюють згадки про НАТО, цей показник досить високий порівняно з рештою очільників. Уявлення про безпеку охоплює не лише безпеку Америки, а й Європи. Варто згадати загострення

міждержавних відносин щодо Берліна. Це питання не раз звучить у виступах президента, якого хвилює доля Західної Німеччини. Проте політичні стереотипи, брак зовнішньополітичного досвіду та відсутність ширшого геополітичного бачення ситуацій завадили президентові Кеннеді приймати оптимальні рішення і бути зваженим у риториці.

Публічні виступи Кеннеді супроводжувались агресією на міжнародній арені. Сполучені Штати спровокували Радянський Союз, таємно розмістивши у квітні 1962 року ядерні ракети в Туреччині, що було зроблено без згоди Конгресу, проте з санкції президента, який вирішив попередити можливі дії комуністів. Москва, у відповідь, відправила на Кубу ракетні пускові комплекси малого і середнього радіусу дії та ракети з ядерними боєзарядами [680:161]. Стривожене військове керівництво пропонувало президентові вдатися до інтенсивного бомбардування, але всі розуміли небезпеку ядерної війни.

На зустрічі з радянським міністром закордонних справ А. Громиком Дж. Кеннеді попередив про катастрофічні наслідки, якщо СРСР розпочне поставляти ядерну зброю на острів. Погрозливе зауваження президента не справило на міністра особливого враження [681].

В наступні дні було приведено у бойову готовність бомбардувальники Б-52 з ядерною зброєю на борту. З погіршенням ситуації посилюється риторика президента. Про загрозу було повідомлено конгресменів і союзників, а Дж. Кеннеді виступив з телевізійним зверненням до народу, оголосивши, що наказав запровадити блокаду острова на кілька днів і, якщо хоч одна ракета буде запущена на Америку, то вона відповість повною відплатою ворогові. Президент розраховував на сприятливу для Америки думку світової спільноти. Наприкінці промови він зазначив: «Будь-який ворожий рух проти безпеки і свободи народів світу, включно з жителями Західного Берліна, дістане відсіч». Президент також звернувся до кубинців: «Я звертаюсь до вас як друг, як той, хто поділяє ваші устремління до свободи і справедливості. Америка не хоче змушувати вас страждати і не хоче нав’язувати вам будь-який лад. Ми знаємо, що ви – пішаки в руках тих, хто зневажає вашу свободу. І в мене немає

сумнівів, що кубинці з нетерпінням чекають часу, коли вони стануть вільними обирати своїх лідерів, говорити, писати і сповідуватись без страху переслідувань. Наша мета – мир і свобода в цій півкулі і в усьому світі. Бог бажає, щоб ми досягли нашої мети» [682]. Заявляючи про мир, Кеннеді жодним словом не обмовився про те, що в резолюції, затвердженій Конгресом у жовтні 1962 року, зазначено: Сполучені Штати вирішили обмежити агресивну або підривну діяльність марксистсько-ленінського режиму на Кубі, використовуючи силу або погрожуючи силою [683]. Це означало, що США використовували усі можливі засоби для боротьби з кубинським урядом. Офіційна та неофіційна риторика президента різнилася. Заяви президента про мир суперечать зовнішній політиці, проте підтверджують тактичну гнучкість дій президента.

Американська блокада острова дала змогу обом сторонам продовжити обговорення ситуації, яку послабила пропозиція М. Хрущова забрати ракети з Куби в обмін на демонтаж американських ракет в Туреччині. Дж. Кеннеді офіційно відкинув цю пропозицію, однак погодився на іншу: США повинні були гарантувати територіальну цілісність Куби. Це означало, що Америка змушена буде припинити підтримку антикубинських вигнанців і не захоплювати Кубу силою. Улагодження кризи виглядає як успіх дипломатичних перемовин для США, хоч демонтаж ракет в Туреччині не піддали розголосу. Кубинську кризу супроводжувала активна риторика Кеннеді, який звинувачував СРСР і Кубу в агресивній політиці, створенні загрози миру в світі, розпалюванні війни. Громадськість не було поінформовано, що причиною виникнення напруження стали американські ракети, розміщені в Туреччині і спрямовані на Радянський Союз. Сполучені Штати, завдяки риториці Кеннеді, знову позиціонувалися переможцем у даному конфлікті.

Ненависть до комунізму спонукала президента вести з ним боротьбу в інших країнах світу, однією з яких був В’єтнам. Дж. Кеннеді підтримував Південно-в’єтнамський уряд, за його наказом було збільшено кількість військ з

3164 у 1961 р. до 16 263 військових в 1963 році [684: 57]. Потужні ідеологічні стереотипи заважали реально оцінювати ситуацію на зовнішньополітичній арені, сприяючи поступовому втягуванню Америки у конфлікт з В'єтнамом без зваженого підходу та ще й з помилками, яких припустилися на початку кампанії. В таємній бесіді з політичним оглядачем Дж. Рестоном у червні 1961 року Дж. Кеннеді заявив, що Росію слід переконати в могутності США та рішучості американського народу відстоювати свої інтереси. «Наше завдання полягає в тому, щоб спробувати довести, що ми сильні. І В'єтнам – найбільш підходяще для цього місце».

Тим часом були й інші підстави для інтервенціонізму в цьому регіоні. В 1963 році помічник Державного секретаря з зовнішньополітичних питань А. Джонсон, виступаючи в економічному клубі Детройту, зазначив: «…упродовж століть Південно-Східна Азія була привабливою та важливою для провідних країн світу. По-перше, вона має родючий ґрунт і природні ресурси. По-друге, країни цієї частини світу виробляють значну кількість рису, гуми, зерна, мають олово та нафту» [685 : 576].

Адміністрація виправдовувала агресивний зовнішньополітичний курс президентськими промовами, акцентуючи увагу на усталеному понятті про США як «випадкову жертву» зовнішніх нападів. Розширення воєнних дій у В'єтнамі розвінчує заяви про миролюбну політику Кеннеді. Розпалюючи війну у В'єтнамі, він був твердо переконаний у своїй правоті. Виступаючи в університеті Вашингтона в червні 1963 року, президент заявив, що метою його зовнішньої політики був мир і припинення гонки озброєнь з Радянським Союзом. «Сполучені Штати ніколи не розпочнуть війну. Ми не хочемо війни. Проте ми будемо готові, якщо її розпочнуть інші. Ми працюємо над стратегією миру» [686]. Заявляючи про мир, президент здійснював інтервенціоністську політику у Південно-Східній Азії.

Дж. Кеннеді у боротьбі з комунізмом використовував широкий спектр засобів, включно з таємними операціями ЦРУ. Витрачалися мільярди доларів на стримування комунізму, завдяки чому жодну країну, яка здобула

незалежність після Другої світової війни, Америка не віддала комуністам. Аналіз діяльності президента Кеннеді свідчить, що тодішня адміністрація була неспроможною знизити напруження «холодної війни», а тільки посилювала його. За його правління зовнішня політика президента була не менш агресивною, ніж у попередника – Д. Ейзенхауера.

У кризових ситуаціях риторика Дж. Кеннеді передувала політичним діям та супроводжувала їх, готуючи підґрунтя для подальшої агресії і забезпечуючи суспільну підтримку.

3.4. Інтервенціонізм політичних заяв Л. Джонсона

На глобальному рівні наступник Кеннеді, президент Джонсон, продовжував політику інтервенціонізму, перешкоджаючи поширенню комунізму по всьому світу. Це період кульмінації американської могутності в стратегічному та економічному сенсі і, водночас, втягування США у В’єтнамську війну.

Агресивна риторика, як ефективний чинник політичної діяльності, супроводжує президента з перших днів його каденції. В листопаді 1963 року, виступаючи перед Конгресом, він заявив, що зовнішня політика США буде ґрунтуватися на традиційних засадах – підтримці ООН, сильній фіскальній політиці, наданні допомоги Азії, Африці та Латинській Америці. Також пообіцяв продовжувати політику Дж. Кеннеді, особливо щодо підтримання Західного Берліна і Південного В’єтнаму. Зрозуміло, президента підтримує його адміністрація. Державний секретар Д. Раск не раз виступає з промовами, в яких підкреслює несумісні розбіжності між країнами; зокрема, вихваляє китайців за їхнє зважене розуміння природи ядерної війни і критикує Радянський Союз за намагання застосувати силу за найменшої нагоди у вирішенні міжнародних справ [687: 145].

Президент Джонсон, продовжуючи традицію попередників, підтримує ідею захисту свободи у світі, що в його виступах представлено низкою понять, серед

яких ключові «свобода» та «вільні народи» (див. таблицю 21). У нього високий показник «свободи». Напевно впливом цього стереотипу на президента та членів адміністрації можна пояснити розпалювання Америкою війни з В'єтнамом, агресію проти низки країн, таких, як Домініканська Республіка, Конго, воєнні конфлікти в зоні Панамського каналу, причетність до перевороту в Бразилії тощо.

Сполучені Штати, прикриваючись заявами про свободу, здійснювали агресивну політику, від якої постраждала Домініканська Республіка в 1965 році. Перед початком операції генерал Б. Палмер зазначив, що «…громадяни США були евакуйовані перед початком воєнної інтервенції» [688:190]. Після захоплення Державний секретар Д. Раск заявив, що «…загалом ми евакуювали 1800 американських громадян з Домініканської Республіки». Однак, факти свідчать, що було вивезено значно більше людей, тому, коли морські піхотинці туди прибули, вже не залишилось жодного американського громадянина. Риторика знову виявилася ефективним інструментом маніпулювання суспільною думкою. Президент Джонсон перевершив представників адміністрації у політичних заявах. В травні того ж року він зазначив, що «…1500 наших громадян в Домініканській Республіці у розпачі, оскільки не можуть залишити країну. Тому це дає нам підстави надіслати до цієї країни ще більше морських піхотинців» [689]. Навіть якби там і були американці, які бажали евакуації, зробити це можна було й без воєнної інтервенції. Однак президентові було вигідно, використовуючи риторику, подати ситуацію так, начебто метою була не інтервенція та намагання контролювати регіон, а рятування життя американських громадян. Риторика слугує інструментом політичних спекуляцій, ефективним для формування позитивного іміджу США на світовій арені.

У 1964 році у Зверненні до Конгресу він наголошує, що його метою є «світ без війни, світ, безпечний для плюралізму думок і поглядів, в якому люди і товари можуть вільно перетинати кордони». Така заява нагадує ідею В. Вільсона, який мав намір зробити світ безпечним для демократії. У

риторичних заявах традиційними є згадки про свободу, демократію та мир, задля поширення яких Л. Джонсон запропонував програму зовнішньої політики, що передбачала низку зовнішньополітичних заходів. По-перше, він попросив виділити кошти на поліпшення оснащення армії, розпочате за часів Дж. Кеннеді, наголосивши, що дав, що це дасть змогу краще підготуватися для того, щоб захищати справу свободи на випадок, якщо виникне загроза агресії, як це траплялося в Гавані або Ханої. По-друге, запевнив, що продовжуватиме перемовини щодо контролю за ядерною зброєю. По-третє, пообіцяв зміцнити об'єднання «Союз заради прогресу» для поліпшення відносин з вільними державами Латинської Америки. По-четверте, зазначив, що буде рішуче діяти, надаючи допомогу країнам, які розвиваються та запевнив, що докладе зусиль для зміцнення союзів в Атлантиці і Тихому океані, сприятиме зміцненню ООН і перетворенню цієї організації на більш ефективний інструмент міжнародного порядку. «Сполученим Штатам слід бути сильними для перемоги в будь-якій війні і мудрими для того, щоб її попередити» [690]. Однак, що розумів президент під цими заявами? На нашу думку, кожна обіцянка відображає той чи інший стереотип американського політикуму. Захист свободи передбачав здійснення інтервенцій. Це підтверджує його зовнішньополітична діяльність: За нього Америка була причетна до 10 воєнних конфліктів (див. таблицю 29). В цьому він перевершив попередника – Дж. Кеннеді.

Допомога країнам, що розвиваються, передбачала агресивну політику втручання Вашингтона у справи інших країн, зокрема на регіональному рівні. Заявляючи про мирну політику, президент дає санкції на воєнні дії, що суперечить деклараціям. У січні 1964 р. американські війська мали збройні сутички в зоні Панамського каналу, в липні того ж року Л. Джонсон віддає наказ про відправку 5000 військових радників до Південного В'єтнаму, довівши чисельність військових до двадцяти однієї тисячі.

Заява Л. Джонсона про зміцнення союзів в Атлантиці втілилась в агресивній політиці боротьби за Європу. Альянс переживав нелегкі часи, оскільки Франція вирішила створити власну ядерну зброю за межами НАТО.

Американська політика увінчалася успіхом у грудні 1967 р., коли Альянс прийняв американську військову стратегію гнучкої відповіді як свою власну [691:215].

У промовах Л. Джонсона виявлено чимало понять на позначення «небезпек, що загрожували Америці» (див. таблицю 22). Серед них частіше зустрічаються «В'єтнам», «війна», «загрози», «агресія», «напад», «Південно-Східна Азія» та «небезпека комунізму». Рідше згадано «ядерну зброю» і «Китай». У Л. Джонсона найвищий показник понять на позначення «агресії», під якою він розуміє дії комуністів, особливо в Південно-Східній Азії. Промови президента рясніють згадками про «війну», а також про небезпеку комунізму в Азії. Намагаючись її стримати, він продовжив війну, яка суттєво змінила уявлення світової спільноти про свободу за американськими стандартами. Названі небезпеки відповідають зовнішній політиці Л. Джонсона та його спробам боротися з комунізмом у світі, починаючи з Африки і закінчуючи В'єтнамом.

Заяви про небезпеки для демократії виправдовували інтервенції та узгоджувалися з політичною традицією президентів. Доктрина гнучкого реагування, взята Вашингтоном на озброєння на початку 1960-х років, діяла і в роки каденції Л. Джонсона. Досягнення успіху силою зброї було можливим у війнах національного визволення, і Америка скористалася такою можливістю – воювала через своїх уповноважених союзників. США надавали підтримку проамериканським силам в африканській країні Конго. В 1966 році за ініціативою ЦРУ було завдано удару по комуністичній партії Індонезії – урядові країни передали списки комуністів, внаслідок чого було вбито щонайменше 250 тисяч людей, а партія перестала існувати як активна політична сила [692: 483].

Публічні виступи не лише суттєво доповнювали, а й супроводжували зовнішню політику США. Після президента Кеннеді, віце-президент Л. Джонсон успадкував в'єтнамський конфлікт. Це стало центральною темою його першої прес-конференції як президента в грудні 1963 року. Відповідаючи на

запитання журналістів, він, зокрема, зазначив: «…Ми маємо намір продовжувати політику президента Кеннеді і надавати допомогу Південному В'єтнамові» [693].

Для підтримки агресивного курсу та збільшення витрат на оборону потрібен був привід. З цією метою Сполучені Штати почали провокації проти В'єтнаму в серпні 1964 року. Міністр оборони США Р. МакНамара повідомив громадськості, що, «…патрулюючи міжнародні води, американський есмінець «Медокс» зазнав неспровокованого нападу». З метою вплинути на формування суспільної думки та отримати підтримку, президент в серпні 1964 року звертається до американського народу з повідомленням про напад на американські кораблі: «Агресія проти збройних сил Америки порушує питання проблеми миру в Південно-Східній Азії. Агресію проти мирних жителів Південного В'єтнаму доповнює відверта агресія на морі проти Сполучених Штатів. Ми не зацікавлені в розпалюванні війни». Наступного дня Л. Джонсон виступає з доповіддю про цей інцидент в Конгресі, який, підтримуючи президента, ухвалює резолюцію щодо подій в затоці Тонкін, підкреслюючи «єдність і рішучість Сполучених Штатів підтримати свободу і захистити мир в Південно-східній Азії» [694]. Цим очільник уповноважувався здійснювати будь-які заходи, щоб відбити збройні напади на американські війська і, таким чином, попередити подальшу агресію. Звернення до американського народу, активно підтримане ЗМІ, сприяло формуванню позитивної суспільної думки та забезпечило підтримку Конгресу. Президентська риторика на разі відіграла вирішальну роль. Підтриманий Конгресом і громадськістю, Л. Джонсон отримав свободу дій, необхідну для реалізації агресивних планів. Маловідомим залишається той факт, що президент повідомив Конгресові часткову правду. В. Морз, один із двох сенаторів, які голосували проти резолюції, заявив, що американський «Медокс» супроводжував південно-в'єтнамські бойові кораблі в їхньому поході на Північний В'єтнам, однак сенатор Фулбрайт категорично заперечив звинувачення. Те ж саме зробив і міністр оборони США Р. МакНамара [695: 380]. Заява сенатора Морза відповідала дійсності. Правда

виявилася значно пізніше, в 1995 році, і прозвучала вона з уст Р. МакНамари. Стало відомо, що до інциденту було причетне ЦРУ, яке підготувало напад на прикордонну територію Північного В'єтнаму. Тому, по-перше, напад на американське судно був провокованим. По-друге, це не було звичне патрулювання, оскільки судно виконувало шпигунську місію. По-третє, це не були міжнародні води, а територіальні води Північного В'єтнаму. По-четверте, «Медокс» не був атакований торпедами, як повідомлялося. Коли Державного секретаря Д. Раска попросили дати пояснення інцидентові, він відповів: «…я не можу, відверто кажучи, дати вичерпне пояснення. Існує значне непорозуміння між тим світом і нашим, ідеологічне за своїм характером. Вони бачать світ зовсім по-іншому. Тому важко зрозуміти їхній спосіб мислення, зважаючи на значні ідеологічні розбіжності» [696:476].

За два місяці перед конфліктом в Затоці Тонкін американські урядовці, включно з послом Г. Кеботом Лоджем, зустрілися в Гонолулу для обговорення ситуації та відповідного рішення Конгресу. Д. Раск зазначив (згідно з документами Пентагону), що «суспільство розділене з приводу імовірної інтервенції у Південно-Східній Азії, тому президентові потрібна підтримка». Посол Лодж, після повернення до Сайгону, відразу зустрівся з генералом Ханом, під час розмови з яким зауважив, що «уряд Сполучених Штатів готуватиме суспільну думку до необхідності застосувати воєнні дії проти Північного В'єтнаму».

Офіційно Вашингтон вважав і заявляв, що виконував свій обов'язок у регіоні відповідно до Договору про колективну безпеку в Південно-Східній Азії, ратифікованого Сенатом в 1955 році. Посилаючись на Договір, Джонсон, заявив, що Сполучені Штати мають зобов'язання чинити опір комуністичній агресії в Південному В'єтнамі та Лаосі. Виправдовуючи агресію проти В'єтнаму, президент зазначає: «наша мета – мир. Ми не маємо воєнних політичних або територіальних претензій в регіоні». Північний В'єтнам загрожував регіональній стабільності, отже, національній безпеці США. Це

була не «війна в джунглях, це були зусилля Америки допомогти Південному В’єтнамові захистити себе від комунізму і зміцнити свою незалежність» [697].

Прийнята резолюція уповноважила президента вживати необхідних заходів без попередньої згоди Конгресу, і хоч вона не уповноважувала розпочинати війну, Л. Джонсон інтерпретував це по-своєму. Як він пізніше згадував, “Це аж ніяк не був мир. Американці знали за що вони голосували у 1964 році” [698: 68]. Резолюція була еквівалентна оголошенню війни, оскільки в ній зазначалося, що «президент як головнокомандувач мав повноваження здійснювати політику миру і безпеки в Південно-Східній Азії». В серпні 1964 року уряд ДРВ запропонував США розпочати перемовини з метою вирішити воєнний конфлікт, проте ця мирна ініціатива залишилася без відповіді. Згодом Джонсон заявив, що пропозиція була несерйозною і не гарантувала сильної позиції Америці в перемовинах. Насправді президент, запеклий антикомуніст, вирішив викинути комуністів з В’єтнаму. В липні 1965 року він зіткнувся з вибором: або визнати поразку в Південно-Східній Азії, або починати війну. Обрав війну щоб захистити, як він вважав, не тільки Південний В’єтнам, а й інші народи Південно-Східної Азії. До літа 1965 року ситуація погіршилася, і командувач американськими військами генерал В. Вестмореленд та посол США М. Тейлор попросили повноважень для швидкої ескалації військових сил і свободи дій у воєнних операціях. В липні 1965 року Л. Джонсон затвердив розміщення додатково 100 тис. військових [699] у В’єтнамі. Пресі президент заявив, що він віддав наказ перебазуватися до В’єтнаму повітряно-мобільній дивізії, щоб посилити військову потугу, збільшивши кількість військ, однак підкреслив, що це не означає ніяких змін у політиці щодо В’єтнаму.

Заявляючи про мир і опір поширенню комунізму, Л. Джонсон жодним словом не згадав про наміри застосувати ядерну зброю у В’єтнамі, оскільки американські лідери не могли змиритися з поразкою у війні. На початку лютого генерал Вілер запропонував генералові Вестмореленду і адміралові Шарпу розглянути справу щодо використання ядерної зброї, однак того ж дня радник з

питань національної безпеки В. Ростоу подав президентові меморандум, пропонуючи зробити все можливе аби уникнути її використання [700].

Сполучені Штати здійснювали інтервенціоністську зовнішню політику, яку супроводжували політичні промови президента (див. таблицю 23) про мир, а тим часом у В'єтнамі тривала війна. Л. Джонсон по-своєму розуміє «мир», в якому немає місця альтернативним формам правління, окрім американської. Мир по-американськи встановлювався за допомогою зброї не тільки у В'єтнамі, а й у Лаосі, Камбоджі, Латинській Америці. Публічні виступи засвідчують один з найнижчих показників «відповідальності» президента, який не міг не розуміти небезпеки втягування у війну в Південно-Східній Азії, проте вчасно не зупинився. Він часто згадує Бога, тим самим, напевно, підкреслюючи, що війна, розпочата Сполученими Штатами, благословення, оскільки мета – захистити свободу від комуністів. З-поміж решти президентів біполярного періоду у нього один з найвищих показників «лідерства». Це ще одне підтвердження, що війна у В'єтнамі була розпочата для переконання СРСР та решти світу в могутності і лідерських якостях Америки. У промовах численні згадки про «збройні сили», однак не йдеться про НАТО, оскільки у цій війні Америку не підтримала жодна країна Альянсу. Одним із найвищих показник ООН, проте це, скоріше, пропагандистський прийом, адже Вашингтон не отримував санкцій Організації на інтервенції упродовж каденції Л. Джонсона.

Ознаки опозиції в'єтнамській війні та політиці президента з'явилися з боку громадських активістів, зокрема борців за громадянські права. В країні поширилися демонстрації протесту. З критикою війни і відмовою служити в армії виступив відомий боксер Мухаммед Алі. В 1967 році із закликом припинити агресію у В'єтнамі виступив борець за права чорних американців Мартін Лютер Кінг. В американському суспільстві посилювалась критика війни, що змушувало президента і адміністрацію, з одного боку, посилювати риторику про захист демократії та мир, а з іншого – переглядати агресивні плани.

«Мирна політика» Вашингтона, як заявляв президент Джонсон, виходила далеко за межі Сполучених Штатів. Так, у липні 1964 року новий уряд Конго на чолі з Моїзом Чомбе отримав військову допомогу Америки, а в листопаді 1964 р. з літаків ВПС США було скинуто десант, який підтримував урядові війська під командуванням найманців [701:138-139]. Цього ж року за підтримки США було скинуто президента Бразилії Ж. Гуларта і до влади прийшла хунта. У квітні 1965 року Сполучені Штати здійснили інтервенцію в Домініканську Республіку, направивши туди 20 тисяч морських піхотинців. Усі згадані інтервенції Вашингтон здійснював без санкцій Організації Об'єднаних Націй, однак це виправдовувалось активною риторикою президента. І хоч в його промовах звучать заяви про провідну роль Америки-миротворця, насправді Вашингтон на свій розсуд вирішував міжнародні конфлікти. Голослівні заяви Джонсона про відповідальність США і про Бога, адже у В'єтнамі гинули як в'єтнамці, так і американці. Після резолюції Конгресу щодо Затоки Тонкін, його адміністрація упродовж тривалого часу запевняла Конгрес і народ у відданості політиці миру, посилюючи інтервенцію. «Наше єдине бажання збігається з нашим обов'язком – щоб народи Південно-Східної Азії мирно облаштовували власну долю самі» [702]. Політичними промовами Джонсон переконував американців і світову спільноту у правомірності та доброчинності політики щодо В'єтнаму. В лютому 1965 року віце-президент Х. Хамфрі підтверджує слова президента – «Наша відданість зміцнити мир не ослабла».

Намагаючись виправдати політику інтервенціонізму, Л. Джонсон використовував кожну нагоду для переконання американського суспільства у правильності обраного курсу щодо В'єтнаму. У виступі в університеті Джона Гопкінса в 1965 році він заявив, що американські військові воювали у В'єтнамі за свободу, відстоюючи ті ж самі принципи, за які боролися американці під час революції. Президент зауважив, що США здійснюють антиімперіалістичну та антиколоніальну політику, започатковану Дж. Кеннеді. Америка, на його думку, воює у В'єтнамі заради світового порядку. Президент попросив народ бути терплячим і приготуватися до тривалого конфлікту (це саме згодом

зробить і Буш-мол.). У щорічному Зверненні до Конгресу, Л. Джонсон, повторюючи Ф.Д. Рузвельта, зазначив, що Сполучені Штати будуть хорошим сусідом, допоки це не загрожує безпеці країни. Він узагальнив американську винятковість – місіонерську зовнішню політику. «Наша власна свобода ніколи не була кінцевою метою американської мрії. Наш народ був створений для того, щоб допомогти скинути кайдани тиранії іншим народам, яких Бог створив вільними» [703]. Його виступ фактично був звітом політики Кеннеді-Джонсона. У Зверненні президент також вихвалявся наймогутнішими збройними силами у світі, водночас зазначивши, що імперія комунізму починає руйнуватися, свідченням чого є відсутність країн, які б впали під тиском комуністичної агресії. Зовнішній світ він поділив на дві категорії: комуністичний і некомуністичний. Через комуністичні країни Америка змушена жити в небезпечному світі. На відміну від Європи, комунізм в Азії – агресивний, американські війська перебувають там тому, що дружній народ попросив про допомогу. Три президенти надавали її, і Джонсон не міг відмовитися від традиційного курсу. Причина двох війн в Азії, зазначив він, полягала в тому, що від цього залежала національна безпека Америки, метою якої був мир. В протилежному випадку виник би ризик більшої війни в майбутньому.

Війна з комунізмом у В’єтнамі стала темою президентського Звернення до Конгресу в 1966 році. Як зазначив Л. Джонсон, ця війна була продовженням політики американського уряду після закінчення Другої світової війни, політики захисту Кореї за Г. Трумена і Куби за Дж. Кеннеді. Причиною війни, на його думку, стали спроби Північного В’єтнаму нав’язати комуністичний режим. І хоч Джонсон сподівався вести обмежену війну, проте ситуація змусила його збільшити чисельність військ в регіоні. І все це заради миру. «…Я не вірю, що існує інша людина у світі, яка так сильно хоче миру, як я». Він запевнив, що Сполучені Штати залишаться в Азії, тому що народ розраховує на Америку і ще раз підкреслив, що територіальні чи економічні домагання не є причиною війни. Тим самим Л. Джонсон визнав, що Америка веде війну з комунізмом, проти СРСР і Китаю. В березні 1967 року віце-президент

Х. Хамфрі заявляє про відданість мирові. «Не існує швидкої та легкої дороги до миру. Ми зобов'язані та будемо її будувати на зусиллях наших військових, які віддали свої життя на служіння Батьківщині, на служіння Богові». Чим більше втягувалися Сполучені Штати у війну, тим більше він говорить про мир. Упродовж 1967-1969 років суттєво посилюються риторичні заяви про мирну політику, які, на його думку, мали б переконати американське суспільство та світову спільноту у його відданості справі миру. «…Але наша мета – мир і мир якнайшвидше….Я бажаю усім своїм серцем, незважаючи на усі можливі витрати і застосування сили, втілити в життя програму миру. Але обставини у світі не дають змоги це зробити, і допоки мир не гарантований, Америка зобов'язана продовжувати охороняти усіх нас, як вона це робить у В'єтнамі та в інших частинах світу» [704].

У публічних виступах Л. Джонсона в 1969 році названо виклики, з якими Сполучені Штати зіткнулися: «бідність», «неспокій у світі», «криза на Близькому Сході», «конфлікти з комуністами», «загроза ядерної війни» і «війна у В'єтнамі». Президент висловив сподівання, що настане час, коли Росія не буде боятися свободи і плюралізму думок. Він був переконаний, що американці були єдині в поглядах і очікували закінчення війни та зазначив, що агресія не допоможе Північному В'єтнаму досягти своїх цілей і не принесе перемоги справі комунізму. Як відомо, в'єтнамська війна стала фатальною для США, а її безславний фінал призвів до негативної оцінки діяльності президента.

У політичних промовах світ агресії і тиранії Л. Джонсон асоціював з СРСР, тавруючи його «комуністичною агресією», «диктатурою», «терором», «сталінською імперією» (див. таблицю 24), а конфронтацію з СРСР називав «боротьбою за мир і свободу». Зазначені стереотипи впливали на здійснення агресивної зовнішньої політики.

На разі слід враховувати, що Л. Джонсон дотримувався політичних традицій попередників, які настільки сильні, що кожен наступний президент не може не враховувати їх, а, отже, й не керуватися ними у своїх вчинках, навіть коли йдеться про рефлексування про непередбачувану ситуацію. Це

підтверджується багатьма фактами. Так, коли заступник Державного секретаря Дж. Болл попередив президента, що Америка не зможе виграти війну, збільшуючи кількість військових, Л. Джонсон зауважив: «Якщо ми відмовимось, то Корея, Таїланд і Західна Європа скажуть, що Сполучені Штати не мають сили і ми втратимо довіру, порушивши слово трьох президентів» [705:137]. На це звертають увагу дослідники «Міллер-Центру». Зокрема Е. Фортас переконаний, що Л. Джонсон продовжував війну у В'єтнамі тільки тому, що такою була позиція Д. Ейзенхауера та Дж. Кеннеді [706: 13]. Немає сумнівів у тому, що політичний спадок вплинув на його дії, однак ігнорується факт впливу стереотипів президента, який був запеклим антикомуністом. Поняття «ворога», «загроз», «демократії» та «свободи» значною мірою визначали світобачення президента, отже й політичний курс країни. До того ж, дослідники залишили поза увагою політичну риторику президента, яка розширює спектр засобів, що впливають на формування зовнішньої політики. Стереотипи у публічних виступах і діяльності президента відіграють одну з ключових ролей у цьому процесі. Вони були вагомими імперативами, що обумовили неможливість політичного відступу для адміністрації Джонсона. Під впливом укорінених політичних традицій і стереотипів Л. Джонсон не міг вивести війська і припинити війну, оскільки тим самим він заперечив би політику попередника – Дж. Кеннеді. У розумінні Джонсона поворот назад означав би не тільки кінець його адміністрації, а й спричинив би шквал критики зі звинуваченнями, що «демократи програли війну і втратили В'єтнам».

Важливим інструментом зовнішньої політики Сполучених Штатів була риторика президента, яку він ефективно використовував для формування суспільної думки і співпраці з Конгресом. Незважаючи на політичні промови, конфлікти між універсальною колективною безпекою і національними інтересами Америки так і залишилися нерозв'язаними. Колективна безпека, врешті-решт, стала односторонньою американською політикою, що замінила ключовий принцип врахування національних інтересів.

3.5. Мілітаристські мотиви в промовах Р. Ніксона - Дж. Форда

В біполярному світі протистояння США-СРСР було простіше дискутувати про ідеологічну ворожнечу в термінах добра та зла, демократії і диктатури. Одна справа була «воювати з комунізмом» допоки існував лише Радянський Союз, зовсім інша – коли з'явилися інші комуністичні країни, зокрема Китай, Північна Корея, Північний В'єтнам тощо. Антикомуністична риторика як інструмент суспільної підтримки вже давала мало дивідендів. Перед новообраним президентом Ніксоном постало питання щодо того, як дістати підтримку Конгресу і громадськості для продовження зовнішньої політики, на яку впливали політичні стереотипи на кшталт «місії Богообраного народу», «боротьби за демократію», «лідерство США у світі» тощо. Чи, може, Америці слід відмовитися від існуючих уявлень, цінностей, політики інтервенціонізму на користь ізоляціонізму? Нові обставини змусили президента Ніксона переосмислити філософію зовнішньої політики Вашингтона і розпочати новий курс, не відкидаючи існуючі традиційні підходи, а модернізуючи їх. Публічні виступи президента виявились ефективним політичним інструментом для таких починань.

Адміністрації Ніксона та Форда здійснили поворот у зовнішньополітичному курсі від стилю, що ґрунтується на національних цінностях (ідеалістів), до раціональної політики балансу сил. Такий підхід був незвичним, враховуючи той факт, що Ніксон, як сенатор і віце-президент, був запеклим антикомуністом. Після приходу Р. Ніксона в Білий дім, тема «холодної війни» перестала домінувати у політичних заявах і частіше звучали ідеї про необхідність перемовин з СРСР.

Слід зазначити, що зміна його політики була зумовлена суспільними настроями. В серпні 1969 року Р. Ніксон, відмічаючи зростаючий антивоєнний рух по всій країні, зауважив, що «…це на нього не вплине за жодних обставин». Проте дев'ятьма роками потому у своїх мемуарах він написав, що «…антивоєнний рух змусив його відмовитися від планів інтенсифікації війни.

Хоч офіційно я ігнорував зростаючий антивоєнний рух, проте я знав, що після всіх протестів суспільна думка не буде одностайно позитивною щодо ескалації війни» [707: 501]. Це було рідкісним визнанням президентом сили суспільного протесту.

Традиційно тема миру прозвучала в його інавгураційній промові в 1969 році. Він зазначив, що американці хотіли миру, але були втягнуті у війну. Проте президентська риторика була далека від реалій. Однією з перших постанов Ніксона після його приходу до влади була вказівка ЦРУ щодо відновлення таємних операцій проти кубинського уряду [708: 25]. Звісно, це сталося без відома Конгресу, відкрите протистояння з яким змінилося протистоянням розвідувальних служб.

Виклики, що постали перед Америкою, ми розглядаємо на трьох рівнях: глобальному, регіональному та локальному. З глобальної точки зору президент продовжив політику попередників, очолив боротьбу проти комунізму, проте став обережнішим у риториці. На регіональному – тривала непопулярна війна у В'єтнамі. На локальному рівні – суспільна думка була проти війни і президент змушений був з цим рахуватися. У промовах він закликав американців вести світ до висот миру задля безпеки, пообіцяв, що Америка встановить мир там, де про нього не знають, зміцнить його там, де він слабкий і він стане постійним у тих місцях, де він був тимчасовим. Аналізуючи його промови, вдалося виявити ключові поняття на позначення «небезпек у світі» для США за період з 1969 по 1974 рік (див. таблицю 25). Серед небезпек Р. Ніксон вирізняє, в першу чергу, «В'єтнам» та «війну», далі називає «загрози» з боку комуністичних країн і «ворогів» і рідко згадує про «зброю» та «Південно-Східну Азію». І хоча в нього середні показники «агресії» та «ворога», проте це зовсім не є свідченням миролюбної політики. Напрошується висновок: непопулярна війна, значні фінансові витрати, кількість загиблих і втрата іміджу на світовій арені в сукупності вплинули на риторику та політику адміністрації Ніксона.

Слід зазначити, що в його риториці виявлено найбільшу кількість згадок про «війну». Думаємо, що він мав намір продовжувати війну і здобути

перемогу в ній за будь-яку ціну, проте громадянські протести в Америці посилювались і впливали на його дії. Ми переконані, що якби не зазначені протести, Р. Ніксон продовжив би агресію у В'єтнамі. Політика інтервенціонізму обумовлювала продовження війни, суспільні настрої і антивоєнні виступи змушували президента шукати інші шляхи вирішення конфлікту. У Р. Ніксона не було чіткого плану закінчення війни, проте поставив завданням зменшити кількість американських військ у В'єтнамі. В травні 1969 року президент у зверненні до народу пообіцяв утриматися від ведення воєнних дій, однак не віддати країну комуністам. На момент його інавгурації у В'єтнамі перебувало 535 тисяч американських військових. Зважаючи на масові демонстрації протесту, він у листопаді 1969 року запропонував свій план під назвою «в'єтнамізація», який став стрижнем доповіді Конгресові з питань зовнішньої політики. Р. Ніксон говорив про «мовчазну більшість» американців, яка підтримувала його політику поступового виведення військ. Обстоюючи новий політичний курс, він попереджав проти поспішного виведення: «Необдумане виведення військ з В'єтнаму стане трагедією не лише для Південного В'єтнаму та США, а й для справи миру…Якщо ми покинемо В'єтнам зараз, то В'єтконг і Північний В'єтнам може знищити мільйони південно-в'єтнамських жителів. Нам слід сприяти довготривалому миру і стабільності у світі». На разі, враховуючи вплив політичних стереотипів (про лідерство, місію тощо), президент висловлює прагматичну думку: «Якщо ми покинемо В'єтнам, то інші народи подумають про нашу ненадійність і справа миру може постраждати. Якщо Ханой захопить Південний В'єтнам силою навіть за підтримки США, то це підсилить тих лідерів, які захищають агресію. Це принесе мир зараз, але посилить небезпеку більшої війни пізніше» [709]. Президент наголошує, що Америка змушена довести Північному В'єтнамові та всьому світові, що протистояння фінансово невигідна справа і завдасть лише збитків. У промові він повторює слова Джонсона про те, що Америка не має воєнних, політичних або територіальних претензій до В'єтнаму.

За його наказом було виведено 25 тис. американських військових у червні 1969 р. та ще 35 тис. у вересні того ж року. До лютого 1972 р. там залишалося менше 150 тисяч військових, проте бомбардування тривали. Така «суміш» риторики та агресивної політики свідчила про те, що Ніксон не був прихильником ізоляціонізму, а став ним під тиском обставин, зокрема суспільної думки та невдач у війні. В країні зростало переконання у марності війни у В'єтнамі, і президент змушений був прислухатися до думки народу. До того ж, Америка несла основний тягар витрат та людських втрат за відсутності будь-якого успіху у воєнній кампанії. Р. Ніксон не закінчував війну, він закінчував найбільш непопулярну її фазу, – участь американських військ в далекій країні.

У промовах того періоду звучало, що США не будуть обороняти вільні країни світу, оскільки народам, яким допомагають, слід відтепер на себе брати основний тягар клопотів за винятком ситуацій, коли могутні держави світу застосують ядерну зброю. Такий підхід був основою «Доктрини Ніксона», суперечливої за змістом, бо навіть близьке оточення президента побоювалось того, що союзники Америки будуть деморалізовані і це зміцнить ворогів. Передчуваючи суперечки, президент хотів довести, що зменшення участі у війні не означає відмову. Р. Ніксон бачив війну в широкому геополітичному контексті. Для США, як вважав він, було важливим дотримати слова у в'єтнамській війні: "Це було б найлегше для мене – наказати вивести війська з В'єтнаму, але якщо я зроблю це, то тоді жоден з наших союзників більше не віритиме жодному нашому слову " [710 : 290]. Риторика президента Ніксона за суттю оманлива. Коли війна стала непопулярною, то президент задля зменшення втрат перекладає тягар воєнних дій на інших учасників, зокрема південних в'єтнамців. Проте такі заходи, як «в'єтнамізація» або «іракізація» не означали, що кількість жертв зменшується. Через три роки після заяви президента Ніксона (у 1969 р.) кількість американських військ у В'єтнамі зменшилася до 69 тисяч, однак упродовж цього часу років тоннаж бомб, скинутих на територію В'єтнаму, значно зріс. Кількість бомб загалом була

більша за три роки «в'єтнамізації», ніж за п'ять років війни за каденції Джонсона [711:429]. Прикриваючись риторичними заявами, мирними за змістом, президент продовжував політику інтервенціонізму, вводячи в оману суспільство, світову спільноту та змінюючи засоби і підходи у вирішенні зовнішньополітичних проблем.

Незважаючи на заяви про мир, Р. Ніксон активно використовує ЦРУ, посилює підривні терористичні операції. Кульмінаційним моментом таємних операцій стала середина 70-х років, коли особливо почастішали напади на риболовецькі судна, посольства та кубинські закордонні представництва. Ці та наступні терористичні акції здійснювалися з території США [712:136]. Агресивну політику 1969 року президент виправдовує риторичними заявами. У вересні того ж року він виголошує промову на Генеральній Асамблеї ООН, в якій виклав своє бачення ролі Сполучених Штатів у світі і внесок Організації у справу миру, зазначивши: «із силою приходить відповідальність. Після закінчення Другої світової війни, Америка взяла на себе основну відповідальність за мир у світі. Відтепер вона буде переконувати своїх союзників брати більшу відповідальність за безпеку у світі».

Свідченням ефективності риторики став листопад 1969 року, коли Р. Ніксон виступив з аналізом ситуації у В'єтнамі, однак, окрім констатації фактів, він не запропонував конкретного плану щодо виведення військ. Після десяти місяців своєї каденції Ніксон обґрунтував свою бездіяльність загрозою для Сполучених Штатів і справи миру. У цій ситуації риторика стала ефективним інструментом впливу на суспільну думку. «Якщо ми виведемо війська, то це стане першою воєнною поразкою в історії Америки і призведе до втрати її ролі лідера. Поразка і приниження Америки у В'єтнамі підштовхне могутні держави здійснювати політику, спрямовану на захоплення світу», – заявив президент, намагаючись переконати суспільство, що його політика спрямована на досягнення миру в Південно-Східній Азії. «Я ініціював план, що покладе край цій війні і наблизить нас до тією великої мети, якій був відданий

Вудро Вільсон та кожен американський президент в історії Сполучених Штатів – меті справедливого і тривалого миру» [713].

Політичні заяви Р. Ніксона про закінчення війни у В’єтнамі посилюються в 1970 році, коли він пообіцяв, що США залишаться вірними своїм зобов’язанням, але обмежать втручання у справи інших народів. А вже в кінці квітня цього року американські збройні сили захопили Камбоджу після тривалого бомбардування, прихованого від громадськості. Через 10 днів після попереднього звернення, президент заявляє, що, зважаючи на агресивні дії з боку Камбоджі, «ми вирішили вдатися до ефективних заходів для того, щоб захистити американські підрозділи та продовжити процес в’єтнамізації». Р. Ніксон знайшов виправдання агресії, пояснюючи її як контрзаходи проти Північного В’єтнаму, який ігнорував нейтральний статус Камбоджі, створював там табори, а підрозділи В’єтконгу проходили тренування і зберігали зброю. Зрештою, Камбоджа попросили допомоги і Америка відгукнулася на це прохання. Ніксон запевнив, що відповідальність за захоплення сусідньої країни несе Південний В’єтнам, а Сполучені Штати забезпечили лише повітряну підтримку. Як заявив президент, «Це не захоплення Камбоджі. Наша мета полягає в тому, щоб відкинути ворожі сили з позицій, з яких вони могли б загрожувати американським військам» [714]. Така акція, на його переконання, була необхідною для виведення військ, що сприяло б закінченню війни і мінімізації втрат. Ніксон звинуватив Ханой в розпалюванні конфлікту і відсутності результату в перемовинах. Промову він закінчив попередженням Півночі: «Якщо Ханой продовжить ескалацію жорстокості, то Америка застосує усі необхідні заходи для того, аби захистити американські війська». Отже, інтервенціоністську політику в Південно-Східній Азії Вашингтон виправдовував риторикою про захист свободи у протистоянні з агресією.

Зволікаючи з процесом виведення військ із В’єтнаму, Р. Ніксон і його адміністрація спекулюють на політичних заявах, переконуючи суспільство у щирих намірах захистити мир. «Питання дуже просте, – зауважив президент, – яким чином нам залишити В’єтнам? Чи нам слід залишити країну так, що ми

свідомо віддамо її комуністам? Моя мета в тому, щоб надати Півдню такий шанс. Інакше переможуть комуністи». Однак риторика Ніксона, чітко сформульована і озвучена, зазнала краху після того, як у червні 1971 року газета «Нью Йорк Таймс» почала публікацію таємних документів Пентагона, які свідчили: президент і високопосадовці усвідомлювали, що перемогти у війні була неможливо, однак продовжували її вести.

У конфронтації з комунізмом зростала роль збройних сил Америки. Щоб виправдати збільшення бюджету Пентагону, необхідно було схилити на свій бік суспільну думку. У Зверненні до Конгресу Ніксон заявив, що справа миру залежить від уміння співробітничати. У зв'язку із закінченням в'єтнамської війни, Сполучені Штати мають слушну нагоду сприяти зміцненню миру, а для цього потрібна сильна національна оборона, тому витрати на неї збільшаться. Незважаючи на нові реалії, відданість Америки справі свободи залишається незмінною, а друзі і союзники повинні взяти на себе суттєву частину відповідальності за свою самооборону. Теза президента зводилася до того, що Вашингтон забезпечить ядерний захист від зовнішніх загроз як собі, так і своїм союзникам. Водночас Америка допоможе іншим народам посилювати військовий потенціал, зміцнювати збройні сили, дотримуватися договірних зобов'язань і захищати американські інтереси в будь-якій точці світу.

Намагаючись затриматися у В'єтнамі, виправдовуючи агресію перед народом і світовою спільнотою, Р. Ніксон регулярно виступає з промовами, спекулюючи на темах миру, демократії та свободи. «…Південний В'єтнам може програти, але не Сполучені Штати. Щоб не трапилось, ми маємо намір дотиснути Північний В'єтнам…Нам слід використати максимум сили…проти цієї клятої маленької країни, щоб перемогти у війні» [715: 419]. І тут президент дотримав слова. Він застосував силу після того, як перемовини між США та Північним В'єтнамом зайшли в глухий кут. Тоді було віддано наказ про бомбардування цієї країни, яке тривало 11 днів (скинуто 20 тисяч тонн бомб). Така «мирна» політика цілком відповідала духові та традиціям американських

президентів, проте докорінно відрізнялася від заяв про мир і демократію, якими спекулювали американські очільники. Ніксон не був винятком.

В промові від 20 січня 1973 року, кількома тижнями після різдвяного бомбардування, президент знову заявляє про мир. «Сьогодні я прошу, щоб ви молилися за те, щоб Бог допоміг нам прийняти правильні рішення для Америки». Виступаючи в ролі миротворця, він стверджує, що Америка миролюбна країна. «Ми можемо пишатися нашою ініціативо і наполегливістю задля миру з гідністю, оскільки нам вдалося здійснити прорив. Ми створили світ незнаний до цього. Це структура миру, який може тривати упродовж кількох наступних поколінь». Принагідно згадується відома фраза прусського генерала К. фон Клаузевіца: «Завойовник завжди бореться за мир, розуміючи це по своєму».

У січні 1973 року адміністрація Ніксона оголосила про закінчення війни, був підписаний мирний договір. Американське суспільство переконували в тому, що війна закінчилася завдяки рішенню президента укласти мир, а не тому, що Вашингтон програв війну та ще й під тиском антивоєнного руху в країні. Таємні урядові документи свідчать, що упродовж всього періоду війни адміністрація відстежувала суспільну думку як всередині країни, так і за кордоном [716: 498]. Проте це не означало, що Америка відмовилися від політики інтервенціонізму впродовж періоду розрядки.

Серед аналітиків поширена думка про те, що Р. Ніксон сприяв процесові розрядки. Ми категорично не погоджуємося з цим, оскільки значний масив інформації свідчить про протилежне. За період його каденції 2 млн. солдатів військових диктатур були озброєні на кошти США, а 79 держав отримували від них військову допомогу (див. таблицю 26). Незважаючи на розрядку, Вашингтон витрачав значні кошти на ведення війни з комунізмом іншими засобами. З-поміж інших президентів Р. Ніксон надав найбільше допомоги багатьом країнам у боротьбі проти комунізму. Це приховувалось, а офіційно формувалася думка про те, що настав період розрядки, хоча, спираючись на

доступну інформацію, ми вважаємо такий період завуальованим розпалом «холодної війни». Комунізм залишається основною загрозою для Америки.

Риторичні заяви про небезпеку комунізму доповнювала інтервенціоністська політика на регіональному рівні. Америка вела війну з комуністичною агресією в інших країнах. В 1969 році президент видав таємний наказ бомбардувати Камбоджу. В березні 1970 року, внаслідок військового перевороту в Камбоджі, вчиненого генералом Лон Нолом за підтримки Сполучених Штатів, було скинуто принца Нородома Сіанука. В лютому 1971 року розпочинається американська інтервенція в Лаос. У січні 1973 року за підтримки Америки скинуто прокомуністичного президента С. Альєнде в Чилі. Вашингтон підтримував М. Реза Пехлеві, шаха Ірану. В 1973 році американська авіація активно допомагала Ізраїлю у війні проти арабів.

Агресивна політика Ніксона відображена в риториці. Найчастіше згадується «ворог» (див. таблицю 27), який загрожує США та розпалює «війну». Таким ворогом є комунізм загалом, СРСР та «комуністичний Китай» зокрема. Комунізм асоціюється з «агресією». Порівнюючи з рештою президентів, у публічних виступах Ніксона показник «ворога» один з найнижчих, проте не варто думати, що він схильний до політики ізоляціонізму. Аналіз промов свідчить, що обережність в риториці не співвідноситься з практикою. Як і інші президенти, Ніксон дотримується стратегії інтервенціонізму. Вважаємо, що у нього просто не було вибору. Країна, яка очікувала швидких перемог у В’єтнамі, розчарувалася в обіцянках попередніх президентів. Успіхів у війні не спостерігалося, втрати зростали, тому президентові Ніксону нічого іншого не залишалося як шукати шляхи відступу у даній ситуації. Свідченням його інтервенціоністських амбіцій, відданості політичній традиції є показник зарубіжної допомоги, яку надали Сполучені Штати іншим країнам у боротьбі з комунізмом. Аналіз промов виявив, що у нього найвищий показник такої допомоги (див. таблицю 26) серед усіх президентів, риторику котрих ми розглядаємо.

Наше припущення підтверджують дані аналізу його заяв. Водночас, президент переконаний, що Америка продовжує виконувати місію світового лідера, а це можливо здійснити за наявності могутнього збройного потенціалу. У його промовах «мир» стоїть на першому місці в ієрархії зовнішньополітичних цінностей. Вважаємо, що це був вдалий риторичний прийом, спрямований на те, щоб заспокоїти радянських лідерів, оскільки, водночас з мирними деклараціями, Америка за його правління була причетна до восьми воєнних конфліктів (див. таблицю 29). Це середній показник, а не найменший, як би то мало бути за умови, що Р. Ніксон був схильний до політики ізоляціонізму, як це стверджують деякі аналітики. Відданість традиції показує, що в американських очільників боротьба за мир ґрунтується на «військовій могутності». Середнім є показник «збройних сил Сполучених Штатів», на які президент покладає надії, але які так і не виправдали їх і не змогли змінити перебіг війни у В'єтнамі. Вищий середнього у промовах Ніксона показник «мирних угод», однак надзвичайно низький показник «роззброєння». Незначну увагу приділено «союзникам» і трохи більше – «співробітництву» (див. таб. 28). Середній показник «захисту» відображає переконання американського лідера в необхідності захисту країни від комуністів. Президент майже не згадує НАТО та ООН. Вважаємо, що він не довіряв союзникам, а ООН була лише інструментом політики США. Статистика підтверджує це.

Як втілювалась політика інтервенціонізму Ніксона, свідчать такі факти. Витрати на утримання більш ніж 3-мільйонної американської армії на кінець 1970-го року становили 30 млрд. доларів, понад 1 млн. військових перебував на території інших країн, американські бази були розташовані на всіх континентах світу, військові кораблі США часто порушували кордони чужих територіальних вод. Сполучені Штати входили до складу 5 регіональних військових блоків, були учасником 42 двосторонніх оборонних пактів. Прикриваючись публічними виступами, Вашингтон здійснював агресивну зовнішню політику. Це підтверджує, зокрема, й американський історик Г.С. Коммаджер, який

заявив, що Америка була провідною імперіалістичною державою світу, провідною військовою державою, провідною інтервенціоністською державою [717: 493]. Це видно з таблиці про воєнні конфлікти (див. таблицю 29). Намагаючись показати себе миротворцем, президент використовував публічні виступи. В 1973 році, виступаючи з інавгураційною промовою, він оголосив про нову політику миру, яка приведе до більшої відповідальності США на світовій арені. Президент пообіцяв виконувати договірні зобов'язання Америки перед союзниками, підтримувати самовизначення народів світу, зменшувати напругу між суперпотугами. Незважаючи на закінчення війни в Південно-Східній Азії, він зауважив, як це не дивно, що немає підстав для скорочення витрат на оборону країни. «Якщо ми скоротимо наші витрати на оборону до того, як почнуться перемовини, то зникне будь-який стимул для інших народів скорочувати свої». Кількома роками потому, президент Рейган ґрунтуватиме своє рішення посилювати військову могутність на цьому самому принципі.

У політичних промовах Ніксона в 1974 році йдеться про внесок Америки у справу миру шляхом сприяння перемовинам на Близькому Сході. Однак за риторичними заявами приховувалася цілком прагматична мета: продавати зброю і купувати нафту, а це навряд чи сприяло справі миру, а тим більше не давало підстав говорити про миротворчу місію.

Продовжуючи політичну традицію попередників у боротьбі з комунізмом, Р. Ніксон дотримувався думки, що тільки політика з позиції сили була адекватна радянській загрозі. «Нам слід провадити практичну політику, яка переконає кремлівських лідерів у тому, що вони втратять набагато більше, ніж здобудуть, погрожуючи нашим інтересам» [718: 17]. Мир, на його переконання, ніколи не міг ґрунтуватися на взаємній дружбі, а фундаментом таких відносин могла бути тільки взаємоповага до сили обох сторін. Його публічні виступи, як і його політика, відображають суттєвий вплив таких усталених понять, як «комуністична агресія», «війна», «збройні сили», «демократія» не тільки на спосіб мислення, а й на зовнішньополітичну діяльність.

У політиці Р. Ніксон поєднував витримку із засобами залякування. «Такий підхід дає можливості для мирного врегулювання всіх непорозумінь, що можна вирішити, і жити з тими, які не можна вирішити на даний час». З 1969 по 1974 роки така тактика дійсно себе виправдовувала. Жодної країни не було віддано радянському блокові на протязі цього історичного проміжку. СРСР відмовився від ідеї побудувати базу підводних човнів на Кубі, скинути короля Йорданії Хусейна, підтримати спроби Індії захопити Західний Пакистан і послати війська на Близький Схід під час арабо-ізраїльської війни.

Аналізуючи зовнішній курс президента Ніксона, ми можемо з певністю сказати, що політика антикомунізму супроводжувалась посиленою політичною риторикою. У міжнародних відносинах він діяв у термінах антиномій: конфлікт і співпраця, політичні тертя і мир, мирна риторика та накопичення зброї. Риторика виправдовувала агресію у В'єтнамі та втручання у внутрішні справи інших країн, відповідно впливала на формування суспільної думки в країні та за рубежем. Політику Ніксона продовжив президент Форд.

Період з 1973 по 1977 рік був нестабільним для міжнародних відносин, оскільки у Західній Європі традиційні союзники США зблизилися з контрольованим СРСР Сходом. Стояло питання про те, чи вони відійдуть від Америки, чи буде знайдено шлях для того, аби втримати їх в об'єднаній Європі. Ми вважаємо, що період «розрядки», як його традиційно називають аналітики, аж ніяк не був періодом послаблення конфронтації в зовнішній політиці. Президент Форд, дотримуючись політичних традицій, намагався продовжити політику інтервенціонізму. Упродовж його каденції Америка була причетна до шести воєнних конфліктів (див. таблицю 29). Він мислить тими ж категоріями, що й попередники. Одним із стереотипів є «свобода», проте він найнижчий у риториці Форда, який так само, як і його попередники, наголошує на таких елементах свободи, як «дотримання громадянських прав», «демократія», «свобода» та «справедливість» (див. таблицю 30). Проте показники згаданих стійких уявлень є найнижчими серед усіх президентів, риторику яких ми розглядаємо. Слід зауважити, що низькі показники демократичних свобод

свідчать про нечітку позицію президента у питаннях зовнішньої політики. Варто зважити, що Форд став президентом випадково: він не був обраний президентом або віце-президентом. У жовтні 1973 року, виконуючи обов'язки лідера меншості, він був призначений президентом Ніксоном на вакантну посаду після відставки віце-президента Спіро Егню. Цим, перш за все, зумовлена його непевність у визначенні зовнішньополітичного курсу, що наклало відбиток на всю каденцію. Незважаючи на це, Форд намагався продовжити політичну традицію попередників.

На відміну від традиційної риторики, у практичній політиці Форд досить гнучкий. Це виявилось на глобальному рівні, коли було здійснено низку заходів для поліпшення відносин із Радянським Союзом. Він бере участь у перемовинах у Женеві, де проходила конференція з питань безпеки та співробітництва в Європі. Гельсінський акт 1975 року, підписаний США, СРСР і країнами Європи, викликав в Америці агресивну реакцію, оскільки Р. Рейган, прихильник політики інтервенціонізму, переконував Конгрес виступити проти угоди. Демократичний «яструб» Г. Джексон звинуватив Дж. Форда у відступі від історичної місії США – забезпечувати народам право на самовизначення, особливо коли йшлося про ситуацію у Східній Європі та Балтії [719: 52].

Поступливий у глобальній політиці, президент діяв агресивно на регіональному рівні. За його наказом було здійснено агресію проти Камбоджі. Для нього болючим питанням був В'єтнам, оскільки факт поразки не узгоджувався з існуючими стереотипами «Богообраності», «місії», «поширення демократії» та «свободи». Він продовжував політику Ніксона, надаючи допомогу Сайгону, оскільки до останнього вірив у перемогу Півдня. За два тижні до закінчення війни заявив: «…я повністю переконаний, що Південний В'єтнам стабілізує ситуацію сьогодні, якщо Конгрес погодиться виділити 722 млн. доларів допомоги».

У своїх промовах Дж. Форд частіше згадує В'єтнам (див. таблицю 31). «Ворогом» демократії залишається комунізм. В полі зору президента перебуває Камбоджа, що зазнала «агресії» комуністів. Часто згадується «війна». У нього

один з найвищих показників цього стереотипу серед очільників пори біполярності. Відданий традиції агресивної зовнішньої політики, президент в січні 1975 року попросив у Конгресу допомоги для Південного В'єтнаму в розмірі 300 млн. доларів, проте отримав відмову. Аналіз промов свідчить про стереотип «ворога» у свідомості американського лідера, що суттєво впливав на його зовнішню політику, зокрема, в Південно-Східній Азії. Зазначене стале уявлення переплітається з небезпеками, які загрожують США. Вони асоціюються з В'єтнамом, Камбоджею, Анголою та Берліном, до яких Форд ще повернеться згодом. Показник «агресії» – один з найвищих у промовах президента і це не випадково: переконаність у вищості американців, їхній місії та правах на вирішення долі інших народів приведуть його до інтервенції в Камбоджі, втручання у внутрішні справи Чилі, Анголи, Індонезії тощо.

І хоч виступи президента начебто мирні, проте він користався будь-якою нагодою застосувати силу. Спочатку це трапилося для евакуації американців з Південного В'єтнаму, а потім двічі в Камбоджі, оскільки країни впали під комуністичним натиском. Адміністрація відчувала, що Вашингтон втрачає лідерські позиції у світі. У квітні 1975 року Державний секретар США Г. Кіссінджер заявив: «…Сполученим Штатам необхідно здійснити якусь дію, яка підтвердить їхнє стремління бути лідером світу». І така нагода незабаром трапилась.

Інтервенціоністська політика Вашингтона проявилася під час операції, пов'язаної із захопленням камбоджійськими військовими американського корабля «СС-Маягвез» у травні 1975 року. США не мали дипломатичних відносин з комуністичним урядом «червоних кхмерів», тому вважали, що наміри Камбоджі були ворожі. Президент Форд надіслав камбоджійському урядові вимогу звільнити корабель і команду, однак після 36 годин, не отримавши відповіді та не узгоджуючи питання з ООН, наказав розпочати воєнні дії після засідання РНБ, на якому було прийняте рішення про напад [720: 350]. Дж. Форд віддав наказ бомбардувати наземні цілі Камбоджі та поспішно оголосив пресі про перемогу, зазначивши, що американські війська вступили в бій і звільнили

команду захопленого судна. Суспільство і Конгрес висловили свою підтримку президентові, який заявив, що операція визволення «Маягвеза» підтвердила лідерські спроможності Америки та її готовність гідно відповідати на виклики. Президент також наголосив на тому, що жорстка реакція на події свідчить про силу Америки [721]. Його підтримав Г. Кіссінджер: «…нас змусили це зробити». Як виявилося пізніше, вимогу президента передали не камбоджійським дипломатам, а китайській місії у Вашингтоні, однак вона повернулася наступного дня (очевидно невідправленою), тому цілком ймовірно, що Америка розпочала воєнні дії проти Камбоджі за відсутності дипломатичних перемовин, які зазвичай передують таким діям. Після звільнення команди захопленого корабля, Дж. Форд віддав наказ бомбардувати Камбоджу і здійснити висадку морських піхотинців на острів Танг. Внаслідок опору з боку камбоджійців загинув 41 американський військовий. В газеті New York Times трохи згодом зазначалося: «…представники адміністрації на чолі з державним секретарем Г. Кіссінджером і міністром оборони Дж. Шлезінгером заявили, що вони шукали слушну нагоду для підсилення намірів президента продовжувати місію лідерства Сполучених Штатів у світі. І така нагода трапилася після захоплення судна…Посадовці підтвердили, що вони раді такій можливості» [722:552]. Інше прес-повідомлення надійшло з Вашингтона в розпал подій, пов’язаних із захопленням команди: «…Високопосадовці, знайомі зі стратегією та плануванням, повідомили у приватній бесіді, що захоплення судна стало випробуванням місії Америки в Південно-Східній Азії, яку вона хотіла відновити після поразки у В’єтнамі та Камбоджі». Представники адміністрації висловили думку президента, яку вони поділяли, а їхні заяви підтвердили намагання очільника продовжувати політику інтервенціонізму. Камбоджа була не єдиною країною, куди Сполучені Штати здійснили інтервенцію.

Слід зазначити, що усталений погляд на політику Дж. Форда як період «розрядки» є хибним, оскільки кількість конфліктів, до яких був причетний президент суперечить переконанню про мирний поступ. Заявляючи про захист свободи і демократії у світі, він санкціонував підривні операції в Чилі з метою

скинути С. Альєнде, про що стало відомо газеті «Нью Йорк Таймс». Коли у вересні 1974 року на прес-конференції президента запитали, «…чи це політика адміністрації намагатися дестабілізувати уряди інших демократичних країн?», він відповів, що інтерес Америки полягав у тому, щоб допомогти опозиційним газетам і партіям як компонентам будь-якої демократії і додав, що «…немає сумнівів у тім, що американський уряд не причетний до перевороту в Чилі» [723].

Вже традиційно антикомуністична риторика виправдовує зовнішню політику президента. В 1975-1976 роках Білий дім надавав допомогу ангольським повстанцям та урядові Індонезії. Незважаючи на витрати ЦРУ, зростав вплив Народного руху за звільнення Анголи. В грудні 1975 року Сеймур Херш опублікував звіт про операції в Анголі. Сенат, дізнавшись про таємні операції, у співвідношенні 55 проти 22, проголосував про закриття фондів для таких операцій в Анголі. Вперше за всю історію існування Управління Конгрес припинив таємну операцію. Президента роздратувало таке втручання в «його зовнішню політику». У Звернені до Конгресу в січні 1976 року він різко звинуватив конгресменів у розкритті «таємниць національної безпеки». Упродовж 1975-1979 років уряд Індонезії, користуючись підтримкою США, здійснював репресії на території Східного Тимору, який належав Індонезії. Таємні операції та підтримка режимів, які боролися з комунізмом, здійснювалися за згодою президента.

Дж. Форд як представник американського політикуму поділяв погляди щодо гегемоністських амбіцій своїх попередників. Часто у виступах згадує про «відповідальність США» перед світом, що не заважає йому продовжувати політику інтервенціонізму в Південно-Східній Азії. Такий курс відповідав переконанню в тому, що Америка є обраною Богом країною. «Мир» і В’єтнам згадуються порівну і це підтверджує віру президента в те, що заради миру слід воювати у В’єтнамі та Камбоджі, звільняючи народи цих країн від комуністичної ідеології (див. таблицю 32).

Форд так само вважав, що Америка покликана підтримувати світовий лад і бути світовим лідером. Незважаючи на стриманішу, у порівнянні з іншими лідерами, риторику, він покладається на «збройні сили США», показник яких у його промовах один з найвищих. Він намагався продовжувати війну в Південно-Східній Азії. Коли не вдалося це зробити у В'єтнамі, переніс воєнні дії в Камбоджу. Президент не раз зазначає НАТО як воєнний блок, що підтримує Америку в її політиці протистояння комунізмові, проте низько оцінює геополітичну роль ООН. І це підтверджується його агресивним зовнішньополітичним курсом, який здійснювався без санкцій ООН. У його публічних виступах досить високий показник «безпеки», якою він прикривається, виправдовуючи втручання у внутрішні справи інших країн. Риторика знову стає в нагоді американському очільникові у боротьбі за лідерство, особливо після провалу у В'єтнамі.

Дотримуючись традиції активного використання політичної риторики як інструменту впливу, президент Форд продовжував інтервенціоністську політику Вашингтона і доклав зусиль у боротьбі з комунізмом, вважаючи, що він боровся зі злом. Незважаючи на антикомуністичну позицію президента, проти нього виступила своя ж республіканська партія. Більше того, представникам правого крила партії здавалося, що Форд втратив В'єтнам, здав Східну Європу в Гельсінкі, не зумів гідно відповісти СРСР в гонці озброєнь і спричинив ослаблення західного впливу в Африці. Попри критику, Дж. Форд був гідним наступником агресивної політики США, в риториці якого спостерігаються традиційні стереотипи американського політикуму. Він активно використовував публічні виступи, здійснюючи агресивну зовнішню політику, виправдовував її боротьбою за мир і демократію, як і багато хто з його попередників, тобто не відступав від традиціоналістських імперативів.

3.6. Традиційність публічних виступів Дж. Картера

Зовнішня політика адміністрації Картера була спрямована на облаштування світового порядку за американським сценарієм. Домінуючими засобами у досягненні цієї мети було співробітництво з іншими країнами, особливо західноєвропейськими. Головними пріоритетами були права людини та стримування гонки озброєнь. Спочатку його увага була спрямована на СРСР, завдяки чому вдалося здобути підтримку лібералів, чиїми пріоритетами якраз і була сфера прав людини, і консерваторів «холодної війни», які вбачали в його порядку денному продовження «старої війни».

Як і попередники, Картер розпочав каденцію політичними заявами. В інавгураційній промові 1977 року зазначалося, що Сполучені Штати сильні, однак вони можуть демонструвати військову могутність задля благородності намірів. Він наголосив на надійних моральних орієнтирах зовнішньої політики, громадянських правах і свободах. «У світі домінує новий дух. Політично зрілі народи вимагають свого місця під сонцем не заради поліпшення матеріального становища, а задля дотримання громадянських прав». Згадується свобода як традиційний стереотип. Активне використання риторики створювало підґрунтя для відповідних політичних дій. Президентська риторика та новий акцент на питанні громадянських прав сприяли заспокоєнню суспільства, а його політика начебто підтверджувала декларовані обіцянки, оскільки адміністрація дійсно тиснула на деякі режими з метою звільнення політичних в’язнів і припинення переслідувань. Тим часом заяви загалом суперечили реальній політиці.

У виступі на засіданні ООН в березні 1977 р. Дж. Картер підкреслив, що дотримання громадянських прав є потужною силою у світі. Повторюючи перший з чотирнадцяти пунктів Вільсона, президент пообіцяв здійснювати більш відкриту зовнішню політику, закінчити гонку озброєнь, сприяти мирному переговорному процесові на Близькому сході, розвиткові конструктивних відносин між США і Латинською Америкою (щодо Панамського каналу), поліпшити відносини з Китаєм і В’єтнамом. Хоч він і висловив сподівання на продовження перемовин щодо обмеження стратегічної ядерної зброї, однак питання прав людини стало одним із ключових пунктів його зовнішньої

політики. Президент заявив про готовність розвивати відносини з усіма країнами світу задля прогресу та миру. Як підкреслює американський історик С. Граубард, Дж. Картер на підтвердження своїх слів наказав вивезти американську ядерну зброю з Кореї, відтермінувати плани створення нового бомбардувальника Б-1 і призупинити створення нейтронної бомби [724:437]. Ці заходи, спрямовані на те, щоб переконати Москву у правдивості заяв, залишились безрезультатними. Ми категорично не погоджуємось з думкою американського дослідника, оскільки заходи, здійснені Картером, були тимчасовими, а його подальші дії переконують у намаганні скористатися ситуаціями з максимальною вигодою для Америки, використовуючи для цього риторику.

У глобальному масштабі він продовжує конфронтацію з СРСР, на разі акцентуючи увагу на інших аспектах зовнішньої політики. Відповідаючи на лист дисидента А. Сахарова, президент виступив на захист прав людини у СРСР в лютому 1977 року, що спричинило посилення протистояння. На нові виклики Дж. Картер пообіцяв американцям зовнішню політику, що буде базуватися на неухильному обстоюванні цінностей демократії та дотриманні громадянських прав. «Стосунки слід розвивати так, щоб СРСР і США могли об’єднати зусилля для спільного вирішення проблем світу», – зазначив президент [725]. Він повторив свою обіцянку здійснювати демократичну зовнішню політику, оскільки за останні роки група політиків відкинула традиційні американські принципи і прийняла помилковий підхід ворогів Америки. В’єтнам був прикладом «інтелектуальної і моральної бідності» такого хибного підходу. Слід зазначити, що президент, виступаючи за продовження війни до переможного кінця, офіційно виявляв гнучкість, підтримуючи в риториці тих, хто виступав проти її продовження. Реагуючи на антивоєнні виступи, він обіцяв скоротити воєнні витрати бюджету.

На думку Дж. Картера, два принципи були базовими у зовнішній політиці Америки після закінчення Другої світової війни: стримування радянської експансії і союзи з некомуністичними народами по обидва боки Атлантики. У

політичних промовах президент наголошує, що світ сповнений небезпек, ідеологічних суперечностей та регіональних конфліктів. Розглядаючи кризові ситуації, до яких були причетні США, ми здійснили аналіз публічних виступів Дж. Картера і виявили його визначення низки небезпек, які загрожували США (див. таблицю 33). Ключовими є «ядерна зброя», «війни», «небезпеки», «гонка озброєнь» і «радянські ракети». У політичних промовах він засуджує війну, показник якої посередній, однак набагато нижчий, ніж у попередників. Зниження риторичної агресії зовсім не означає зміни традиційного зовнішнього курсу. Високим є показник «ворога», з яким Америка продовжувала вести війни на периферії, зокрема в Анголі та на Кубі, уникаючи прямого зіткнення з Радянським Союзом. Стереотип «ворога» характерний для його риторики, проте імперативи «холодної війни» послаблені. Поняття «ворога» та «радянської загрози» поступилися місцем «небезпеці ядерної зброї». Варто зауважити, що в промовах Дж. Картера найвищий показник «загроз», особливо «комуністичної загрози». Незважаючи на вірність традиціям політичної риторики, президент здійснював ліберальну політику, спрямовану на поліпшення відносин з Радянським Союзом.

Традиційно, що публічні виступи Картера значно відрізняються від його політики. Незважаючи на подібність до її бачення Г. Труменом і Д. Ейзенхауером, Дж. Картер зазначав, що його підхід до зовнішньої політики буде більш глобальним і менш обмеженим інтересами розвинутих промислових країн. Його бачення політики базувалося на п’яти принципах: 1) президент сприятиме дотриманню прав людини у світі, однак не «дотримуватиметься обов’язково незмінних моральних принципів»; 2) посилить альянси з демократичними країнами, розвиваючи торгове, економічне та військове співробітництво; 3) добиватиметься угоди з СРСР щодо припинення гонки озброєнь; 4) докладатиме зусиль для дотримання миру на Близькому Сході; 5) здійснюватиме політику обмеження поширення ядерної та традиційної зброї.

Однак його заяви щодо дотримання прав людини видаються популізмом, оскільки політика подвійних стандартів передбачала вибіркове накладання

санкцій. Американський очільник сповідував політику подвійних стандартів. Так, ведучи перемовини з СРСР щодо обмеження стратегічної ядерної зброї, Картер уникав питання порушення прав людини в Радянському Союзі. Порушення шахом громадянських прав в Ірані, який виконував роль поліцейського в регіоні, якщо й викликало невдоволення Державного департаменту, проте не призвело до санкцій з боку США, які все-таки надавали йому часткову допомогу. Америка залежала від шаха, який допомагав Вашингтонові підтримувати стабільну ситуацію в країнах Перської затоки. Реальний стан справ і вибіркові заяви свідчили про пріоритети Америки, а в тих ситуаціях, де питання безпеки і економічних інтересів домінували над питаннями громадянських свобод, Вашингтон мовчав і удавав, що все гаразд.

Риторика президента Картера відображає його бачення зовнішньої політики. Аналіз промов за період його каденції свідчить, що стереотип «лідерства» слабше виражено, ніж у президентів Форда, Ніксона, Джонсона, які більше згадують Бога та відповідальність США перед світом (див. таблицю 34). «Лідерство», на думку Картера, було пов’язане із захистом громадянських прав у світі. Права людини стали для нього політичним питанням ще в кінці 1976 року, під час президентської кампанії. На початку своєї кар’єри президента це питання знову постало на порядку денному, але, як і під час кампанії, воно не вийшло за межі заяв, не стало ні програмою, ні політикою. Не підтвердженими залишаються заяви президента про «відповідальність Америки». У зовнішній політиці Картер дотримувався поглядів В. Вільсона, роблячи акцент на деклараціях.

На думку президента, «лідерство» Сполучених Штатів переплітається з поняттям «відповідальності», показник якої нижчий, ніж в решти попередників. Картер продовжує традицію активної риторики, заявляючи про «американську місію» вести народи світу (див. таблицю 34). Його декларації оманливі, оскільки не узгоджуються з політичною практикою. Порівняймо: в 1977 році у Відні було розпочато радянсько-американські перемовини про взаємне скорочення збройних сил в Центральній Європі і водночас Дж. Картер приймає

рішення про збільшення кількості американських військ в Європі на 40-50 тисяч [726: 516]. Такі дії не відповідають його політичним деклараціям, проте відповідають традиціям інтервенціоністської політики Америки. Спроби президента змусити радянське керівництво поважати права людини ускладнили завдання досягти контролю за озброєнням. Радянський Союз сприймав кампанію на підтримку прав людини як змову, організовану ЦРУ.

У Зверненні до Конгресу в 1978 році Дж. Картер підтвердив вільсонівський перший принцип дипломатії, переконуючи, що відкритість є однією з підвалин демократії. Президент також зосередив свою увагу на дискусійному питанні передачі Панамського каналу, зазначивши, що, згідно з новим договором, канал буде нейтральним і відкритим для американських кораблів. Він запевнив, що новий Договір сприятиме національній безпеці, економічному добробуту та перешкоджатиме поширенню ворожої ідеології в цій півкулі [727].

Президент торкнувся також питання підписання мирного Договору між Єгиптом та Ізраїлем, зауваживши, що хоч ні Ізраїль, ні Єгипет на мають запасів нафти, жоден регіон світу не має більше покладів природних ресурсів, ніж Близький Схід. «Стратегічне розташування цих країн і ресурсів, якими вони володіють, означає, що події на Близькому Сході безпосередньо впливають на політичну ситуацію у світі». Йому вдалося посприяти підписанню мирних угод між Ізраїлем і Єгиптом (через Кемп-Девідські угоди), завдяки чому зміцнилися позиції США на Близькому Сході. Політичні заяви відображають прагматичний інтерес до економічних питань, вигідних для Америки.

Наприкінці 1978 року публічні виступи президента кардинально змінюються: стають відверто агресивними. Ігноруючи свої попередні заяви, він порушує питання про військову потугу США, яку слід посилювати, відкидає попередні плани скорочення військового бюджету, пропонує збільшити витрати Пентагона, зміцнити НАТО, встановити крилаті ракети середнього радіусу дії та крилаті ракети «Першинг» в Європі, створити нову ракету «МХ». Навіть створення нейтронної бомби вважає на часі [728: 437].

Агресивна риторика продовжується і в 1979 році, коли він наголосив, що метою його каденції є мирна політика на засадах «старих американських ідеалів», невіддільна від воєнної сили, друзів і союзників. Президент вихваляв збройні сили і переконував Конгрес збільшити витрати на оборону країни. Такий підхід мав суспільну підтримку, оскільки серед американців була поширена думка про зовнішню політику США, ґрунтовану на силі. У виступі Дж. Картер підкреслив, що Сполучені Штати сприятимуть зміцненню миру конструктивним шляхом: «Ми не хочемо бути світовим поліцейським, однак ми хочемо бути миротворцем світу». Президент зазначив, що Вашингтон докладає зусиль до того, аби знайти мирне вирішення небезпечних конфліктів у Нікарагуа, Намібії, Родезії, на Кіпрі та в Ірані [729]. Ініціативу щодо збільшення витрат на обороноздатність підтримав Конгрес.

Незважаючи на начебто мирну риторику, Картер вороже ставився до комунізму. Інакше й не могло бути, адже президент виражав домінуючу точку зору американського суспільства. Аналіз промов виявляє його непримиренне ставлення до комуністичних країн і комунізму загалом. Він визнає комунізм «ворогом» США. «Світ тиранії» (СРСР) асоціюється з «ворогом», «тоталітарною державою» та «загрозою світові». Злом і небезпекою для США є «радянська агресія», яку підсилюють «радянські війська» та «кубинський режим» (див. таблицю 35). Виявлено, що в нього один з найвищих показників «ворога» серед очільників пори біполярності. Гнучкість риторики не стала перепоною у відносинах з СРСР.

Заяви президента Картера про «співробітництво» та «мирні угоди» США, показники яких одні з найвищих, певною мірою втілені в підписаному Договорі ОСО-2 у Відні в червні 1979 року. Вороже налаштовані проти Радянського Союзу сенатори виступили проти ратифікації Договору і провалили голосування. Їм здавалося, що президент здає позиції Америки, йде на поступки комуністам. Лише в листопаді того ж року комітет рекомендував затвердити Договір усім Сенатом. На нашу думку, Договір ОСО-2 був підписаний для того, щоб встановити лише певні правила гри, реально Америка не була зацікавлена

у припиненні гонки озброєнь. Подальші кроки президента були спрямовані на неухильне нарощування озброєнь. Незважаючи на Договір, Дж. Картер планував зміцнити Північно-Атлантичний альянс, тому намагався поступово посилити його оборонну міць, застосувавши з цієї метою дворівневий підхід, за яким США могли б розмістити в Європі крилаті ракети і балістичні ракети середнього радіусу дії «Першинг-2». Водночас це сприяло б обмеженню кількості радянських ядерних ракет, спрямованих проти Європи. В грудні 1979 р. спільне засідання НАТО затвердило план Картера, а у вересні він дав згоду на виробництво нових міжконтинентальних ракет шахтного базування МХ «Миротворець» [730: 311].

Після двох років президентства, Картера почали критикувати і хоч громадськість погоджувалася з його курсом зовнішньої політики, проте способи її ведення зумовили переконання американців у тому, що країна стала слабшою у світі за час його правління (62% вірило в це до літа 1979 р.) [731:151]. В умовах підвищеної тривожності суспільної думки деякі з ранніх рішень президента обернулися проти нього. Так, під час виборчої кампанії він обіцяв повернути Панамський канал Панамі. Хоч Сенат й ратифікував договір про Панамський канал у квітні 1978 року, боротьба за виведення американських військ із зони каналу, активізована значною мірою пресою, сприяла формуванню негативного образу Картера як наївного керівника. Хоч еліта й підтримувала Договір, тим часом існувала думка пересічних американців, скептично налаштованих щодо того, чи слід віддавати те, що попередні покоління американців заслужено здобули [732: 381]. Це свідчить про вплив суспільної думки на американських президентів, а сам факт існування такої думки підтверджує силу стереотипу гегемоністських амбіцій США, який був укорінений не тільки у свідомості політиків, а й пересічних громадян.

Риторика Картера в 1980 році щодо політики невтручання в справи інших країн багатообіцяюча. У Зверненні до Конгресу в тому ж році президент заявив, що найкраща політика – це політика невтручання: «Я впевнений, що США

залишаються найсильнішою нацією світу, однак наша сила не буде використана для загрози безпеці жодного народу. Ми залишатимемось і надалі безпечним народом, який буде дотримуватися миру у стабільному світі» [733]. Проте американський народ очікував від президента рішучих дій, а не констатації фактів. Серед політичної еліти і конгресменів зріло невдоволення пасивністю президента, який заявив про радянське захоплення Афганістану як загрозу миру.

Афганістан став каталізатором не тільки публічних виступів, а й політики президента. У промові в січні 1980 р. Дж. Картер зазначив, що має намір відповісти на такі дії СРСР: оголосить бойкот майбутнім Олімпійським іграм у Москві. Більше того, він наклав ембарго на поставки зерна до СРСР, зазначив потребу можливого відновлення вибіркової служби, збільшення витрат на воєнні цілі, суттєву військову та економічну допомогу Пакистанові. Акцентуючи увагу на Афганістані, наголосив, що справжньою метою Москви була спроба зміцнити стратегічну позицію в регіоні, який має найбільші запаси нафти у світі. Радянські збройні сили знаходяться лише за сотню миль від протоки Хормуз, через яку відбувається найбільше транспортування нафти у світі. Наприкінці виступу президент озвучив низку постулатів, відому як «Доктрина Картера», в якій зазначалося, що спроба будь-якої зовнішньої сили здобути контроль над регіоном Перської Затоки буде вважатися загрозою життєвим інтересам Америки і така загроза буде знешкоджена усіма можливими засобами, включно з воєнною силою [733]. Сполучені Штати, після оголошення Доктрини Картера, взяли на себе зобов’язання захищати країни Перської затоки. Заява президента свідчить про використання політики як інструменту захисту економічних інтересів США і президентська риторика була ефективним компонентом у цьому процесі.

Проте агресія, прихована заявами про мир і роззброєння, виявляла себе й, до то ж, в найбільш неочікувані моменти. Коли президентська директива 59, яка стосувалася цілей в СРСР на випадок ядерної війни, просочилася у пресу в серпні 1980 року, Москва заявила, що це свідчення очевидного бажання США

відмовитися від політики розвитку відносин і спроб втілити нову агресивну доктрину – переможної ядерної війни. Ця доктрина була дійсно спробою відходу від існуючої – взаємного знищення, але вона було розроблена, в основному, З. Бжезінським і секретарем оборони Г. Брауном у відповідь на консенсус між військовими стратегами і спостерігачами за Кремлем, які дійшли згоди, що СРСР вийшов за межі доктрини і має військову потугу для обмеженої ядерної війни. Нова директива свідчить про те, що публічні виступи президента слугували інструментом маніпуляції суспільною думкою США та світової спільноти.

Нестабільна ситуація у світі сприяла не тільки агресивній риториці президента, а й не менш агресивній зовнішній політиці, хоч і не завжди очевидній. У 1980 році Ірак, використовуючи складну ситуацію в Ірані, вирішив повернути собі спірні території, й у вересні розпочав воєнні дії на іранській території. Початок війни став поштовхом до перегляду геополітичних інтересів суперпотуг, позиція яких виявилася суперечливою, оскільки вони розглядали війну крізь призму глобального протистояння «Схід-Захід» і забезпечення своїх інтересів у регіоні. США та СРСР оголосили про свій нейтралітет, проте внаслідок перемог іранської армії Сполучені Штати переглянули свою позицію і схилилися до підтримки інтересів Іраку. Між країнами відновилися дипломатичні відносини, Вашингтон надавав пільгові кредити Іракові, скасував ембарго на торгівлю. Водночас США таємно постачали зброю Іранові. Розбіжність риторики щодо нейтралітету і політики підтримки то однієї, то іншої держави свідчить про прагматичний інтерес Америки до послаблення обох країн з метою зміцнення власних позицій на Близькому Сході. Стереотип «ворога» спонукав до активніших дій, тому вибірковою підтримкою Америка намагалася витіснити Радянський Союз з даного регіону і посилити свій вплив на країни, багаті на нафту. Така політика узгоджувалась з намірами Дж. Картера здобути контроль над регіоном Перської затоки. Він не вважав за потрібне інформувати Конгрес про таємне фінансування Ірану.

Політика президента Картера була спрямована на посилення гегемонії США, які намагалися контролювати світ і це підтверджують поняття, виявлені в промовах президента за період з 1977 по 1981 рік (див. таблицю 36). Домінантним поняттям, пов'язаним з безпекою, є «мир», який, втім, базується на «військовій могутності США», спрямованій на «захист демократії». Порівнюючи з іншими очільниками періоду «холодної війни», нам вдалося виявити, що в промовах Картера трапляється найбільше згадок про «безпеку», на стан якої впливають «збройні сили», ООН та НАТО. У промовах «збройним силам» відведена ключова роль, а за кількістю згадок про них президент Картер займає одне з перших місць. Високі показники «військової могутності» Сполучених Штатів. Поряд з цим, виявлено значну кількість згадок про «мир». Цей показник займає друге місце. Однак заяви американського лідера про мир та безпеку звелися до питання дотримання прав людини. Високий показник на позначення ООН, часто згадується НАТО, однак це не відобразилось на практичній політиці: не можемо назвати жодної ситуації, яка привела б до плідного співробітництва Сполучених Штатів з Альянсом. Припускаємо, що згадки про НАТО були спрямовані на те, щоб заспокоїти союзників і переконати їх у вірності Америки союзницьким зобов'язанням. З іншого боку, заяви про Альянс були попередженням противникам про те, що США не одні у протистоянні з ворогом.

Привертає увагу той факт, що аналіз промов вказує на важливу роль ООН в зовнішній політиці американського президента, хоч в реальному житті все було навпаки. США здійснювали агресивний курс щодо латиноамериканських країн, ЦРУ проводило таємні операції, а уряд надавав фінансову допомогу режимам багатьох з цих країн. Про такі дії ніхто ООН до відома не ставив і санкції не отримував. А в деяких випадках навіть Конгрес не був поінформований про дії адміністрації. Таку політику подвійних стандартів президент і адміністрація прикривали риторикою про мир і безпеку. В 1979-1980 роках Вашингтон надавав допомогу Афганістанові та Пакистанові у війні з Радянським Союзом. У промовах Картер рідко згадує про «ядерну зброю» та «ОСО-2». Слід визнати,

що його гегемоністські амбіції виражені слабше у порівнянні з попередниками, проте зовнішня політика не така вже й мирна, як здається на перший погляд. США, на початку війни активно допомагали афганським бойовикам, виділяючи значні кошти для боротьби з радянськими військами. У цьому Конгрес підтримував президента.

Мирні заяви президента не відповідають його політиці на регіональному рівні, переконливо демонструючи інтервенціоністські амбіції Сполучених Штатів. Це ще раз підтверджує маніпулятивність риторичних заяв Картера для досягнення політичних цілей. Заявляючи про безпеку у світі, Америка посилює свій вплив в Азії та Африці. Так, у 1979 році було підписано акт про встановлення відносин США з Тайванем. На разі зберігалися відносини з Пекіном. Вашингтон поставляв Тайваню значну кількість оборонної зброї для захисту від посягань з боку КНР. Така політика відповідала прагматичним інтересам Америки, яка була зацікавлені мати важелі впливу на Китай.

Щодо Африки, то Картер пропонував надати військову допомогу Родезії, проте Конгрес відхилив цю пропозицію. Президент санкціонував таємні операції, спрямовані на підтримку ворогуючих угруповань з метою обмеження впливу Радянського Союзу на розвиток подій в Анголі. Проте Сенат, зрештою, відмовив президентові у фінансуванні таких операцій, остерігаючись повторення В’єтнаму [734:214]. Втілюючи принципи Доктрини Монро, США здійснюють вибіркову допомогу латиноамериканським країнам, скоротивши воєнну та фінансову підтримку диктатурам в Чилі та Аргентині. Поширення комуністичного впливу в Африці та Латинській Америці тривожило президента.

Дотримуючись традиції інтервенціонізму, офіційний Вашингтон оголосив про перегляд політики щодо латиноамериканських держав. У квітневій промові 1977 року президент Картер заявив про підвищену увагу США до кожної латиноамериканської країни, про ширший та гнучкіший підхід його адміністрації до південних сусідів, про необхідність вести боротьбу з порушеннями свободи людини. «Низка країн з порушенням громадянських

прав є тими країнами, в яких ми маємо важливі національні та зовнішньополітичні інтереси» [735:572]. Проте риторичні гасла про «новий підхід» до Латинської Америки суперечать практичним діям. Розгорнута адміністрацією Картера в Латинській Америці кампанія на захист прав людини мала популістський характер. В Нікарагуа, всупереч риториці, Картер підтримував диктатора А. Сомосу майже до кінця його правління. Кровопролиття в Гватемалі теж не обійшлося без участі розвідувальних служб США. Незважаючи на заяви про права людини і демократію в регіоні, президент санкціонував військову допомогу урядові Гватемали, а Пентагон розвивав зв'язки з військовими Гватемали в той час як ті переслідували та вбивали політичних дисидентів. Адміністрація Картера була причетна до подій в Сальвадорі, хоч в публічних виступах президент захищає права народів Латинської Америки. Весною 1980 року він звернувся з проханням до Конгресу виділити 5,7 млн. доларів кредиту для хунти в Сальвадорі. Упродовж 1980-х років президент, а за ним віддані американські ЗМІ, регулярно вдавалися до стереотипів «демократія» та «молода демократія», описуючи Сальвадор. Пентагон, без відома Конгресу, однак за згодою президента, збільшував поставки зброї диктаторським урядам Чилі, Нікарагуа, Парагваю, надавав військову допомогу офіцерському корпусу латиноамериканських країн. Підтримка репресивних режимів вписується в загальний формат політики інтервенціонізму, яку президент виправдовує риторикою про права людини та демократію.

Упродовж каденції Дж. Картера Сполучені Штати були причетні до 14 воєнних конфліктів (див. таб. 29). Намагаючись не порушувати традиційну інтервенціоністську політику, президент санкціонував таємні операції ЦРУ, фінансуючи та організовуючи інтервенції не тільки в Анголі, а й Ефіопії, Мозамбіку і Південному Ємені, країнах, які підтримував Радянський Союз. Адмірал Стенсфілд Тернер, директор ЦРУ, який підштовхував президента до більш агресивної політики, писав: «Адміністрація Картера, незважаючи на

відданість питанню громадянських прав, легко змінила політику і вдалася до таємних операцій» [736: 455].

Дж. Картер намагався імплементувати американські цінності у зовнішню політику США, вбачаючи в них джерело могутності. У цьому відчувається вплив політичних стереотипів, які значною мірою позначалися не тільки на поглядах, а й на діяльності президента. Зовнішня політика упродовж його каденції свідчить про широкі інтереси Сполучених Штатів за межами власної країни, які вони прагнули будь-що обстоювати.

Характерно, що зовнішньополітичну діяльність президент виправдовував публічними заявами. Його заклики до дотримання громадянських прав і свобод стали ще одним приводом для втручання у внутрішні справи інших країн, в першу чергу Радянського Союзу. Незважаючи на ратифікацію угод про Панамський канал, встановлення повних дипломатичних відносин з Китаєм і логічне завершення перемовин про обмеження стратегічних озброєнь з СРСР, Вашингтон продовжував агресивну зовнішню політику. За правління Картера посилюється роль публічних виступів президента, які слугують економічним і безпековим інтересам Сполучених Штатів.

3.7. Радикалізм політичних заяв Р. Рейгана

У зовнішньополітичній діяльності та риториці президента Р. Рейгана виокремлюються два періоди, відповідно до термінів президентства:

– 1981-1984 – роки гострої конфронтації з СРСР, курсу на військову перевагу США у світі, домінування силових методів у розв’язанні міжнародних конфліктів;

– 1985-1989 – роки пошуку шляхів виходу зі стану глобального протистояння з СРСР, нормалізації відносин, підписання договорів щодо ядерного роззброєння.

Зовнішня політика та публічні виступи адміністрації Рейгана були агресивними за змістом, характеризувалися ворожим ставленням до

радянського комунізму (компроміс із Москвою вважався свідченням політичної слабкості або недолугості). Ці усталені погляди американського політикуму особливо проявилися в період його правління. Президентські промови відображали уявлення про те, яку політику слід здійснювати. Завдяки його агресивній риториці ставлення американців до Радянського Союзу суттєво змінилося за короткий час. Якщо на початку 80-х ¾ з них негативно сприймали СРСР, то в 1983 році вороже налаштованих проти Москви вже було 89% [737: 430]. Публічні виступи президента Рейгана дали очікуваний результат: його промови вплинули на пересічних американців, посилили ворожість до Радянського Союзу.

На глобальному рівні Америка здійснює агресивну зовнішню політику. На час першої каденції Р. Рейгана припадає новий пік загострення відносин, коли був оголошений черговий «хрестовий похід» проти СРСР і комунізму. На початку каденції різко зросли темпи військових витрат, була прийнята програма озброєнь. На думку адміністрації, така політика тиску на Радянський Союз мала змусити його погодитися на скорочення ядерних озброєнь.

Для втілення доктрини інтервенціонізму президент використовував агресивну риторику. У Зверненні до Конгресу в 1981 році він наголосив на сильній національній обороні, запропонував збільшити витрати на це та посилити жорсткість зовнішнього курсу, зазначав, що для того, щоб гарантувати національну безпеку і змусити СРСР сісти за стіл перемовин, Америці слід здійснювати політику з позиції сили.

Реалізуючи стратегію конфронтації, Р. Рейган дав згоду на таємну кампанію операцій проти Радянського Союзу, метою яких був обман і розповсюдження хибної інформації. Для цього були задіяні винищувачі, підводні човни і стратегічні бомбардувальники, а військовим було наказано проводити операції біля кордонів СРСР [738: 8]. Здійснення провокативних операцій поблизу радянських кордонів підтверджує тезу про те, що для президента ворогом був комунізм, боротьба з яким розглядалася як священна

битва між добром та злом. Він вдавався до риторики *червоного фашизму*, забуту, здавалося б, з часів Г. Трумена.

Апелюючи до американських цінностей, почуття патріотизму, вірувань американців, Р. Рейган намагався відновити в американському суспільстві антирадянський ідеологічний консенсус. Йому вдалося повернути образ зовнішнього ворога. Під впливом безперервної антирадянської та антикомуністичної риторики і пропаганди американський патріотизм, незалежно від форми вираження, трансформувався у відкрито вороже ставлення американців до СРСР [739:1099]. Це підтверджують його промови, в яких комунізм асоціюється з «тиранією». Домінуючими поняттями виступів Рейгана є «війна», «військова могутність», Афганістан та Польща, що страждала від «комуністичного режиму» (див. таблицю 37). Менше згадок про «комуністичний терор» і «радянську імперію». У його промовах найвищий показник «ворога». Цим пояснюється агресивна риторика Р. Рейгана, таврування Радянського Союзу і, як наслідок, посилення гонки озброєнь упродовж першої каденції. Політична традиція сприйняття СРСР та комунізму як ворожої сили простежується в промовах Р. Рейгана, який теж покладається на силу як важіль та інструмент протистояння комунізмові. Така позиція значною мірою впливала на політичну діяльність президента. Принагідно варто згадати провокації біля кордонів Радянського Союзу, силовий підхід до вирішення політичних питань, збільшення витрат на оборону країни, оголошення «хрестового походу» проти СРСР і комунізму, допомога повстанцям в Сальвадорі, на Кубі, в Нікарагуа.

В публічному дискурсі президента виявлено значну кількість згадок про «комунізм» як загрозу демократії та свободі. Цей показник один з найвищих. Ненависть до комунізму виявилась в стереотипі на позначення «тиранії», за показниками якого Рейган домінує серед інших президентів. За період конфронтації, починаючи з каденції Трумена і закінчуючи Дж. Бушем-ст., Р. Рейган став першим президентом, в якого виявлено найбільшу кількість

згадок про «тероризм». Риторика втілилась у зовнішній політиці, як глобальній, так і регіональній.

Здійснюючи стратегію ідеологічного та економічного протистояння, американський уряд чинив тиск на своїх західноєвропейських партнерів щодо обмеження торгівлі з СРСР. У 1982 році США заборонили дочірнім фірмам в Європі, що працювали за американськими ліцензіями, продавати свою продукцію в Радянський Союз. Проте Вашингтонові не вдалося переконати своїх європейських союзників запровадити санкції проти СРСР. Навіть Маргарет Тетчер, вірний союзник США, виступила проти американської політики, яка вийшла за норми угоди зовнішньої політики НАТО [740]. У комюніке від січня 1982 року міністри закордонних справ членів Північно-Атлантичного блоку осудили польський військовий уряд за введення воєнного стану в країні, а СРСР – за втручання у внутрішні справи іншої країни [741].

Мета адміністрації Рейгана в обстоюванні американських інтересів полягала не у конфронтації з ворогом заради конфронтації, а в перехопленні ініціативи у війні без видимого кінця. Кінцевою метою, згідно зі стратегією документу, оприлюдненого навесні 1982 року, було встановлення інших відносин у форматі «Схід-Захід» до кінця десятиліття. Іншими словами, адміністрація Рейгана хотіла розвитку відносин, але їй здавалося, що єдиним шляхом послаблення напруження було залякування СРСР допоки той не підкориться. У даній ситуації публічні виступи, підкріплені дієвими заходами на світовій арені, були ефективним важелем впливу на Радянський Союз, протистояння з яким було складовою плану, що переслідував дві мети. По-перше, конфронтація давала США моральну перевагу над СРСР під час налагоджування відносин, а, по-друге, сприяла зміцненню потужності Америки настільки, щоб вона могла розмовляти з Радянським Союзом тільки з позиції сили.

Р. Рейган розпочав відверту ідеологічну війну проти ворога в червні 1982 року промовою перед британським парламентом, в якій передбачив «кінець комунізму на звалищі історії». Слова були різкі, а концепція брала свій початок

з періоду «холодної війни». Ідеологічна конфронтація була тільки частиною його плану. Стратегія, розроблена у вище зазначеному документі, передбачала також суттєве нарощування військової потужності, спрямованій на те, щоб підірвати радянське домінування в Східній Європі, допомогти повстанцям у «третьому світі» і навіть підтримувати комуністичну республіку Китай щоб підсилити вразливість СРСР на Сході [742]. Як визнав Р. Рейган, Америка зіткнулася з небаченими небезпеками для свободи і демократії.

Декларації про свободу не завадили його адміністрації розробити у 1982 році комплексний стратегічний план ведення затяжної ядерної війни проти СРСР, зорієнтований на упереджувальні дії США і застосування зброї першого удару з тим, щоб сторона, на яку здійснено напад, була б позбавлена можливості відповісти контрударом. Сполучені Штати планували розгорнути нові міжконтинентальні балістичні ракети типу «Огайо», створити нові типи бомбардувальників. Заяви про демократію та свободу не завадили Пентагонові в 1982 році утримувати понад 1500 військових баз та об’єктів на території 32 держав [743: 22].

Підкріпленням публічних виступів і першим доктринальним елементом інтервенціоністської стратегії Рейгана стала Директива РНБ № 75, в якій зазначалося: «Політика США має спрямовуватися на послаблення і, де це можливо, підрив існуючих зв’язків між радянськими союзниками у третьому світі і СРСР. Політика США включатиме активні зусилля з метою сприяння демократичним рухам і силам у досягненні політичних змін в цих країнах».

У виступі в Британському парламенті президент зазначив, що Радянський Союз допомагав марксистським рухам в багатьох країнах, які застосовували силу для насаджування своєї ідеології. Р. Рейган не сказав, що в цьому ж самому році, тільки раніше, він підписав наказ, який уповноважував американський уряд допомагати антимарксистським силам в Сальвадорі, на Кубі, в Нікарагуа [744]. Рейган оголосив про готовність США не просто стримувати комунізм, а й надавати матеріальну підтримку всім силам, що намагаються скинути марксистські режими в Азії, Африці, Центральній

Америці та навіть Центральній Європі. Жорсткий стиль зовнішньополітичного курсу й агресивна риторика вирізняли президента Рейгана серед інших очільників.

Його промови підтверджують вплив політичних стереотипів на прийняття рішень у зовнішньополітичній сфері. Численні згадки про Бога свідчать про переконання в тому, що Америка є Богообраною країною, призначення якої – втілення вселенського задуму (див. таблицю 38). Варто наголосити, що в риториці Рейгана найвищий показник «Богообраності» та згадок про Бога. З цим стереотипом корелюють поняття на позначення «місії», за показниками якого він теж домінує. Це свідчить про переконаність Р. Рейгана у правильності курсу, який був благословенний Господом, отже, єдино правильний. Стереотипи «місії» та «Богообраності» відповідають політичній традиції, закладеній «батьками-засновниками», і підтверджують ідею лідерства Сполучених Штатів на міжнародній арені. Найнижчий у промовах Рейгана показник «відповідальності» Америки. Прагматика зовнішньополітичного курсу виявилась в підривних операціях у Сальвадорі, Нікарагуа, захопленні Гренади, підтримці афганських моджахедів у боротьбі проти СРСР, співробітництві з Іраном тощо.

Як і американський політикум, Р. Рейгана вважав, що США є країною, покликаною вести інші країни до демократії. Ворогом демократії виступала будь-яка країна, політика якої була протидією Америці. До списку ворогів потрапила Лівія, яка зайняла антиізраїльську позицію, а її лідера – М. Каддафі Рейган вважав своїм персональним ворогом. В серпні 1981 року американські військові літаки почали патрулювання лівійського узбережжя, а згодом збили два лівійські винищувачі. Як зазначив президент: «Місія» США також полягає в тому, щоб підтримувати «світовий порядок» та «контролювати світ». Антикомуністичні випади Рейгана підсилювала його переконаність у моральній перевазі Америки, тому в своїх публічних виступах він часто апелював до цінностей, як основи американської політичної культури. Напруження міжнародної обстановки спричиняла низка небезпек, серед яких домінують

«боротьба», «Нікарагуа», «радянські війська» в Афганістані, «загрози» та «ядерна війна» (див. авторську таблицю 39). Меншими небезпеками є Куба, В'єтнам, Камбоджа. У Р. Рейгана один з найвищих показників «ворога», яким для нього є Радянський Союз, Нікарагуа і Куба, комуністичне правління загалом. У цьому сенсі його риторика дещо поступається риториці Дж. Буша-мол. та Б. Обами. Досить високим є показник «війни», що відображено у виступах та політиці президента. Сприйняття зовнішньополітичної арени як поля битви, підштовхувало Рейгана до агресивних дій, втручання у внутрішні справи країн світу, політика яких ішла врозріз із політикою Сполучених Штатів. Один із найвищих у політичних промовах показник «загроз», під якими Рейгана розуміє не лише СРСР та Китай, а й будь-який уряд, який підтримує марксистську ідеологію. З такими загрозами президент вів війну впродовж обох каденцій і до останнього тиснув на Конгрес, щоб отримати кошти для підтримки реакційних сил не лише в Західній півкулі, а й по всьому світі. Найнижчий показник понять на позначення «агресії», що зумовлено, скоріше, прагматичним підходом до тлумачення питань, яких він торкався у виступах. Р. Рейган зважено підходив до політичних промов, дозовано використовував ідеологічно насичену лексику. Слід зазначити, що його радикальна риторика була надзвичайно ефективним засобом політичного тиску не лише на Радянський Союз, а й на суспільну думку американців і світової спільноти.

Жорсткий стиль політичного курсу президент виправдовує деклараціями про мир. У Зверненні до Конгресу в 1983 році він заявив, що Сполучені Штати мають сильні позиції за кордоном, підтримують мир і їх поважають у світі, а також зазначив, що Америка стала лідером світу завдяки силі і цінностям, зокрема вільним виборам, пресі, свободі та релігійному вибору і понад усе – свободі особистості. Зазначені цінності є підвалиною зовнішньої політики, яку Рейган назвав «зрозумілою стратегією заради миру і свободи». На його думку, військова та економічна могутність сприятимуть розвиткові світової інфраструктури демократії, а «відновлення сильної американської економіки було і залишається ключовим питанням зовнішньої політики». Акцентуючи

увагу на оборонній політиці, президент зауважив, що адміністрація розробила реалістичну військову стратегію і втілює оборонну програму. Його виступ асоціюється з поглядами президента Картера, який також наголошував на тому, що зовнішня політика ґрунтується на реалізмі, силі, партнерстві, консультаціях із союзниками і конструктивних перемовинах із суперниками.

Варто зазначити, що упродовж каденції Рейгана Америка була причетною до 13 воєнних конфліктів. Розвиваючи тезу Кеннеді, він наголосив на партнерстві заради миру і демократії в Західній півкулі, зокрема в Центральній Америці та Карибському басейні. Риторика не перешкоджала йому провадити політику втручання у справи латиноамериканських країн, водночас підривна діяльність і провокації спецслужб були виправдані, якщо йшлося про загрозу комунізму. В 1982 році Управління здійснило низку таємних операцій в Нікарагуа, де адміністрація Рейгана надавала допомогу «контрас». Після активного обговорення цього питання в жовтні 1984 року, Конгрес призупинив військову допомогу контрас, проте продовжував надавати гуманітарну. Під тиском адміністрації Рейгана, Конгрес відновив наприкінці 1986 року військові поставки, виділивши для цього 100 млн. доларів. Проте невдалі операції «контрас», порушення ними прав людини та публічні висвітлення в США того факту, що їхнє фінансування здійснюється за рахунок нелегального продажу зброї Іранові, змусили Конгрес відмовитися від продовження такої підтримки. Проект «Контрас» був переконливим прикладом реалізації «Доктрини Рейгана» і загалом зовнішньої політики президента. Фінансова допомога свідчила про економічний інтервенціонізм Сполучених Штатів.

Президент вміло застосовував публічні виступи для виправдання своєї агресивної політики на міжнародній арені, яку здійснював безпосередньо через інтервенції або таємні операції підтримки диктатур. В березні 1983 року, виступаючи в Орландо (Флорида) з промовою перед представниками національної асоціації євангелістів, він заявив, що «СРСР був осердям зла у світі». Цю тезу було виголошено на національних зборах євангельських християн, оскільки вони були прихильниками республіканської партії, і, як

виборці, важливі для Р. Рейгана, котрий шукав релігійну підтримку у своїй війні з комунізмом [745]. Він пообіцяв продовжувати політику боротьби за мир і попросив присутніх молитися за тих, хто проживає в «тоталітарній темряві». Абсолютизм цінностей, відчуття винятковості і місіонерський дух завжди були відмітною рисою Америки у зовнішніх справах, а релігійний порив президента додав їм нової енергії. Хоч кінцевою метою Р. Рейгана було знищення Радянського Союзу, однак у цій промові він жодним словом про це не обмовився. Боротьба між США і СРСР, за його словами, була антагонізмом понять «добра» та «зла», а «комунізм – сумний розділ в історії людства, сторінки якого ще пишуться». Наступні виступи конкретизують підхід президента до питання конфронтації з Радянським Союзом.

У зверненні до народу в березні 1983 року щодо проблем національної безпеки президент оголосив про рішення, яке, як йому здавалося, забезпечить мир і безпеку Сполученим Штатам у XX столітті. Оборонна політика Рейгана ґрунтувалася на ідеї про те, що сила є найкращою протидією агресії. Вона сприятиме миру, в той час як воєнна слабкість тільки провокує агресивну політику. Під час виступу він демонстрував фотографії радянських військових поставок до Нікарагуа та Гренади. Згадуючи Доктрину Монро, зауважив, що швидке озброєння Гренади викликає підозри. Запропонував оборонну військову програму як контрзахід «вражаючій радянській ракетній загрозі». І водночас, суперечачи своїй заяві, зауважив, що Америці слід докладати зусиль щодо обмеження гонки озброєнь і підняти ефективність звичайних видів зброї.

Р. Рейган беззастережно вірив у місію добра США, яке, на його думку, слід було підкріпити силою. В березні того ж року у виступі по телебаченню президент наголосив на необхідності «Стратегічної оборонної ініціативи», тобто розгортання у космосі протиракетної оборони. Він переконував, що технологічні досягнення дадуть змогу США захистити себе і своїх союзників від радянських крилатих ракет і, що найважливіше, від підступних атак «таких хитрих» країн, як Іран та Північна Корея [746: 492]. Нова ініціатива

передбачала нарощування американської військової потужності, спрямованої на перехоплення ініціативи в «холодній війні».

Президент Рейган намагався використати кожен шанс для посилення риторичних атак проти Радянського Союзу. Така можливість трапилася в серпні 1983 року, коли радянський винищувач збив над територією СРСР пасажирський лайнер південнокорейської компанії з 269 пасажирами на борту, а в США прокотилася хвиля протестів проти радянської агресії. Від президента вимагали рішучих дій. У зверненні до народу у вересні 1983 року він звинуватив Радянський Союз у порушенні прав людини і закликав світ пам'ятати злочини проти людства, наголосивши, що це була не просто атака проти США чи Кореї, а «…атака проти світу, акт варваризму, спричинений суспільством, яке зневажає цінність людського життя і прагне домінування над іншими народами» [747]. Поняття «радянської агресії» вписувалося у широкий риторичний контекст його промов, в яких він таврував Радянський Союз і виправдовував гонку озброєнь, яку активно здійснювала Америка. Жорстка, агресивна риторика, спрямована проти СРСР, не просто відображала стереотипні уявлення, ідеологію президента: вона була орієнтована на досягнення певних цілей: 1) мобілізувати суспільну думку після пасивної зовнішньої політики президентів-попередників; 2) звернути увагу радянських лідерів на те, що США позбулися «синдрому В'єтнаму» і чинитимуть опір комуністичному експансіонізму; 3) уникнути конфронтації і можливих воєнних зіткнень. Така позиція була виправдана, на думку Рейгана, оскільки Москва побоїться розпочинати воєнний конфлікт з Вашингтоном. Жорсткий тон був важливим компонентом риторики. Відповідно агресивною була й зовнішня політика, про що, зокрема, свідчить рішення Бундестагу в кінці 1983 року дозволити розміщення на території Німеччини американських ракет «Першинг-2» і крилатих ракет.

На протязі всього терміну президентства його непокоїли питання «безпеки та контролю у світі», які в нього асоціюються з «миром», «захистом», «безпекою» та «військовою могутністю США». Менш вагомими поняттями є

«роззброєння», «контроль над ядерною зброєю», «збройні сили», НАТО та СОІ (див. таблицю 40). У політичних промовах найменше згадується «мир», натомість домінують поняття «ворога» та «комунізму». У публічних заявах він був відвертий, заявляючи, що з «ворогом», тобто комуністами, необхідно вести нещадну війну. У промовах виявлено найменшу кількість згадок про «збройні сили», оскільки він не покладався на звичайні озброєння, а робив ставку на ядерну зброю та технології «Стратегічної оборонної ініціативи». Низький виявився показник ООН, яку Сполучені Штати за каденції Рейгана майже ігнорували. Вашингтон діяв без санкцій ООН, виправдовуючи агресію заявами про загрозу комунізму і необхідність поширення свободи та демократії. Низький і показник НАТО, оскільки співробітництво Вашингтона з Альянсом було пасивним. З одного боку, це було зумовлено небажанням європейських союзників виконувати вказівки американських лідерів, а, з іншого боку, можливо, й ситуація в Європі не сприяла тіснішим зв’язкам між членами цього Блоку. В будь-якому разі жорстка політика Рейгана призвела до загострення конфронтації та посилення агресії. Загалом слід визнати, що така стратегія була цілком виправданою, оскільки сприяла утвердженню лідерського статусу країни.

Загострення військового протистояння СРСР та США наблизило світ до ядерної катастрофи. Балансуючи на межі, президент вирішив відійти від політики інтервенціонізму на користь часткового ізоляціонізму. Такий розрахунок виправдав себе і на початку 1984 р. з’явилися ознаки ослаблення конфронтації. В січні цього року Р. Рейган зробив офіційну заяву щодо перспектив розвитку радянсько-американських відносин, наголосивши, що настав час шукати шляхи для співробітництва, допоки не стався розрив між двома країнами. На додаток до прав людини і регіональних питань, президент вказав на двосторонні відносини у сферах, в яких, як йому здавалося, їх слід було б поліпшити. Однак результатів від цієї ініціативи було мало, з огляду на постійну зміну керівництва в СРСР до того часу, коли його очолив М. Горбачов.

Реагуючи на зміни суспільного настрою, президент відмовився від своєї занадто агресивної риторики антикомунізму під час другої каденції. На зустрічі очільників суперпотуг наприкінці 1985 року в Женеві Р. Рейган продемонстрував дружнє ставлення і жорсткий стиль перемовин [748: 295]. Він підписав з М. Горбачовим Договір про обмеження ракет середнього радіусу дії, за яким США мали демонтувати ракети «Першинг-2». Державний секретар Дж. Шульц думав, що це був поворотний пункт у «холодній війні». Та навіть без десятка тисяч ядерних боєголовок СРСР все ще залишався серйозною загрозою. Величезна армія і військова техніка все ще були причиною для західних демократій шукати прихисток під «ядерною парасолькою» США.

Вдала стратегія Рейгана у веденні перемовин дала свої результати: активізувала процес налагодження відносин між двома потугами. Президент відвідав Москву в травні 1988 року. Після офіційних зустрічей виступив перед студентами МДУ. Пояснюючи їм своє розуміння боротьби за свободу, наголошуючи на її духовній основі, зазначив: «Прогрес не визначений наперед, а ключем до нього є свобода – свобода думки, інформації, свобода спілкування» [749].

Зовнішня політика Америки, підтримувана категоричними заявами президента, була співзвучною висунутим у ті роки в США політичним доктринам – «конфліктів низької інтенсивності» та «доктрині неоглобалізму», виправдовували застосування економічних, воєнних та ідеологічних засобів тиску, санкцій, використання найманців для протидії національно-визвольним рухам. В 1985 році Р. Рейган оголосив принципи зовнішньої політики, що отримали назву «Доктрина Рейгана» (втілена в документі під назвою «Директива 75»). Згідно з цим документом, політика Америки полягала в тім, щоб стримувати експансію СРСР, завдаючи ударів по його країнах-клієнтах. Передбачалося, що США проводитимуть шпигунські операції для того, щоб підтримувати демократичні рухи і сили, тобто повстанців. Зміст Доктрини коротко зводився до такого постулату: «Наша місія полягає в тім, щоб плекати і захищати свободу та демократію». Це означало, що американці будуть

підтримувати тих, «хто на кожному континенті, від Афганістану до Нікарагуа, кидає виклик агресії з боку Радянського Союзу. Підтримка борців за свободу – це наша самооборона» [750: 307]. «Свобода» для Р. Рейгана була пов'язана з «демократією» та «американськими цінностями» (див. авторську таблицю 41). У його промовах виявлено найбільшу кількість згадок на позначення «свободи». Він був переконаний, що сприяє поширенню свободи в Центральній та Південній Америці, Лівані, Гренаді, Афганістані тощо. Свобода в його заангажованому стереотипами світогляді асоціювалася з силовими засобами вирішення конфліктів, агресією в політичній сфері та економічною інтервенцією.

Варто зазначити, що рефреном у політичних промовах звучить ідея демократичних цінностей. Ні його попередники, ні наступники не приділяли такої уваги демократичним цінностям, як Р. Рейган. В його публічних виступах виявлено найбільшу кількість понять на позначення «справедливості», «незалежності» та «демократії». Однак демократія за каденції Рейгана утверджувалась, передусім, за допомогою зброї. Вашингтон був причетний до значної кількості збройних конфліктів (див. таблицю 29).

Аналіз публічного дискурсу та політики дає підстави вважати, що президент щиро вірив в «особливу місію» США. Проголошуючи свою доктрину та закликаючи американців підтримати її, він апелював до стереотипу про «священну місію Америки». На разі Рейган покладався не лише на риторику, він активно застосовував силу, як це було в Гренаді в 1983 році, або в Лівії в 1981 та 1986 роках. Водночас проводилися таємні операції ЦРУ, спрямовані на боротьбу з комунізмом там, де дипломатичні засоби не діяли. Упродовж 1981-1985 років Сполучені Штати активно здійснювали таємні операції та провокації проти СРСР.

Боротьбу з комунізмом на глобальному рівні доповнювала агресивна регіональна політика. Стереотип «зовнішнього ворога», яким традиційно був комунізм і стереотип Америки як «країни-миротворця» впливали на дії президентів, і Рейган не був винятком. В 1982 році американські морські

піхотинці висадилися в Лівані для «захисту мирного населення» під час громадянської війни у цій країні. У серпні 1982 року в листі до голови Сенату і палати представників президент зазначає: «Присутність американських збройних сил сприятиме відновленню ліванським урядом суверенності та влади на території Бейруту. Цей крок не поліпшить ситуацію в Лівані, але сприятиме здійсненню наших планів у Лівані: припиненню війни, виведенню збройних сил інших держав, створенню умов, за яких Ліван більше не зможуть використовувати як майданчик агресії проти Ізраїлю». А вже у вересні того ж року у зверненні до американського народу президент заявляє, що військовий контингент за два тижні покине Ліван. Наприкінці вересня 1982 року в листі до спікера Конгресу Р. Рейган жодним словом не обмовився про закінчення місії, проте наголосив, що військові запрошені офіційно ліванським урядом. Поступово риторика президента змінюється. Так, в листопаді 1982 року на конференції з журналістами він заявляє: «Я не можу назвати точної дати виведення американських військ з Лівану, проте я можу запевнити, що ми намагаємося об’єднати народ Лівану і встановити контроль над ситуацією в країні». Згодом Рейган зазначив, що багатонаціональні сили допомагають урядові Лівану, сприяють дотриманню внутрішньої безпеки та цілісності кордонів. Тому може так трапитися, що американські війська перебуватимуть там ще деякий час. Виступаючи перед Конгресом з цього питання, підкреслив: «…єдина мета полягала у збереженні територіальної цілісності та політичної незалежності Лівану. Морські піхотинці виконуватимуть місію миротворців упродовж короткого періоду часу». На разі зауважив: «Місія триває, але, як я зазначав з самого початку, ми б ніколи не послали наших військових туди, де вони не могли б захистити себе, якби їх атакували». У жовтні 1983 року від вибуху смертника біля казарм в Бейруті загинув 241 американський морський піхотинець. Тим часом, президент пояснював: якщо в Лівані до влади прийдуть сили, ворожі Заходу, то це не тільки створить загрозу американським інтересам в Середземномор’ї, а й порушить стабільність на всьому Близькому Сході, включно з нафтовими ресурсами Арабського півострова. Присутність в Лівані

американських збройних сил сприяє стабільності регіону і всього освіту [751: 20-21]. Намагання контролювати ситуацію, лідерські амбіції, підсилені стереотипами «посередника», «поліцейського» та «гегемона» обумовлюють дії президента, спрямовані на втілення інтервенціоністської політики.

Типовою стратегією для Р. Рейгана було використання жорсткого публічного дискурсу та застосування сили проти слабшого суперника. Уникаючи відкритих сутичок, він намагався вразити Москву готовністю Вашингтона захищати власні інтереси, здійснюючи інтервенції проти її малих союзників. Так, у жовтні 1983 року Сполучені Штати захопили Гренаду, яка потенційно підходила для застосування «Доктрини». Під час повстання було вбито прем'єр-міністра М. Бішопа. Кілька країн звернулися за допомогою до Р. Рейгана, який сприймав уряд Гренади як уособлення комуністичної тиранії. Президент санкціонував вторгнення на Гренаду, демонструючи свою готовність силою протистояти поширенню комунізму в Латинській Америці. Американці схвалювали дії очільника, позаяк були переконані, що вдалося відкинути комуністів із близько розташованого острова та, до того ж, майже без втрат. Конгрес було повідомлено, проте з конгресменами не консультувалися.

Для виправдання політики інтервенціонізму щодо Гренади, адміністрація оголосила, що виникла загроза життю американським студентам-медикам, які перебували на острові в той час. Пізніше виявилось, що їм ніхто не погрожував. Дж. Будей, службовець державного департаменту, посланий до Гренади напередодні захоплення, з'ясував, що загрози життю студентів не існувало [752: 23]. До того ж, уряд Гренади не чинив перешкод студентам залишити країну. Президентові потрібна була підстава для здійснення інтервенції. Адміністрація інтерпретувала факти так, щоб виправдати агресію проти острівної країни. В листопаді 1983 року «New York Times» повідомила, що «…адміністрація спотворила події і подала хибну інформацію». Однак, попри це, значна кількість ЗМІ підтримала позицію адміністрації, довірившись риториці президента [753:137].

Вторгнення почалося завчасно і поєднувалося з економічними санкціями. Напередодні агресії Міжамериканський банк розвитку, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, МВФ та Карибський банк розвитку, під тиском США, перестали надавати Гренаді фінансову допомогу. Економічні труднощі, спричинені цими діями, призвели до невдоволення населення і спровокували виступи проти уряду Гренади. На весь світ поширювалася інформація про «радянсько-кубинську мілітаризацію країни». Увага акцентувалася на будівництві кубинцями аеродрому для військової авіації, однак замовчувалось те, що він мав приймати лише літаки цивільної авіації [754:170]. Напередодні агресії Вашингтон створив військово-політичний союз східно-карибських країн, який засудив дії керівництва Гренади. У світової спільноти склалося враження, що країни Карибського басейну незадоволені діями уряду Гренади, тож вона підтримала дії США та їхніх союзників.

Гренада була частиною стратегії Р. Рейгана – відкинути периферію імперії Кремля. Звільнення острова розвінчало міф про радянську непереможність. Президент показав, що може ефективно протидіяти комуністам. Справжні причини інтервенції на Гренаді полягали в тому, щоб показати силу Америки та реабілітуватися після В’єтнаму. Як зазначив представник адміністрації президента, «…який сенс в маневрах і демонстрації сили, якщо її не використовувати?» [755: 588].

Події в Лівані та Гренаді підтверджують політику інтервенціонізму, відображену в публічних виступах, виправданих наявністю ворога та загрозою безпеці та національним інтересам. Під ворогом розумілася радянська загроза, яка є глобальною, що, відповідно, передбачає використання будь-яких засобів для захисту національних інтересів. СРСР сприймався як агресор. Президент виправдовував зовнішню політику активною політичною риторикою. Це підтверджує чи не кожна подія на світовій арені, до якої були причетні Сполучені Штати. Наприклад, у жовтні 1983 року Р. Рейган звернувся з промовою до народу щодо подій у Лівані та Гренаді, зазначивши, що: 1) Близький Схід був стратегічно важливий регіон, зважаючи на нафтові запаси та

Суецький канал; 2) американські інтереси постраждають, якщо регіон опиниться в руках комуністичних сил. Відповідаючи на питання щодо Лівану, Рейган згадав політику Дж. Картера і зауважив, що ще його попередник заклав підґрунтя Кемп-Девідських угод 1978 року, і їхнє дотримання обумовлювало потребу збройної інтервенції, щоб змусити Ізраїль та Сирію вивести війська з Лівану. Виправдовуючи агресію, він зазначив, що Гренада загрожувала безпеці Америки, оскільки знаходилася за 1500 миль від Майямі. «…Події в Лівані та Гренаді, незважаючи на відстань, тісно пов'язані, оскільки Москва надавала пряму підтримку терористам. Зовсім невипадково на Гренаді опинилося 30 радянських радників і сотні кубинських військових якраз в той момент, коли там стався переворот. На момент висадки ми контактували з урядами СРСР та Куби і заявили, що захистимо народ Гренади» [756]. Спекулюючи на страхах перед комуністами, президент поєднав події, які не мали між собою нічого спільного. Риторика і ту зіграла важливу роль.

Свою місію Р. Рейган вбачав у боротьбі з комунізмом у Південній і Центральній Америці. Його заява, виголошена в лютому 1983 року перед американськими легіонерами, про те, що марксистсько-ленінський контроль у Центральній Америці – це «…прямий виклик Америці, на який вона має відповісти» [757:Doc.1], є чітко виражений інтервенціоністський підтекст. Глобальну спрямованість міжнародного курсу Рейгана підтверджує державний секретар Дж. Шульц, котрий підкреслив, що Сполучені Штати надаватимуть підтримку «…народним повстанцям проти комуністичного панування» повсюди, де «…диктатури використовуватимуть брутальну владу для пригнічення своїх народів і загрожуватимуть своїм сусідам». «Сили свободи, – сказав він, – не можуть довіряти лише деклараціям…Упродовж багатьох років ми спостерігаємо, як наші суперники діють без усіляких обмежень з метою підтримки заколотників, щоб по всьому світі поширювати комуністичну диктатуру» [758:536]. Інтервенціонізм Рейгана базується на активній допомозі антикомуністичним рухам у будь-якій точці земної кулі, якщо вони, на думку адміністрації США, борються з диктаторськими режимами.

Намагаючись виправдати стратегію інтервенціонізму в Центральній Америці, президент у травні 1984 року звинуватив сандіністів у зловживанні владою. Згадуючи обіцянки уряду Сандіно в 1979 році встановити демократію в Нікарагуа, Рейган констатував, що «…сандіністи, разом з кубинськими радниками, здійснюють політику терору, антисемітизму, антикатолицизму та репресій щодо демократичних груп. Така політика змусила багатьох колишніх прихильників режиму вдатися до зброї. Ці люди – контрас, борці за свободу і Америка зобов'язана допомогти їм у боротьбі з ворогами. Сполучені Штати поширюють демократію перед загрозою кубинської та нікарагуанської агресії. Ми здійснюємо політику захисту, ми не розпочинаємо війн. Ми ніколи не станемо агресором, ми просто допомагаємо нашим друзям захищати себе» [759]. Вашингтон допомагав контрас, надаючи економічну та воєнну допомогу. Президента підтримує Дж. Шульц. Виступаючи на засіданні Ради міжнародних відносин у Бостоні (лютий 1984 р.), він проводить паралелі з «третім рейхом». «Я маю друзів, які бували в Німеччині в 1930-х і повернулися. Я відвідав багато країн світу, проте гіршої країни, ніж Нікарагуа немає. Вона схожа на нацистську Німеччину». Державний секретар забув лише зазначити, що уряд США виділяв кошти, які й використовувались там для вчинення насильства.

Категоричними були політичні заяви упродовж 1985-1986 років, коли Р. Рейган наголосив, що мета Вашингтона – зміцнювати мир, поширювати свободу та демократію. У зверненні до Конгресу він пообіцяв зміцнювати збройні сили країни, переконуючи, що витрати на оборону є інвестицією в мир і свободу. «Спочатку існує військово-промисловий комплекс до часу небезпеки, а потім він стає арсеналом демократії». Америка, на його думку, виконує історичну роль лідера світу, її місія полягає в захисті свободи і демократії. Він зазначив, що підтримка бійців за свободу в Афганістані та Нікарагуа було самозахистом для США, а також наголосив на необхідності підтримки Конгресом Центральної Америки: «Я хочу працювати разом з вами задля підтримки демократичних сил, чия боротьба невіддільна від нашої безпеки».

Р. Рейган зазначив, що Радянський Союз загрожує Сполученим Штатам, а комуністична загроза є реальністю. Попри все, Америка продовжуватиме захищати свободу, демократію, вільні ринки в усьому світі і підтримувати тих, хто воює за свободу в Афганістані, Анголі, Камбоджі та Нікарагуа. Президент зауважив, що Західна півкуля була сферою життєвих інтересів Вашингтона і попросив Конгрес виділити кошти на встановлення демократії в Нікарагуа. Вашингтон постачав загонам контрас зброю, прагнучи використати їх проти сандиністського уряду. На військову та матеріальну допомогу контрас щороку асигнувалося 100 млн. доларів. Аналогічна ситуація спостерігалася і в Сальвадорі. Америка надавала військову та економічну допомогу сальвадорському урядові, збільшила обсяги військової допомоги й іншим центральноамериканським урядам, прагнучи зміцнити їх і спільно протистояти повстанським силам у регіоні. Загальна військова допомога США урядам Сальвадору, Гватемали і Гондурасу за 1981-1986 рр. становила 4,5 млрд. дол. Слід зауважити, що війни в Сальвадорі та Нікарагуа, не мали підтримки ні в Конгресі, ні серед американської громадськості, що змусило президента фінансувати війну в Нікарагуа нелегально.

Як і попередники, Р. Рейган намагався акцентувати на миролюбності його зовнішньої політики і на загрозі мирові з боку СРСР. «Наш обов’язок захищати Західну півкулю від агресії», – підкреслював Ф. Рузвельт. Президент Трумен наголошував: «Міжнародний комунізм шукає можливості підірвати і знищити незалежність країн Латинської Америки. Ми не можемо цього дозволити». Дж. Кеннеді зазначав, що «Домінування комунізму в цій півкулі поза всякими дискусіями». Чітко позначив свою позицію в антикомуністичній боротьбі Р. Рейган: «І, можливо, дехто з Конгресу захоче відмовитися від цього зобов’язання, але тільки не я» [760].

Свідченням ефективного використання риторики для здійснення агресивного зовнішньополітичного курсу є Панама. Операцію «Справедлива справа» армія США проводила в грудні 1989 - січні 1990 рр. Формування негативного образу Панами почалося за два роки до початку воєнної операції.

У промовах високопосадовців звучали заяви про дискримінацію американських військових, що відбували службу в зоні Панамського каналу. Водночас чинилася всебічна дискредитація президента Панами генерала М. Нор'єги. Напередодні вторгнення був створений зі спеціально підібраних і проінструктованих журналістів та фоторепортерів «кореспондентський корпус», який з початком бойових дій розмістився на визначених об'єктах у Панамі. Журналістськими зусиллями «корпусу» формувалася загальна картина подій у Панамі, що повністю відповідала офіційній позиції військово-політичного керівництва США [761:172]. В такий спосіб вдалося сформувати негативний стереотип країни-парії і навпаки – позитивний Сполучених Штатів як країни-борця за демократію, зміцнити довіру громадян до військових та їхніх дій, успішно протистояти впливові на суспільну думку нейтральних чи опозиційних журналістів, політиків та громадських діячів. Президент у виступах наголошував, що Національні збори Панами оголосили Америці війну. Як виявилося пізніше (про це пише Ф. Хофман, колишній співробітник Пентагону, посилаючись на таємні документи), адміністрація мала план і чекала лише підстави для початку інтервенції. Публічні виступи президента відіграли в цій ситуації вагому роль, що ввело в оману не лише ЗМІ Сполучених Штатів, а й світову спільноту [762:250].

В зовнішній політиці Р. Рейган здійснював прагматичний курс, спрямований на досягнення американських інтересів – політичних, економічних, ідеологічних і військових. Політика агресивного протистояння виявилася і в загостренні стосунків з іншими країнами. Окрім участі у воєнних конфліктах, Сполучені Штати надавали фінансову допомогу багатьом країнам у боротьбі з комуністичним режимом. Президент Рейган сприяв відновленню політики військової та економічної підтримки Південній Африці, антикомуністичному опору в Анголі та консервативному режиму в Заїрі, повстанцям в Афганістані, режиму в Сальвадорі тощо.

У конфронтації з Радянським Союзом президент, ефективно використовуючи агресивну риторику в поєднанні з практичною політикою,

намагався попередити можливу комуністичну агресію. Риторичні зусилля виправдовували політичні дії президента і були спрямовані на захист Америка від загроз з боку СРСР. Р. Рейган вважав, що світовій комуністичній змові слід протиставити військову могутність та рішучість діяти там, де виникає небезпека, чи то в Нікарагуа, Лівані, Гренаді чи Сальвадорі. Події в Нікарагуа та Ірані були невіддільні від подій в Лівії та Північній Кореї. У численних заявах президента події на Близькому Сході були пов'язані з агресивною політикою Куби та Радянського Союзу.

Складається враження, що Р. Рейган щиро вірив в особливу місію Америки, був переконаний, що вона не мала іншого вибору, як вести війну. На протязі 8 років він здійснював агресивну політику щодо СРСР. Йому вдалося переконати Конгрес приєднатися до його «хрестового походу» проти «імперії зла» і домогтися збільшення витрат на оборону. Агресивну політику виправдовувала ефективна риторика.

«Доктрина Рейгана» підготувала основу для зовнішньої політики США в новій постбіполярній системі міжнародних відносин. Вважаємо, що на «Доктрині» ґрунтується сучасна міжнародна політика Вашингтона, щоправда, з одним уточненням: якщо упродовж каденції цього президента йшлося про подолання радянських політико-ідеологічних впливів, то в постбіполярний період акцент перенесено на демократизаційні впливи на ті країни, де спостерігаються авторитарні чи тоталітарні тенденції, що загрожують стабільності у тому чи іншому регіоні. Проте в обох випадках очевидні численні прояви спільності, базовані на стратегії Рейгана-неоконсерватора: намагання поєднати стратегічні та моральні аспекти у зовнішній політиці; здійснення односторонніх дій без активного залучення союзників по НАТО; застосування демократичної риторики, зокрема, пояснення активних інтервенціоністських дій США необхідністю не допустити зміцнення ворожого режиму.

Висновки до третього розділу

Міжнародна обстановка періоду «холодної війни» була досить напруженою, що відповідно відображено в політичних виступах американських президентів.

Так, президент Трумен розпочав інтервенціоністську зовнішню політику по закінченню Другої світової війни. Він був переконаний, що Америка є беззаперечним лідером світу, і це стане ключовим імперативом для наступних адміністрацій. Політика інтервенціонізму підсилювалась агресивною президентською риторикою, в якій домінують стереотипи «ворога» та «радянської воєнної загрози», що були зумовлені страхом перед комуністичною небезпекою. Ключова роль у нагнітанні комуністичної істерії належить стереотипам «комуністичної агресії», «війни» та «захисту». Роль антидоту виконувала «військова могутність збройних сил Америки».

Президент Кеннеді виявився неспроможним знизити напруження «холодної війни», оскільки сильною виявилася тенденція до інтервенціонізму. Всупереч деклараціям про мирну політику, Дж. Кеннеді не раз підтверджував готовність країни вести обмежені війни, прикриваючись гаслами про загрозу з боку СРСР, Куби та комунізму загалом. Домінуючими в його виступах стали поведінкові стереотипи «вільних країн», «війни» та «військової могутності США».

Президент Джонсон продовжив політичну традицію використання публічного дискурсу як ефективного інструменту зовнішньої політики своїх попередників. Декларуючи мир, він продовжував війну у В’єтнамі. Америка, на його думку, продовжує виконувати свою месіанську місію, на разі покладаючись на «збройні сили».

Дж. Форд у промовах закликав Америку підтримувати «світовий порядок», бути лідером світу. Політичні заяви суперечать його практичній діяльності, оскільки в них акцентується на громадянських правах, підкреслюється непримиренне ставлення до комунізму, винятковості американських цінностей.

Картер ефективно використовував риторику як інструмент здійснення агресивної політики.

Президент Рейган був переконаний, що місія США полягала в підтриманні «світового порядку» та «контролю». Покладався на «силу» як інструмент протистояння комунізмові. Публічні виступи підкріплював активною зовнішньою політикою, що була суттєвим важелем тиску на Радянський Союз.

Американські президенти протягом періоду «холодної війни» докладали зусиль до стримування комунізму. В інерційній стійкості цієї настанови виявився ефект тривалої антикомуністичної пропаганди, президентської риторики та тенденції до інтервенціонізму. Д. Ейзенхауер, Дж. Картер і Р. Рейган були лідерами в цьому сенсі, оскільки своєю зовнішньополітичною діяльністю максимально сприяли виникненню воєнних конфліктів у світі.

РОЗДІЛ 4.

ІНЕРЦІЙНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО ДИСКУРСУ ПРЕЗИДЕНТІВ США ПОСТБІПОЛЯРНОГО ПЕРІОДУ

У четвертому розділі досліджуються особливості застосування публічних виступів як інструментів впливу на зовнішню політику Америки Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами. Врахування чинника політичної риторики поглиблює розуміння американізму як явища.

Відповідно до розглядуваної проблеми, аналізуються колізії американо-українських відносин в постбіполярний період. Докладно розглянуто складну еволюцію стратегій Вашингтона щодо України, а також еволюцію публічного дискурсу з моменту розпаду Радянського Союзу до 2012 року.

Аналіз публічних виступів американських очільників дав змогу виявити стереотипи «безпеки» та «контролю світу», «небезпеки», «співробітництва», «лідерства США», «ворога», «СРСР» та «України». Індикаторами політичних промов стали найбільш уживані категорії, зокрема «захисту», «збройних сил США», «миру», «НАТО», «ООН», «агресії», «загрози», «ядерної зброї», «світового лідерства», «відповідальності США», «воєнної могутності США», «демократії», «свободи», «вільних народів світу», «війни», «незалежності України» тощо.

Дослідження здійснено на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

4.1. Імперативи лідерства Дж. Буша-ст.

На початку каденції Дж. Буша-ст. був стриманим щодо політичних заяв, зайнявши вичікувальну позицію, зумовлену зміною геополітичної ситуації. Сполучені Штати змушені були рахуватися з Росією, оскільки вона володіла другим у світі військовим арсеналом, величезним ресурсно-сировинним потенціалом та унікальним досвідом одного із світових лідерів, статус якого

прагнула реанімувати. РФ здатна відігравати стабілізаційну роль та попереджувати виникнення хаосу в межах колишнього Радянського Союзу. Збереження її впливу в країнах-членах СНД було для Америки вигідніше, ніж можливий вакуум, який могли б заповнити інші країни, наприклад, такі, як Китай або Іран. Враховуючи зазначене та низку інших, передусім геополітичних, чинників Америка після розпаду СРСР вважала за краще підтримувати з РФ особливі партнерські відносини.

Президент Дж. Буш-ст. зазначив, що підтримуватиме могутність збройних сил задля збереження миру, пообіцяв сприяти поширенню свободи, підкреслив, що військові є «захисниками і гарантами свободи». На його думку, «американці лише розпочинають місію добра у світі» [763]. За загальними фразами президент приховував невпевненість та вичікувальну позицію щодо розвитку подій у світі. Він призупинив усі важливі американо-радянські контакти до завершення стратегічного перегляду політики стосовно СРСР. Призначив Б. Скоукрофта радником з питань національної безпеки, а це означало повернення до реалістичної зовнішньої політики президентів Р. Ніксона і Дж. Форда. Занепокоєння адміністрації спричиняли радянські ядерні ракети, спрямовані на Сполучені Штати, вражаюча кількість радянських звичайних озброєнь у Східній Європі та воєнна допомога Москви союзним країнам «третього світу».

Буш вважав важливими питання «безпеки» та «контролю у світі», і це підтверджують публічні виступи (див. таблицю 42). Хоч, з іншого боку, хто міг загрожувати такому гігантові, як Сполучені Штати? Ключовими в його промовах є такі поняття, як «мир» та «збройні сили». Не менш вагомими залишаються «ООН», «захист», «безпека» та «СНО-2». Поєднання таких понять, як «мир» та «збройні сили» не є випадковим, це, скоріше, закономірність, що підтверджує існування усталеного підходу американських президентів до вирішення питань зовнішньої політики. Миру, на думку Дж. Буша-ст., можна було досягти лише покладаючись на збройні сили. Попередній досвід американських очільників свідчив про те, що найбільш дієвим способом

утвердження миру є використання силових засобів. Це був «мир по-американськи», і президент Буш-ст. не був винятком, дотримуючись політичної традиції попередників. Риторика, що сприяє позитивному позиціонуванню лідера, є важливим засобом політичної діяльності. Ще у розпал передвиборчої кампанії віце-президент Дж. Буш-ст. запевнив американців у здійсненні мирної політики: «Я ненавиджу війну. Я люблю мир і нікому не дозволю забрати його в нас» [764]. 16 місяцями потому, ігноруючи свої обіцянки, він наказав захопити Панаму.

Президенти дотримувались традиції, згідно з якою «мир» та «збройні сили» (гарантують мир «по-американськи») стали домінуючими поняттями в їхніх політичних промовах. Риторика Буша-ст. суттєво відрізнялась від інших очільників. У виступах Дж. Буша зросла роль ООН, проте значно менше трапляється таких понять, як «роззброєння» та «скорочення ядерної зброї». Додатковим показником зміни риторики стало поняття «застосування сили», яке відсутнє у заявах попередників. Воно відсутнє навіть в агресивній риториці президента Рейгана, тоді як у Буша-ст. трапляється 17 разів. На практиці це призвело до першої війни в Затоці, яка, як ланцюгова реакція, спричинила низку конфліктів, а згодом і війну в Іраку.

На разі політична діяльність президента відрізняється від його заяв. Дж. Буш-ст. отримав дозвіл Ради Безпеки ООН на війну в Затоці 1991 року, але тільки після того, як мобілізував півмільйонну армію і дав зрозуміти, що діятиме навіть без дозволу. У промовах лише зрідка згадується НАТО. В риториці Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Р. Ніксона, Дж. Картера поняття «миру» зазначалося не менше 100 разів, за винятком Р. Рейгана, в промовах якого виявлено 85 згадок. В риториці Буша-ст. значно зменшилася кількість згадок про «мир» (лише 47) і відчутно зросла кількість понять на позначення «збройних сил». У виступах згаданих президентів кількість згадок про «збройні сили» не перевищувала 29 разів (в більшості випадків вони коливаються в межах 11-19 одиниць), тоді як в Дж. Буша-ст. їх – 49. Ситуація в біполярний період змушувала американських президентів зважено підходити до

питання використання збройних сил, щоб не спровокувати Радянський Союз на агресивні дії, тому у виступах часто згадується «мир». Паритет сил зводив до мінімуму застосування збройних засобів. Президент Буш-ст. усвідомлював зростаючу роль збройних сил Америки за відсутності противаги, оскільки ослаблений економічно та політично колишній радянський «велетень» вже не міг чинити відповідного спротиву зростаючій могутності США. До того ж, впевненість у власних силах логічно обумовлювала потребу частіше згадувати «збройні сили» як інструмент підтримання миру у світі.

Упродовж каденції президент Буш-ст. використовує збройні сили, зміцнюючи політичні та економічні позиції Америки у глобальних масштабах. Адміністрації Білого дому вдалося послабити РФ, розширити НАТО, використовуючи центральноєвропейські країни як потенційних членів Альянсу. Він був причетний до війни в колишній Югославії. Участь в балканських подіях зміцнила позиції Вашингтона в Європі, тому не дивно, що риторика «миру» зведена до мінімуму, а кількість понять про «збройні сили» значно зросла. Балканська війна дала змогу Вашингтонові посилити власну роль в Альянсі.

Крім Європи, Америка зміцнила свій вплив і в близькосхідному регіоні. Вдало застосовувана стратегія під час першої війни в Перській затоці послабила роль Іраку як регіонального лідера. Сполучені Штати ще раз нагадали країнам даного регіону, «хто контролює ситуацію». Інакше й не могло бути, враховуючи факт значної економічної залежності Америки від поставок нафти з країн Близького сходу.

Мир упродовж каденції Буша-ст. більше асоціюється з силовими діями Сполучених Штатів у різних регіонах світу, тому в публічних виступах лідера виявлено більше згадок про «збройні сили» та «застосування сили», ніж про «мир». До того ж, уже факт розпаду радянської імперії збільшив потужність Америки. Величезний військовий арсенал США, якого раніше заледве вистачало щоб врівноважити радянську могутність, раптом став єдиним на планеті. Ця «однополюсність» мала цілковито природні та передбачувані

наслідки: Сполучені Штати отримали нагоду використовувати свою потугу за кордоном. Заявляючи про збереження миру, Дж. Буш-ст. почав вторгнення до Панами 1989 року, продовжив війну в Перській затоці у 1991 та гуманітарне втручання у Сомалі в 1992 році. В той час кількість американських військових за кордоном була більшою, ніж за весь період «холодної війни».

Загалом підхід Дж. Буш до СРСР ґрунтувався на прагматичній ідеї. У травні 1989 року в університеті Техасу він зазначив, що «…політика стримування спрацювала, оскільки демократичні принципи і цінності Сполучених Штатів – життєздатні. Америка вбачає свою мету в інтеграції Радянського Союзу в світову спільноту». На його думку, було б нерозумно довіряти словам радянських лідерів про їхні добрі наміри. США потрібно адекватно відповідати зростаючій військовій потужності та діям Радянського Союзу, який продовжує загрожувати мирові та стабільності у світі. Президент наголосив, що «…задля миру Америці слід залишатися сильною, а експансія СРСР не принесе вигод. Москві слід відмовитися від підтримки терористичних режимів, на кшталт Лівії, і повернути північні території Японії» [765]. Агресивна риторика, яка відображає усталені уявлення «недовіри» та «ненависті» до колишнього ворога, свідчила про те, що Буш-ст. не мав наміру відступати від традиційної політики стримування та інтервенціонізму. Цим він ще раз підтвердив лідерську роль Америки.

Докладніше суть зовнішньої політики США розкрито у промові президента в травні 1989 року, виголошеній в американській Академії берегової оборони, в якій підкреслено важливість обережного підходу до змін у світі. Дж. Буш наголосив, що «імперативом зовнішньої політики залишається економічна, політична та військова могутність країни. Ми повинні відкрити двері для народів Східної Європи, які бажають здійснювати реформи вільного ринку. Наша політика полягає в захисті американських інтересів, незважаючи на радянську військову потужність» [766]. Дж. Буш-ст. чітко артикулює завдання, яке постало перед країною: «…перешкодити агресивним амбіціям зрадницьких режимів, посилити могутність друзів Америки і захистити себе». В дусі

американської політичної традиції він закінчив промову заявою про американські цінності. «Ідеалом США залишається свобода, а спадком – демократія, тому Америці слід не тільки зберегти свободу і демократію, а й допомогти іншим народам здобути їх. І в цьому допоможе американська могутність». Заяви підкріплюються діями. Зокрема для «зміцнення миру» Сполучені Штати створили високотехнологічну ракету «Міджітмен» з ядерним боєзарядом. Демократія та свобода не уявляється без могутніх збройних сил та можливого застосування. Політичні заяви свідчать про суттєвий вплив стереотипів на діяльність президента.

Стереотипи очільника щодо питання «небезпек» відображені в його політичних промовах (див. таблицю 43). На разі публічні виступи не узгоджуються з політичною практикою, коли часом сама Америка прагне ініціювати проблеми, створюючи їх штучно. Як вважає відомий аналітик М.М. Рижков, реалізувати такі спроби не надто складно, з огляду на поділ держав на бідніші і багатші, великі і середні, налаштовані на порушення міжнародних договорів або адаптацію до геополітичних реалій [767:75]. Сполучені Штати якраз і налаштовані на порушення міжнародних угод і прагнуть нав’язувати своє бачення партнерам і опонентам. Серед ключових небезпек – «агресія» та С. Хусейн. Меншими небезпеками є «загрози», Кувейт, Ірак та «холодна війна», зрідка згадуються «радянська загроза» та «ядерна війна».

У публічному дискурсі Дж. Буша-ст. набуло нових ознак поняття на позначення «небезпеки». Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді та інших лякала сама ймовірність війни з Радянським Союзом. Цим пояснюється чимало згадок про війну в їхніх політичних заявах. На відміну від них, у промовах Дж. Буша-ст. «війну» згадано найменше, оскільки після розпаду СРСР така загроза взагалі якщо не зникла, то суттєво зменшилася. Натомість у його риториці з’явилися нові поняття, на кшталт «загроза» та «агресія», які виправдовують інтервенціоністські устремління Америки. Почастішали згадки про Ірак. Поняття «холодна війна», «комуністична» та «радянська загроза» змінили нові, пов’язані з Близьким сходом та Іраком, що відповідало національним інтересам

Сполучених Штатів.

Варто зазначити, що в публічних виступах жодного з розглядуваних президентів не було названо конкретно «ворога» в особі того або іншого очільника держави, як це спостерігається у виступах Дж. Буша-ст. Загальне поняття «ворога» конкретизувалося персоналіями лідерів держав, політика яких не узгоджувалася з політикою Вашингтона. Таким ворогом було оголошено С. Хусейна, який, звичайно, не загрожував Америці, однак заважав їй активно впливати на перебіг подій на Близькому сході, отже був загрозою для демократії. Тенденція до пошуку образу ворога в особі країн та очільників започаткована в риториці та політиці Дж. Буша-ст. Згодом її розвивали наступні президенти.

Заяви президента підтримують високопосадовці. Голова Об'єднаного комітету начальників штабів К. Пауелл в 1992 році наполягав на доцільності збереження ядерних і звичайних озброєнь як противаги російському військовому потенціалові. «Ми просто не можемо ігнорувати нашу відповідальність як лідера великого альянсу, тобто відступити і дозволити «кремлівському лідерові» захопити Форт Дікс у Нью-Джерсі. Це дуже дестабілізуюча позиція» [768:509]. Стереотип «ворога», сформований протягом періоду конфронтації, коренився у свідомості американських політиків. Риторика президента та членів адміністрації традиційно позначена політичним прагматизмом.

Варто наголосити, що традиційні уявлення відображені в офіційних документах адміністрації, Пентагону та ЦРУ, отже, є важливим компонентом політики. На перший погляд, офіційна риторика президента свідчить про зміну сприйняття Радянського Союзу: можна навіть помітити позитивне ставлення до колишнього ворога, проте насправді ситуація виглядає зовсім інакше. Адміністрація Буша вважала, що СРСР готується до війни під прикриттям перемовин про роззброєння. Так, у вересні 1989 р. в меморандумі ЦРУ було зазначено, що Радянський Союз, ймовірніше всього, спробує здійснити добре підготовлений напад силами 5-6 фронтів, включно з 4 фронтами в першому

стратегічному ешелоні [769: 3-9].

У Директиві національної безпеки № 23, яка призначалася вищим посадовцям, вказувалося, що радянська загроза зросла, а трансформація СРСР з джерела нестабільності в повноцінну націю є довготривалою метою, якої можна добитися лише з позиції американської сили [770:500]. На офіційному рівні президент США заявив у 1989 році, що закінчилася епоха «холодної війни», і країни розпочинають нову еру відносин. Політичними заявами він намагався заспокоїти громадськість і не викликати підозр у радянського керівництва. Його риторика (див. таблицю 44) начебто відбиває зорієнтованість на пошук спільних точок дотику у відносинах двох держав, оскільки найбільш частотним є поняття «мирних угод». Рідше трапляються такі поняття, як «друзі», «партнери», «союзники» та «співробітництво». Проте реалії зовсім інші.

Уявлення президента Буша-ст. про співробітництво суттєво змінилося у порівнянні з попередниками. Ці зміни відбивають негативну тенденцію в зовнішній політиці Сполучених Штатів. У його публічних виступах, на відміну від решти згаданих президентів, один з найнижчих показників на позначення «співробітництва». Це зумовлено не лише усталеним поняттям про самодостатність Америки, а й зовнішньополітичною ситуацією загалом. В однополярному світі США відігравали провідну роль геополітичного актора, який на той час не був зацікавлений у співробітництві з рештою держав світу, хоча й не відмовлявся від нього. Згадки про «друзів» і «союзників» зумовлені першою війною з Іраком та спробами президента здобути підтримку світової громадськості у протистоянні з тогочасним «лідером Близького сходу». Тенденція до одностороннього вирішення геополітичних проблем збережеться в політиці наступних президентів, зокрема Б. Клінтона. Згодом така політика стане нормою під час каденції Дж. Буша-мол.

В офіційних заявах, призначених широкій громадськості, президент і адміністрація запевняють у мирній політиці та співробітництві, проте виступи відзначаються агресивністю. У Зверненні до Конгресу від 31 січня 1990 року

президент Буш-ст. пояснює, що американська військова присутність є необхідністю, оскільки радянські війська знаходяться в Центральній і Східній Європі, зазначивши, що «стрижнем світобудови є свобода, на захисті якої стоять Сполучені Штати» [771]. Риторика ефективно обумовлює політичні імперативи.

Традиції американського політикуму та стереотипи сприйняття, виявлені у виступах президента, відчутно впливають на мислення та дії очільника. У промовах Дж. Буша найчастіше згадується «Богообраність американського народу» і «світове лідерство Америки». Президент переконаний, що його країна слугує взірцем для решти світу. Менше згадує «відповідальність США» перед іншими державами та зовсім мало – «американську місію» (див. таблицю 45).

Дж. Буш-ст. наголошує на лідерській ролі своєї країни у світі, одним з перших зазначив «місію Америки». У його заявах найбільше зустрічається понять на позначення «лідерських якостей» Сполучених Штатів як країни, що здатна вести за собою світ. Визначаючи ідею лідерських амбіцій, М.М. Рижков обґрунтовує підхід, який тривалий час застосовувався у зовнішній політиці Вашингтона. Коли в Америці говорять про необхідність її лідерської ролі, то, в першу чергу, мають на увазі посилення односторонності у розробці, прийнятті й практичному виконанні рішень, які торкаються інших учасників світ-системи [772:74]. Це обумовлює загальний висновок: за великим рахунком, у практичній геополітиці США ідея домінування не змінилася. Але якщо інші актори світової політики часто звужують її до певних територій і регіонів, то Сполучені Штати не збираються відмовлятися від ключової орієнтації на глобальне домінування. Річ у тім, що американські цінності, які при цьому нав’язуються, завжди обрамлені в демократичну риторику, а практичні цілі є прозорими.

Слід зазначити, що президент Буш-ст. був одним з перших президентів, який, усвідомлюючи вагому роль політичних заяв, намагався посилити їх. Значна кількість понять на позначення «лідерства Америки» в його риториці не випадкова, оскільки, після розпаду СРСР, Америка перебрала на себе функції

геополітичного лідера. В однополярному світі Вашингтон, з огляду на відсутність конфронтації, намагався посилити свій вплив не лише в Європі, а й Азії. У цьому випадку риторика випереджала політику, формуючи її. На початку каденції, завдяки промовам, Дж. Буш-ст. зумів вплинути на формування суспільної думки щодо лідерської ролі США. А вкорінені стереотипи про «місію» та «Богообраність» Сполучених Штатів підсилюють заяви президента щодо реалізації гегемоністських устремлінь.

На регіональному рівні президент Буш-ст. мав намір вирішити проблему «демократії» в Нікарагуа, якою переймався ще Р. Рейган. Для цього він заручився підтримкою Конгресу, який погодився надавати допомогу контрас у підготовці до виборів 1990 року. Виступаючи в Конгресі в березні 1989 року, президент апелював до американських цінностей. «США підтримують демократію, мир і безпеку в Центральній Америці, мають намір сприяти демократизації в Нікарагуа та припинити військову допомогу радянського блоку, оскільки це загрожує безпеці США та регіону. А СРСР та Кубі слід припинити будь-яку допомогу, спрямовану на дестабілізацію мирного процесу в Центральній Америці» [773]. Політику інтервенціонізму президент виправдовує необхідністю поширення демократії та загрозою безпеці Сполученим Штатам.

Нікарагуа була не єдиною країною, в якій президент Буш здійснює політику «демократизації по-американськи». Наступною стала Панама, ситуація в якій погіршилася в травні 1989 року, коли генерал Нор’єга анулював результати виборів, на яких перемогу здобув його опонент. Дж. Буш вирішив, що настав час розібратися з Панамою. Нагода трапилась 15 грудня того ж року, коли було оголошено, що Панама перебуває у стані війни зі США. 20 грудня американські військові захопили країну. В той же день президент виступив із заявою, виправдовуючи інтервенцію. У зверненні до американського народу він заявив, що «…мета Сполучених Штатів – захистити життя американців, демократію в Панамі, припинити наркотрафік, зберегти умови Договору про Панамський канал» [774]. Як виправдання агресії проти маленької країни

президент назвав вбивство одного американського військовослужбовця, поранення другого, арешт і побиття третього. «…Я, як президент, зобов'язаний захистити життя американських громадян в Панамі. Цими подіями зумовлений мій наказ увести війська в Панаму, захистити співгромадян, демократію» [774]. Слід зазначити, що американські військові під виглядом туристів, як свідчать американські аналітики, вивчали територію перед здійсненням нападу. Ф. Хоффман, колишній працівник Пентагону, посилаючись на документи розвідки, стверджує, що адміністрація Буша планувала захоплення і чекала лише нагоди [775:250]. Існує ще одна невідповідність, що піддає сумніву щирість заяви президента. Американський аналітик Дж. Квіглі стверджує, що фраза «стан війни» була не першою згадкою. За чотири місяці до інтервенції вже прозвучало подібне твердження: «Уряд Панами оголосив, що американські військові маневри створили стан неминучої війни», хоча Буш не обмовився про це жодним словом. Рішення від 15 грудня було лише констатацією факту про те, що США ініціювали економічну війну, але аж ніяк не свідчило про намір панамського уряду оголошувати наземну війну [775:249]. Президент Буш увів в оману Конгрес, громадськість і увесь світ. Маніпуляція словами задля досягнення зовнішньополітичних цілей стає звичною справою для американських президентів.

Президент приховував плани щодо Близького Сходу, проте не відзначався послідовністю в політичних заявах. Навіть напередодні агресії він, поінформований про розміщення іракських військ на кордоні з Кувейтом, зазначив, «…Питання інтервенції не обговорюється». Слід віддати належне його гнучкості в риториці та політиці. Виникало враження, що США використають арсенал дипломатичних засобів для вирішення конфлікту. Проте вже наступного дня Дж. Буш віддав наказ американським кораблям увійти в Перську затоку, оскільки, як було заявлено, виникла загроза американським національним інтересам та регіональній стабільності.

Під час зустрічі з журналістами президент заявив, що Америка не потерпить агресії проти Кувейту. Навіть оточення, включно з К. Пауеллом, було здивоване його несподіваною рішучістю. Шляхом маніпуляцій і тривалих перемовин адміністрації вдалося переконати короля Саудівської Аравії Фадха у небезпеці, яка загрожувала його країні. Ер-Ріяд дозволив американським військам дислокуватися в Саудівській Аравії. Це був перший крок у здійсненні наземної операції.

Америці вдалося добитися резолюції щодо Іраку в Раді Безпеки ООН та підготувати спільну заяву з СРСР від 3 серпня, що сигналізувала про кардинальні зміни в американо-радянських відносинах. Це відкривало можливість для ширшого співробітництва. У Заяві було засуджено агресію С. Хусейна. 8 серпня 1990 року президент Буш у Зверненні до народу обґрунтував рішення розмістити американські війська в Саудівській Аравії. «Америка не шукає конфлікту. Ми не намагаємося визначати долю інших народів. Однак Америка стане на бік друзів. Місія наших військ – оборонна». Заява ввела в оману не тільки республіканців, а й демократів. Він роз’яснював: «…американські війська будуть захищати Саудівську Аравію. Моя адміністрація, як і моїх попередників, має зобов’язання підтримувати стабільність і безпеку в Перській затоці. Мій обов’язок – захищати життя американських громадян» [776]. Президент наголосив, що незалежність Саудівської Аравії торкається життєвих інтересів США.

Намагаючись вплинути на думку світової спільноти, Дж. Буш-ст. посилює риторику. В жовтні 1990 року, виступаючи на засіданні Генеральної Асамблеї ООН, він торкнувся питання іракської агресії. Виправдовуючи політику втручання в конфлікт, заявив, що «…Сполучені Штати не мають територіальних претензій в регіоні. …американські війська не залишаться жодного дня довше, ніж необхідно» [777] (американські війська перебували в Саудівській Аравії до серпня 2003 року).

Президентські заяви посилюють віддані адміністрації політики. В середині жовтня 1990 року в програмі «Nightline» на каналі «ABC» колишній командувач американськими військами у В'єтнамі генерал В. Вестмореленд заявив, що «Наші війська перебувають там, щоб зупинити поширення агресії з боку Іраку. …Їх буде використано у тому випадку, коли С. Хусейн нападе на Саудівську Аравію. Вони на полі бою, проте вони не хочуть розпочинати бій». В політичних промовах президента Буша нерідко використовуються аналогії. Виступаючи в Департаменті Оборони, він проводить аналогію між нацистами і партією Баат. «Півстоліття назад ми дорого заплатили за втихомирення агресора, якого можна було і слід було зупинити. Ми не повторимо цієї помилки знову» [778]. Варто зауважити, що історичні аналогії в президентській риториці слугують дієвими засобами впливу на аудиторію, як американську, так і світову. Деякі журналісти засудили президента, зокрема В. Пфафф у статті, опублікованій в серпні 1990 року у Chicago Tribune, зазначив, що «С. Хусейн не Гітлер, а таврування його Гітлером спричинить спантеличення та істерію» [779].

Проте для адміністрації таке порівняння було вигідним. Соціологічні опитування показали, що ¾ американців підтримували ідею розміщення військового контингенту на Близькому сході. Упродовж 3 тижнів, після захоплення Іраком Кувейту, суспільна підтримка президента Буша зросла з 58% до 76% [780]. Відтоді він активно експлуатує «тему Гітлера» для характеристики С. Хусейна. Подібну аналогію провів вже згаданий генерал В. Вестмореленд, який зауважив, що «…С. Хусейн – Гітлер Близького сходу. Тому, якщо ми дозволимо йому керувати, не зупинимо його і не надішлемо війська, щоб чинити йому опір, то на Близькому сході буде безлад» [781]. Агресивна риторика мала на меті переконати суспільство і світову спільноту у необхідності зупинити агресію та виправдати розміщення військ в Затоці. Внутрішньополітична ситуація відігравала суттєву роль у зовнішній політиці. Після листопадових виборів, на яких перемогли демократи у Конгресі, Дж. Буш задля зміцнення власної політичної позиції та іміджу президента-захисника

нації подвоїв кількість військових підрозділів у Затоці. Не випадково його помічник Дж. Сунуну підкреслив: «…коротка успішна війна буде політичною винагородою для президента та гарантуватиме йому перевибори» [782 : 595]. Історик Дж. Вінер, аналізуючи внутрішньополітичну ситуацію в контексті війни в Затоці, писав, що президент Буш відмовився від санкцій і обрав війну тому, що його політична кар'єра залежала від президентських виборів 1992 року, які наближалися. Ці вибори та наполегливе бажання Вашингтона здобути можливість контролю близькосхідних нафтових ресурсів стали ключовими аргументами у прийнятті рішення розпочати війну проти Іраку. Президент та його оточення переконували, що існувала небезпека стабільності на Близькому сході. Американська та світова громадськість повірили в ці заяви.

Складається враження, що президент Буш-ст. хотів війни з С. Хусейном, адже було кілька можливостей провести перемовини з Іраком відразу після захоплення Кувейту, зокрема надходили пропозиції Іраку ще 29 серпня, проте Сполучені Штати так і не відповіли. Коли Держсекретар Дж. Бейкер поїхав до Женеви на зустріч з міністром закордонних справ Таріком Азізом, він отримав інструкції від Буша – «ніяких перемовин» [782: 596].

Одразу після закінчення операції гостро постало питання про майбутні перспективи американської зовнішньої політики постбіполярного періоду. Досвід війни в Затоці переконав президента у необхідності здійснення активнішої інтервенціоністської політики. Як зазначав Дж. Бейкер у 1991 році, «щоб міжнародна система працювала, провідні потуги мають цьому сприяти. Це урок, який ми дістали з нашої стриманості відігравати активну роль у світових справах упродовж періоду між двома світовими війнами» [783:11]. Слід взяти до уваги поширення агресивної риторики президента на етапі формування постбіполярного інтервенціонізму США. Згаданий Дж. Бейкер визначив його сутність у межах «політичних свобод, економічного зростання та глобальної безпеки». Окрім Близького сходу, продовженням політики інтервенціонізму стали Балкани.

Традиційно пріоритетним у зовнішній політиці Вашингтона залишався європейський вектор. Дж. Буш-ст. намагався посилити позиції Америки на цьому континенті, зокрема, використавши події, що трапились в Югославії. Цю ситуацію він оцінив у термінах Доктрини Монро: «…Нам не слід забувати, що збереження миру в Європі означає збереження миру в Америці…Історія вчить американців бути напоготові» [784:2]. Радник президента з питань національної безпеки Б. Скоукрофт зазначає: «Ми усвідомили, що тоді, коли США не відіграють ролі в Європі, часто настає руйнація» [785:8]. Відсутність конфронтації, економічна та військова могутність, самовпевненість, стійкі ідеологічні стереотипи спонукали адміністрацію до односторонніх дій, застосування сили задля втілення амбіційних інтервенціоністських планів. Фрагментована Югославія була небажаною перспективою для стабільності в Європі, і Дж. Буш-ст. усвідомлював цю загрозу. Американські дослідники вважають, що «Старий світ» чекав вказівок від Сполучених Штатів. Не можемо погодитися з таким трактуванням подій в Югославії, оскільки це питання слід розглядати в ширшому контексті зовнішньої політики США в Європі. Вашингтон хотів зміцнити свої позиції в цьому регіоні та посилити роль в Альянсі. Навряд чи Америка переймалася проблемами Європи, адже це не стосувалося її безпосередньо, проте втручання у конфлікт обумовлювалося політикою інтервенціонізму.

Водночас з риторичними заявами, Вашингтон намагався заручитися підтримкою міжнародних організацій. Йому вдалося домогтися прийняття резолюції № 757 у Раді Безпеки ООН щодо запровадження економічного ембарго проти Сербії. Оцінюючи гуманітарну допомогу Боснії в серпні 1992 року, президент заявив: «…рішення ООН є важливим індикатором нашої відповіді на людську трагедію. Ми будемо продовжувати співробітничати з міжнародною спільнотою щоби покласти край актам жорстокості та страждань» [786]. Проте співробітництво з ООН тривало допоки це було вигідно Вашингтону і не більше.

Для втілення стратегії інтервенціонізму президентові потрібна була підтримка законодавчого органу США та, зрозуміло, ООН і європейських держав. У грудні 1992 року він надіслав листа лідерам Конгресу щодо запровадження жорстких санкцій проти Сербії та Чорногорії. «…Політики колишньої Югославії, – акцентував Дж. Буш-ст., – підтримують групи, що намагаються силою захопити територію Хорватії та Боснії-Герцеговини, створюють надзвичайну загрозу національній безпеці, зовнішній політиці та економіці США» [787]. Логічне запитання: як балканська країна, яка перебувала за кілька тисяч миль від Америки, могла загрожувати її національній безпеці?

Намагаючись контролювати ситуацію, Вашингтон запропонував ініціативи щодо прямого втручання в Косово задля припинення кровопролиття, проте члени Альянсу відмовилися діяти без санкцій ООН. Така ситуація має цілком логічне пояснення, оскільки після розпаду СРСР Сполучені Штати перебрали на себе низку функцій, які упродовж десятиліть були повноваженнями ООН. Фактично Буш-ст. розпочав «узаконення» принципу інтервенціоністської політики у світі. Американські лідери більше не були обмежені протистоянням з іншою суперпотугою, тому могли ухвалювати рішення експансіоністського характеру самостійно. Згодом таку практику використали Б. Клінтон та Дж. Буш-мол.

У щорічному Зверненні до Конгресу в 1992 році президент заявив, що «Америка залишається лідером світу. До кінця моєї каденції я буду підтримувати військову могутність збройних сил США та свободу повсюди у світі» [788]. Політичні заяви корелюють із загальним контекстом європейської політики. У Вашингтоні вважали, що втручання у конфлікт сприятиме формуванню нового світового порядку за американським взірцем: «…Лідерство та сила США – суттєві елементи мирного міжнародного порядку. Відмова від американського лідерства, від втручання в міжнародну політику буде помилкою, за яку дорого доведеться заплатити наступним поколінням. Ми можемо вплинути на майбутнє. Для цього нам слід залишатися лідером,

використовувати економічні, політичні та воєнні засоби тоді, коли виникає потреба або загроза нашим інтересам і цінностям» [789].

Аналіз публічного дискурсу і політичної діяльності президента засвідчив тенденцію до зміни стереотипних уявлень: замість «комуністичної загрози», «радянської диктатури» та «радянської окупації» періоду біполярності з'явилися нові поняття, на кшталт «Ірак», «Хусейн», «тероризм», «тоталітаризм» та «тиранія».

Америка за каденції Дж. Буша-ст. продовжила інтервенціоністську зовнішню політику. Курс, орієнтований на застосування сили, якого дотримувалась адміністрація Р. Рейгана, дістав не тільки підтримку, а й був закріплений на перспективу як найбільш прийнятний для Вашингтона. Наявність могутнього військового потенціалу мала забезпечувати «свободу», «права народів», демократію, утверджувати американську модель розвитку. Коли виникали місцеві кризи в країнах «третього світу», США рішуче реагували на них, втручаючись у їхні внутрішні справи, як це сталося в Панамі, Кувейті, колишній Югославії. Апогеєм інтервенціонізму США, після рейганівської політики втручань в Нікарагуа, Мозамбік, Камбоджу тощо, стала воєнна операція «Буря в пустелі». Дії президента були обумовлені стандартами «холодної війни». Водночас, за його правління відбувається формування нових політичних стереотипів, що впливатимуть на зовнішньополітичний курс Сполучених Штатів в подальшому. Політика втручання виправдовується заявами про загрозу національній безпеці США.

4.2. Неоінтервенціонізм заяв Б. Клінтона

Б. Клінтон прийшов до влади під гаслами ізоляціонізму, однак реалії свідчать, що його справжні мотиви у зовнішній політиці визначав традиційний інтервенціонізм. Порівняно з передвиборчими, кардинально змінилися публічні заяви: «…Для того аби зміцнити наше суспільство, нам слід залишатися

провідною силою у світі, борючись за мир, свободу та безпеку» [790:141]. Ентоні Лейк зазначав з цього приводу, що це не просто питання недотримання виборчих обіцянок, а типова поведінка американських президентів, яка спостерігається упродовж тривалого часу. «Думаю, що це модель американської зовнішньої політики від початку «холодної війни» і дотепер. Успішна риторика – це риторика про «сяюче місто на пагорбі», мораль «зло проти добра», в той час як реалії потребують прагматичного підходу» [791: 319].

У питаннях зовнішніх відносин радники президента – Державний секретар У. Крістофер, міністр оборони Л. Еспін, Е. Лейк (радник з питань нац. безпеки), М. Олбрайт (представник США в ООН) та Дж. Вулсі (директор ЦРУ) вважали, що США повинні відігравати провідну роль у світі як єдина суперпотуга та використовувати військову силу для досягнення цієї мети. У Б. Клінтона на початку каденції не було готової концепції зовнішньої політики, тому він застосував традиційний підхід, посилюючи риторику про силову політику та лідерські претензії Америки, про що свідчать його промови (див. таблицю 46). У порівнянні з політичними заявами президентів епохи «холодної війни», в риториці Клінтона виявлено найбільшу кількість згадок про «лідерство Америки». У кількісному співвідношенні його показники «лідерських якостей» у 2,5 рази перевищують показники Дж. Буша-ст. Варто зазначити, що за історичними масштабами нинішня американська могутність безпрецедентна. Це відчуття необмеженої сили негативно вплинуло на поведінку президента, який керувався силовим підходом до вирішення міжнародних проблем. Цілком логічною у цьому сенсі є позиція представника Ради національної безпеки США: «Існує переконання в тому, що Америка має виконувати лідерську роль. Але початок нового століття спонукатиме нас до розширення цілей такого лідерства». А. Дашкевич підкреслює, що лідерські амбіції Сполучених Штатів чітко виявилися в доктрині президента Клінтона. «Пріоритетом для фундаментальних цінностей Америки є забезпечення глобального лідерства в економічній і військовій сферах; лідерство

забезпечується засобами превентивної дипломатії, економічної допомоги та демократизації, військовою присутністю, взаємодією з зарубіжними військовими; втручання США має бути селективним на основі з'ясування базових викликів національним інтересам та концентрації ресурсів – воно може бути одностороннім в умовах безпосередньої загрози, союзницьким, коли ці інтереси поділяються іншими країнами, та багатостороннім, коли зачеплені інтереси багатьох або світового співтовариства як цілісності» [792:15]. Лідерство Америки передбачало такі пріоритети: зберегти провідну роль у забезпеченні миру і свободи, безпеки і процвітання; остаточне подолання ізоляціонізму; утримання боєготовності Збройних сил, достатньої для протидії будь-якій загрозі; модернізація озброєнь тощо.

Згадки про «лідерство США» доповнюють поняття на позначення «Богообраності», «місії» та «відповідальності Америки» перед світовою спільнотою. Промови свідчать про переконаність президента в тому, що політика Америки загалом здійснюється з Божої волі. Чи узгоджуються зазначені поняття із зовнішньою політикою Сполучених Штатів? На наше переконання, вони цілком відповідають внутрішньому переконанню президента у власній правоті не лише у прийнятті рішень, а й у здійсненні жорстких рішень, зокрема в питаннях війни і миру. Чим, як не переконанням у «лідерських якостях», «Богообраністю» та «місією» можна пояснити воєнну акцію Вашингтона проти Сомалі, Гаїті, Боснії та Югославії. Б. Клінтон впевнений, що США виконують «місію» щодо врегулювання конфліктних ситуацій у світі. Зазначені операції обґрунтовувалися гуманітарними гаслами, стаючи водночас відвертим проявом інтервенціоністського курсу.

Порівняно з публічними виступами попередників, зросла кількість згадок про «відповідальність США», проте це не має нічого спільного з відповідальністю перед іншими народами, це, скоріше, відповідальність президента перед американським політикумом за агресивний зовнішньополітичний курс. Використовуючи риторику як інструмент політичного впливу Б. Клінтон посилював власний імідж дієвого та рішучого

захисника цінностей «західного світу».

У його промовах зрідка згадується ООН, це свідчить, що ця міжнародна організація відігравала в той період несуттєву роль у зовнішній політиці США. Спостерігалася тенденція до зростання одностороннього підходу до вирішення міжнародних проблем. Захищаючи американську свободу дій та зважаючи на нестабільну ситуацію у світі, американські політики виступали проти будь-яких заходів, що могли б обмежити застосування сили. Дії президента підтверджують зазначене. Б. Клінтон відправив війська на Гаїті 1994 року без схвалення Ради Безпеки, яке він дістав вже після початку дій. Бомбування Іраку 1998 року здійснювалось без резолюцій ООН. Війну в Косово 1999 року було розпочато так само без дозволу Організації. На разі в кожному випадку знаходилися переконливі аргументи для виправдання таких дій.

Мета активної риторики «лідерства» була прагматично зумовленою, оскільки зміцнювала традиційні уявлення американців про власну країну, її роль у світі, формувала думку світової громадськості, нав’язуючи їй безальтернативне уявлення про Америку як лідера постбіполярного світу. Враховуючи стратегію Б. Клінтона, спрямовану на розширення впливу Америки та її причетності до конфліктних ситуацій, ідея американського лідерства набуває практичних ознак. Зовнішньополітична діяльність Сполучених Штатів спрямована на його забезпечення і формалізацію. Політична гнучкість вимагала гнучкості риторичної. Тому виправданою була стримана інавгураційна промова президента 1993 року в контексті зовнішньої політики. 42-й президент США лише повторив фразу В. Вільсона про те, що Америка не стоятиме осторонь, якщо буде кинуто виклик міжнародній спільноті: «…Ми будемо діяти шляхом мирної дипломатії допоки це буде можливо, а коли необхідно, то й застосовуючи силу» [793]. Цією заявою президент визначив роль Америки як глобального охоронця порядку від імені міжнародної спільноти і додав, що США використає силу, якщо виникне необхідність захищати життєві інтереси. Запевнення у використанні мирних засобів і утримання від зловживань силою заспокоїли громадськість як

американську, так і світову, проте не мали нічого спільного зі справжніми намірами президента в царині зовнішньої політики.

Для того, щоб мати привід для застосування сили та продовження політики втручання у справи інших країн, Б. Клінтон у промовах не раз порушує питання «безпеки» у світі, «миру», «захисту» від ймовірного нападу. Безпеку країни президент вважав ключовим питанням зовнішньої політики, другим назвав реструктуризацію Збройних сил, третім – поширення демократії у світі. Характерно, що про це він заявив американським дипломатам ще до офіційної інавгурації [794:57]. Ця заява незаперечно засвідчила намір нового президента продовжувати політику інтервенціонізму Дж. Буша-ст., що було пов'язано з новим етапом формування концепцій світової безпеки. Річ у тім, що на той час чимало традиційних визначень безпеки втратило свою актуальність. Поширення набуває варіант, відомий під назвою «всеохоплююча безпека» (зовнішня політика розглядалася як важливий засіб забезпечення миру і безпеки для Сполучених Штатів, особливо шляхом сприяння регіональній стабільності). Замість жорсткого протиборства по лінії «Захід – Схід» з’явилися дисперсні загрози світовій та американській безпеці, тому спроби сформувати концепцію безпеки обумовили потребу видозмінити риторику. Політичні заяви американського лідера досить різкі за змістом і формою, вони відображають спроби адміністрації контролювати ситуацію у світі. Цілком зрозумілий той факт, що президент покладається на «збройні сили» та «воєнну могутність США» (див. таблицю 47). У політичних промовах Б. Клінтона спостерігається порівняно найбільша кількість згадок про «воєнну могутність США». Як зазначає А. Дашкевич, «Боєготовність Збройних сил США оцінюється на основі здатності виграти у двох одночасних регіональних конфліктах, забезпечити військову присутність за кордоном для стримування потенційного агресора, зупинити розповсюдження зброї масового знищення» [795:15].

Політичні заяви президента зазвичай передували інтервенціям, втілювалися в агресивній зовнішній політиці. Неабияке значення має при цьому й роль особи президента в системі зовнішньої політики, і масштабність його

функцій як головнокомандувача Збройних сил. Українські дослідники Є.Є. Камінський, Б.І. Канцелярук та І.Д. Дудко зазначають це, зважаючи на практику воєнних операцій США в постбіполярному світі. «Починаючи з 1989 року, Сполучені Штати практично безперервно перебувають у світі у стані неоголошеної війни. В той час як члени Конгресу могли б запитати про це президента. Та Конгрес, як інститут, не піддав сумніву повноваження президента щодо здійснення широкого воєнного втручання без оголошення війни» [796:20]. Незважаючи на відсутність конфронтації з боку інших країн світу, в політичних заявах Б. Клінтона виявлено майже однакову кількість згадок про «безпеку» та «мир». Мир по-американськи гарантують Збройні сили Альянсу, тому йому відведено важливу роль у питанні безпеки та контролю у світі. Дану тезу розширює політолог Б.І. Канцелярук, наголошуючи на традиційній константі американських лідерів – пріоритетності національних інтересів Америки [797:17]. Водночас підкреслюється, що на разі російський чинник залишається посутнім у формуванні зовнішньої політики Вашингтона.

Росія викликає занепокоєння президента як правонаступниця колишнього «ворога», яка ще, до того ж, має ядерний арсенал та величезну армію. З цього приводу відомий політолог Є.Є. Камінський зазначає, що глобалізація «під прикриттям глобальної технотронної революції та інформатизації» у XXI столітті може на практиці стати втіленням в життя «американської ідеології явного призначення» [798:108]. Згідно з нею, Сполучені Штати мають «Божественне покликання» демократизувати світ та забезпечити перемогу ідеї ринкової економіки в планетарному масштабі. Однак зазначені науковці на разі не врахували роль публічного дискурсу як суттєвого інструменту формування зовнішньої політики.

Варто зауважити, що політика Америки за правління Б. Клінтона, у порівнянні з каденцією Дж. Буша-ст., стала агресивнішою за змістом, а риторика стала відвертішою. За президента Клінтона було закладено основи односторонньої зовнішньої політики, що призвело згодом до частого застосування сили та війн в Іраку й Афганістані президентом Бушем-мол.

Необмежена військова могутність Вашингтона, наявність сучасних озброєнь та переконаність американських політиків у виконанні «місії» призвели до посилення політики інтервенціонізму.

Б. Клінтон запропонував скоротити військовий бюджет і реструктурувати збройні сили, які б відповідали загрозам постбіполярного періоду. «…Допоки я президент США, я докладу максимум зусиль для того, аби американські військові були найкраще підготовленою та оснащеною силою для боротьби із загрозами. Ми єдина світова суперпотуга. В цей небезпечний час нам слід зробити все можливе, аби наші військові забезпечили національну оборону» [799].

На разі безпека США нерідко асоціювалася з безпекою Західної Європи, однак вплив Вашингтона на Старий континент на той час почав слабшати. Ідея «атлантичного дому», побудованого на фундаменті НАТО, стала втрачати свою привабливість для країн Західної Європи, проте почала імпонувати раніше нейтральним країнам Центральної та Східної Європи, що шукали підтримки США.

Аналіз публічного дискурсу президента Клінтона показав, що в ньому найбільше згадок про «терористів», що фактично започаткувало тенденцію поширення політичних заяв про «загрозу тероризму», яка досягне кульмінації в риториці Дж. Буша-мол. При цьому, на відміну від попередніх очільників, він рідше згадує «тиранію», «комунізм» та «російські ядерні ракети» (див. таблицю 48). Стереотипи сприйняття Росії після розпаду колишнього СРСР залишилися незмінними. «Ворогом» вважається РФ як правонаступниця колишнього Радянського Союзу. Це природно, оскільки за останні 6-7 років стереотип «ворога» періоду «холодної війни» докорінно змінитися не міг, що не могло не вплинути на зовнішню політику Вашингтона.

Виявлені в політичних промовах поняття «Ірак», «Хусейн», «Північна Корея» свідчать про важливість для Америки Близького сходу (який входить до сфери національних інтересів США) та азійського регіону, увага до яких була обумовлена, скоріше за все, економічними, а вже потім політичними та

ідеологічними чинниками, зокрема з огляду на небезпеку використання ядерної зброї та непередбачувану політику північнокорейського режиму. А залежність від енергоносіїв, зокрема нафти, змушувала відстежувати перебіг подій на Близькому сході.

Європа, Близький схід та Азія в риториці Клінтона корелюють з поняттями «світового лідерства» та «місії», тобто утвердження ключової ролі Сполучених Штатів у світовій політиці. Єдиним регіоном, що залишився поза увагою президента Клінтона, була Латинська Америка. Жодним словом не згадано країни Центральної або Південної Америки (не кажучи про Кубу). Напрошується висновок: питання розвитку відносин з цими країнами Б. Клінтона мало цікавило, на відміну від його попередників.

Темі «ворога» та «небезпек» присвячена промова в червні 1993 року у зв'язку із замахом на колишнього президента США Дж. Буша-ст. в Кувейті. В ній, зокрема, зазначалося, що «…Іракський напад на президента Буша був нападом на Сполучені Штати, на всіх американців» [800]. У відповідь було завдано ракетного удару по Багдаду, проте замість штабу іракської розвідки, бомби скинули на окраїни столиці Іраку, спричинивши смерть цивільних. Цей кричущий факт Білий дім замовчував.

Офіційний Вашингтон поступово переходив від політики збереження стабільності до політики інтервенціонізму під гаслами «поширення ідеалів демократії». У президентській риториці виокремлюються власне поняття «демократія», «свобода» та «цінності» загалом. Рідко згадується «незалежність» та «справедливість» (див. таблицю 49). При цьому, порівнюючи з Дж. Бушем-ст. і Дж. Бушем-мол., у Б. Клінтона набагато вищі показники «демократії». Це можна пояснити спробами нав'язати «демократію» шляхом інтервенцій на Балканах, спочатку в Боснії та на Гаїті, потім в Югославії. Намагання звільнити народи колишньої Югославії, Іраку, Сомалі та Гаїті від диктаторів призвели до воєнної інтервенції у ці країни. Така свобода нав'язувалась силою. Переконаний у своїй правоті нести «світло свободи», «поширювати демократію» та «цінності», президент Клінтон продовжив

інтервенціоністський курс США. Одним із прикладів поширення «демократичних засад» стала республіка Гаїті, згадана в промові: «…Ми повернули обіцяну свободу на цю багатостраждальну землю» [801:A4]. Для встановлення «демократії» на Гаїті президент наказав захопити країну. В його риториці, порівнюючи з попередником, більше згадок про «демократію», проте якщо Дж. Буш-ст. діяв проти С. Хусейна, використовуючи резолюцію ООН, то агресивна зовнішня політика Клінтона здійснювалася або з порушенням резолюцій Ради безпеки або за відсутності відповідних рішень, як це не раз траплялося (Боснія, Герцеговина тощо). Б. Клінтон з-поміж американських лідерів доби постбіполярності став першим президентом Америки, який, всупереч існуючим міжнародним нормам, почав застосовувати силу щодо інших країн, ігноруючи рішення ООН та думку світової спільноти. Силове нав’язування «демократичних цінностей» по-американськи продовжать наступники (як це безпосередньо робив Дж. Буш-мол. або опосередковано Б. Обама). Така тенденція «силової демократії», започаткована Б. Клінтоном, не лише збережеться, а й згодом посилиться.

Агресивна політика Америки здійснюється в рамках практичної геостратегії, яка передбачає використання Збройних сил з метою здійснення так званих демократичних проектів або під відповідним прикриттям. Американські політологи традиційно розглядають зовнішню політику США у контексті ситуативних демократичних впливів. Тому цілком логічними виглядають риторичні заяви президента про «демократію» та «свободу».

У публічних виступах Б. Клінтона актуалізована низка небезпек, що загрожували стабільності демократичного світу (див. таблицю 50). Політика інтервенціонізму, що посилюється упродовж каденції Б. Клінтона, чітко відбита в президентській риториці. Якщо в період «холодної війни» у заявах очільників переважали стереотипи «комуністичної загрози», «радянських ядерних ракет», «комунізму» загалом, «агресії», Куби тощо, то у промовах Б. Клінтона з’явилися нові поняття, на кшталт «терор», Боснія, Косово, доповнені багатьма іншими на позначення «агресії» проти Сполучених Штатів. Посилюючи

риторику про «загрози», він переслідував конкретну мету – не лише заручитися підтримкою американців, а й здобути схвалення світовою спільнотою зовнішньополітичного курсу Вашингтона. Регулярні повторення про зростаючі загрози (кількість згадок про які перевищує аналогічні в риториці Дж. Буша-ст.) сприяли формуванню суспільного консенсусу. Здійснюючи політику інтервенціонізму, президент виражав переконання більшості сенаторів. Цим можна пояснити згоду Конгресу на застосування сили для вирішення конфлікту в колишній Югославії.

Варто зазначити, що у президента Клінтона виявлено найбільшу кількість згадок про «агресію» проти Сполучених Штатів. Агресивна риторика підкріплювалась його не менш агресивною зовнішньою політикою, що потребувала фінансового забезпечення та риторичного обґрунтування, яким стала тема тероризму. В щорічному Зверненні до Конгресу в 1994 році він попросив фінансової підтримки для забезпечення оборонних видатків. Щодо боротьби з тероризмом, то він запевнив: «…Цього року ми знайдемо звинувачення проти терористів і накладемо санкції на тих, хто їм допомагає» [802].

Політичні заяви адміністрації Клінтона були відбиті у «Стратегії національної безпеки» 1994 року, якою передбачалося поєднання інтервенціоністських імперативів з принципом обмеженої участі США у прийнятті, разом із союзниками, рішень щодо спірних міжнародних проблем, але за умов обов’язкового збереження американського лідерства. «…Стає імперативом той факт, що Америка зобов’язана зберегти воєнну перевагу для нашого глобального лідерства. Наші сили мають бути задіяні по всьому світі та готовими воювати й вигравати в кількох одночасних війнах» [803].

Доктрина Клінтона, спрямована на «розширення демократії», була згодом апробована в Югославії. Її критикували за очевидний інтервенціоністський характер і надмірне застосування сили в місцях, що не мають стосунку до життєво важливих інтересів Сполучених Штатів. Критично висловлювалась К. Райс ще до того, як вона стала високопосадовцем. «Президентові слід

пам’ятати, що збройні сили – інструмент смертельний. Це не політичний арбітр і він ніяким чином не призначений для побудови громадянського суспільства. Найбільш ефективним застосування сили є тоді, коли за нею стоять чіткі політичні цілі» [804: 53]. Парадоксальність ситуації в тому, що це слушне судження було відкинуто самою К. Райс в період її діяльності спочатку на посаді помічника президента з питань національної безпеки, а згодом – Державного секретаря. Риторика американських очільників стає все більш залежною від політичної кон’юнктури.

Політичні заяви президента всебічно обґрунтовують інтервенціонізм. У вересні 1993 року Б. Клінтон виголосив промову в ООН, підкресливши, що «США є лідером і будуть причетні до всього, що відбувається у світі. Якщо американський народ дасть згоду на миротворчу місію, то ООН повинна знати, коли сказати «ні», якщо Америка візьме на себе занадто багато обов’язків» [805: A2]. Насправді чимало воєнних операцій було проведено без санкцій ООН, тобто США діяли на власний розсуд. Події в Сомалі стали лакмусовим папірцем для зовнішньої політики Вашингтона і загострили дебати щодо застосування сили у міжнародних відносинах.

На регіональному рівні президент Клінтон активно використовував силу, виправдовуючи її риторикою про демократію та боротьбу з тиранією. Ще Дж. Буш-ст. надавав гуманітарну допомогу Сомалі, а в травні 1993 року було виведено майже всі американські війська, за винятком 5 тис. миротворців [806:62]. Держсекретар У. Крістофер зазначав, що «…виконання гуманітарної місії в Сомалі є одним із здобутків адміністрації за кордоном, включно з неухильною підтримкою президента Єльцина в Росії та зростаючою підтримкою іракської демократичної опозиції» [807: A13]. Як виявилося, ця заява була передчасною.

Американські військові підрозділи в Сомалі поступово перейшли від постачання продовольства до каральних операцій. Це виправдовувала М. Олбрайт, яка в червні 1993 року заявила, що «американська воєнна участь в операціях миротворчих сил ООН проти сомалійських збройних кланів є

необхідною умовою для перебудови сомалійського суспільства і встановлення демократії у сплюндрованій країні» [808: 46]. Зрештою, Америка була змушена залишити Сомалі.

Події в Сомалі свідчать, що Б. Клінтон не завжди був далекоглядним у зовнішній політиці. Воєнна сила була застосована невиправдано, що створило небезпечну ситуацію. Військові здобули тактичну перемогу, однак Вашингтон програв політичну битву. За оцінками фахівців, кількість сомалійців, врятованих від голоду, коливається від 100 до 250 тис. Напевно, це дало підставу У. Крістоферу заявити: «Ми залишаємо країну в набагато кращому стані, ніж тоді, коли ми сюди прийшли» [809: B15].

Сомалі зменшила оптимізм адміністрації Клінтона щодо застосування сили в «неспокійних» країнах, проте не змінила думки політичної еліти щодо інтервенції США у кризових ситуаціях, зокрема на Гаїті, у Боснії та Косово. У промові (вересень 1994 року) президент зазначив, що закінчення «холодної війни» сприяло посиленню ролі ООН та міжнародному співробітництву, а події на Гаїті підтверджують це. «Наша священна місія – будувати новий світ, демократичний, вільний від ненависті. Більше народів обрало демократію та свободи, які становлять основу нашого життя» [810]. Американський очільник підкреслив відданість принципам демократії і позитивно оцінив спільні зусилля ООН і США, підсумувавши, що коаліція під керівництвом Вашингтона пропонує народові Гаїті шанс свободи. «Дії ООН на Гаїті свідчать про успіх, якого можна досягти, коли міжнародна спільнота використовує дипломатичні засоби, підкріплені загрозою використання збройних сил» [810]. Звільнення від проблемних диктаторів стало традиційним підходом американських політиків до залагодження справ у зовнішніх відносинах. Гаїті була першою країною для Клінтона, де він змінив владу, проте не останньою. Через п’ять років після цих подій набагато впевненіший президент Клінтон звільнив Балкани від сербського лідера С. Мілошевича.

Новими об’єктами для втілення інтервенціоністських планів Б. Клінтона стали Ірак, Іран, Боснія та Косово. В жовтні 1994 року С. Хусейн відмовився співпрацювати з інспекторами ООН, наказавши підтягнути війська до кордонів з Кувейтом. На разі президент Клінтон оголосив (10 жовтня) про намір зупинити агресора, запевнивши у своїй відданості зберігати стабільність у регіоні. «…Ми не дозволимо С. Хусейнові ігнорувати волю США та світової спільноти. …наша політика прозора – ми не дозволимо Іракові погрожувати сусідам або залякувати ООН» [811]. Незалежна від Америки позиція С. Хусейна викликала жорстку реакцію з боку адміністрації. Визнаючи це небезпекою для національних інтересів Сполучених Штатів, Б. Клінтон намагається за будь-яких умов застосувати силу проти Іраку, ігноруючи рішення Ради безпеки.

Його політика була вибірковою. Якщо С. Хусейн порушував громадянські права і американський президент відповідно на це реагував, то порушення прав в інших країнах (таких, як Індонезія) ігнорувалося. Вашингтон продовжував надавати Індонезії допомогу, незважаючи на зростаючу кількість вбитих (близько 200 тисяч із 700 тисяч всього населення країни) та окупацію Східного Тімору. Тим часом Державний секретар У. Крістофер з цього приводу зазначив, що «…ситуація з громадянськими правами в Індонезії поліпшується». Публічні виступи президента виправдовують інтервенціоністську зовнішню політику, яка полягала в «утвердженні лідерської ролі Америки в боротьбі за свободу та мир у світі». Адміністрація Клінтона продовжувала формувати «новий світовий порядок», пропагований попереднім президентом. Держсекретар У. Крістофер проголосив пріоритетом зовнішньої політики Вашингтона «економічну безпеку». Ентоні Лейк зазначив, що політику стримування комунізму в часи «холодної війни» слід змінити на доктрину «розширення» за рахунок нових демократичних держав. Помічник Державного секретаря Тімоті Вірт підкреслив, що основою зовнішньої політики США в період постбіполярності мають бути «постійний розвиток» і «запобігання кризам». Таким чином, було сформульовано основні засади так званої

«Доктрини Клінтона», яка, за активної підтримки його риторикою, орієнтувала на «розширення демократії», сприяння розвиткові нових незалежних держав і відкритих суспільств у Східній Європі.

Варто зазначити, що президент Клінтон зумів досягти успіху не лише в зовнішній, а й внутрішній політиці. Завдяки вжитим ним економічним заходам невпинне зростання бюджетного дефіциту, що сталося за каденції попередника, змінилося значним профіцитом. Це зміцнило позицію президента, роль та імідж Америки у світі. Американська модель успішно поєднувала ефективне політичне керівництво, підсилене політичною риторикою президента, з вільним підприємництвом. Економічно стабільна ситуація, контрастуючи з розпадом радянської економіки, слабким економічним зростанням західноєвропейських країн та ослабленням економіки Японії, зміцнювала провідну роль Америки та президента Клінтона як глобального лідера.

Інтервенціоністська риторика посилюється під час виборчої кампанії 1996 року, коли в Мічигані Б. Клінтон заявив, що дотримуватиметься стратегії інтервенціонізму, а НАТО залишатиметься «основою загальної безпеки». Він виправдав розширення Альянсу і пообіцяв зміцнювати нові демократії Центральної Європи, балтійських країн і нових незалежних держав колишнього Радянського Союзу.

Перебуваючи під тиском США, в жовтні 1998 року Ірак відмовився співпрацювати з інспекторами ООН. В грудні того ж року Б. Клінтон скористався нагодою і звернувся до американського народу, обґрунтовуючи рішення завдати ракетних ударів по Іраку. Президент наголосив, що «…мета цієї атаки – захистити національні інтереси Сполучених Штатів і народів Близького Сходу. С. Хусейнові не можна дозволяти погрожувати світові ядерною, хімічною та біологічною зброєю» [812]. Також було наголошено, що загроза американському народові та решті світу існуватиме доти, доки С. Хусейн перебуватиме при владі. Згодом виявилося, що інспектори в Іраку шпигували, користуючись статусом представників ООН. Сполучені Штати та Британія завдали ракетних ударів по Іраку. Бомбардування у межах операції

«Лис пустелі» було здійснене без резолюції та всупереч гострим протестам, які надіслали до Ради Безпеки Росія та Франція. На разі риторика президента Клінтона знову виявилася ефективною, оскільки не тільки сприяла створенню передумов для ракетного удару, а й виправдовувала агресію постфактум, що сформувало прихильність суспільної думки.

Зрозуміло, президента активно підтримувала його адміністрація. В лютому 1998 року Державний секретар США М. Олбрайт, виправдовуючи використання крилатих ракет проти Іраку, заявила: «Якщо ми змушені застосовувати силу, то це тому, що ми американці. Ми – незамінна нація. Ми міцно стоїмо і дивимося далеко в майбутнє» [813:20].

Колишній Державний секретар США Дж. Бейкер, перебуваючи в 1998 році в Лондоні, заявив про необхідність усунути від влади С. Хусейна як загрозу для всього Близького сходу. «Ворожі держави, на кшталт Іраку, порушують резолюції ООН. На таку політику слід реагувати силовими засобами. Боюсь, що ми втратили можливість зробити це вчасно, коли Саддам припустився помилки. Я ні на мить не сумніваюсь, що настане час – і можливо скоро – коли ми риторику підтримаємо діями. Єдине чого я бажаю, щоб у нас вистачило політичної волі діяти тоді, коли час настане» [814:7-9]. До реалізації плану залишалося кілька років. Констатуємо факт прогностичної функції риторики президента.

На регіональному рівні Клінтон здійснював політику втручання у справи європейських країн. Конфлікт у Боснії та Герцеговині став випробуванням для нього, про що було заявлено ще в 1992 році. «ООН вимагає зупинити сербську агресію, використовуючи силу, якщо необхідно. Організації Об’єднаних Націй слід бути готовій, щоб надати відповідну підтримку, використовуючи війська для такої операції» [815].

Сполучені Штати намагалися посилити свою позицію на Балканах і витіснити звідти Росію. Агресивні цілі адміністрації президента відображає офіційна риторика. «Боснія – це не протистояння між Америкою та Росією. Вона не впливає на наші національні інтереси, проте хвилює нас, тому ми

намагаємось стримати розвиток ситуації», – заявив Державний секретар У. Крістофер в червні 1993 року. Він лукавив, коли говорив про відсутність національних інтересів США у балканській кризі. У постбіполярному світі Вашингтон намагався зберегти вплив у світовій політиці, зокрема в європейській. І хоч Росія була ослабленою на той час, проте вона залишалась однією з найсильніших держав із значним ядерним потенціалом. Її позиції на Балканах були досить міцні. Продовжуючи політику інтервенціонізму, Б. Клінтон зробив правильний розрахунок – втручання США в конфлікт посилить їхню роль в регіоні, змусить рахуватися з ними не лише Росію, а й решту європейських держав, зміцнить позиції в НАТО, дасть змогу домінувати у прийнятті рішень Альянсу. Згодом У. Крістофер зазначав, що боснійська трагедія стосується національних інтересів Америки. «Немає сумніву, що Боснія – це найскладніша дипломатична проблема у світі. Сполучені Штати роблять все можливе, що узгоджується з національними інтересами». Клінтон реагував на погіршення ситуації в Боснії гнучкою риторикою. В квітні 1993 року, під час зустрічі з президентом Чехословаччини В. Гавелом, він запевнив: «США завжди будуть шукати можливості щоб виступити, щонайменше на словах, проти жорстокості» [816: 153].

Серпень став переломним моментом для Вашингтона, який був рішуче налаштований застосувати силу. Зміну політичного курсу супроводжували відставки низки посадовців у державному департаменті. Б. Клінтон вже не приховував агресивних намірів увести війська на Балкани. 11 серпня того ж року Державний секретар підкреслює: «Ми будемо продовжувати робити все можливе для поліпшення ситуації в національних інтересах, які полягають в тому, щоб попередити знищення Сараєво». Президент у політичних заявах пояснює необхідність застосувати воєнну силу для стримування ескалації конфлікту. Такі наміри поділяють Державний секретар У. Крістофер, зазначивши, що «Сполученим Штатам слід відігравати активну роль у світовій політиці з огляду на реальні американські інтереси, які можуть постраждати, якщо Америка піде шляхом ізоляціонізму»; радник з питань національної

безпеки Е. Лейк наголосив, що демократія та ринкова економіка – ключові поняття американської зовнішньої політики. Стримування є політика розширення, стратегія втілення якої передбачає зміцнення ринкової демократії, консолідації нових демократій, протистояння агресії шляхом застосування сили щодо країн, ворожих демократії та сприяння її поширенню у проблемних регіонах. Приховуючи промахи США у зовнішній політиці, він зауважив, що «…Боснія та Сомалі були важливими питаннями, проте вирішення конфліктів у цих країнах не визначало зовнішньої політики Америки». Використовуючи риторику як інструмент переконання та формування суспільної думки, адміністрація намагалася подати зовнішню політику щодо створення однополярної структури в руслі «розширення демократії».

М. Олбрайт, посол США в ООН, наголосила, що адміністрація Клінтона здійснюватиме нову гнучку політику, відмінну від попередників, а дипломатичні засоби стануть основними інструментами вирішення проблемних ситуацій. Проте уточнила, що завжди будуть моменти, коли слова та санкції не діють, тому збройні сили є необхідністю у вирішенні зовнішньополітичних проблем. Як і Крістофер, М. Олбрайт підкреслила, що Сполучені Штати відмовляються від політики ізоляціонізму і відіграватимуть активну роль у світовій політиці.

У публічних виступах Б. Клінтон наголошує на кількох поняттях, пов’язаних зі «співробітництвом». Серед них ключові – «партнери», «союзники», «мирні угоди», «друзі» та «співробітництво» (див. таблицю 51). Пояснення криється в перебігу подій на Балканах і баченні ситуації президентом. Хоч союзницька воєнна кампанія Альянсу проти С. Мілошевича була успішною і стала першим прикладом спільних воєнних дій НАТО в 55-річній історії існування, цей конфлікт виявив низку проблем в Альянсі. Ведення війни відображало суттєвий трансатлантичний військовий дисбаланс. Сполучені Штати перебрали на себе більшість завдань, тому їхнє домінування тривожило Європу. Функції партнерів по НАТО зводилися до військової присутності. До того ж, що на Балканах європейських військ була лише

незначна кількість. Залежність Європи від американської військової сили забезпечила Вашингтону домінуючий вплив не тільки у самій війні, а й у дипломатичних перемовинах. Найбільшим ударом для Європи стало домінування «американської доктрини», оскільки воювали в Косово американською зброєю [817: 42]. Вашингтон поступово перебрав на себе провідну роль у дипломатичних і воєнних питаннях.

За досліджуваний період (1945-2012 рр.) лише у риториці Б. Клінтона виявлено найменшу кількість згадок про «співробітництво», що цілком закономірно. Сполучені Штати періоду правління Б. Клінтона досягли найвищої могутності та впливу на світовій арені. Перемога над С. Хусейном зміцнила позиції Вашингтона на Близькому сході. США мали міцні позиції в Латинській Америці та азійському регіоні. РФ, очолювана Б. Єльциним, була під контролем адміністрації Клінтона, яка надавала фінансову допомогу президентові Росії у спробах здійснити низку економічних реформ і зберегти владу.

Слід зазначити, що Клінтон балотувався на посаду президента під гаслами ізоляціонізму, тому вважаємо, що цей чинник також частково вплинув на риторику і політику президента, який і не намагався переконати партнерів у необхідності розвивати відносини з Америкою, а зміцнював позиції своєї країни.

Виправдовуючи витрати на оборону, президент у Зверненні до Конгресу в 1998 році зазначає основні загрози національній безпеці США, серед яких – тероризм та організована злочинність. На його думку Угорщина, Польща та Чехія незабаром приєднаються до НАТО. Водночас він попросив Сенат продовжити фінансування американських військ У Боснії [818]. Державний секретар М. Олбрайт уточнювала: «Ми будемо зберігати нашу присутність повсюди, де існує необхідність в захисті наших інтересів» [819:59]. Зміцнюючи лідерські позиції, США стають у світі загрозливою силою. Внаслідок кристалізації своїх цінностей та ідеалів консервативна Америка відчуває себе усе більш винятковою. Вона не вважає необхідним зв’язувати себе

міжнародними угодами і часто вдається до односторонніх дій.

Поступово президент Клінтон схилявся до думки про те, що криза в Боснії була ще однією нагодою для Америки застосовувати воєнну силу як антидот «балканському вірусу» та продемонструвати провідну роль країни у вирішенні європейських проблем і світових загалом. М. Олбрайт зазначила засоби для досягнення зовнішньополітичних цілей: «Економічні стимули, технічна допомога, нові угоди, обмін інформацією, насильство, погрози насильством, санкції та будь-яка комбінація зазначеного» [819:61].

Війна в Косово стала ще одним випадком, що підтверджував інтервенціоністську політику адміністрації Клінтона. Америка та Британія вважали ситуацію в Косово першим випадком, коли гуманітарна криза давала право на негайне втручання без дозволу ООН. На переконання М. Олбрайт, косовський конфлікт порушив питання свободи народів Балкан, а стабільна Європа відповідає інтересам Америки, які невіддільні від її цінностей. «Ми підтверджуємо ціль НАТО як захисника демократії, стабільності та гаранта громадянських прав на європейському ґрунті», – зауважила вона. Варто зазначити, що до цього випадку члени НАТО ніколи не вели війн проти європейських країн, незалежно від рівня демократії, стабільності чи рівня громадянських свобод. В заявах представників адміністрації та зовнішній політиці Вашингтона явно помітні інтервенціоністські мотиви, спрямовані на дестабілізацію ситуації на Балканах, що згодом стане прецедентом та матиме непередбачувані наслідки не лише для воюючих сторін, а й в глобальному масштабі.

Насправді війна на Балканах була засобом зміцнення Альянсу (про що зазначає президент у публічних виступах) та налагодження трансатлантичних втрачених зв’язків. Як і під час «холодної війни», американці боролися задля збереження позицій Заходу. Власне цей мотив і визначив військову стратегію Вашингтона. З цього приводу американський командувач військами НАТО генерал Кларк зауважив: «Жодна ціль не може бути важливішою, ніж цілісність НАТО» [820: 430].

Проте існували й інші підстави для втручання у справи Європи. Задіяність Америки базувалася не на філантропії, а на прагматичних інтересах. Це зазначав колишній президент Р. Ніксон: «Роль США в НАТО виправдана не тільки своєю доцільністю, а й слугує для нас суттєвим важелем реагування на такі проблеми, як криза в Перській Затоці чи торговельні диспути. Без військової присутності в Європі ми не матимемо голосу в Європі» [821:73].

У президентському публічному дискурсі 1999 року ключовими були питання дотримання миру, боротьби з тероризмом і забезпечення військової могутності США. Як і його попередник, Б. Клінтон не ігнорує аналогій, враховуючи їхню ефективність. Агресивна риторика активно використовувалась щодо Сербії. С. Мілошевича він називав «фюрером», а сербів – «коричневими сорочками», порівнюючи їх з нацистами. У промові, виголошеній напередодні бомбардувань, Б. Клінтон зауважив, що американські політики, які пам’ятають Другу світову війну, не можуть втриматися від спокуси зупинити агресора. Президент забув про дотримання закону 1973 року, який зобов’язує його отримати згоду Конгресу на ведення бойових дій, термін яких перевищує 60 днів. Термін, згідно із законом, закінчився в травні 1999 року, однак бомбардування Сербії тривали. «Сьогодні президент порушив закон, і це очевидно», – заявив республіканець від штату Каліфорнія Том Кемпбелл. Такої ж думки демократ від Огайо Д. Кукініч: «Війна триває без повноважень і без згоди Конгресу» [822:110]. Подія залишилася поза увагою офіційних ЗМІ, як і адміністрації президента. Порушення закону для американських президентів стає традицією, яку продовжить і наступний президент Дж. Буш-мол.

Неоінтервенціонізм Б. Клінтона суттєво вплинув на зовнішню політику США, оскільки поставив права індивідів вище суверенітету держав і виправдовував втручання в громадянські війни та діяльність урядів тільки за те, що вони не вирішували внутрішні проблеми чи зловживали владою. Доктрина Клінтона припускала застосування воєнної сили за умови загрози будь-яким інтересам Америки. Президент, як і його попередники (Трумен в Кореї,

Джонсон у В’єтнамі, Буш-ст. в Перській затоці), обрав силу замість дипломатичних засобів, виправдовуючи це намірами захистити демократію, свободу та громадянські права. Публічні виступи виправдовували втручання у внутрішні справи інших країн.

4.3. Пріоритети політики Дж. Буша-мол.

У 90-х роках Америка успішно підтверджувала свої позиції лідера. Цьому чималою мірою сприяла політична риторика президента Буша-мол., який використовував її як інструмент впливу. Водночас спостерігалася розбіжність між його заявами та реальними діями. Передвиборчі обіцянки 2000 року стосувалися низки питань зовнішньої та внутрішньої політики, проте поза увагою залишилось питання Іраку. В дебатах з віце-президентом Е. Гором тодішній претендент на посаду президента Дж. Буш-мол. зазначив, що він має намір обережно використовувати збройні сили для досягнення зовнішньополітичних цілей і не розпочне війни на випередження, оскільки вірить в те, що «роль армії, передусім, полягає в тому, щоб попереджати війну» [823]. Також мирні за змістом виступи його команди, так-званих «неоконсерваторів», зокрема Д. Чейні, П. Вулфовіца та Р. Перла. Так, Д. Чейні у середині 2000 року, в розпал президентської кампанії, заявив: «Сполученим Штатам слід обачно діяти на зовнішньополітичній арені, уникаючи політики імперіалізму, та змінити думку світової спільноти про те, що їхня мета – скидати уряди в тій чи іншій частині світу» [824].

Проте вже в інавгураційній промові 2001 року президент заявив, що Америка буде причетна до всіх світових проблем, зміцнюватиме власну обороноздатність та баланс сили на користь свободи. У Зверненні до Конгресу в лютому 2001 року Дж. Буш-мол. пообіцяв співробітничати з союзниками (хоча варто було б зазначити співробітництво з ООН) заради добра у світі та поширення американського інтернаціоналізму. Він оминув питання збільшення

оборонного бюджету. Передбачаючи зміни, очевидно, хотів виробити стратегію, якою можна було б виправдати збільшення витрат. «Наше бачення оборони країни буде визначати наш бюджет» [825]. Для його адміністрації важливо було виробити стратегію зовнішньої політики, адекватну ситуації, що склалася. Через те актуалізувалося питання реформування збройних сил, якому відводилася ключова роль у здійсненні інтервенціоністської зовнішньої політики. «Я розпочну термінове реформування ЗС. Існуючі програми будуть заміщені новими технологіями та новими стратегіями» [826:203]. Як і попередники, президент переймається безпекою США та проблемами збільшення витрат на оборону.

У публічному дискурсі Дж. Буш-мол. визначає пріоритети, серед яких першочерговими є «збройні сили», «безпека США», «військова могутність» (див. таблицю 52). Варто зазначити, що в контексті подій заяви президента про «військову могутність» та «збройні сили» сприймаються природно, оскільки загалом світова спільнота була на боці Америки, тому «потрясання зброєю» і агресивна риторика користувалися всебічною підтримкою не лише американців. У виступах Дж. Буша-мол. виявлено найбільшу кількість згадок про «захист». Це поняття охоплює не лише захист території країни, а й цінностей Західного світу, оскільки президент інтерпретує атаки терористів не лише як агресію проти Сполучених Штатів, а й проти всіх демократичних країн світу. Вражаюче мінімальною (лише 7) у промовах президента Буша-мол. виявилась кількість понять на позначення «миру». Він єдиний з усіх розглядуваних президентів, який майже не згадує «мир» у політичних заявах. Дж. Буш-мол. готувався до війни, для чого шукав привід і події 11 вересня стали слушною нагодою. Характерною ознакою його політики з самого початку був наголос на національних інтересах США з посиланням на воєнні загрози для Америки. Отже, ще до 11 вересня було зрозуміло, що адміністрація Дж. Буша-мол. дещо по-своєму тлумачить імперативи зовнішньої політики, ніж її попередники.

Аналізуючи політику демократів і республіканців, політолог з Колумбійського університету Р. Беттс констатує: «Демократи пропонують стратегію вищості з «людським обличчям». Вони не поспішають використовувати силу, здійснюючи політику «викручування рук». Республіканці ж відверто заявляють про прихильність стратегії американської вищості, поводяться відверто зухвало» [827:2]. Підхід адміністрації Дж. Буша-мол. ґрунтувався на переосмисленні традиційних понять безпеки – «свободи» та «демократії» як основних гарантів безпеки і стабільності, а «поширення свободи» – найефективніша протидія міжнародному тероризму. Проте Р. Беттс залишив поза увагою питання імперських амбіцій, підсилених риторичними заявами. Насправді згадані ідеологеми слугують лише виправданням і прикриттям агресивної зовнішньої політики Сполучених Штатів. Події в Іраку свідчать про те, що Вашингтон переймається лише власними економічними та політичними інтересами. Країна, яка диктувала свою волю на Близькому сході за часів С. Хусейна, не просто втратила свою могутність після «демократизації». Війна, мета якої, як зазначали американські лідери, полягала у відновленні демократії та громадянських свобод, перетворила Ірак на руїну. Її інфраструктура зруйнована, вона розколота релігійними протиріччями, економіка в занепаді, а демократичні інституції не сформовані. Вона є легкою мішенню для сусідів і перебуває на межі виживання.

Отже, Вашингтон не розв’язав проблему іракського народу, а послабив Ірак, змінивши баланс сил в регіоні, зміцнив власні позиції, вирішив низку економічних питань, пов’язаних з енергоносіями. І таких прикладів «демократизації по-американськи» вистачає. Це не заважає американським політикам заявляти про «свободу», яку вони дали звільненим від тиранів народам.

У промовах Дж. Буша-мол. зрідка зазначає «свободу». Можливо через переконання, що Америка власними силами впорається із загрозами. Лише зрідка згадується ООН, зате виявлено найбільшу кількість згадок про «військову могутність». І не випадково: це обумовлено подією 11-го вересня,

яка змусила американського лідера оперативно реагувати на ситуацію. Його риторика стає жорсткою, адже суспільство і світ чекали від нього рішучих дій у відповідь на злочинні акції. Згадки про «військову могутність» доповнюють поняття на позначення «збройних сил», за кількістю яких президент Буш-мол. з-поміж усіх згаданих президентів поступається лише Б. Обамі. Президентські заяви та жорстка зовнішня політика після терористичних атак 11-го вересня не лише підтвердили, а й зміцнили позиції Америки як геополітичного лідера. Вересневі події 2001 року об'єднали Америку у спільній боротьбі з ворогом, надали динаміки зовнішній політиці, активізували риторичний супровід намірів і дій очільника. Він уникає традиційних згадок про «мир», «демократію» і «свободу», натомість акцентує увагу на силових засобах вирішення проблем, до того ж односторонніх; покладається на економічний і військовий потенціал країни. Цим, напевно, пояснюється відсутність згадок про НАТО та партнерів по Альянсу.

Трагічні події 11-го вересня 2001 року кардинально вплинули на перегляд політичної стратегії Сполучених Штатів, як внутрішньої, так і зовнішньої; обумовили потребу перегляду пріоритетів американської дипломатії, формулювання загрози, відсутньої за останні 10 років, що загалом прискорило вироблення нової зовнішньополітичної стратегії. К. Райс переконана, що ера багатосторонньої політики закінчилася. «Нам не слід оглядатися на ООН, чекаючи санкції на використання американської військової сили. Китай перетворився на стратегічного суперника, а Ірак потребує зміни режиму. Сполученим Штатам належить діяти відповідно» [828: 47].

Варто зазначити, що президент Буш-мол. виступив з коротким зверненням до народу, проте не було жодного виступу перед Конгресом, хоч на США було здійснено напад. Наступного дня, не маючи повної інформації, він намагався приховати безпорадність риторикою: «…Напад 11 вересня був більш ніж тероризм, це була війна проти Америки». Дж. Буш-мол. обіцяє, використовуючи всі наявні ресурси, виграти війну «добра проти зла», трактуючи атаки в термінах морального протистояння. 15 вересня оприлюднює

плани всеохоплюючої боротьби з терористами і тими країнами, що підтримують їх. В той же день Конгрес, за винятком республіканки Б. Лі, ухвалив резолюцію, що уповноважувала президента використовувати всі наявні засоби (включно з силою) проти народів, організацій або осіб, які сприяли, організовували терористичні атаки 11-го вересня або надавали притулок терористам [829]. Широкі повноваження були надані президентові, який навіть не оголосив війни, як про це зазначалося в Конституції США. Згодом Б. Лі зазначила, що Конгрес не голосував за оголошення війни, він голосував за надання необмеженої влади президентові для того аби покарати винуватців трагедії. «Я не могла підтримати таку необмежену владу президента вести війни» [830:118].

Лише 20 вересня 2001 року президент виступив з промовою перед Конгресом. Думаємо, він намагався виробити оптимальний варіант відповіді на терористичні виклики, в тому числі й на риторичному рівні. Звертаючись до законодавців, Дж. Буш-мол. апелює до традиційних американських цінностей: «…Ми покликані захищати свободу. Чого б нам це не коштувало, справедливість переможе» [831]. Ґрунтуючись на даних розвідки, він звинуватив у нападах терористичну організацію «Аль-Каїду». «Її члени відповідальні за вибухи в американських посольствах у Танзанії та Ємені. …Вони ідуть дорогою нацизму і тоталітаризму. «Аль-Каїда», на чолі з Осамою бен Ладеном, використовувала Афганістан як базу для підготовки терористичних атак». У зверненні Дж. Буш-мол. оголошує війну тероризмові і попереджає, що кожен народ світу повинен зробити вибір. Його відома фраза «Або ви з нами, або ви з терористами» визначила нову зовнішню політику Сполучених Штатів. Світова спільнота, симпатизуючи Америці, підтримує її антитерористичні заходи. Д. Рамсфельд зазначив, що це війна, не схожа на жодну іншу, оскільки вона не передбачає відступу. Війна з тероризмом набуває планетарного масштабу, а Північна Корея, Іран та Ірак були названі «віссю зла». Під впливом публічних виступів президента та членів адміністрації ідея глобальної війни з терором перемогла в суспільстві. Більшість американців

підтримала і з розумінням поставилася до зміни зовнішньополітичної парадигми президента, погодилася з витратами, які виділялися на антитерористичну кампанію. Наслідки подій 11-го вересня засвідчили, що Сполучені Штати фактично розпочали нову кампанію за розширення свого імперського впливу на частину близькосхідних країн. Американський інтервенціонізм був зумовлений нагальною потребою утвердження провідної ролі потуги в нових реаліях.

Вереснева трагедія допомогла Дж. Бушу-мол. визначитися із зовнішньою політикою, сприяла продовженню політики інтервенціонізму. Проте в даній ситуації масштаб був інший – глобальний. Відповідно до політичної стратегії, змінилася і риторика президента – від невизначеності до агресії, в термінах цивілізаційного протистояння «добра» та «зла». Ефективність промов президента стала очевидною в перші місяці після атак, оскільки їхня патріотична наступальна наснаженість сприяла громадянському консенсусу, якого не спостерігалося з часів «холодної війни». З приводу ситуації Державний секретар та секретар оборони Д. Рамсфельд зауважив: «Цю війну буде вести не Альянс, її здійснюватиме коаліція країн, яка буде змінюватися та розвиватися. Забудьте про стратегії захисту. Ми з нетерпінням чекаємо того, чому не буде кінця» [832].

Навіть американські політологи визнають посилення політики інтервенціонізму за каденції Буша-мол. Категоричну позицію щодо цього займає Р. Каган як відвертий критик гегемоністської політики Сполучених Штатів. «Америка не змінилася 11-го вересня. Вона ще більше стала собою. Теперішній курс Америки після 11-го вересня не видається несподіваним, адже він був притаманний їй не лише останнє десятиліття, а всі шістдесят років. Американському стратегічному утвердженню в Європі та Східній Азії після Другої світової війни не чинили опору. Закінчення «холодної війни» спонукало Америку не згорнути, а навпаки – розширити свій вплив, здобуваючи союзників на Сході, зміцнюючи зв’язки з демократичними силами Східної Азії, встановлюючи свої інтереси в інших частинах світу як-от, в Центральній Азії,

про існування яких більшість американців навіть не здогадувалися» [833:74]. Це підтверджує висунуту тезу щодо відповідності риторики інтервенціоністській політиці американських президентів.

Загроза тероризму обумовила перспективи налагоджування відносин з Китаєм і Росією. Держсекретар США К. Пауелл вважав, що терористичні атаки провістили зміну міжнародного середовища, в якому глобалізація та руйнація національного суверенітету визначили імператив нового підходу до зовнішньої політики США [834: 274]. Іншими словами, втручання у внутрішні справи будь-якої країни світу вже не потребувало виправдань ні перед американцями, ні перед світовою спільнотою, оскільки варто було лише згадати про терористів та сприяння їхній діяльності.

Були й інші підстави для ширшого підходу, започаткованого ще в період «холодної війни». Д. Рамсфельд та К. Райс переконані, що в 1990-х втратився інтерес до питань зовнішньої політики: американців менше цікавили міжнародні проблеми. Як наслідок, вони більше не бачили необхідності іти на жертви заради міжнародних цілей, а зосередилися на власних проблемах. Після подій 11/09, Д. Рамсфельд боявся, що подібний сценарій міг повторитися і в цій війні. Американці могли б втратити інтерес до політики антитероризму, якби Вашингтон відразу визначив свої цілі чи зазнав значних втрат на ранній стадії, тим самим пригасивши ентузіазм для довготривалих заходів [835: 3]. Можливо, найбільшою зміною після трагедії 11/09 в поглядах на зовнішню політику було зростання інтересу до світових подій. Якщо більшість американців ігнорували Афганістан і Судан у 1998 р., а Косово в 1999 р., то період після 11/09 характеризувався підвищеною увагою до подій у світі [836: 281]. На разі свою роль відіграла й риторика президента як ефективний інструмент реалізації стратегії.

Традиційною проблемою всіх американських президентів є не лише вироблення політичної стратегії, оптимально орієнтованої на реалії, а й пошук дієвих механізмів її реалізації. У цьому сенсі може бути показовою війна в Іраку, оскільки це дало змогу висвітлити приховані аспекти механізму взаємодії

президентської риторики та політики (див. схему 4), що може слугувати моделлю аналізу зовнішньої політики будь-якого американського очільника. Аналіз публічних промов Дж. Буша-мол. дав можливість виявити механізм впливу на суспільну думку, дія якого приводить до мобілізації суспільства на вирішення актуальних проблем сьогодення.

Схема 4.

Механізм кореляції публічних виступів та політичної діяльності американських президентів

Існуюча проблема		Надумана проблема

Сформовані стереотипи

Прихована риторика президента та членів адміністрації		Офіційна риторика президента та членів адміністрації

Реакція суспільства
Рішення суспільства

Риторика президента

Конгрес

Офіційна риторика президента

Нові політичні стереотипи

Американські очільники покладаються на публічний дискурс з метою здобути суспільну підтримку для здійснення власної зовнішньої політики. Основою формування політичного курсу президентів слугують раніше сформовані стереотипи і традиції. Політичні промови передбачають вплив на американське суспільство, Конгрес та світову спільноту. Їхня основна мета – створити сприятливі передумови для здійснення вигідної для Америки зовнішньої політики. Уникаючи відвертого нав'язування своєї думки суспільству, очільники намагаються втілити свій задум шляхом використання риторики, сподіваючись на підтримку співгромадян. Для цього у виступах наголошується на перевагах попередження небезпек.

Акцентування уваги на здобутках посилює чутливість аудиторії до теми політичної заяви. Це дає змогу визначити тему дискусії в суспільстві. Ефективність заяв визначається рівнем суспільної підтримки президента. Ця риторична модель домінувала в політичних заявах Дж. Буша-мол. у 2002-2003 роках. Він використовував її набагато частіше, ніж відразу після подій 2001 року. Цю ж модель було застосовано перед нападом на Ірак. Вона стала ефективним комунікативним інструментарієм реалізації політичних імператив.

Мобілізація суспільної підтримки є складовою частиною процесу безпекових стратегій. При цьому лідери використовують ефективні прийоми для впливу на суспільну думку. Успішна президентська риторика передбачає аргументи, що викликають сумніви щодо тих чи інших зовнішньополітичних питань, пропонує вигідну альтернативу з мінімальними ризиками і гарантує успіх [837:16]. Президент та члени адміністрації намагаються не лише привернути увагу суспільства до цих питань, а й заручитися підтримкою для реалізації подальшого силового сценарію. Під тиском активних політичних заяв громадськість починає вірити, що запропонована альтернатива єдино правильна. Зміна суспільної думки досягається шляхом зміни сприйняття імовірних ризиків і загроз, на кшталт «терористичних нападів», «використання зброї масового знищення» тощо.

Під час виборчих кампаній чи початку воєнних дій кількість політичних промов значно зростає, хоча цільова аудиторія не обов'язково розширюється. Президент розширює межі обраної теми, деталізує повідомлення. Стратегія посиленого впливу передбачає регулярну трансляцію одного й того ж повідомлення по всій країні і за її межами. Коли суспільна думка сформована та відповідає позиції президента, починається новий етап промов, спрямований на підтримку рішучих дій, а у випадку війни – на її виправдання. Сформована суспільна думка дає підстави очільникові виступити із заявами у Конгресі, сподіваючись отримати відповідні повноваження. Після суспільної згоди та рішення Конгресу, настає етап використання сили, тобто починається інтервенція. Слід зазначити, що деякі американські політики розглядають війну як засіб утверджувати демократію, трансформувати економіку, загалом розв'язати низку проблем. Згодом президент виступає з промовами, мета яких – схвалення рішучих дій (якщо вони успішні) або виправдання (якщо стався провал воєнної операції). Механізм кореляції публічних виступів та політики в кінцевому рахунку приводить до підсилення існуючих стереотипів і формування нових. На прикладі подій в Іраку маємо змогу розглянути запропоновану схему докладніше та підтвердити нашу гіпотезу.

Вважаємо, що президент Буш попередньо вирішив питання з Іраком, маючи намір скинути режим С. Хусейна, проте для втілення цієї ідеї йому була потрібна підтримка американців та світової спільноти. Є свідчення, що задовго до подій 11-го вересня президент серйозно розглядав питання захоплення Іраку. Це підтверджує американський аналітик М. Нерсковіц, наводячи уривки розмов з губернатором Бушем-мол. «Мій батько мав політичні можливості, коли вигнав іракців з Кувейту і він їх змарнував. …Якби я тільки мав шанс захопити, якби я тільки мав такі можливості, я б ними скористався» [838: 9].

За кілька років до початку війни в Іраку було розпочато потужну риторичну кампанію. Озвучувались агресивні зовнішньополітичні цілі, обумовлені загрозою національній безпеці. Перед початком терористичних атак президент та суспільство фокусувалися на питаннях внутрішньої політики, а рейтинг очільника не перевищував межі 50 %. Відразу після атак цей показник зріс до 80%. На такому ж рівні була суспільна підтримка війни проти терористів як відплати за напади, а 92 % були за війну з тероризмом як багатосторонню та широку кампанію, яка виходить далеко за межі Афганістану [839]. Хоч підтримка президента у війні з терором була наслідком подій 11-го вересня, проте президент використав риторику як можливість актуалізувати тему війни з терором для обговорення в суспільстві. Поступово вона ставала ключовою темою американського політикуму, обумовивши формування неостереотипу загрози тероризму.

Водночас 69% американців підтримало ідею розпочати війну з Іраком після закінчення війни в Афганістані. Перед подіями 11-го вересня деякі соціологічні опитування підтверджують факт підтримки американської інтервенції для того, щоб скинути С. Хусейна [839], наголошуючи, що імперативи війни з Іраком беруть свій початок раніше згаданих подій. Після нападів терористів 2001-го року американці, підтримуючи президента, вважали, що Сполученим Штатам слід відігравати активнішу роль у світовій політиці. Події 11-го вересня вплинули на кардинальну зміну зовнішньополітичного курсу США. Президентові відкрилися широкі можливості для здійснення

політики інтервенціонізму. Підтримка громадськості слугувала виправданням глобальної війни з терором як основа для суттєвих змін у зовнішній політиці Вашингтона [840:43].

До 11-го вересня у публічних виступах президента траплялися окремі згадки про тероризм і війну. Майже всі посилання на війну мали історичний підтекст і були орієнтовані на окремі аудиторії. Після терористичних атак, президент поєднує поняття «війни» і «тероризму» в єдиний концепт, ультимативно апелюючи на разі до світової спільноти: «Або ви з нами, або з терористами». Війна з терором проголошувалась як основний імператив зовнішньої політики Америки на найближчі десятиліття.

Слід зазначити, що неофіційна риторика випереджала офіційні заяви (див. схему 4). Першим підтвердженням наміру Дж. Буша-мол. захопити Ірак після подій 11-го вересня стала вказівка президента Департаментові національної безпеки знайти зв'язок між терористичними атаками і С. Хусейном. Це сталося наступного дня після нападу на Америку. Один з них, Р. Кларк, згадує: президент Буш, увійшовши до кімнати, звернувся до нас: «Послухайте, я знаю, що маєте багато роботи, проте я хочу, щоб ви спробували з’ясувати, чи причетний до цього С. Хусейн» [841:32]. В кінці листопада 2001 року президент дав вказівку міністрові оборони Д. Рамсфельду розробити план захоплення Іраку. Про це повідомив в інтерв’ю на каналі Сі-Бі-ЕС «60 хвилин» Б. Вудворт, який мав інформацію про цю зустріч. Водночас, віце-президент Д. Чейні та командувач об’єднаними штабами С. Ліббі розпочали регулярні обговорення з ЦРУ іракської проблеми.

Аналізуючи президентські виступи через призму війни в Іраку, варто зауважити, що Дж. Буш-мол. почав асоціювати С. Хусейна та Ірак з терористичними загрозами, створивши інший вимір сприйняття громадськістю імовірних небезпек. Ці поняття – «Ірак», «С. Хусейн» та «тероризм» стали нероздільними для сприйняття. Поступово Ірак почали асоціювати з небезпекою тероризму та реальною можливістю терористичних нападів. «Наша мета – запобігти режимам, які спонсорують тероризм, отже, загрожують

Америці та нашим друзям зброєю масового знищення» [842].

Офіційна риторика розпочинається лише в 2002 році. Таким чином адміністрація намагалася зняти з себе будь-які підозри у попередньо визначених цілях захопити Ірак. Президентські заяви мали вплинути на формування рішення про загрозу з боку С. Хусейна. Початком цілеспрямованої кампанії стало січневе звернення Дж. Буша-мол. до Конгресу 2002 року, в якому він заявив, що Ірак, Іран та Північна Корея входять до «вісі зла». «Ці режими смертельно небезпечні. …Я не чекатиму, допоки небезпека зросте» [842]. І хоч у виступі відсутні будь-які згадки про напад, проте були натяки на небезпеку і першим у списку стояв Ірак. Д. Фрум, один із спічрайтерів президента згадує, що до першого варіанту промови була вимога зазначити лише Ірак, згодом додали Іран та Північну Корею. Твердження спічрайтера і позиція неоконсерваторів з адміністрації Буша-мол., які ще в 90-х висловлювали ідею агресивнішої політики Америки на Близькому сході, свідчать про наміри зміни режиму в Іраку задовго до оголошення війни. Президент готував ґрунт для початку воєнних дій і першими слухачами його імперських амбіцій стали військові. Виступаючи в академії Вест-Пойнт в червні 2002 року, він озвучив доктрину «війни на випередження», яку планував застосувати проти Іраку. У вересні 2002 року опубліковано Стратегію національної безпеки, в якій ця доктрина набула конкретики, про що, зокрема, йшлося у зверненні президента до американського народу в січні 2002 року і згаданому виступові у військовій академії Вест-Пойнт у червні 2002 року. Варто зазначити, що в офіційних заявах президента відсутні згадки про застосування сили в Іраку. До того ж, він запевнив громадськість, що не збирається розпочинати війну, яка може бути лише останнім аргументом вирішення проблеми. У виступі в серпні 2002 року Дж. Буш-мол. заявив, що «має намір розглянути всі можливі варіанти». Про намір врегулювати конфлікт він підтвердив згодом 1 жовтня того ж року. Неофіційно президент здійснює низку заходів, що суперечать офіційним заявам. Так, за його розпорядженням було створено «Іракську групу», завдання якої полягало в посиленні

громадської підтримки для початку війни в Іраку. В той же час Дж. Буш-мол. і прем'єр-міністр Великобританії Т. Блер погодили рішення розпочати війну. Наприкінці серпня затверджено документ «Цілі в Іраку: мета і стратегія», в якому було визначено цілі війни, включно із встановленням проамериканського уряду, який міг би згодом впливати на близькосхідні події, особливо в Сирії та Ірані [843]. Неофіційні розмови і таємні заходи адміністрації готували підґрунтя для повномасштабної війни.

Адміністрації необхідно було заручитися підтримкою громадськості, це, у свою чергу, виправдало б будь-які дії в Іраку, а згодом і на Близькому сході загалом. На разі (див. схему 4) для формування очікуваної реакції суспільства на створену проблему (тероризм та Ірак) слід було посилити риторику, надати їй агресивності, озвучити небезпеку. Розпочинається низка заяв про небезпеку, яка загрожує Америці з боку Іраку. Інструментом маніпуляції думкою світової спільноти могла стати ООН. Перша заява прозвучала у виступі президента в ООН 12 вересня 2002 року. Посилюється тиск на суспільство під гаслом загрози з боку режиму С. Хусейна. Влада Іраку розуміла небезпеку таких «політичних ігор» з боку Америки і надіслала листа генеральному секретареві ООН К. Аннану, в якому погодилася на проведення інспекції будь-яких об'єктів на території Іраку і без будь-яких умов. Проте президент Буш вже все вирішив і лише чекав нагоди розпочати війну. Вже у вересні американський очільник дискредитував пропозицію Хусейна дозволити інспекторам повернутися до Іраку, назвавши її «останньою хитрістю Хусейна» [844]. Наступного дня президент заявив, що «було б добре прийняти резолюцію Конгресу, яка б уповноважила його застосувати силу щодо Іраку» [845]. З наближенням голосування в Конгресі щодо питання застосування сили президентом адміністрація посилила риторику про ядерну загрозу з боку Іраку. Заяви про наявність на території Іраку зброї масового знищення не лише сприяли формуванню суспільної думки на підтримку рішучих дій, а й суттєво вплинули на результати голосування в Конгресі щодо питання застосування сили і надання повноважень президентові США. Наслідком наперед

продуманої тактика використання політичних заяв стала резолюція Конгресу 11 жовтня 2002 року, яка давала право Дж. Бушу-мол. застосовувати силу проти Іраку. Це була надумана проблема адміністрації Буша-мол., який мав на меті скинути С. Хусейна за будь-яку ціну. Підстави для цього були: наприклад, порушення балансу сил і залежність Америки від поставок нафти. 11 вересня 2001 року стало нагодою розпочинати офіційну риторику, пов'язуючи Ірак з терористами.

Виступи президента зазвичай суттєво впливали на внутрішньополітичну ситуацію. Соціологічні опитування, проведені наприкінці 2001 року, підтверджують загальний консенсус громадськості з позицією Буша. 87% респондентів оцінили його промови як добрі або відмінні, а 89% погодилися з його розумінням і підходом до зовнішньої політики. Навіть втрати в Афганістані не вплинули на ентузіазм громадськості. У 2002 році більше ¾ американців виступали за продовження війн в інших країнах, а рейтинг президента Буша-мол. залишався на рівні 70% [846]. В сенсі пошуку стереотипу зовнішнього ворога війна з тероризмом виглядала перспективною.

Посилюючи публічні виступи, президент озвучував нові загрози, які послідовно варіюються (від зв'язку з терористичними нападами до наявності хімічної та ядерної зброї). Поступово в суспільстві визріває рішення захищатися, випередивши ворога (С. Хусейна). Реакція американців була оперативною, а заклики до війни рішучими. Пропагандистська воєнна кампанія, яка охопила всю країну, була настільки ефективною, що навіть конгресмени-учасники бойових дій стали її прихильниками. В жовтні 2002 року сенатор Дж. Керрі, який тридцять років тому засудив в'єтнамську війну, виступив у Сенаті з пропозицією підтримати резолюцію щодо Іраку. «Чому С. Хусейн намагається створити ядерну зброю, коли решта країн цього не робить? …Розвідувальні дані свідчать, що Ірак має хімічну та біологічну зброю» [847]. Виступаючи в програмі Hardball на телеканалі MSNBC перед курсантами військової академії, він відкрито заявив: «Я думаю, що ми підемо на Ірак. Я готовий іти. Впевнений, що народ розуміє, що С. Хусейн небезпечний. Проте ми хочемо максимально

підсилити нашу здатність до перемоги. Це один з уроків В'єтнаму». З аналогічними заявами на підтримку президентської ініціативи виступили сенатори Дж. Едвардс, Г. Клінтон, Н. Пелосі, Х. Рейд, Е. Кеннеді. Р. Гефард [848].

Однак президент вичікував, він хотів, щоб це було не його рішення, щоб пізніше не бути звинуваченим в агресії, як це трапилося з його попередниками у В'єтнамі. Йому потрібна була ще згода світової спільноти. З цією метою він ініціював процес прийняття резолюції Ради Безпеки про допуск інспекторів ООН на територію Іраку. Незважаючи на спротив деяких країн, резолюцію №1441 було прийнято в листопаді 2002 року. Відтак президент виправдовується: «Я не наказував застосовувати силу. Я сподіваюсь, що її використання не стане необхідністю». При цьому зазначає, що в разі, якщо міжнародної підтримки не буде, США діятимуть на власний розсуд.

Ще Н. Макіавеллі підкреслював, що успішний політик використовує усі можливі засоби для досягнення мети. Дж. Буш-мол. ефективно використав іракський прецедент, створивши сприятливі умови для реалізації свого задуму. Існують документи, які підтверджують той факт, що президент та члени адміністрації маніпулювали розвідувальними даними з метою виправдати війну в Іраку, в якого начебто існують зв'язки з «Аль Каїдою». «Аль-Каїда невіддільна від С. Хусейна, коли йдеться про війну з терором», – заявив Буш-мол. у вересні 2002 року на зустрічі з президентом Колумбії.

Непідтверджені факти озвучили й інші члени адміністрації: Д. Рамсфельд, К. Пауелл, К. Райс тощо. Радник президента К. Райс у виступах почала стверджувати, що Ірак, без сумніву, має зброю масового знищення. Віце-президент Д. Чейні чинив тиск на аналітиків ЦРУ і ставив перед ними відповідні завдання, публічно нав'язуючи силовим відомствам факти і висновки, які, в кращому випадку, були гіпотетичними. Міністерство оборони створило навіть свою розвідку з питань Іраку, яка підтверджувала висновки, озвучені президентом і віце-президентом. Колишні співробітники ЦРУ заявляють, що піддавалися постійному тискові не лише з боку Д. Чейні та Л.

Ліббі, а й помічника міністра оборони П. Вулфовіца та директора ЦРУ Дж. Тенета, які вимагали від них знайти інформацію, яка виправдала б війну проти Іраку. На одній із зустрічей з підлеглими директор ЦРУ висловився прямо: «Якщо Буш хоче розпочати війну, то це ваш обов'язок знайти підстави для цього» [849].

Мета адміністрації полягала у нагнітанні атмосфери страху в американському суспільстві. В такій ситуації було легко маніпулювати суспільною думкою. Свої заяви в кінці вересня 2002 року президент підсилив інформацією про те, що С. Хусейн володіє біологічною та хімічною зброєю. Дж. Буш наводив факти (які згодом були спростовані) про те, що Ірак володів мобільними біологічними лабораторіями, які продукували біологічну зброю та уникали інспекції. У Зверненні до Конгресу 2003 року президент заявив, що в С. Хусейна були матеріали для виготовлення 500 тонн зарину, смертельно небезпечної речовини. В лютому 2003 року Державний секретар К. Пауелл, виступаючи в ООН, навів свідчення про наявність в Іраку хімічної та біологічної зброї. «Немає сумнівів у тому, що С. Хусейн має біологічну зброю. За нашими оцінками, Ірак на сьогодні має від 100 до 500 тонн запасів хімічної зброї» [850]. Поза сумнівом, американські очільники знали, що їхні заяви були непідтвердженими, однак продовжували їх поширювати задля підтримки наперед визначених рішень.

Чималою мірою завдяки їхнім виступам де-факто виник загальний консенсус на користь воєнної акції вже на початку 2002 року. У зверненні до ветеранів війн віце-президент вже пояснював країні вигоди від усунення С. Хусейна від влади. «Народи усього регіону будуть підбадьорені, а наші можливості прискорити мирний процес ізраїльсько-палестинського врегулювання зростуть».

2003 рік став кульмінацією політичних заяв, спрямованих проти С. Хусейна. Незважаючи на існування планів захопити Ірак, президент і члени адміністрації продовжували їх офіційно заперечувати, включно із заявами в Конгресі:

- 16 вересня 2002 року міністр оборони Д. Рамсфельд заявив, що «…президент ще не прийняв рішення щодо Іраку» [851];
- 19 вересня 2002 року Державний секретар К. Пауелл зазначив, що «…президент ще не вирішив цього питання, оскільки ніхто не хоче починати війну, якщо її можна уникнути» [852];
- 1 жовтня президент зробив першу із своїх численних заяв: «…Звісно, я ще не вирішив, чи ми починаємо війну з Іраком» [853];
- 31 грудня 2002 року Дж. Буш зауважив: «Ви сказали, що ми йдемо на війну з Іраком…Я не знаю, чому ви це сказали. Я сподіваюсь, що ми не почнемо війну з Іраком. Я – той, хто вирішує це питання» [854].

Тим часом він озвучив факт про закупівлю Іраком алюмінієвих труб як компонентів створення ядерної зброї. У вересні 2002 року Д. Чейні зазначив: «вже відомо, що С. Хусейн намагається здобути обладнання для збагачення урану». Того ж дня К. Райс зробила заяву Сі-ЕН-ЕН. «Ми знаємо, що до Іраку надходили алюмінієві труби, які підходять для виготовлення ядерної зброї». В січні 2003 року, виступаючи на засіданні Агенції з питань міжнародної ядерної енергії, президент сказав: «Наші розвідувальні джерела повідомляють, що С. Хусейн купував алюмінієві труби високої міцності, необхідні для виробництва ядерної зброї». У Зверненні до Конгресу в кінці січня того ж року Буш-мол. зазначив, що С. Хусейн намагався купити значну кількість урану в Африці [855]. Згодом виявилось, що згадані заяви ґрунтувалися на недостовірних фактах. Зокрема, замовчувалося, що такі заяви була частиною плану, оскільки було очевидно, що уран був безпосередньо пов'язаний з атомною бомбою. Адміністрація доклала максимум зусиль для тиску на суспільну думку. Так, Д. Чейні намагався запевнити, що війна в Іраку буде швидкою і легкою. «Нас зустрічатимуть як визволителів. Немає сумнівів у тім, що іракський народ хоче звільнитися від С. Хусейна» [856].

Заяви президента і високопосадовців про амбіційну іракську програму створення ядерної зброї мали переконати громадськість, Конгрес і союзників у

необхідності захопити Ірак. Навіть самі високопосадовці визнавали це (зокрема П. Вулфовіц). «Ми дійшли згоди, що зброя масового знищення (як виправдання для захоплення Іраку) могла б стати тим питанням, яке б не залишило жодну людину байдужою» [857].

Офіційна риторика та низка супутніх заходів президента перед інтервенцією в Ірак сприяли формуванню суспільної думки про С. Хусейна як тирана та уявлення про інспекторів ООН як жертв насилля з боку іракського лідера. «…Упродовж років інспекторів Альянсу залякували іракські посадовці, за ними шпигували, їх систематично обманювали» [858].

Переконливим аргументом американського президента для початку війни був заклик до дій задля захисту громадянських прав. Звісно, наводяться факти про політичне переслідування, тортури та вбивства. Це питання часто порушувалось у промовах, було одним із ключових в обґрунтуванні ідеї розпочати війну. Реалії показують, що питання прав людини Вашингтон вирішував вибірково: в одній країні воно привертає увагу, в іншій – ігнорується, а ще в іншій – спонсорується. Наприклад, винищення курдів режимом С. Хусейна – злочин, водночас, винищення курдів урядом Туреччини залишається поза увагою американських політиків, можливо тому, що Туреччина – член НАТО? Марно шукати осудження Туреччини, уряд якої упродовж 1990-х вигнав мільйони курдів з їхніх домівок і вбив тисячі. Прикладом подвійної риторики є заява американських очільників про необхідність закриття катівень в Іраку. Тим часом, мільйони доларів Вашингтон виділив урядові Єгипту, який також використовував катівні для політичних в’язнів. Комісія Конгресу, яка розслідувала зловживання президента владними повноваженнями щодо Іраку, виявила, що «п’ять посадовців, включно з президентом, озвучили хибні заяви про загрозу з боку Іраку в 125 офіційних заявах. Згодом з’ясувалося, що, в сукупності, таких заяв було не менше 237» [859].

З часом зазначена комунікаційна модель політичної риторики президента починає втрачати свою ефективність, тому на зміну їй Буш-мол. вводить нову модель. «Терористичну загрозу» змінює «економічна загроза». У політичних заявах він вже починає наголошувати на економічній безпеці, пов’язуючи економіку з війною проти тероризму. Було використано той самий підхід, що й раніше для здійснення воєнної місії в Афганістані. Питання економічної безпеки та її зв'язок з терористичними загрозами було порушене спочатку в одній з президентських промов. Поступово риторичних заяв стає більше. Американський дослідник В. Макєвіч зауважує, що на початку 2002 року спостерігається незначна кількість згадок про Ірак як загрозу економічній безпеці Сполучених Штатів, проте згодом, особливо в жовтні, їх вже стало 120. Президент підтримує резолюцію Ради Безпеки щодо Іраку і робить відповідну заяву в ООН. Адміністрація здійснює заплановану політику застосування сили і починає війну. Надалі йде апробація вже сформованих риторичних моделей та їх модернізація відповідно до обставин.

Схема президентських публічних виступів має такий вигляд: політична тема → незначна кількість згадок → деталізація (виокремлення декількох складових) → посилення риторики → риторична кульмінація → офіційні заяви в Конгресі та ООН → інтервенція → повторення політичних заяв → підготовка до наступного політичного кроку → зміна риторичної моделі.

Деталізація проблеми сприяє посиленню заяви президента та емоційного фону аудиторії, що прискорює процес прийняття рішення, формування суспільної думки і підтримки позиції очільника, а також збільшує його шанси отримати повноваження від Конгресу. Однак ситуація змінилася суттєво влітку 2003 року, коли кількість загиблих американців перевищила 1000. Тим часом риторична стратегія виправдала себе і дала змогу президентові втілити зовнішньополітичні задуми.

В березні 2003 року він надіслав листа до Конгресу, в якому повідомив, що дипломатичні засоби себе вичерпали і не гарантують захисту від можливих нападів, а Ірак відмовляється співпрацювати з ООН. Готуючи американців до

війни, президент посилює риторичні заяви, включно з ультиматумом. «С. Хусейн та його сім’я повинні залишити Ірак упродовж 48 годин. Їхня відмова призведе до початку воєнного конфлікту. Розвідувальні дані не залишають сумнівів у тому, що Ірак не тільки володіє, а й приховує смертельно небезпечну зброю» [860]. Як виявилося згодом, це була неправда.

В березні 2003 року, за кілька днів до початку кампанії, Буш-мол. виступив по телебаченню, обґрунтовуючи агресію проти Іраку. «Якщо С. Хусейн обере конфронтацію, то американцям слід знати, що ми використали всі можливі засоби аби уникнути війни. …Ми використаємо всі засоби щоб здобути перемогу» [860]. Президент деталізував стратегію ведення війни з тероризмом. «Сполучені Штати більше не будуть пасивними спостерігачами, як це було в минулому. Ми не дамо змоги нашим ворогам завдати удару першими. Нам слід розпочати війну на території ворога» [861:122]. Підтриманий патріотичним піднесенням в країні, він рішуче налаштувався розпочати інтервенцію.

Проте війна в Іраку не вирішила питання боротьби з тероризмом. Неправдивими виявилися всі заяви про зброю масового знищення: ядерну, хімічну та бактеріологічну. Не було знайдено жодного підтвердження про мобільні лабораторії, які нібито пересувалися по Іраку, змінюючи місце дислокації. Не вдалося довести зв'язок між режимом С. Хусейна та терористами. Щоб виплутатися із скрутної ситуації, адміністрація змушена була вносити корективи. В 2004 році зміщуються акценти у промовах президента та його радників. Замість «ядерної зброї» періоду 2002-2003 років у лексиконі з’являються заяви про «ядерні програми». Поступово президент повністю відмовився від згадок про ядерну зброю, оскільки ця теза була дискредитована, її змінила нова. Йшлося про те, що Ірак був ключовим гравцем, який міг змінити політику на Близькому сході. «Розбудова вільного та мирного Іраку надзвичайно важлива для стабільності Близького сходу, а стабільний Близький схід впливає на безпеку американського народу» [862: A14]. Незважаючи на низку невідповідностей та критичне сприйняття війни в

Іраку, адміністрація продовжує виголошувати риторичні заяви, інакше як можна було виправдати фінансові витрати, що значно перевищували запланований бюджет, втрати військових та продовження війни.

Проте для оптимістичної риторики потрібні були успіхи у воєнних операціях і президент намагався довести, що «В боротьбі за Ірак Сполучені Штати та союзники домінували. Бойові операції в Іраку закінчилися» [863]. В реальності все було значно гірше. Колишні військові посадовці визнавали повне фіаско воєнної кампанії. Йшлося і про відсутність стратегічного мислення, хибний курс, слабке планування операцій. «Я думаю, – наголошував генерал Е. Зінні, – що настав час змінити курс або, щонайменше, знайти відповідальних за здійснення цього курсу, оскільки це повна поразка» [864]. Тим часом адміністрація регулярно заявляла про нібито поворотні моменти в окупації на користь Америки, про успіхи в утвердженні демократії та американських цінностей, сподіваючись на дієвість стереотипів.

Аналізуючи публічний дискурс Дж. Буша, ми виявили типові уявлення про небезпеки, що загрожували США. Домінують поняття «терористи», «вороги» та «ворожі режими» (див. таблицю 53). Риторика свідчить про актуальність цього питання упродовж усієї його каденції. В нього виявлено найбільшу кількість згадок про «ворога». На разі це поняття він трактує в ширшому контексті таких понять, як «терористи», «терористичні режими», «радикальний іслам» тощо. Боротьба з тероризмом, як першочергове завдання країни, стала основою зовнішньополітичного курсу президента і була відображена в програмі Республіканської партії. Це питання ґрунтовно висвітлюють українські дослідники, зокрема Є.А. Макаренко, М.М. Рижков, М.А. Ожеван, О.В. Зернецька, О.В. Литвиненко та І.Д. Дудко. «Боротьба з тероризмом значно підвищила значення демократії як мети політики президента США Дж. Буша-мол.» [865:10]. Наявність ворогів виправдовувало воєнну операцію в Афганістані. Перед антитерористичною коаліцією стояли конкретні завдання: запровадити нові правила гри на міжнародній арені; заспокоїти американське суспільство (рейтинг Буша-мол. на початку воєнних

дій почав падати, громадськість критикувала його за нерішучість); реалізувати стратегію – «війна не проти населення країни, а проти тероризму»; попередити та певною мірою деморалізувати інші «країни-парії» [866: 194].

Ворогом президента був оголошений С. Хусейн через його агресію проти Кувейту, незалежну від Сполучених Штатів політику на Близькому сході та зміцнення власних позицій в даному регіоні. На формування образу «ворога» вплинула низка чинників. Ситуацію ускладнювала вже давно назріла проблема суто внутрішнього характеру – невідповідність американської демократії тенденціям розвитку світової спільноти. Д.М. Лакішик зазначає, що на практичному рівні, при втіленні ідеалів у життя, діє американський прагматизм. Гасло «з нами, чи проти нас» замінюється конкретними інтересами і підходами у стилі Realpolitik [867: 158].

Внутрішня політика президента підпорядковувалася зовнішній. Конгрес ухвалив «Закон патріота США», який уповноважував Департамент юстиції затримувати негромадян Америки за підозрою у протиправній діяльності без звинувачень та дотримання прав згідно з Конституцією.

Незважаючи на те, що американці «застрягли» в Іраку, президент продовжує агресивну кампанію. Виступаючи від імені всього світу, він виражає волю продовжувати війну до переможного кінця, не рахуючись з тим, яку ціну доведеться заплатити. «Настав час і Ірак виявився тим місцем, в якому вороги випробовують волю цивілізованого світу. Вороги хочуть, щоб ми полишили країну, проте ми залишимось і виконаємо свою роботу» [868]. На разі наголошується, що американці не відступлять, оскільки це буде слабкістю. Тим самим визнається, що Америка захопила Ірак ще й для того, аби продемонструвати світові свою силу.

Президента, зрозуміло, активно підтримувала його адміністрація. На початку 2004 року віце-президент Д. Чейні заявив про зв'язок між С. Хусейном і терористами. «Існують переконливі свідчення про зв'язок між «Аль-Каїдою» та Іраком» [869]. На початку літа Д. Чейні знову зробив аналогічну заяву. Активна риторика мала справити відповідний вплив на суспільну думку. Заяви

адміністрації Буша-мол. нівелювали розбіжності між С. Хусейном і терористами, переконуючи громадськість у правильності політики Сполучених Штатів, зокрема необхідності війн в Афганістані та Іраку. Соціологічні опитування, проведені USA Today, CNN та службою Геллапа на початку 2004 року, на запитання про зв'язок між Іраком і терористичною мережею засвідчили: 74% американців відповіли ствердно [870:183]. Стереотипи риторики виявилися ефективними, хоч і ґрунтувалися на непідтверджених фактах.

Адміністрація намагалася переконати громадськість, що іракська війна привела до спаду терористичної діяльності. В жовтні 2005 року президент зазначив, що екстремізм значно ослаб після початку війни в Іраку. Він заперечував твердження аналітиків, що Ірак став «осердям для джихадистів з усього світу». Та реалії суперечать публічним виступам президента. Аналітики (зокрема Ф. Річ) доводять, що, після подій 11-го вересня кількість терористичних атак за межами Іраку упродовж трьох років зросла в два рази у порівнянні із зазначеним періодом до нападу на Америку [871:10]. Генерал-лейтенант американської армії В. Одом заявив, що захоплення Іраку «було найбільшим стратегічним провалом в історії Сполучених Штатів». Війна, на його думку, віддалила союзників Америки на Близькому сході та ускладнила умови для боротьби з терористами.

Нашу позицію щодо впливу публічних виступів на зовнішню політику американського лідера поділяють українські дослідники. Так, І.Д. Дудко в монографії «Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності» наголошує, що «…іншою стороною зовнішньої політики США в постбіполярні часи є персоналізація процесу формулювання зовнішньополітичних орієнтирів, які визначаються виключно особистою позицією президента» [872 : 11]. Спираючись на надані йому повноваження, президент Буш як керівник держави, головний дипломат та законодавець, в змозі надати легітимності тим рішенням, які можуть мати вирішальне значення для здійснюваної політики.

Друга каденція Буша, що почалася в січні 2005 року, традиційно супроводжувалася риторикою. В інавгураційній промові він підкреслював, що світ повинен бути безпечним для демократії. Виправдовуючи агресивну політику, зазначив: демократія в Америці пов'язана зі свободою в інших країнах. «…Найкращою надією на мир є поширення свободи в цілому світі» [873]. У січні в Іраку були проведені вибори і адміністрація скористалася нагодою для заяви, що вони є символом свободи, виправдовуючи тим самим захоплення країни. Водночас спостерігаються риторичні маніпуляції з метою підмінювати підстави для починання війни. Риторична динаміка президента Буша відповідає такій схемі: боротьба з тероризмом після 11-го вересня → очевидна загроза застосування зброї масового знищення → необхідність зміни режиму → поширення демократії → заяви про те, що загибель американських військових не була марною.

Наприкінці лютого 2006 року, виступаючи перед членами організації ветеранів, Дж. Буш-мол. зазначив, що його кінцева мета полягає в знищенні тиранії у світі. Продовження війн в Іраку та Афганістані обумовлене існуванням там тиранії. Враховуючи залежність Сполучених Штатів від нафти, яку, в основному доставляли з Близького сходу, логічною є заява про те, що довготривала мета потребує «трансформації всього Близького сходу з дуги нестабільності в дугу свободи» [874].

Його політичні виступи здебільшого контрастують з дійсністю. Наприклад, ігноруючи вбивства цивільних в Іраку, він продовжує стверджувати, що світ поліпшився після того, як С. Хусейна позбавили влади (можливо, для американських нафтових компаній). У риториці президент дійшов до абсурду, заявляючи, що в хаосі винен С. Хусейн [875]. Попри все, він переконаний, що війська не варто виводити з Іраку допоки не встановлено демократію.

Привертає увагу малопомітна директива Вашингтона 2005 року, яка прирівняла операції щодо підтримання стабільності з бойовими діями. У ній зазначалося, що «операції стабільності проводяться з метою встановлення ладу,

який сприятиме американським інтересам і цінностям». Цей документ, з одного боку, визнавав необхідність встановлення постконфліктної стабільності (з огляду на окупацію Іраку), а, з іншого – сигналізував про підготовку до майбутніх стабілізаційних дій у наступних конфліктах. Директива засвідчила новий підхід, визначаючи завдання, спрямовані на підтримання стабільності як такі, що розвивали «урядові інституції, відроджували чи розбудовували приватний сектор, формували сили внутрішньої безпеки і судової системи» [876]. У таких країнах, як Ліберія, Гаїті, Ліван та Ірак США сприяли поваленню деспотичних режимів, або протестували проти авторитарної влади шляхом демократичних виборів. Кожен випадок засвідчував відданість демократії «по-американськи» і був невід'ємною складовою політики зміцнення власної безпеки та міжнародної стабільності.

На думку американського дослідника Р. Іммермана, демократичні ідеї дійсно слугували законним виправданням американської експансії. Зокрема, в книзі «Імперія, що несе свободу» [877] він показує як спотворювалась ідеологія, що супроводжувала процес становлення Сполучених Штатів. Рушійною силою американського інтервенціонізму вважає політичні, юридичні та расові ідеї. Немає сумнівів, що демократичні ідеї, ґрунтовані на базових американських цінностях, виправдовують агресивну зовнішню політику Америки. Однак існує чимало інших чинників, які залишилися поза увагою дослідника. Вважаємо такий підхід поверхневим, оскільки автор, з одного боку, не бере до уваги суспільно-економічну формацію американської держави, розвиток якої потребує нових ринків і сфер збуту. А, з іншого – слід враховувати, що й політичні стереотипи значною мірою впливали на формування політики та й ідеології. Не варто ігнорувати й економічні інтереси Вашингтона, який особливо чутливий до країн-поставників нафти, значущість якої особливо зросла за останні кілька років у зв'язку зі значним скороченням природних запасів у планетарному масштабі. Р. Іммерман не згадав також жодним словом публічні виступи американських лідерів, які досить ефективно їх використовували.

В 2005 році президент Буш-мол., незважаючи на дії військ в Іраку та Афганістані, продовжує прикриватися риторичними заявами про те, що поширення демократії відображає переконання молодого покоління Америки. У такому підході виявилось неприховане бажання монополізувати процес політичного врегулювання. Вагомим чинником у цьому виявилися й інтереси нафтового бізнесу Америки, який за рахунок встановлення контролю над іракською нафтою намагався вирішити проблему залежності США від поставок близькосхідної нафти, передусім із Саудівської Аравії. Проте ефект виявився протилежним, оскільки дестабілізація режиму стала одним із чинників зростання цін на нафту і загалом нестабільності на світових енергетичних ринках.

Суть оновленої версії Стратегії національної безпеки США, оприлюдненої у березні 2006 року, полягає у поєднанні проблеми поширення ідеалів свободи з проблемою захисту американських інтересів за кордоном, нейтралізації антиамериканських режимів та ліквідації терористичної загрози. В ній відображено доктрину «випереджаючого» застосування сили, що криє приховані небезпеки. По-перше, досягнення цілей практичної політики (перемога над терором) перебуває в прямій залежності від утвердження у світі власних ідеалів. По-друге, очевидне намагання повторити шлях «холодної війни», тобто показати «демократизацію» як варіант непримиренної ідеологічної боротьби за аналогією «боротьби з комунізмом». Наслідком такої політики може бути розкол світу на демократичні країни, в яких США зберегли б своє лідерство та решти країн, які це лідерство не приймають. Документ відбиває усталений політичний стереотип американських лідерів про силу демократії.

Нове позиціонування Америки у світі, що ґрунтується на більш повному, ніж за попередніх адміністрацій, використанні всіх переваг наддержави є, ймовірно, не ситуативною реакцією на терористичну атаку 11-го вересня 2001 року, а заздалегідь спланованою й докладно розробленою республіканцями стратегією інтервенціонізму ще до приходу Буша-мол. до влади. Адже за його

президентства змінилося ідеологічне обґрунтування зовнішньополітичного курсу та пріоритетів [878:124]. Цю думку обстоює Д. М. Лакішик, який вбачає спадковість зовнішньополітичної традиції у діяльності президента Буша-мол. [879: 24]. На основі політичної ідеології Р. Рейгана, як свідчать заяви самого Дж. Буша-мол, будується вся його міжнародно-політична діяльність, нею визначаються особливості сучасного американського неоконсерватизму та інтервенціонізму. Відповідно, основна ставка робилася на відверте використання економічної та військово-технологічної переваги шляхом однобічних дій. Проблему втручання у внутрішні справи інших держав Сполучені Штати розглядають не тільки у зв'язку з поширенням цінностей демократії, а й у контексті права США на самооборону. Таке розуміння завдань забезпечення національної і міжнародної безпеки зумовлює позицію Вашингтона, згідно з якою права людини і цінності демократії не є винятковою прерогативою суверенних держав та їх національних урядів. Спостерігається не завжди послідовний захист цінностей демократії в країнах, де такі цінності ігноруються, але якимось чином виявляються корисними для американців у забезпеченні їхніх національних інтересів в інших сферах. Прикладом такої непослідовності є терпиме ставлення Сполучених Штатів до політичної практики в Казахстані, Азербайджані, Молдові й Таджикистані, хоч невдоволення цією практикою американці не раз демонстрували [880: 126]. Доцільність одноосібних рішень президента щодо проведення воєнних операцій обґрунтовують відомі теоретики А. Гартманн і Р. Вензель, котрі виявили три ситуації, за яких можна було б легітимізувати дії президента в реалізації збройних операцій попри чинник їхньої неузгодженості з Конгресом. Це, по-перше, якщо Америка перебуває у стані війни, а президент виступає як головний стратег воєнних операцій. По-друге, якщо рішення президента спрямоване на припинення агресивних дій іншої держави з перспективою на перемовини про мир. По-третє, якщо рішення президента має запобігати агресивним діям інших держав, спрямованим так чи інакше проти національних інтересів Сполучених Штатів [881:126]. Третя ситуація пов'язується з

більшістю мілітарних операцій як в умовах біполярних, так і постбіполярних часів. Особливо показовими в цьому сенсі можуть вважатися війни США проти Іраку, операції, необхідність яких обґрунтовувалась всілякими гуманітарними гаслами, стаючи, водночас відвертим проявом неоглобалістського курсу щодо всесвітньої поліцейської місії США. Яке б виправдання американські аналітики не пропонували, ситуація від цього не змінюється, оскільки політика інтервенціонізму залишається агресивною за своїм змістом і формою. Адміністрація Дж. Буша-мол. продемонструвала найбільш екстремальні елементи ліберального інтервенціонізму та імперського унілатералізму, які відображають стереотипи про особливу місію Сполучених Штатів у світі, демократичну гомогенізацію світового політичного простору та усвідомлення власної моральної переваги. Інтервенціонізм виявляється в посиленій опорі на воєнну міць, певному геополітичному баченні проблем сучасного світу (з нав'язливою ідеєю транснаціональних загроз та спробами скористатися ситуацією для закріплення американського впливу в різних регіонах світу) та очевидній схильності до односторонніх дій. Стрижнем політики неоконсерваторів залишається ставка на воєнну силу з опорою на риторику, в якій не лише виправдовується агресія, а й здійснено спроби представити американські політичні традиції як незмінні та абсолютно істинні.

Реалії показали, що президент Буш-мол., здійснюючи політику інтервенціонізму, перебільшив воєнну загрозу з боку С. Хусейна, дискредитував імідж США і втратив довіру Конгресу. Очільник покладався на рейганівську політичну тактику – патріотичні декларації, в той час як слід було використовувати засоби дипломатії. Він регулярно застосовував ефективну риторику як інструмент впливу, що загалом суперечило його політиці. Війна в Іраку показала всьому світові фальшивість його декларацій. Риторика Дж. Буша-мол. була ефективним інструментом маніпулювання суспільною думкою американців, відігравала суттєву роль у формуванні та втіленні гегемоністських амбіції Вашингтона.

4.4. «Перезавантаження» риторики Б. Обами

Як президентові Б. Обамі дісталася складна спадщина: упродовж останніх восьми років Америка здійснювала витратну політику, позначену двома регіональними війнами та фінансуванням процесу розширення НАТО. На його думку, криза американської зовнішньої політики пояснюється тим, що в зазначений період при владі були політики, які мислили категоріями «холодної війни». Якби не вони, Америка ніколи б не розпочала близькосхідну авантюру. Президент оголосив, що мав намір вернути проблему «війни з терором» в русло традиційних американських цінностей і висловив сподівання на співробітництво з поміркованими представниками ісламу. Це не корелюється з його іншою заявою, в якій міститься натяк, що він готовий використати воєнну силу «проти терористів, які будуть загрожувати Америці».

Слід звернути увагу на те, що головною ідеєю зовнішньополітичної програми Б. Обами є відновлення американського лідерства. «Місія Сполучених Штатів полягає в тому, щоб зміцнювати світове лідерство, яке ґрунтується на розумінні того, що світ об’єднує спільна безпека» [882: 3]. Примітно, що головним ідеологом антивоєнних заяв президента під гаслом «Я хочу змін» є З. Бжезінський, який був ініціатором і розробником низки воєнних конфліктів, ініційованих Вашингтоном.

Щодо питання національної безпеки, то політичні заяви під час виборчої кампанії свідчать про те, що Б. Обама дотримується традиції попередників. Як і решта кандидатів, він заявляв про нарощування сукупної бойової могутності ЗС США. Незважаючи на спроби позиціонувати себе пацифістом, президент закликав збільшити чисельність американської армії. Публічні виступи використовуються як ефективний інструмент впливу на громадськість, підтримки якої президент потребує, а для цього достатньо лише заявити про зменшення фінансування оборонної сфери. Міністр оборони США Леон Панетта в інтерв'ю "Нью-Йорк Таймс" зауважив, що протягом найближчих 10 років витрати американського оборонного відомства планується зменшити

більш ніж на 450 мільярдів доларів. Передбачається скорочення американської армії і закупівель нового озброєння. Однак, незважаючи на такі заяви, реалії свідчать про інше. У порівнянні з вереснем 2001 року оборонний бюджет Америки подвоївся і зараз становить приблизно 700 млрд. доларів на рік [883]. Варто зазначити, що президент Обама більш послідовний не лише в риториці, а й у зовнішній політиці. Водночас, його начебто мирні декларації позначені імперативами інтервенціонізму. «Слід пам'ятати, що американський народ забезпечить воєнну перевагу. У нас будуть наймогутніші збройні сили в історії світу. І ми зробимо все від нас залежне, щоб захистити наші інтереси та завдати поразки будь-якому ворогові» [884: 2]. На разі президент, на відміну від попередника, намагається обережно використовувати погрози, намагаючись зберегти імідж демократа. Б. Обама також закликає поширювати американські цінності, носієм яких для решти світу є Америка. Заперечує грубий тиск і силу. Тільки в такому випадку, довівши унікальність своєї політичної системи, Сполучені Штати, на його думку, зможуть претендувати на роль світового лідера.

Погоджуємось з думкою професора Є. Камінського, який вважає, що політика інтервенціонізму Б. Обами передбачає первинність впливу силою прикладу, застосування механізмів багатосторонності та активної дипломатії навіть тоді, коли йдеться про так звані неспроможні держави або тих учасників міжнародної спільноти, які демонструють намір порушити принципи нерозповсюдження зброї масового ураження [885: 13].

В той же час існують серйозні підстави щодо ймовірності зміни зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів, незважаючи на запевнення Обами у вірності традиціям. Однак ні демократи, до яких належить президент, ні республіканці не дозволять президентові кардинально змінити курс. Йому доведеться шукати нові, гнучкіші підходи для реалізації своїх намірів. Політичні заяви президента Обами та його оточення свідчать, що основою американського зовнішньополітичного курсу повинен стати оновлений синтез насильства та переконання з перевагою на користь останнього. Як слушно

зазначає І.І. Погорська, Б. Обама рухається в напрямкові переходу від стратегії гегемонії до стратегії лідерства: Америка повинна відігравати провідну роль, не нав'язуючи власної гегемонії [886:182]. При цьому цілі нової стратегії інтервенціонізму прагматичні: Вашингтон повинен діяти з іншими союзниками і партнерами задля спільного протистояння міжнародним загрозам та транснаціональним проблемам.

В публічних виступах президента спостерігається кілька базових положень, які формують основу зовнішньої політики. Як наголосила Г. Клінтон, Америка буде лідером у 21 столітті, який відмовиться від ідеологічних догм і повернеться до принципів двопартійної зовнішньої політики. «Ми відновимо американське лідерство через дипломатію, яка зміцнить нашу безпеку, розширить сферу наших інтересів і буде поширювати наші цінності» [887]. Мається на увазі, що зовнішню стратегію слід розробляти представникам обох партій, відповідно ділити й відповідальність.

Політика Америка реалізується в межах прагматичної стратегії «зміна поведінки». «Демократи-яструби» вважають за краще вдаватися до тактики багатосторонності, однак, при потребі, не вагаючись застосовувати воєнну силу в односторонньому порядку, без згоди Ради Безпеки ООН. Проте варто зважати, що Сполучені Штати намагаються заручитися підтримкою союзників, навіть якщо йдеться про застосування сили. Заяви Б. Обами з приводу подій в Єгипті, Сирії, Судану та Лівії звучали в унісон із заявами європейських політиків. Такий підхід виправданий, оскільки зменшує критику з боку світової спільноти, однак не применшує ролі Америки як світового лідера.

Традицію декларацій успішно продовжує Державний секретар Г. Клінтон, яка визнає, що на даному етапі розвитку Америка зіткнулася зі значними світовими проблемами. Першочерговим завданням для адміністрації є захист і посилення власної безпеки, національних інтересів і цінностей. «Перш за все, ми мусимо убезпечити американський народ і наших союзників. По-друге, ми сприятимемо економічному зростанню і процвітанню країни. І, зрештою, нам слід зміцнити позицію Америки як глобального лідера, гарантуючи при цьому,

що ми залишимось провідною силою світу, розширюючи можливості для тих народів, чий прогрес і процвітання сприятимуть американському» [887]. Г. Клінтон заявила, що міжнародну політику треба ґрунтувати на сукупності принципів прагматизму, а не жорсткої ідеології, на фактах, а не на емоціях чи упередженнях. Схоже на те, що адміністрація має на меті змінити стереотипи мислення американського політикуму.

По-друге, зовнішня політика сприятиме посиленню американського глобального лідерства. Державний секретар заявила, що Америка, завдяки своєму статусу, як і раніше, несе відповідальність за все людство, а її інтереси мають глобальний вимір.

По-третє, Америка буде боротися з глобальними загрозами разом з іншими країнами, з огляду на зростаючу взаємозалежність. Задля ефективності вирішення глобальних проблем слід розбудовувати світ з багатьма партнерами і мінімальною кількістю суперників. Г. Клінтон наголосила, що найкращий спосіб просування американських інтересів та скорочення глобальних загроз – приймати такі рішення, які підтримує значна група учасників міжнародних відносин.

По-четверте, в зовнішній політиці слід керуватися, вважає Державний секретар, «розумною силою», під якою розуміється низка засобів, наявних в розпорядженні держави, – дипломатичних, воєнних, політичних, юридичних і культурних. Застосування «розумної сили» означає, що дипломатія, а не погрози, є основою зовнішньої політики. Однак, на її думку, воєнна сила інколи буває необхідною і Америці слід застосовувати її для того, щоб захистити свої інтереси тоді, коли в цьому буде потреба.

По-п’яте, Сполучені Штати використовуватимуть ООН та інші міжнародні організації у разі необхідності та можливості. Міжнародні інституції за умови успішної роботи посилюють вплив Америки, а коли працюють незадовільно, то їх слід реформувати так, щоб вони відображали ті принципи, які мотивували їхню організацію [887].

Американська винятковість та претензії на моральне лідерство залишаються ідеологічною основою зовнішньої політики США. І в цьому сенсі нова адміністрація не відрізняється від попередньої. Риторика президента підтверджує ідею глобального «лідерства Америки» (див. таблицю 54). Однією з базових ідей демократів, яка привела їх до влади, полягає в тому, що республіканці втратили лідерство у світі. Це підкреслювала на початку президентської виборчої кампанії 2008 року Г. Клінтон. «Адміністрація Буша запропонувала американському народові хибні альтернативи – застосування сили замість дипломатії, односторонню політику замість багатосторонньої, використання жорсткої сили замість м'якої. Ставлення до таких альтернатив як до взаємно виключних відображає засліплене ідеологією бачення світу, яке позбавило Сполучені Штати інструментів і гнучкості, необхідних для забезпечення лідерства та досягнення успіхів». Зважаючи на втрату лідерських позицій, виникає необхідність «відновити глобальні позиції Америки та переконати світ в тому, що вона знову може бути лідером» [888].

Серед ключових понять, виявлених в риториці Б. Обами, домінуючими позиціонуються такі, як «лідерство США», «свобода», «відповідальність», «демократія» та «Бог». Рідше зазначено «місію», «добру волю Америки», «американську модель» та «Богообраність». У його промовах увага акцентується на лідерстві Америки. Президент позиціонує себе не лише як лідер країни, а й намагається переконати світову спільноту у здатності США продовжити зовнішній курс беззаперечного лідера світу. В порівнянні із заявами його попередників (починаючи з Г. Трумена), у промовах Б. Обами виявлено найбільшу кількість згадок про «лідерство». Принагідно варто зазначити, що риторичний акцент на «лідерстві» є прорахованим ходом президента у складній геополітичній грі, оскільки ослаблена двома війнами країна зі зростаючим зовнішнім боргом, нестабільною економікою та високим рівнем безробіття не справляється з роллю світового лідера. Однак це не заважає президентові переконувати світову спільноту у здатності Америки повести західні країни за собою.

Варто на разі віддати належне Б. Обамі який за короткий період правління розпочав «перезавантаження» відносин з РФ, налагодив співробітництво з ООН, вивів, хоча із запізненням, американські війська з Іраку, зміцнив американські позиції в Центральній і Західній Європі. Його спроби «реанімувати» зовнішню політику доповнюють заяви про «відповідальність» Сполучених Штатів. У його політичних заявах виявлено найбільшу кількість згадок про моральний обов'язок не лише активно діяти на світовій арені, а й усвідомлювати свою роль і обов'язок перед світом. Заяви Обами – сильний засіб формування суспільної думки, вони справляють суттєвий вплив на світову громадськість, оскільки сприяють відновленню довіри до Америки, поліпшенню її іміджу, особливо після каденції Дж. Буша-мол. Враховуючи спадок, отриманий від попередника, не все так просто вдається Обамі. «Каменем спотикання» залишається Близький схід.

Щодо Ірану позиція адміністрації Б. Обами не відрізняється від позиції попередньої адміністрації, за винятком того, що демократи виявили готовність провести прямий діалог з Тегераном. Іранові доведеться призупинити програму створення ядерної зброї та підтримку тероризму. Г. Клінтон підтвердила, що для тиску на Іран буде використано всі можливі засоби, включно з воєнними. Про це заявив і президент. «Але якщо уряди Ірану та Північної Кореї будуть ігнорувати міжнародні стандарти, регіональну стабільність і безпеку власних народів, створюючи загрозу та посилюючи ядерну гонку озброєнь в Південній Азії та Близькому сході, то їм доведеться за це відповідати» [889: 3].

США планують підсилити альянси, зокрема НАТО та азійські блоки. Г. Клінтон оголосила, що поглиблення відносин з Європою стане одним із пріоритетів зовнішньої політики, оскільки європейці – «союзники, які заслуговують найбільшої довіри». Питання зміцнення Альянсу узгоджується з питаннями безпеки у світі, які підтверджують політичні промови американського президента (див. таблицю 55). Зокрема згадки про «безпеку» в риториці лідера домінують серед заяв решти президентів США. Чимала кількість згадок, з одного боку, виправдовує витрати на «Збройні сили» і

оборонну сферу загалом. З іншого боку, це дає підстави для припущення, що Америка не відмовиться від втручання у справи інших країн світу (йдеться про Єгипет, Лівію, Сирію, Пакистан, Ємен чи Сомалі). Зміщення риторичних акцентів вбачаємо і в зростаючій ролі ООН, яку президент згадує у виступах.

І хоч президент не раз наголошує на важливості «Збройних сил» Сполучених Штатів і можливості їхнього використання у разі необхідності, однак акцент на зростаючій ролі ООН є знаком позитивної зміни у його зовнішній політиці. Співробітництво з міжнародною організацією повертає зовнішньополітичну діяльність Америки у правове русло, обмежує несанкціоноване використання сили в інтересах Вашингтона та сприяє відновленню консенсусу між провідними «гравцями» світової політики, поліпшуючи відносини Сполучених Штатів із Західними країнами, РФ, Китаєм, посилюючи довіру світової спільноти, підірвану низкою хибних політичних кроків екс-президента Дж. Буша-мол. Риторичні заяви також свідчить про спроби президента Обами віднайти баланс між провідними потугами світу. Водночас практичні дії показують, що президент здійснює курс, спрямований на збереження геополітичної переваги, лише пом’якшений певними поступками та дипломатичними заявами.

Водночас привертає увагу той факт, що серед американських президентів пори постбіполярності Б. Обама найчастіше у промовах зазначає НАТО. Це підтверджує наміри максимально ефективно використовувати військовий потенціал Альянсу для вирішення міжнародних проблем. Зокрема НАТО допомагає Америці вести війну в Афганістані. Війська Альянсу, підтримані санкціями ООН, брали безпосередню участь у здійсненні низки революцій у Північній Африці. ВПС НАТО під керівництвом США здійснювали бойові польоти над територією Лівії та Єгипту. Недарма така увага Б. Обами зосереджена на ролі НАТО у зовнішній політиці Вашингтона.

44-ий президент США зберіг базові стратегічні напрями зовнішньої і безпекової політики, що здійснювалася адміністрацією Дж. Буша-мол., на разі проголосивши оновлення змісту американської активності у глобальному

просторі. Центральним компонентом його стратегії є світовий порядок, позначений налагодженням відносин між існуючими найбільш впливовими державами. Вирішальну роль відведено «перезавантаженню» відносин з Росією. Б. Обама поділяє позицію Кремля щодо формування багатополярної системи міжнародних відносин. «Перезавантаження» відносин, передусім, мало на меті посилити позиції Америки в Афганістані, полегшити виведення військового контингенту з Іраку. Білий дім також окреслив завдання заручитися підтримкою Москви у припиненні ядерних амбіцій Північної Кореї та Ірану, зокрема, через підтримку Росією пакету економічних та інших санкцій проти Ірану.

100 днів свого перебування на посаді президента Б. Обама оцінив у промові, в якій пообіцяв здійснювати зовнішню політику, спрямовану на забезпечення безпеки американського народу, друзів і союзників. Підґрунтям такої політики є «глобальне співробітництво» на основі взаємних інтересів та взаємоповаги (див. таблицю 56). Його публічні виступи свідчать про значний прогрес у розумінні питання «співробітництва» з іншими країнами світу. Серед досліджуваних очільників, діяльність котрих розглядається, Б. Обама єдиний, в риториці якого переважають у кількісному співвідношенні згадки про «співробітництво». І якщо президенти пори біполярності заявляли про розвиток міжнародних відносин, то лідери пори постбіполярності лише зрідка торкалися цього питання, почасти відштовхуючи потенційних партерів і друзів (як це не раз траплялося під час каденції Б. Клінтона та Дж. Буша-мол.). Б. Обама постійно наголошує на важливості «співробітництва» у сфері міжнародних відносин. Його риторичні заяви випереджають політичні кроки. На разі зовнішньополітична діяльність адміністрації підтверджує попередні заяви. Політика співробітництва сприяє поліпшенню відносин з Росією, результатом чого стало підписання нового договору СТАРТ та обговорення питання вступу Росії до СОТ.

Заяви президента про «співробітництво» підсилені поняттями на позначення «мирних угод», яких виявилося найбільше. З огляду на серйозні кризові виклики, що постали перед Америкою, Б. Обама наголошує на важливості «мирних угод» у відносинах між країнами.

Ослаблення позицій Вашингтона в Європі та Азії, напружені відносини з РФ, непорозуміння з членами Альянсу, ворожість з боку ісламських держав змусили американського лідера переосмислити роль союзників не лише у зовнішній, а й у внутрішній політиці Америки. За кількістю згадок про «друзів» серед дванадцяти президентів Б. Обама домінує. Друзями називає Росію, європейські країни, серед яких значаться не лише західні, а й центральноєвропейські. Серед стратегічних союзників з'явилися країни Латинської Америки, яким мало приділяли увагу його попередники. Гнучка риторика Б. Обами дещо пом'якшує жорстку позицію в зовнішній політиці. Намагаючись поліпшити імідж Америки, президент не раз зазначав, що уряд завжди готовий вислухати своїх потенційних суперників та вступити з ними в діалог в ім'я національних інтересів країни та світового співтовариства, яке покладається на Сполучені Штати як на лідера в питаннях безпеки. Для здійснення цієї стратегії Б. Обама призначив найбільш талановитих американських дипломатів посланцями і представниками в Південно-східній Азії, Судані, Афганістані та Пакистані. Сам факт свідчить, що у 21 столітті в основу американської зовнішньої політики покладено регіональні стратегії з опорою на питання національної та міжнародної безпеки.

Чітко висловлено рішучість розпочати позитивний діалог з мусульманською спільнотою в усьому світі. Цим власне пояснюється той факт, що своє перше інтерв'ю на посаді президента США він дав телеканалу «Аль-Арабія». Б. Обама повідомив іранський народ і його керівників про своє бажання діалогу з усіх проблем, що стоять перед світом. Виступаючи в турецькому парламенті, говорив про нових партнерів у сфері освіти та охорони здоров'я. «В Анкарі я чітко заявив, що Америка не воює і ніколи не буде воювати з ісламом. Проте ми будемо безупинно протистояти екстремістам, які

створюють загрозу нашій безпеці» [890: 2]. Зазначив, що Сполучені Штати рішуче налаштовані вести боротьбу з «Аль-Каїдою» з метою знищити її. Серед небезпек, які загрожують Америці та решті демократичних країн світу, назвав Афганістан, Ірак, Пакистан, Єгипет та «загрози» загалом. Рідше трапляються поняття на позначення «ядерної зброї», «ядерного тероризму», «М. Каддафі», «лівійської тиранії», «нападів», «сирійського режиму» тощо (див. таблицю 57). Якщо у президентській риториці епохи «холодної війни» серед небезпек частіше фігурували «комунізм», «радянський імперіалізм», «Куба» та «ядерна зброя», то Б. Обаму непокоїть «ядерний тероризм», ядерна загроза з боку Ірану, що змусило Раду Безпеки ООН застосувати економічні санкції, щоб примусити відмовитися від ядерної програми.

В публічному дискурсі виявлено чималу кількість згадок про «війну» та «небезпеки». З одного боку, успадкувавши війни в Іраку та Афганістані, президент змушений був шукати вихід. Його заяви про виведення військ на початку 2009 року знайшли підтримку в американців. По-перше, давався взнаки тягар витрат. По-друге, заяви про виведення військ з Іраку, підтримані згортанням бойової активності, сприяли підтримці політики президента світовою спільнотою, поліпшенню іміджу країни та президента як її лідера. По-третє, такі дії полегшили економічну ситуацію, ускладнену світовою економічною кризою. По-четверте, закінчення війни в Іраку, про яку Обама не раз говорив на посаді сенатора, сприяло посиленню його позицій як президента та шансів бути переобраним на другий термін.

Варто зазначити, що в його публічних виступах трапляється найбільше згадок про «небезпеки і загрози», в чому він навіть перевершив попередника – Дж. Буша-мол. Це свідчить про традицію продовження зовнішньополітичного курсу Вашингтона, правда з деякими уточненнями. Високий рівень тривожності в суспільстві компенсується заявами про удосконалення видів зброї та збільшення оборонних видатків, що, у свою чергу, поліпшує імідж президента як захисника держави. Заяви Б. Обами та його адміністрації про «загрози» виправдовують політику втручання Америки у внутрішні справи

інших держав, таких, як Пакистан, Сирія, Лівія, Єгипет тощо.

Привертає увагу той факт, що на зміну С. Хусейну з'явилися нові загрози – М. Каддафі та Х. Мубарак. Політична традиція та стереотипи виявилися надзвичайно міцними. Питання лише в політичній та економічній кон'юнктурі. Вчорашньою загрозою був лідер Іраку, сьогоднішньою – М. Каддафі, завтрашньою – очільник Сирії Б. Асад, а далі – лідер Ірану і т.д. Все залежить від того, наскільки політика тієї чи іншої країни відповідає інтересам (економічним або політичним) Сполучених Штатів.

Риторика очільника відображена в низці документів. Стратегія президента США, опублікована 26 травня 2010 року, цікава з огляду на передвиборчу спрямованість. За американською політичною традицією, в ній мають бути закладені базові принципи міжнародного курсу Вашингтона. Головна мета Стратегії – утвердження американського глобального лідерства. Під лідерством розуміється воєнна могутність, економічна конкурентоздатність та провідна роль у міжнародно-політичних процесах в глобальному масштабі (див. таблицю 54). Передбачається посилення співробітництва з партнерами та союзниками, водночас підтверджується ймовірність односторонніх дій Вашингтона для захисту національних інтересів.

Слід зазначити, що Стратегія-2010 відображає ключові поняття ліберальної риторики, зокрема, такі як громадянські свободи, американські цінності, дотримання принципу верховенства закону. Очевидна декларативність таких положень. Це зазначають й американські науковці. Так, професор М. Лінч з університету Дж. Вашингтона порушує питання про відповідність риторики і зовнішньої політики Сполучених Штатів, оскільки заяви про громадянські свободи та верховенство закону суперечать зовнішньополітичним діям, зокрема рішенню Вашингтона завдати ударів за допомогою безпілотної авіації по північно-західних регіонах Пакистану, ігноруючи офіційні заяви пакистанського уряду. Підґрунтям виявилися дані про те, що тамтешні племена підтримують та надають прихисток терористам [891]. Внаслідок авіаційних ударів загинуло 25 пакистанських військових.

Привертає увагу російський вектор зовнішньої політики нової адміністрації, зокрема сама назва відповідного розділу: «Назустріч Росії, яка відроджується». Російське вторгнення у Грузію спричинило новий виклик для безпеки Сполучених Штатів та їхніх союзників у Європі. Принциповим моментом стратегії є намір розглядати Росію не як Радянський Союз, тобто відразу заперечується перспектива «холодної війни». Наголошується доцільність приділити увагу викликам, які спричиняє Росія, і які торкаються всього регіону. Змінюються акценти в заявах, ключовими компонентами стають питання

• підтримки партнерів та дотримання принципів суверенітету на євразійських просторах з урахуванням інтересів сторін та превентивним реагуванням на напруженість у відносинах між державами регіону

• зміцнення НАТО у такий спосіб, щоб вести діалог з Росією із спільних з європейцями позицій;

• допомоги союзникам у зниженні енергетичної залежності від Росії;

• прямих перемовин з Москвою з питань, що мають спільний інтерес для сторін [892:13].

Означене залишає Вашингтону свободу застосування сили в міжнародних відносинах. До того ж, Стратегія не заперечує застосування сили Америкою в односторонньому порядку. Щодо експорту американських цінностей, то в новому документі збережено спадковість стратегії Дж. Буша-мол. (див. таблицю 58).

Риторику Б. Обами вирізняє значна кількість згадок про «демократію» і це логічно з точки зору прагматичного підходу президента до вирішення питань зовнішньої політики. Так само часто зустрічаються й поняття на позначення «свободи». Згадані терміни є базовими у його виступах, особливо в оцінці політичної ситуації, зокрема в Лівії, Єгипті, Сирії, Тунісу, революційні зміни в яких пов’язуються з демократичними процесами. Будь-яка зміна внутрішньополітичної ситуації оцінюється в термінах «порушення демократичних норм» і «свобод», отже потребує втручання Вашингтона як

захисника демократії. Привабливі ціннісні ідеологеми, на кшталт «демократія» та «свобода», стали ефективними інструментами маніпуляції у виступах американських очільників, досягнувши кульмінації в риториці Б. Обами. Зазначені стереотипи втілювалися в зовнішній політиці, а збройні сили НАТО втручалися в перебіг подій у згаданих країнах. Проте, незважаючи на інтервенціоністську зовнішню політику, ситуація в цих державах не поліпшилася. В Єгипті було скасовано режим надзвичайного стану, що діяв упродовж трьох десятиліть, проте в країні зберігається нестабільність і напруженість.

Вірний принципам демократії, Білий дім заявив, що сприятиме вирішенню проблем арабського світу. «Ми підтримуємо економічні та політичні реформи на Близькому сході та у Північній Африці. Реформи, які відповідають демократичним прагненням народів цих регіонів. Наша підтримка цих принципів не є другорядним інтересом», – наголосив Б. Обама.

Тим часом зовнішня політика Вашингтона не відзначається послідовністю. Так, підтримавши у 2011 році «арабську весну», Білий дім не реагував на антиурядові протести в Ірані. Американський аналітик з Інституту Гадсона Сем Тадрос вважає, що небажання займати універсальну позицію щодо подій в різних країнах регіону було виправданим. Втім, це засвідчило, що Вашингтон є пасивним гравцем, який часто реагував на події замість того, щоб реалізовувати чітко сформульовану політику [893]. Реакція на «арабську весну» відобразила прагнення американського уряду не опинитися на узбіччі історичних процесів.

Загалом складається враження, що адміністрація Обами намагалася надати ідеї американського лідерства привабливішого вигляду, застосовуючи неоліберальну риторику. Таким чином, президент прагнув повернути домінуючі позиції у світі за рахунок зміцнення американської військової могутності та відстоювання права на глобальний гегемонізм. Вашингтон нав’язує волю іншим державам під приводом поширення демократії та ліберальних цінностей. Так, Б. Обама заявляє про наміри зменшувати

військовий бюджет США, проте оснащувати армію новими сучасними видами озброєнь. Президент переконаний, що для забезпечення національної безпеки слід використати весь арсенал американської могутності. Для стримування країн-парій слід застосовувати ефективну дипломатію та потенціал союзників, а для проникнення в терористичні мережі – дієву розвідку. Активна силова зовнішня політика Б. Обами підтверджує думку про поняття «ворога», виявлене в промовах президента (див. таблицю 59). Його риторика є продовженням риторичних заяв попередника, проте кількість згадок про «ворога» навіть більша, ніж у Дж. Буша-мол. Це поняття охоплює «екстремізм», «тероризм» і «ворога» загалом. Водночас президент конкретизує це поняття, зарахувавши до нього «Аль-Каїду», «Талібан» тощо. В риториці Обами з'явилися нові поняття, на кшталт «Ірану» та «Північної Кореї». Риторичні спекуляції дають підстави здійснювати політику інтервенціонізму, яка, з одного боку, узгоджується зі стратегією попереднього президента, а, з іншого – сприяє формуванню іміджу президента-лідера. Це підтверджує той факт, що президент Обама та міністр оборони Л. Панетта доклали максимум зусиль до здійснення спеціальних операцій, спрямованих на вистеження та знищення лідера терористів Осами бен Ладена. Його смерть поліпшила рейтинг президента, що особливо важливо напередодні виборчих перегонів.

Поняття «ворога» доповнюють згадки про «Афганістан» та «Ірак». Таким чином, Б. Обама у риториці пішов навіть далі Буша-мол., що підтверджує нашу тезу про спадковість політичних традицій американських очільників. З «ворогом» асоціюється поняття «тиранія», що в кількісному вимірі переважає аналогічні поняття у риториці будь-якого з інших президентів. На зміну «комуністичній тиранії» періоду «холодної війни» та «тиранії» С. Хусейна постбіполярного періоду у риториці Обами з'явилися поняття на позначення «лівійської тиранії», «сирійського режиму» тощо. Прикметно, що в риториці кожного наступного очільника змінюються зазвичай лише назви країн та імена лідерів. На разі з часом зовнішня політика Вашингтона стає дедалі агресивнішою.

Б. Обама, на відміну від Дж. Буша-мол., швидко адаптується до змін геополітичного ландшафту. Інтервенціоністську політику він прикриває риторикою про посилення загроз з боку ворогів демократії, серед яких терористи, «Аль-Каїда», Талібан, режими кількох країн Північної Африки та Близького сходу. На відміну від попередника, його риторика результативна, оскільки тепер підтримана рішеннями Ради Безпеки ООН, суспільною думкою американців, світової спільноти та військами НАТО. Небезпека такої зовнішньої політики полягає в тому, що з «ворогом», який перебуває далеко за межами Сполучених Штатів, воюють сили НАТО, що сприяє формуванню позитивного іміджу Америки-миротворця.

Вирізняє Барака Обаму намагання супроводжувати зовнішньополітичні дії добре продуманими політичними заявами. Проте він не обмежується промовистою риторикою. Як зазначає Роберт Кейган, «за перший рік роботи адміністрація Обами провела більше атак безпілотними літаками, ніж адміністрація Буша за попередні п’ять років, і ці удари спричинили рекордну кількість жертв серед ворогів. Хоча адміністрація Обами поводить себе ліберальніше у порівнянні з адміністрацією Буша, надаючи терористам правовий захист, проте вона докладає також більше зусиль до їхнього знищення, тим самим усуваючи необхідність судового розслідування» [894].

В агресивних заявах Б. Обами поняття «війни» відсутнє. В них виявлено найнижчий показник «війни» (що, однак, не заважає Америці продовжувати війну в Афганістані). Стримана риторика агресії цілком виправдана, оскільки заспокоює громадськість, контрастує з агресивними виступами попередника і посилює імідж «президента-миротворця», особливо напередодні виборів. Обама порівняно найменше зазначає «військову могутність США», однак не варто недооцінювати його інтервенціоністські амбіції, у риториці лідера спостерігається найбільше кількість згадок про «збройні сили», що відповідає агресивному курсу Вашингтона і відданості політичним традиціям.

Публічні виступи про суть американської зовнішньої політики також залишаються послідовними та узгоджуються з позицією попередників. Про це свідчить виступ Г. Клінтон у Раді з питань зовнішніх відносин. "Питання полягає не в тому, чи наша нація може чи повинна бути лідером, а в тому, як вона виконуватиме цю роль у XXI столітті". Державний секретар хизується перевагою збройних сил Америки у світі: "Ми не вагатимемося, щоб енергійно захистити наших друзів, наші інтереси, і, понад усе, наш народ, і коли це буде необхідно – найсильнішим військом у світі". На це надихають "Свобода, демократія, справедливість і можливість як основа наших пріоритетів" [895]. Немає сумнівів, що Сполучені Штати продовжуватимуть політику інтервенціонізму, застосовуючи силу там, де це вигідно, прикриваючись національними інтересами та ймовірними загрозами.

У своїй книзі «Другий шанс: три президенти і криза американської суперпотуги» [896] З. Бжезінський стверджує, що не існує альтернативи світовому лідерству Америки, а більшість провідних держав згідна з тим, що світ потребує лідера-стабілізатора. Національна рада з питань розвідки США в доповіді «Глобальні тенденції 2025» [897] (листопад 2008 р.) конкретизує цю думку. Фахівці вважають, що до 2025 року існуватиме необхідність в діяльності Сполучених Штатів як регіонального посередника, який сприятиме балансу на Близькому сході та в Азії. Враховуючи, що в Азії є нові глобальні гравці, такі, як Китай та Індія – потенційні конкуренти США, а на Близькому сході – основні запаси нафти та газу, то це, скоріше, претензія Америки не на регіональне, а на глобальне лідерство. Це підтверджує президент Обама. «Ми залишаємось найсильнішою нацією на землі…Ми відкидаємо хибний вибір між нашою безпекою та нашими ідеалами…Ми готові ще раз повести за собою» [898].

Нова адміністрація пробує адаптувати доктрину «глобального домінування» Дж. Буша-мол. до нового співвідношення сил на світовій арені. На нашу думку, очевидним є те, що президент Обама продовжує зовнішню політику свого попередника, змінивши стратегію і активно використовуючи

риторику, не змінивши при цьому змісту політики інтервенціонізму. Це підтверджує американський аналітик Дж. Фрідман, зазначаючи, що президент Обама продовжив політику Дж. Буша в Іраку та Афганістані [899]. Найближчим часом Вашингтон на менше ніж глобальне лідерство не погодиться, оскільки воєнні та фінансові можливості дають підстави для цього. Аналізуючи регіональну політику Б. Обами в Латинській Америці, слід зазначити, що президент розпочав нову еру взаємовідносин з сусідами. Попередня адміністрація зазнала невдачі, здійснюючи політику розвитку відносин з країнами цього регіону. Згадаймо негативну позицію Чилі та Мексики щодо планів Америки розпочати вторгнення в Ірак, прихід до влади антиамериканського режиму на чолі з президентом Венесуели Уго Чавесом, який постійно критикував політику Дж. Буша-мол.

Формування регіонального вектора регіональної політики президент розпочав з політичних заяв. Він виклав тези латиноамериканської політики Сполучених Штатів на саміті Америк у квітні 2009 року. Було проголошено нову політику Вашингтона, мета якої полягає в «рівноправному співробітництві та готовності до діалогу з усіма країнами регіону, разом з давніми опонентами». Визнаючи помилки в минулому, Обама заявив, що він приїхав не для того, щоб дискутувати про минуле, а для того, аби говорити про майбутнє. Звертаючись до країн Латинської Америки, запропонував політику нового енергетичного партнерства, яка сприятиме розвитку та безпеці країн-сусідів США. Моделлю відносин можуть слугувати Мексика та Бразилія, з якими Вашингтон налагодив вигідне співробітництво. Б. Обама запропонував вигідну інвестиційну політику. «Я дав вказівки членам мого кабінету налагоджувати відносини з усіма партнерами в цій півкулі, …розвивати нові сторони співробітництва, тому що Сполучені Штати – друг кожного народу, який шукає безпеки» [900: 2].

Варто відзначити, що президент Барак Обама досить прагматичний, вдало використовує риторику як ефективний інструмент вирішення конкретних завдань, пов’язаних з енергетичною безпекою та політикою США. Замість силового тиску, який застосовував Дж. Буш-мол., він зваженіше підходить до

задавнених конфліктів і використовує «м’яку силу» в налагодженні відносин. Щодо Бразилії, то Обама поставив перед собою конкретну мету – поліпшити відносини, оскільки попередні роки тривалої недовіри вплинули на їхній розвиток. В міжнародно-політичній сфері Вашингтон стурбований станом відносин Бразилії з Іраном. Президент Обама був налаштований досягти позитивного результату на тлі змін в американо-бразильських торгових зв’язках, коли Сполучені Штати втратили багаторічну роль головного торгового партнера Бразилії, поступившись Китаю. Виступаючи перед американськими та бразильськими представниками ділових кіл в березні 2011 року, він заявив, що акцент слід перенести на розширення торгівлі, взаємодію у сфері енергетики, освіти. Особливий інтерес виявив до нещодавно відкритих на шельфі Бразилії величезних запасів вуглеводнів і зазначив, що Америка хотіла б стати першим покупцем бразильської нафти [901].

За правління Б. Обами політика США щодо країн Латинської Америки кардинально змінюється, про що свідчать заяви американського президента. Існує низка питань, щодо яких інтереси Вашингтона та інтереси країн Західної півкулі збігаються. Проте слід зазначити, що риторика президента щодо тієї чи іншої країни різниться. Так, порядок денний на перемовинах з Бразилією та Чилі не мав нічого спільного з темами, які обговорювали в Сальвадорі.

Менш ніж за рік президент Обама переглянув базові положення американської зовнішньої політики щодо низки важливих геополітичних питань, зокрема: іслам – не ворог, а роль Сполучених Штатів не визначається глобальною війною з терором. Проте складними залишаються відносини з Іраном в питанні ядерної програми, не вирішено проблеми Близького сходу. Близькосхідне врегулювання є одним із зовнішньополітичних пріоритетів нинішньої адміністрації, що підтверджує встановлення нової посади спеціального представника США на Близькому сході, який підпорядковується президентові та Державному секретареві.

Парадокс зовнішньої політики нинішньої президентської адміністрації полягає в тому, що Обама не тільки залежний, а й продовжує спадок республіканців. Він намагається мінімізувати американську військову присутність в Іраку (зберігаючи при цьому свій максимальний вплив на цю важливу нафтодобувну країну) та знайти пристойні умови перемоги в Афганістані. Зрозуміло, що традиційної перемоги у цій війні не може бути, тому план Обами передбачав активізацію операцій в цій країні та встановлення з допомогою натовських (передусім американських) військ контролю кабульського уряду над всією територією і поступове згортання американської присутності на тлі загальної стабілізації обстановки.

У жовтні 2011 року президент оголосив про цілковите виведення американських військ з Іраку, а також пообіцяв прем‘єр-міністрові Іраку Нурі аль-Малікі повну підтримку. “Як я й обіцяв, решта наших військ з Іраку повернуться додому до кінця року. Останні солдати перетнуть іракський кордон із високо піднятою головою, горді за свої успіхи, знаючи, що їх повністю підтримує американський народ” [902]. І президент дотримав свого слова: виведенням військ в грудні 2011 року завершилась військова присутність США в Іраку.

Б. Обама здійснює інтенсифікацію силових дій Вашингтона: посилив афганське угруповання, санкціонував операцію знищення терористів за допомогою безпілотних апаратів, активізував пошуки Бін Ладена. Президент вдався до цих заходів напередодні виборчої кампанії. В оточенні Обами існує консолідована позиція щодо доцільності зосередження зусиль на воєнній операції в Афганістані. Ключові аспекти афганської політики відрізняються лише запровадженням обмежених за масштабами наступальних операцій та спонуканням керівництва Пакистану до більшої активності проти Талібану і «Аль-Каїди» на його власній території. 44-й президент перейшов від виразно оборонної стратегії до селективного використання наступальної та оборонної тактик і направив до Афганістану додаткові сили [903:14].

Заслуговує уваги азійський вектор зовнішньої політики Б. Обами. За його мирною риторикою приховується «м'яка» політика інтервенціонізму, підсилена заявами про свободу та демократію. Події в Австралії змушують замислитись про справжні наміри Вашингтона. Під час візиту до Австралії президент заявив про розміщення американських військ у місті Дарвін. Розширення військової присутності в Австралії має на меті продемонструвати важливість регіону для Америки. Ця акція є намаганням «перенести увагу на Азію» одночасно із виведенням військ з Іраку та Афганістану [904]. Це не випадково, оскільки із зростанням могутності Китаю та Індії, Сполучені Штати планують максимально розширити й зміцнити систему економічних, політичних і військових зв'язків з азійськими країнами Тихоокеанського регіону. Державний секретар Г. Клінтон, виступаючи на форумі з питань економічного співробітництва у цьому регіоні, зауважила: «21 сторіччя для Тихоокеанської політики Америки буде періодом безпрецедентних зв'язків і партнерства у цьому динамічному складному й важливому регіоні». Настав час для будівництва міцної транстихоокеанської системи. Б. Обама не раз наголошував, що Сполучені Штати є державою і атлантичною, і тихоокеанською. Щодо Азії, то тут йдеться про розширення економічних, політичних, а відтак – і військових зв'язків із країнами регіону. Держсекретар зазначила, що Азійсько-тихоокеанський регіон стає «світовим стратегічним та економічним центром тяжіння. Одначе, щоб досягти цієї мети, треба запровадити порядок, що спирається на дотриманні правил, порядок відкритий, прозорий і справедливий» [905]. Зрозуміло, що порядок в даному регіоні слід запровадити на американських умовах, за американськими правилами та згідно з американськими цінностями. Загалом, виграти від такого порядку і таких зв'язків мають американські компанії і Америка загалом. Така політика цілком в дусі «економічного інтервенціонізму».

В середині лютого 2012 року віце-президент Китаю Сі Цзіньпін здійснив чотириденний візит у США, напередодні якого застеріг Вашингтон від нарощування військової потужності в Азії. Сі Цзіньпін зазначив, що азійські

країни прагнуть миру та розвитку і не бажають розгортання американських збройних сил у регіоні. Раніше президент Б. Обама оприлюднив намір посилити американську військову присутність в азійському регіоні навіть, якщо це передбачатиме скорочення контингенту в інших регіонах.

Напрошується висновок, що змінилася лише зовнішньополітична тактика США, а стереотипи мислення залишаються незмінними. Політика в азійському регіоні сприяє зміцненню позиції Америки задля збереження впливу і противаги Китаю та Північній Кореї. Вашингтон не має намірів відмовлятися від ролі глобального лідера, а для цього йому потрібні міцні позиції в Азії. Тайванський дослідник Е. Чінь, під впливом концепції неореалізму, стверджує, що тенденція розвитку стратегічних відносин між США та КНР не впливала на заходи Вашингтона щодо сприяння Тайваню як складової системи балансу сил у Східній Азії. Доцільність продовження підтримки Тайваню обґрунтовувалася визначеннями зовнішньої політики КНР як такої, яка криє загрозу американським інтересам [906: 6]. Однак баланс сил в регіоні порушується, особливо разючі зміни спостерігаються упродовж каденції Б. Обами. Ми вважаємо, що накопичення Китаєм військового потенціалу, зміцнення економіки та конкурентоздатності країни спонукає американське керівництво до продовження підтримки безпеки Тайваню, як неофіційного союзника та дружньої країни, тим самим зміцнюючи позиції США. З огляду на посиленням економічної, політичної та військової могутності Китаю, Сполучені Штати сприятимуть посиленню Тайваню як протидії конкурентові Америки в азійському регіоні. Численні згадки про Китай у риториці президента свідчать про стурбованість адміністрації швидкими темпами розвитку та конкурентоздатністю цієї держави.

Незважаючи на риторичний хист і спроби президента змінити підхід до вирішення низки зовнішньополітичних питань, чимало обіцянок залишаються невиконаними, зокрема:

– вирішувати всі проблеми на Близькому сході по змозі мирним шляхом;

– війну в Афганістані не завершено і в адміністрації не знають, як надалі підтримувати корумпований режим Хаміда Карзая;

– Обама оголосив про відмову від європейської системи ПРО адміністрації Дж. Буша, але замінює її на «власну», не тільки європейську, а навіть глобальну.

Щодо традиційності в політиці Б. Обами, то слід сказати, що не все однозначно. Відомий український вчений-американіст Є. Камінський зауважує, що «президентські вибори в США дали чітку відповідь на питання про ставлення обох кандидатів до ролі Америки у міжнародній системі. Власне, Б. Обама не менше за свого республіканського опонента стверджував, що Сполучені Штати не відмовляться від гегемонізму».

Оцінюючи політичну діяльність 44-го президента США, варто звернути увагу на низку фактів. Ключова теза агітаційної кампанії Б. Обами «Зміни» поки що витримується. Разом з тим, у більш практичному вимірі спостерігаються певна традиційність, оскільки відсутні формальні підстави розглядати конкретну діяльність президента в багатьох ключових аспектах міжнародної безпеки як суттєво відмінні від дій його попередника. Упродовж 2009-2010 років серед значущих безпекових питань, як-то розширення НАТО на Схід, стримування російських претензій на пострадянському просторі, базові засади політики щодо Китаю тощо, було помітно тенденцію до посилення курсу на гегемонію, приховану заявами про співробітництво та діалог в міжнародних відносинах. У 2011-2012 роках його політика зазнала суттєвих змін, оскільки Америка розпочала активно здійснювати розміщення елементів ПРО в Європі, погіршуючи відносини з Росією, а також розвивати відносини з Австралією, посилюючи свій вплив в Азії.

Президент вважав, що для успіху в політиці достатньо змінити риторику та продемонструвати добру волю. Є підстави вважати, що Б. Обама намагався трансформувати зовнішньополітичний дискурс і це ситуативно забезпечувало ефект.

4.5. «Українське питання» в геополітичній стратегії Вашингтона

Україно-американські відносини після «холодної війни» були непростими від початку проголошення незалежності. Про це свідчать заяви американських очільників, які на початковому етапі сприйняли відокремлення України від СРСР з острахом. У липні 1991 року Дж. Буш-ст. здійснив візит до України, яка розцінювала такий крок як знак підтримки прагнення до незалежності. В українському парламенті він виголосив промову, названу кореспондентом New York Times В. Сефайєром «Chicken Kiev Speech». У промові [907; 908] ми виокремили два блоки понять: перший охоплює згадки про колишній СРСР (див. таблицю 60), а другий присвячений власне проблемі незалежності України. На разі домінують поняття «радянського народу» та СРСР. Також виявлено поняття, пов'язані з Україною (див. таблицю 61), проте кількісно вони поступаються згадкам про СРСР. Найбільш численні терміни «свободи», «народу України», «підтримки України» Сполученими Штатами. Поряд з цим вживаються поняття «український націоналізм», «неприйняття» незалежності України. Загалом Буш пообіцяв підтримувати її, але виключно в межах СРСР. Сама ж промова суперечлива за змістом. Коли зайшла мова про вибір між підтримкою лідерів незалежних держав на пострадянському просторі, він, не вагаючись, висловив підтримку М. Горбачову, оскільки, на його думку, політика радянського лідера веде до свободи, демократизації та економічної незалежності. Насправді президент Буш побоювався нової держави з ядерною зброєю. Не варто забувати, що американці мали справу з колишніми комуністами, протистояння з якими сформувало стійкі стереотипи «ворога» та «загроз», і позбутися їх було не так просто.

Незважаючи на декларативні заяви про свободу, в промові президента містилися компліменти на адресу М. Горбачова, популярність якого на той час впала до критично низького рівня, висловлювалась підтримка радянському урядові. Ключовим пасажем стала вимога відмовитися від курсу на незалежність, який обрав український народ: «Але свобода – це не те ж саме,

що незалежність. Американці не будуть підтримувати тих, хто прагне незалежності для того, щоб замінити тиранію на місцевий деспотизм. Ми не будемо допомагати тим, хто сприяє самовбивчому націоналізмові». Він назвав українців радянськими людьми і закликав їх залишитися у складі СРСР [908].

Слід визнати, що промова була однією з найбільш невдалих, проголошених коли-небудь президентом США. Фраза Дж. Буша про «самовбивчий етнічний націоналізм» була сприйнята в Україні як прикра політична недоречність, оскільки в нашій країні не було виявів етнічного націоналізму: ні Рух, ні тим більше націонал-комуністи, які обережно виводили Україну зі складу СРСР, не мислили категоріями агресивного шовінізму, який розквітав в Югославії [909].

Політичні прорахунки США у відносинах з Україною були закономірним наслідком недалекоглядної зовнішньої політики адміністрації Дж. Буша. Про це зазначив З. Бжезінський: «Усе, що відбувається зараз, стосується формування Європи, а найбільший ризик полягає в тім, що Україна може залишитися поза Європою і поза спільнотою демократичних держав. Україна – це ключ до розуміння пострадянських держав» [910: 20].

Про утворення Співдружності незалежних держав лідери трьох слов’янських республік спочатку поінформували Дж. Буша і лише згодом М. Горбачова. Вашингтон висловив підтримку СНД. В грудні 1991 року Дж. Бейкер визначив американські пріоритети, пов’язані з визнанням нових держав: 1) військова й, особливо, ядерна безпека; 2) демократія; 3) ринково зорієнтована економіка. Україно-американський діалог було розпочато у вересні 1991 року, коли голова Верховної Ради Л. Кравчук відвідав США, де зустрівся з президентом Дж. Бушем-ст.

Всі ці важливі зрушення у відносинах зі світовою суперпотугою відбувалися під жорстким тиском як Америки, так і Росії стосовно ліквідації ядерної зброї, що перебувала на території України. Але головними чинниками американської прихильності до України стали: розуміння того, що із завершенням «холодної війни» ситуація в Європі загалом ускладнилась, а

Україна як держава, розташована у центрі континенту, має важливе значення; сприйняття слушності ідеї З. Бжезінського про те, що з поверненням України до складу Росії остання механічно стає «імперією» [911].

Новий президент США Б. Клінтон продовжував жорсткий курс свого попередника. Підхід Вашингтона до України змінювався повільно, а провісником «потепління» став візит у травні 1993 року американського представника С. Телботта, під час якого було обговорено низку питань американо-українських відносин. Вашингтон намагався створити основу для подальшого розвитку відносин з Україною після вирішення ядерного питання. Наступним став візит міністра оборони США Л. Еспіна, який оприлюднив у Києві американські пропозиції щодо забезпечення міжнародного нагляду за процесом демонтування ядерних зарядів. До приїзду Держсекретаря У. Крістофера в Україну у жовтні того ж року україно-американський міждержавний діалог було повністю відновлено. До кінця року нова політика Сполучених Штатів стосовно України та налагодження двосторонніх перемовин заклала основу для порозуміння між двома державами.

Другий етап у міждержавних відносинах розпочався в 1994 році, коли адміністрація Б. Клінтона підтримала ідею залучення України до світової спільноти. Відвідавши Київ, президент Клінтон зазначив важливість України для Європи. «Я впевнений, що Україна може відіграти важливу роль у майбутньому Європи, безпека якої ґрунтується на демократичних засадах, ринковій економіці та взаємоповазі до існуючих кордонів» [912]. У виступі домінують поняття України, її підтримки, угод між США та Україною, співробітництва між Україною та НАТО, європейської безпеки. Проте насправді Б. Клінтон був більше зацікавлений у зміцненні України як противаги та стримуючого чинника для Росії.

В листопаді 1994 року президенти України і США підписали Хартію україно-американського партнерства, дружби і співробітництва, в якій сторони «виявили рішучість налагодити широке і міцне партнерство». США запевнили, що «якщо в майбутньому виникне зовнішня загроза територіальній цілісності,

політичній незалежності або безпеці України, то обидві держави мають намір консультуватися та здійснювати відповідні кроки для досягнення мирного вирішення ситуації відповідно до міжнародних правил та приписів НБСЄ» [913]. Під час візитів до України президент Клінтон наголошував на ключовій ролі України в європейському регіоні та важливості демократичних змін в житті країни. «…Безпечна і стабільна Україна стане осердям демократії в Центральній Європі та економічним партнером Сполучених Штатів. Америка підтримує Україну в її поступі. Для Америки незалежна Україна – справа національного інтересу. Разом ми зміцнимо архітектуру безпеки в Європі» [914; 915].

Третій етап двосторонніх відносин тривав з 1998 по 2000 рік, однак він спричинив розчарування Заходу. Після 1998 року у Вашингтоні були стурбовані тим, що позитивні зрушення в Україні відбувалися надто повільно [916]. Не підкріпивши обіцянки успішною реалізацією, Україна вичерпала кредит довіри, тому частіше йшлося про те, що допомога з боку США має відповідати принципові «винагорода за досягнення». У заявах американські очільники критично оцінюють поступ України на шляху демократичного розвитку, водночас зауважують її цінність для регіону, Європи та Америки зокрема. Цю ідею озвучив президент Клінтон у своєму виступі під час візиту до України в 2000 році. «Америці потрібна сильна, квітуча та демократична Україна як партнер. Разом ми зробимо світ безпечнішим. Ми будемо тримати двері трансатлантичної спільноти демократій відкритими для України. Америка – ваш друг і партнер» [917]. Цю тезу раніше озвучив секретар оборони США В. Коен у виступі 2 березня 1999 року у Вашингтоні. «Для НАТО важливими є відносини з Росією та Україною. Кожне засідання комісії Альянсу – Україна відображає наші сподівання на те, що демократична і стабільна Україна є важливою частиною демократичної та стабільної Європи. Всі сторони виграють від того, коли Росія та Україна стануть повноправними партнерами європейської безпеки» [918].

Кінець цього етапу україно-американських відносин у часі збігся із закінченням каденції Б. Клінтона, який під час свого візиту до України наголошував на більш рішучих політичних і економічних реформах. Він мав на увазі, що тільки після того, як Україна подолає свої внутрішні проблеми, можна буде говорити про поглиблення відносин.

Під час правління президента Б. Клінтона Україна була недооцінена і відповідно знехтувана. Такий стан речей підтверджує думку про недалекоглядність американського президента та брак політичної волі в українських керівників. Ще одним чинником ослаблення ролі України була Москва, що використовувала економічні важелі впливу на Київ, з одного боку, а, з іншого – формувала і поширювала думку про ненадійність Києва. Стереотип «ворога», страх перед комуністами та ще наявність ядерної зброї спонукали Б. Клінтона до рішучих дій стосовно України. Москва скористалася ситуацією, щоб переконати Вашингтон в тому, що Україна є новою небезпекою на пострадянському просторі.

Четвертий етап відносин охоплює період 2001-2009 років і пов'язаний зі зміною пріоритетів. З самого початку президентства Дж. Буш-мол. дав зрозуміти, що без здійснення реформ геостратегічне положення України втрачає свою цінність. Вашингтон не відмовився від України, проте інтерес до неї явно зменшився.

Міждержавні відносини перед *помаранчевою революцією* складалися непросто, оскільки Л.Д. Кучма не користувався прихильністю президента Буша-мол., з огляду на його проросійську позицію та непослідовну зовнішню і внутрішню політику. Негативний вплив на ситуацію спричинила відставка уряду В. Ющенка в квітні 2001 року. Обурення недотриманням принципів демократії в Україні змінилося усвідомленням того, що втрата України на користь Росії стала б серйозним ударом для реалізації національних інтересів США. Зміна у настроях Вашингтона виявилася під час візиту до Києва міністра оборони Д. Рамсфельда в червні 2001 року, який оминув проблемні питання життя країни: відставку уряду В. Ющенка, корупцію, «касетний скандал» тощо.

А наприкінці липня 2001 року Україну відвідала радник президента США К. Райс, яка мала зустрічі як з президентом України, так і з представниками неурядових організацій.

Участь України в антитерористичній коаліції держав поліпшила україно-американські відносини. Перебування українського військового контингенту в Іраку зняло з порядку денного більшість проблем, що зумовили виникнення кризи в міждержавних відносинах.

«Помаранчева революція» вписалася у загальний підхід американського президента до процесу демократизації і стала підтвердженням усталеного погляду на демократичні зміни у Східній Європі. Дж. Буш-мол. вважав, що Україна та США можуть спільно працювати над вирішенням питань нерозповсюдження зброї. Під час президентських виборів Конгрес закликав до вільних і чесних виборів і попередив режим Кучми про можливі негативні наслідки для керівників держави та україно-американських відносин у випадку фальшування. На 109-у засіданні Конгрес підтримав пропозицію про фінансову підтримку України та розширення з нею торгових зв’язків, частково призупинивши дію поправки «Джексона-Вєніка» щодо України, що була перепоною для країн з неринковою економікою. «Помаранчева революція» посилила інтерес американських політиків до України, які сподівалися, що молода країна розпочне таки реформи, які, в кінцевому рахунку, приведуть її до євроінтеграції після 15 років імітування реформ і неефективних дій у сфері політики та економіки. Після «помаранчевої революції», Америка збільшила допомогу Україні, сподіваючись на прискорення процесу політичних змін. Експерт Державного департаменту США з питань Євразії Д. Креймер наголошує на значних змінах, що спостерігаються в Україні. «Помаранчева революція поліпшила двосторонні відносини, посилила діалог та співробітництво. Америка хоче бачити Україну складовою частиною Європи, вільною та мирною. Хочу вас запевнити, що україно-американські відносини стоять окремо від американо-російських відносин» [919]. Водночас посадовець зазначає, що членство в НАТО стало б важливим кроком для євроінтеграції

України. Демократична Україна сприяла б безпеці та стабільності чорноморського регіону, оскільки вона впливає на процес перебігу конфлікту в Молдові. На думку Д. Креймера, Україна слугує моделлю демократії для решти країн регіону, що сприятливо позначається на змінах у Східній Європі. Обраний після повторних виборів президент В. Ющенко визначив пріоритети зовнішньої політики, що збігалися з пріоритетами США, зацікавлених у якнайшвидших політичних та економічних змінах в Україні. Під час відвідин нашої країни (у квітні 2008 року) Буш-мол. наголосив, що Україна та США мають спільні безпекові інтереси, поділяють демократичні цінності. «Україна має надійного друга та партнера в особі Сполучених Штатів». Під час спільної прес-конференції американський очільник торкнувся питання членства НАТО для України, зазначивши позитивні моменти співробітництва. «Україна – єдина держава, що не є членом Альянсу, яка, проте, підтримує кожну місію НАТО. В Афганістані та Іраку українські вояки допомагають підтримати молоді демократії» [920].

Вашингтон активно підтримував ідею про вступ України в НАТО, переконуючи українського президента, що це сприятиме інтеграції країни в європейські структури. Членство України в Альянсі було вигідне Сполученим Штатам, які використовували його як важіль для впливу на Росію. Для сприяння вирішенню проблеми вступу у вересні 2008 р. було створено комісію. Офіційний представник держдепартаменту США Р. Вуд зазначив, що Вашингтон розглядає питання про інтеграцію України та Грузії в НАТО [921]. Сенат навіть прийняв Постанову № 523 від 21 квітня 2008 року, згідно з якою на Бухарестському саміті НАТО США висловлюють підтримку Україні та Грузії в їхньому прагненні стати членами Північноатлантичного блоку [922].

У 2008 р. спостерігалася позитивна динаміка у двосторонніх відносинах, що відображено у Хартії «Україна – США» про стратегічне партнерство та «Дорожній карті» двосторонніх відносин на два роки. У документах засвідчено намір Америки поглибити відносини з Україною та зобов’язання підтримувати в її прагненні стати членом НАТО. Сполучені Штати послідовно підтримують

європейську та євроатлантичну інтеграцію нашої країни, на чому наголошувалось на найвищому рівні – під час візиту в Україну президента Дж. Буша та візиту до Америки президента В. Ющенка.

Передвиборча риторика Б. Обами була сповнена симпатій до України, її незалежності, її права обирати союзників і модель безпеки. А призначення Г. Клінтон Державним секретарем дало підстави сподіватися на розуміння та підтримку українських національних інтересів у Вашингтоні упродовж принаймні чотирьох наступних років. Проте склалося все дещо по іншому.

Обмежені публічні виступи американських очільників доповнюють підписані міждержавні документи. В грудні 2008 р. міністр закордонних справ В. Огризко підписав із Держсекретарем К. Райс «Україно-американську Хартію про стратегічне партнерство та безпеку». Принагідно К. Райс зазначила: «Україна є дуже важливим партнером і другом США. Незалежність України, її демократичність важливі для Європи і миру в регіоні». Вона також зазначила, що «США підтримують інтеграцію України в євроатлантичні структури. Ми з нетерпінням хочемо вам допомогти виконати ухвалене в Брюсселі рішення щодо інтенсифікації роботи комісії «Україна-НАТО» задля реалізації Бухарестської декларації». Оцінюючи документ, можна сказати, що «Хартія» підтверджує безперервність відносин між Києвом і Вашингтоном і, водночас, підкреслює потребу активізувати їх.

В липні 2009 року віце-президент Сполучених Штатів зустрівся з українськими політиками. Головною метою візиту Дж. Байдена була спроба засвідчити Києву, що «перезавантаження» відносин з Росією не буде відбуватися за рахунок інших держав регіону. Байден заявив під час спільної прес-конференції з президентом Ющенком: «США підтримують суверенітет і незалежність України та її право на власний вибір, що включає вибір міжнародних союзників». Він наголосив, що ця позиція була підтверджена президентом Обамою під час його візиту до РФ [923]. Віце-президент зазначив, що, всупереч деяким припущенням, США й надалі надаватимуть підтримку Києву в його євроатлантичних устремліннях. Американські очільники

визнають, що Україна є важливим європейським партнером у підтримці стабільності та демократії на континенті. «Ми не визнаємо будь-яких сфер інтересів і ніхто не має права вам диктувати, в які союзи ви будете вступати або які відносини ви будете підтримувати» [924].

Незважаючи на запевнення у підтримці України, Вашингтон зосередив увагу на Росії, через призму відносин з якою розглядав Україну. «Усі вважають, що добрі відносини між США та Росією будуть позитивним фактором для України й для інших країн регіону» – підкреслив в інтерв'ю УНІАН заступник Держсекретаря США Дж. Стайнберг, який побував з візитом в Україні. Заяви американських політиків досить стримані, що свідчить про прагматичний підхід американської сторони до розвитку взаємовідносин. Вашингтон критично оцінює дії українських посадовців, посилюючи вимоги.

Незалежно від партійної належності, американські політики добре розуміють геополітичну вагу нашої країни і її важливість в підтримці регіональної та загальноєвропейської безпеки і стабільності. Про це свідчить звернення Б. Обами до 20-го Конгресу українців Америки, в якому він виклав основні принципи, які визначатимуть політику його адміністрації на українському напрямі: «Україна готова до Плану дій щодо членства в Альянсі. Я зобов'язуюсь працювати із союзниками Америки в НАТО задля досягнення порозуміння з ними, щоби зробити наступний ключовий крок у зусиллях України посісти законне місце члена євроатлантичної спільноти. Я з нетерпінням очікую можливості підтримати політику України, спрямовану на зміцнення верховенства права, зменшення енергетичної залежності, розширення американських інвестицій в динамічну економіку України. Підтримка української демократії, розвитку та безпеки стане центральною опорою моєї зовнішньої політики щодо регіону загалом» [925]. Проте далі подібних декларацій Сполучені Штати не пішли.

У вересні 2009 року група американських конгресменів відвідала Україну. Під час зустрічі президент Ющенко дав оцінку станові відносин зі Сполученими Штатами: «Для нас дуже важливо, щоб українська політика

знаходила якомога більшу внутрішню і зовнішню підтримку. В цьому ми бачимо велику і міцну підтримку американського уряду. Для нас є знаковими наші відносини зі США. На наш погляд, ці взаємини розвиваються досить динамічно». Президент України висловив переконання, що Київ і Вашингтон мають чіткі пріоритети розвитку двосторонніх відносин, в основі яких Хартія стратегічного партнерства та План дій Україна – США. У свою чергу, керівник американської делегації Дж. Бейнер підкреслив дружній характер візиту конгресменів до України: «Ми дуже зацікавлені в тому, щоб краще зрозуміти стан демократії в Україні та перспективи її подальшого розвитку» [926]. Під час зустрічі порушувалася низка пріоритетних питань україно-американського стратегічного партнерства – зокрема посилення енергетичної безпеки України, реалізація євроатлантичного курсу, а також заходи щодо подолання фінансово-економічної кризи та співробітництва України з МВФ.

У 2009 році агресивнішими стають заяви американських політиків, зростає критика влади України. Співробітник Інституту Брукінґса, колишній посол США в Україні С. Пайфер вважає, що кілька останніх років Україна провела на міжнародній арені не зовсім вдало: «З Києвом було важко працювати. Частковою причиною був брак єдиної політики та постійна боротьба між президентом і прем‘єр-міністром. Вашингтон дуже розчарувався через те, що Україна втратила багато можливостей, а українські лідери займалися більше політичними іграми замість формування стабільного політичного курсу». Тепер, на його думку, Сполучені Штати чекають більшого від України. «У першу чергу, Вашингтон хоче бачити вільні і чесні вибори. Вашингтон сподівається, що вибори дадуть Україні президента, який зможе працювати зі своїм прем’єром, який матиме стабільний уряд і підтримку Верховної Ради, щоб, нарешті, почати реалізовувати хоч щось». Якби у 2004 році провести неформальне опитування серед урядовців США, зауважив С. Пайфер, більшість з них симпатизувала Віктору Ющенку. Цього разу ви не побачите, що комусь з кандидатів надається перевага. Також Білий дім переглянув своє ставлення до натовських амбіцій Києва. «Вашингтон більше не

тягнутиме Україну в НАТО швидше, ніж українська влада сама буде готова туди йти», – підкреслив Пайфер.

В 2009 році до Києва завітав помічник Державного секретаря Дж. Стайнберг, який, зокрема, зазначив, що «…мета його приїзду – підтвердити ту цінність, яку Сполучені Штати надають відносинам з Україною, підсилити наміри президента Обами підтримувати та розвивати той рівень співробітництва, який існує між двома країнами» [927]. Заступник Держсекретаря чітко сказав, що США продовжуватимуть підтримувати незалежність і суверенітет нашої держави, її демократію, стратегічне партнерство між двома країнами та безпеку України в цьому важливому регіоні світу. Стратегічні інтереси Америки спонукають її очільників стежити за перебігом подій та підтримувати по можливості демократичні зміни в Україні, яка слугує взірцем для решти країн регіону, зокрема Росії та Білорусі. Америка приділяє увагу Україні з огляду на її вирішальну роль в регіоні у світлі розвитку відносин з Росією, оскільки адміністрація президента Обами налаштована поліпшувати відносини з РФ, що буде позитивним фактором для України.

Як зазначила в травні 2008 року Державний секретар Кондоліза Райс, США і їхні європейські союзники відкидають концепцію поділеної Європи. Вона підтвердила, що «...Сполучені Штати та Європа продовжують підтримувати незалежність і територіальну цілісність сусідів Росії. Ми будемо протистояти будь-якій спробі Росії включити суверенні країни і вільні народи до якоїсь архаїчної «сфери інтересів». ... І ми не дозволимо Росії мати право вето щодо майбутнього євроатлантичної спільноти – ні щодо того, яким країнам пропонуватиметься членство, ні щодо вибору країн, які приймуть його. Ми особливо чітко дали про це знати нашим друзям в Україні» [928].

Існує інша причина підтримки Вашингтоном України. Слід зважати на той факт, що Сполучені Штати за останні 18 років вклали час, енергію та фінанси, допомагаючи Україні розвинути демократичні засади. Це зазначав і колишній посол США в Україні В. Тейлор. «Україна є важливим партнером для

Сполучених Штатів. Міждержавні відносини і надалі розвиватимуться, адже нова адміністрація спирається на існуючі проекти та партнерства і розглядає нові сфери співробітництва, що їх підказують наші спільні інтереси та цінності» [929].

В квітні 2010 року відбулася зустріч В. Януковича з Б. Обамою, що, на переконання сторін, сприятиме поглибленню стратегічного діалогу між двома державами. Було обговорено перспективи співробітництва в різних галузях. Зокрема, Б. Обама подякував українському колезі за лідерство в питанні нерозповсюдження ядерних матеріалів. Також наголошено, що проведення започаткованих в Україні економічних реформ позитивно позначиться на бізнес-кліматі, збільшенні інвестицій та якомога скорішому подоланню системної кризи в українській економіці. Б. Обама підкреслив, що Сполучені Штати зацікавлені, щоб Україна була сильною, незалежною державою, і готові їй у цьому допомагати. «Україна може розраховувати на підтримку США у проведенні економічних реформ і поновленні співробітництва з МВФ», – зокрема зазначив він. Сторони також порушили питання розбудови партнерських відносин Києва з НАТО. Американо-українська зустріч стала значним кроком у розширенні і поглибленні двостороннього стратегічного діалогу. Однак в 2011 році політична ситуація в Україні погіршилася, на що зреагували Сполучені Штати. Було ухвалено резолюцію № 435, в якій Палата представників Конгресу засудила вирок щодо Ю. Тимошенко, просила український уряд звільнити її з в’язниці на час розгляду апеляції та вимагала, щоб уряд дотримувався принципів демократії та верховенства права [930:12]. Ускладнення політичної ситуації в Україні у 2012 році, переслідування політичних опонентів змусили Державний департамент США переглянути відносини з українською владою. На 2013 рік президент Обама запропонував виділити допомогу Україні на збереження демократії на 25 млн. доларів менше від попереднього [931:2]. Київ перестав належати до сфери вадливих інтересів Вашингтона в часи президентства Обами. Нинішнє ж скорочення грошової допомоги Україні, крім іншого, пов’язане і з тим, що наша держава тепер

виглядає надто непривабливо з погляду утвердження демократичних процедур в управлінні країною. Керівництво США прямим текстом заявило про те, що Україна сьогодні опинилася на межі диктатури, тому йому дедалі складніше виділяти кошти владі, яка тримає у в'язниці політичних опонентів.

Незважаючи на запевнення Вашингтона про підтримку, слід констатувати, що Україна перестала бути пріоритетом в зовнішній політиці США як з причин внутрішніх, зокрема, відмови від демократичної еволюції, так і через жорсткий план нового президента Сполучених Штатів суттєво поліпшити відносини з Російською Федерацією та відновити втрачені у попередні роки союзні відносини з європейськими державами.

Б. Обама провів ревізію відносин Сполучених Штатів з низкою країн, зокрема, з Україною. Відтак на тлі активних контактів Білого дому і Кремля, відносини Києва та Вашингтона видаються невиразними, на межі ігнорування. На відміну від адміністрації Дж. Буша-мол., питання приєднання України до НАТО більше не обговорюється, проте Сполучені Штати не блокують цієї ініціативи. Україна не входить до кола американських партнерів, які визначають ситуацію на світових ринках і в міжнародно-політичних інститутах, то ж ефективність взаємодії двох країн значною мірою залежатиме від зовнішніх обставин. Ставлення Вашингтона до України й надалі базуватиметься на прагматиці реалістичного підходу, що визначає пряму залежність ефективності двосторонньої взаємодії на світових ринках від надійності реалізації задекларованих програм інтеграції до світового ринкового простору.

На політику Сполучених Штатів щодо України певною мірою впливали стереотипи «холодної війни» та мінлива риторика американських очільників, які сприймали Україну як колишню радянську республіку. Водночас існують вагомі чинники, що гальмують реалізацію потенціалу двосторонніх відносин. Передусім, йдеться про непослідовність у розбудові демократичної правової держави, слабкість опозиційних сил і т.д.

Висновки до четвертого розділу

Публічний дискурс як інструмент впливу відіграє суттєву роль у стратегії американізму, мета якої – зберегти світове лідерство. У системі поглядів Дж. Буша-ст. спостерігається домінування усталених понять «свободи», «тиранії» та «збройних сил». Поняття «холодної війни» та «радянської загрози» змінили нові, пов'язані з Близьким сходом та Іраком. Зовнішня політика суперечила політичним обіцянкам Дж. Буша-ст., а його заяви про мир втілились в інтервенціоністській практиці на світовій арені. Проповідуючи мир, Америка тримає армію в постійній бойовій готовності. Незважаючи на позитивні моменти, політична заангажованість та стереотипи стали перепоною для адміністрації Дж. Буша-ст. у розвиткові відносин з Україною.

Упродовж каденції Б. Клінтона Америка не раз втручалася у внутрішні справи інших країн, використовуючи воєнну силу. Американський військовий контингент воював у Сомалі, Руанді, Боснії, на Гаїті, що суперечить риториці президента, який офіційно говорить про мирне співіснування. Б. Клінтон переконаний, що США виконують «місію» щодо врегулювання конфліктних ситуацій у світі. Зовнішня політика Америки за його правління стала агресивнішою за змістом, а риторика стала відвертішою. За каденції президента Клінтона було закладено основи односторонньої зовнішньої політики, що призвело згодом до грубого застосування сили та війн в Іраку й Афганістані.

Б. Клінтон фактично починає хвилю політичних заяв про «загрозу тероризму», яка досягне кульмінації в риториці Дж. Буша-мол. На відміну від попередників, він рідше згадує «тиранію», «комунізм» та «російські ядерні ракети». Стереотипи сприйняття Росії після розпаду колишнього СРСР залишилися незмінними. «Ворогом» виступає РФ як правонаступниця колишнього Радянського Союзу.

У політичних промовах президент Буш-мол. визначає пріоритети, серед яких першочерговими є «збройні сили», «безпека США», «мир», «військова могутність». У нього виявлено найбільшу кількість згадок про «захист». Це

поняття охоплює не лише захист території країни, а й цінностей західного світу, оскільки президент інтерпретує атаки терористів не лише як агресію проти Сполучених Штатів, а й проти всіх демократичних країн світу. Мінімальною у його риториці виявилась кількість понять на позначення «миру».

Публічні виступи та жорстка зовнішня політика адміністрації після терористичних атак 11-го вересня зміцнила позиції Америки як геополітичного лідера. Президент уникає традиційних згадок про «мир», «демократію» і «свободу», натомість акцентує увагу на силових засобах вирішення зовнішньополітичних проблем, до того ж односторонніх діях. Аналізуючи промови Дж. Буша-мол., ми виявили типові уявлення про небезпеки, що загрожували США. Домінують поняття «терористи», «вороги» та «ворожі режими».

Президент Буш-мол. провадив жорстку агресивну зовнішню політику, підпорядковуючи її гаслу «Хто не з нами, той проти нас». Досить високі показники стереотипів «війни» та «збройних сил» і підтвердження цьому – війни в Іраку та Афганістані. Ключовими засобами вирішення конфліктних ситуацій є війна, завуальована заявами про захист демократичних цінностей. Аналіз зовнішньої політики президента Б. Обами показує, що інтервенціоністська політика здійснюється через стратегію «м’якого впливу» нового характеру, яка спрямована на досягнення лідерства США у системі міжнародних відносин. Публічні виступи президента підтверджують ідею глобального лідерства Америки.

Серед ключових понять, виявлених в риториці Б. Обами, позиціонуються такі, як «лідерство США», «свобода», «відповідальність», «демократія» та Бог. Рідше зазначено «місію», «добру волю Америки», «американську модель» та «Богообраність». Риторичні заяви президента Обами свідчать про значний прогрес у розумінні питання «співробітництва» Сполучених Штатів з іншими країнами світу. Серед стратегічних союзників з’явилися країни Латинської Америки, яким мало приділяли увагу його попередники. Гнучка риторика Б. Обами дещо пом’якшує жорстку позицію в зовнішній політиці адміністрації.

Серед небезпек, які загрожують Сполученим Штатам та решті демократичних країн світу, президент зазначив Афганістан, Ірак, Пакистан, Єгипет та «загрози» загалом. Заяви президента та членів адміністрації про «загрози» виправдовують політику втручання. В нього превалюють згадки про «ворога». Це поняття охоплює «екстремізм», «тероризм» і «ворога» загалом. Активне використання цих стереотипів обумовлює підстави здійснювати політику інтервенціонізму, яка, з одного боку, узгоджується з політичною стратегією попереднього президента, а, з іншого – сприяє формуванню іміджу президента-лідера.

Аналіз стану двосторонніх відносин між Україною та Америкою початку XXI століття показує, що вони розвивалися на межі недовіри та існуючих ідеологічних стереотипів. Принциповим недоліком моделі стратегічного партнерства, що формувалася між США та Україною, є відсутність усталених форм співробітництва та ціннісна асиметрія в системах стратегічних пріоритетів двох держав.

Пошук чергового ворога є одним із головних елементів політичної стратегії Вашингтона. Захищаючи західні ліберальні цінності, американські президенти намагаються знайти ворога в інших країнах, послуговуючись укоріненим стереотипом боротьби зі злом. В інерційній стійкості цієї установки виявився ефект тривалої антикомуністичної пропаганди. Немає сумнівів, що таке сприйняття дійсності американськими політиками скоро не зміниться, тобто така тенденція збережеться.

ВИСНОВКИ

Досліджено публічний дискурс як явище та його рольову функцію у формуванні зовнішньої політики Сполучених Штатів. Це чи не перша спроба проаналізувати політичні промови як своєрідний механізм впливу на зовнішню політику, а відтак – і зворотного її впливу на їхнє формування на прикладах діяльності президентів Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Дж. Форда, Дж. Картера, Р. Рейгана, Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами, що дало підстави для наступних висновків.

1. Публічний дискурс президентів розглядається як один із чинників зовнішньої політики США. Аналіз промов дав змогу виявити вербалізовані традиційні уявлення американських очільників, презентовані низкою понять, які корелюють з їхньою діяльністю. Встановлено реальну роль політичних стереотипів риторики президентів у їхній практичній діяльності через призму традиційних парадигм – ізоляціонізму та інтервенціонізму. Дотепер сталі уявлення розглядалися окремо від публічних виступів президентів. Авторський підхід полягає не лише в поєднанні цих двох явищ, а й у сприйнятті стійких політичних уявлень як посутніх компонентів публічних виступів, які впливають на прийняття рішень, а відтак – і вироблення зовнішньо- та внутрішньополітичного курсу країни.

Дослідження традицій формування публічних виступів, а також і зовнішньої політики, дало можливість розширити пізнавальні підходи до розгляду діяльності президентів США. Поглиблено розуміння суті зовнішньополітичної стратегії Вашингтона через призму політичної риторики. Вперше, з використанням статистичних даних про конкретно виявлені стереотипи риторики, доведено, що політична промова не лише форма публічного виступу, а й вид соціальної дії, який уможливлює високий ступінь переконання. Вона має чітко виражену функціональну спрямованість, виконуючи дві основні рольові функції: впливає на формування відповідної суспільної думку щодо певних намірів президента і певною мірою готує підґрунтя для прийняття рішень у зовнішній політиці.

2. З’ясування передумов виникнення та формування президентської риторики показало, що важливу роль в цьому відіграють політичні традиції Америки, вагомий внесок у становлення яких зробили, зокрема, Дж. Вашингтон, Т. Рузвельт, Ф.Д. Рузвельт, Дж. Кеннеді, Р. Рейган тощо. Передумовою посилення ролі риторики стало розширення повноважень президента США.

Доведено, що зовнішня політика Вашингтона ґрунтується на усталених уявленнях про свободу, демократію, права людини, тобто гуманістичних переконаннях як невід’ємній частині національної традиції.

Упродовж своєї історії Америка намагалася відігравати роль світового посередника і це відобразилось у формуванні стереотипу «американської винятковості», концепція якої зводиться до двох положень: унікальності та місії. В суспільстві сформувалося стійке переконання в тому, що США покликані сприяти поширенню політичних інститутів і цінностей в інших країнах. Втіленням ідеї винятковості, підсиленої християнською релігійною традицією, стала агресивна зовнішня політика втручання у справи інших країн світу, пошук образу ворога і т. д.

3. Виявлено традиційні уявлення 12 американських президентів. Серед ключових домінують «безпека та контроль у світі», «ворог», «небезпеки у світі», «американське лідерство», «демократичні цінності» тощо. Перший блок цих означень представлений такими поняттями, як «безпека», «військова могутність», «захист», «збройні сили», «мир». Стереотип «ворога» асоціюється з поняттями «ворог», «терористи», «тиранія», «комунізм». Другий блок складений з понять «агресія», «війна», «загрози» та «напад». Американське лідерство відображають «Богообраність», «місія», «лідерство» і «відповідальність». Третій блок репрезентовано «демократією», незалежністю», «свободою», «справедливістю» та «цінностями». Висвітлено роль публічних промов у політичній діяльності президентів США на світовій арені. Поглиблене вивчення політичних промов зазначених президентів дало можливість

об’єктивно оцінити суть та особливості їхньої діяльності, а також прогнозувати можливі дії наступників.

Використано оригінальні авторські таблиці індикаторів сталих уявлень очільників. У порівняльних таблицях зіставлено статистичні дані згаданих стереотипних уявлень, що дало можливість відстежити їхній вплив на діяльність президентів, співвіднести їх із конкретними політичними діями. У схемах подано структуру стереотипів, їхню класифікацію, описано механізм кореляції публічних промов та зовнішньої політики президентів.

Нестандартна авторська методика до вивчення публічних виступів дала змогу виявити контраст між твердженнями очільників про мирне співіснування та роззброєння. Динаміка цього контрасту зберігається на протязі правління всіх зазначених президентів. Найбільші коливання спостерігаються у Г. Трумена та Д. Ейзенхауера, які часто заявляли про мирне співіснування, але уникали перемовин щодо роззброєння. У виступах Р. Ніксона виявлено значну кількість понять на позначення «мирних угод», що узгоджується з його політикою послаблення напруження у протистоянні з СРСР, однак цей показник зростає за часів президентів Дж. Форда та Дж. Картера, для яких поняття «миру» базується на «військовій могутності США». Менший розрив між зазначеними поняттями у Л. Джонсона, Р. Рейгана, Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами (в якого показник перевищує аналогічні в заявах його попередників).

Кожна адміністрація, використовуючи публічні виступи в межах жорстких рамок традиційного підходу – інтервенціонізму, намагається реалізувати задекларований курс, який передбачає існування ворога, уявлення про якого репрезентовано такими поняттями, як «ворог», «тиранія», «комунізм» та «терористи». В заявах Г. Трумена та Дж. Кеннеді виявлено найбільше згадок про «комунізм» як загрозу для демократії. Опорними елементами риторики Д. Ейзенхауера та Л. Джонсона стали сформовані стереотипи «ворога» та «комуністичної загрози», які були зумовлені не лише продовженням традиційної інтервенціоністської політики в Південно-Східній Азії, а й тиском

«демократів-яструбів». Виявлено, що в промовах Р. Ніксона показник «ворога» один з найнижчих, проте це не означає, що він був схильний до політики ізоляціонізму.

В публічних виступах президентів поняття «війни» репрезентоване означеннями «війна», «військова могутність США» та «збройні сили». Високий показник «війни» у заявах Г. Трумена, Дж. Кеннеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона та Дж. Форда зумовлено переконаннями очільників та впливом традицій. В Д. Ейзенхауера один з найнижчих показників «війни», що пояснюється усвідомленням її небезпеки, враховуючи досвід президента як військового. У виступах Дж. Буша-ст., Б. Клінтона та Б. Обами «війну» згадано найменше, оскільки після розпаду СРСР така загроза суттєво зменшилася, а військова могутність Америки суттєво зросла.

«Свобода» асоціюється з поняттями: «вільні народи світу» та «демократії». Г. Трумен, Д. Ейзенхауер, Дж. Кеннеді та Л. Джонсон найчастіше з-поміж усіх президентів згадують зазначені поняття. У Р. Ніксона та Дж. Форда низькі показники «свободи», які асоціюються з війною у В’єтнамі, проте вони наголошують на «дотриманні громадянських прав», «демократії» та «незалежності». У риториці Дж. Картера, Р. Рейгана, Дж. Буша-ст. та Б. Клінтона питання «свободи» посідає чільне місце, хоча у кількісному вимірі згадані лідери поступаються Б. Обамі, який вбачає її прояви в революціях у Північній Африці.

4. Показано взаємозв’язок між публічними виступами і політичною діяльністю президентів США. Комплексний підхід уможливив виявлення індикаторів політичних промов очільників та висвітлення проблеми їхніх традиційних уявлень.

Зовнішня політика Вашингтона суттєво залежить від кількох чинників. Зокрема, від того, наскільки задіяні життєві інтереси Америки, а, по-друге, від переконливості політичних заяв президента. На разі головним своїм завданням США вважають закріплення та збереження глобальної переваги у світі. Авторські таблиці виявлених сталих уявлень підтверджують не лише лідерські

устремління Вашингтона, а й загалом показують вплив виступів на діяльність очільників.

Кожному президентові Сполучених Штатів за останні 67 років доводилося мати справу з кризовими ситуаціями. Труменові – проблема використання атомної бомби, Корейська війна та початок «холодної війни»; для Ейзенхауера – продовження конфронтації. Кеннеді був випробуваний Кубинською кризою; Джонсон і Ніксон – В'єтнамом; для Форда це були таємні операції; для Картера тестом став Афганістан та Іран; Рейган зіткнувся з проблемою загострення протистояння з СРСР; для Буша-ст. перевіркою стала перша війна в Затоці та зміна геополітичної ситуації під час закінчення «холодної війни»; для Клінтона – пошук зовнішньополітичної парадигми і війна в колишній Югославії; для Буша-мол. – терористичні напади 1 вересня 2001 року і війна проти тероризму в Афганістані та Іраку; для Обами таким випробуванням став спадок двох попередніх війн та низка революцій, зокрема в Північній Африці. Встановлено, що серед основних чинників, які впливали на прийняття рішень, одне з чільних місць належить публічному дискурсу. В діяльності американських президентів спостерігається тенденція до посилення ролі виступів як посутніх інструментів формування та реалізації зовнішньої політики Америки.

5. Розкрито вплив публічних виступів як ефективних інструментів пропаганди на зовнішню політику Вашингтона на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

Глобальний рівень. Американські лідери маніпулюють фактами, емоційно наснажують свої виступи, формуючи відповідну суспільну думку та налаштовуючи світову спільноту проти тієї чи іншої країни з метою досягти поставлених прагматичних цілей.

Зовнішня політика Г. Трумена та Д. Ейзенхауера була спрямована на стримування радянської експансії, наслідком чого стала Корейська війна. За каденції Дж. Кеннеді Сполучені Штати воювали з комунізмом, який загрожував свободі та демократії. Публічні виступи стали одним із чинників, що позначився на рішенні згаданих президентів вести війну з комунізмом (СРСР) в

Південно-Східній Азії, проти Куби, в Європі (Берлінська криза) тощо. Впливом традиції риторики пояснюється боротьба Л. Джонсона з комунізмом у світі, починаючи з Африки і закінчуючи В'єтнамом. Продовжуючи традиції, за часів Дж. Картера, Америка вела війни на периферії, зокрема в Анголі та на Кубі, уникаючи прямого зіткнення з Радянським Союзом. Агресивні заяви Р. Рейгана супроводжують зовнішню політику, внаслідок чого загострилися відносини, було оголошено «хрестовий похід» проти комунізму, який втілився в провокаціях біля кордонів Радянського Союзу, силовому підході до вирішення політичних питань. Така тактика поєднувалась з таємними операціями ЦРУ у тих частинах світу, де дипломатичні засоби не діяли. Продовжуючи політичні традиції попередників, Р. Рейган сприяв виділенню фінансової допомоги Південноафриканській республіці, антикомуністичному опору в Анголі та режиму в Заїрі, повстанцям в Афганістані, режиму в Сальвадорі тощо.

Публічні виступи позначилися на **регіональному рівні**. За каденції Г. Трумена, в обмін на фінансову допомогу, Сполучені Штати створили військові бази на території Європи, Азії, Латинської Америки. Риторика Д. Ейзенхауера про демократію та мир супроводжує політику втручання у внутрішні справи інших країн: його адміністрація причетна до фінансування виборчих кампаній проамериканських кандидатів у країнах Західної Європи, Африки, Латинської Америки, Південної Азії та на Близькому Сході. Під впливом традицій Л. Джонсон встановлював порядок по-американськи за допомогою зброї не лише у В'єтнамі, а й у Лаосі, Камбоджі, Латинській Америці. Пропагуючи ідею захисту свободи у світі, він сприяв агресії проти Домініканської Республіки, Конго, воєнним конфліктам в зоні Панамського каналу, був причетний до перевороту в Бразилії. Залежність Р. Ніксона від традицій інтервенціонізму проявилась за час його каденції, коли було вчинено вторгнення в Камбоджу, окуповано Лаос, скинуто президента Чилі С. Альєнде. Свідченням інтервенціоністських амбіцій є найвищий з-поміж інших показник зарубіжної допомоги, яку надали Сполучені Штати іншим країнам у боротьбі з комунізмом.

Відданість Р. Рейгана традиціям відобразилась у регіональній політиці: його уряд допомагав антимарксистським силам на Кубі; проводив підривні операції у Сальвадорі, Нікарагуа, підтримував афганських моджахедів у боротьбі проти СРСР, співробітничав з Іраном. Демократія по-американськи встановлювалась за допомогою сили, як це було в Гренаді у 1983 році, або в Лівії у 1981 та 1986 роках.

Локальний рівень. Наявність «комуністичної загрози» відповідно позначилася на політиці Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Д. Кеннеді, Л. Джонсона, Дж. Форда, Р. Ніксона, Р. Рейгана щодо вирішення питання зміцнення обороноздатності країни. Упродовж каденцій Р. Рейгана, Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами різко зросли розміри військових витрат, були прийняті оновлені програми озброєнь. Ефективно використовуючи публічні виступи, очільники періоду постбіполярності збільшили свої повноваження, а відтак – зміцнили президентську владу. Суттєві внутрішньополітичні зміни відбулися за каденції Дж. Буша-мол. Мотивуючи обмеження громадянських прав необхідністю посилення заходів безпеки, Конгрес прийняв «Закон патріота США», який уповноважував Департамент юстиції затримувати негромадян Америки за підозрою у протиправній діяльності без звинувачень.

6. Виявлено стійкість певних поведінкових стереотипів у прийнятті рішень очільниками, для котрих ключовим є «американська винятковість», презентована поняттями «американська місія» та «світове лідерство». Типовий показник лідерських амбіцій США – «американська місія», що найвищий у виступах Дж. Кеннеді, Р. Ніксона, Дж. Форда, Б. Клінтона та Б. Обами. Другим індикатором амбіцій президентів є світове лідерство, згадка про яке частіше трапляється в риториці Дж. Буша-ст. та Б. Клінтона.

Традиційним у промовах президентів є «моральний прагматизм», який ґрунтується на двох постулатах: по-перше, що про зовнішню політику будь-якої держави можна судити за моральними стандартами; по-друге, це стосується власне Америки, моральність якої і є тим самим стандартом, якого

варто дотримуватися, адже саме він є єдино правильним. «Моральний прагматизм» значною мірою пояснює особливості зовнішньополітичної діяльності президентів.

Поняття «тиранії» є важливим індикатором публічних виступів президентів, котрі переконані, що Америці належить виняткова роль у демократизації світу. В широкому контексті воєнна сила розглядається як традиційний інструмент для трансформації світу за американським сценарієм. Сполучені Штати вважають себе джерелом становлення і гарантом збереження демократичних інститутів у всьому світі, застосовуючи власне право визначати рівень демократії в інших країнах.

7. На формування поглядів президентів періоду «холодної війни» суттєво впливали сталі уявлення, серед яких ключовими є «Богообраність», «американська місія» та «світове лідерство». Серед усіх 12 президентів найчастіше про «Богообраність» американського народу згадують Г. Трумен, Р. Рейган, Дж. Буш-ст., Б. Клінтон, Дж. Буш-мол. та Б. Обама. На їхнє переконання, Америка є обраною Богом країною, що виконує покладену на неї місію впливати на перебіг подій у світі.

Показник лідерських амбіцій США – «американська місія» – високий у риториці Дж. Кеннеді, Р. Ніксона, Дж. Форда, Б. Клінтона та Б. Обами. В політичних заявах Дж. Кеннеді утверджується теза, що Америка виконує особливе завдання у світі. Він причетний до подальшої модифікації інтервенціоністської моделі, що почалася затвердженням у жовтні 1961 року плану захоплення Куби з метою її визволення від комуністичного режиму. На думку Р. Ніксона, США виконують місію лідера світу, зокрема у В’єтнамі, де посилюється воєнна ескалація. Місія полягала в тому, щоб не віддати країни комуністам (за президентства Ніксона було здійснено вторгнення в Камбоджу, окуповано Лаос). Перша війна в Затоці підтвердила виконання такої місії. За правління Б. Клінтона здійснена воєнна інтервенція в Сомалі, на Гаїті, в Руанді, Боснії. Зовнішня політика Б. Обами свідчить про його переконаність в місії

нести мир, демократію та свободу по всьому світу, однак революційним шляхом (із середини), як то сталося в країнах Північної Африки.

Починаючи з Г. Трумена і закінчуючи Б. Обамою, президенти обстоювали світове лідерство США, захищали «свободу» за допомогою зброї далеко за межами власної країни. Зазначено, що очільники Америки взяли на себе ключову роль у вирішенні долі світу відразу по закінченню Другої світової війни, на разі дотримуючись політичної традиції, започаткованої ще «батьками-засновниками».

8. З'ясовано наслідки впливу публічних виступів на зовнішньополітичну діяльність американських президентів. Політичні стереотипи, на кшталт «ворог», «небезпеки» та «тиранія», обґрунтовують агресивну зовнішню політику Білого дому, який, прикриваючись зазначеними загрозами, сприяє модернізації збройних сил десятків країн-клієнтів, включно з Південною Кореєю, Туреччиною, Індонезією, Аргентиною і Тайванем. Після Другої світової війни США виділили значну фінансову допомогу (більше 200 млрд. доларів) низці країн. Серед тих, хто отримав таку допомогу, були відомі військові автократії, такі, як Туреччина, Заїр, Чад, Пакистан, Марокко, Індонезія, Гондурас, Перу, Колумбія, Сальвадор, Гаїті, Куба (за правління Батисти), Нікарагуа (за Сомоси), Іран, Філіппіни (за Маркоса) і Португалія (за Салазара). Після Другої світової війни збройні сили США здійснювали пряме вторгнення або повітряне бомбардування територій В'єтнаму, Домініканської Республіки, Північної Кореї, Лаосу, Камбоджі, Лівану, Гренади, Панами, Лівії, Іраку та Сомалі. Свої дії Вашингтон прикривав гаслом захисту свободи.

Поняття «лідерства», «військової могутності», «захисту» та «збройних сил» суттєво позначилися на формуванні агресивної політики Г. Трумена. Офіційна пропаганда позитивно вплинула на зміцнення іміджу президента, а бомбардування японських міст відіграло ключову роль у стратегії залякування Радянського Союзу та його союзників.

У промовах Д. Ейзенхауера рефреном звучить ідея «лідерства Америки», яке він намагається втілити використовуючи силу. Світосприйняття

Дж. Кеннеді через призму сталих уявлень призвело до посилення конфронтації і, зрештою, до «Карибської кризи». Під впливом традиційних понять «ворог» та «комуністична загроза» посилилась агресія проти Куби. Декларуючи мир, Вашингтон здійснював агресивну політику у Південно-Східній Азії. Президент Джонсон обстоював ідею захисту свободи у світі. Напевно її впливом можна пояснити розпалювання Америкою війни з В'єтнамом, агресію проти Домініканської Республіки, Конго, воєнні конфлікти в зоні Панамського каналу, причетність до перевороту в Бразилії.

Мирні заяви Дж. Буша-ст. контрастували з наступальною зовнішньою політикою на Близькому сході, наслідком чого стала перша війна в Затоці. Декларуючи мир, Америка втрутилась у війну в колишній Югославії. За каденції Дж. Буша-мол. лідерські амбіції, підсилені заявами про загрозу тероризму, призвели до війн в Іраку та Афганістані. Свідченням «м'якої сили» адміністрації Б. Обами можна вважати симетричність риторики і політичної практики, яка характеризується активізацією інформаційно-психологічних впливів, просуванням на міжнародному рівні ідеології «американського світу» та агресивною дипломатією.

9. Удосконалено підхід до з'ясування місця України у східноєвропейській політиці США. Відносини між Сполученими Штатами та Україною були і залишаються нестабільними. Не останню роль в цьому відіграли політичні стереотипи («колишнього ворога» та «комуністичної загрози»). Попри це, було досягнуто помітних успіхів: створено спільні комісії, підписано низку документів, проведено чимало зустрічей та перемовин на державному рівні. Міждержавні відносини погіршились останнім часом через відомі причини, що змусило Державний департамент переглянути відносини з українською владою, відтак Київ перестав належати до сфери першорядних інтересів Вашингтона.

Вочевидь, ставлення США до України й надалі базуватиметься на прагматиці реалістичного підходу, що визначає пряму залежність ефективності двосторонньої взаємодії від надійності реалізації задекларованих програм. На розвиток американо-українських відносин суттєво вплинули стереотипи

«холодної війни», через призму яких Вашингтон сприймав колишню радянську республіку, а також непослідовний поступ України до демократичної правової держави.

10. Застосовано оригінальну авторську концепцію, яка базується на визнанні діалектичного зв’язку зовнішньої політики Вашингтона з публічним дискурсом президентів. Між рішеннями, прийнятими очільниками, та політичними промовами існує безпосередній причинно-наслідковий зв'язок, зумовлений традиціями американського політикуму. Показано: політика США характеризується високим рівнем стереотипізації, про що свідчить діяльність дванадцяти президентів.

З огляду на існуючу тенденцію, збройні конфлікти, періодичні політичні та економічні кризи, практика втручання Вашингтона у внутрішні справи інших країн світу набудуть поширення в найближче десятиліття. Отже, роль публічного дискурсу за таких умов зростатиме, що, у свою чергу, суттєво впливатиме на зовнішньо- та внутрішньополітичну стратегію Сполучених Штатів.

11. Достовірність результатів дослідження підтверджується авторською шкалою верифікації, яка показує, що:

1) актуальність роботи обґрунтовується її теоретичною і практичною значущістю, станом розробки, появою нових тенденцій суспільного розвитку та переосмисленням ціннісних орієнтацій;

2) використаний значний масив різномовної літератури дав можливість достатньою мірою розкрити основні аспекти дисертаційної роботи, зокрема всебічно дослідити роль публічних виступів, простежити традиції формування зовнішньої політики США, довести, що риторика є суттєвим чинником політики (і ситуативно виступає її ефективним інструментом), виявити інерційність стійких уявлень у практичній діяльності президентів періоду постбіполярності;

3) оригінальність авторського підходу пояснюється його нетрадиційністю, отже нестандартністю і можливістю об’єктивного висвітлення теми;

4) поставлені мета і завдання дослідження відповідають задумові розкрити реальну рольову функцію публічного дискурсу президентів у політиці США;

5) структура дисертації дала змогу загалом всебічно розглянути комплекс важливих аспектів і підаспектів, отже досягти належного рівня достовірності, отже наукової об’єктивності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Truman H. Message to the Congress on the State of the Union and on the Budget for 1947, January 21, 1946 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12467.
2. Truman H. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 6, 1947 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12762.
3. Truman H. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 7, 1948 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=13005.
4. Truman H. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 5, 1949 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=13293.
5. Truman H. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 4, 1950 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=13567.
6. Truman H. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 8, 1951 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=14017.
7. Truman H. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 9, 1952 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=14418.
8. Truman H. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 7, 1953 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=14379.
9. Truman H. Inaugural Address, January 20, 1949 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=13282.

10. Truman H. Special Message to the Congress on the Mutual Security Program, March 6, 1952 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=14424.
11. Eisenhower D. Inaugural Address, January 20, 1953 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9600.
12. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, February 2, 1953 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9829.
13. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 6, 1955 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=10416
14. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 5, 1956 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=10593.
15. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 10, 1957 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=11029.
16. Eisenhower D. Inaugural Address, January 21, 1957 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=10856.
17. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 9, 1958 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=11162.
18. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 9, 1959 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=11685.
19. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 7, 1960 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12061.

20. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 12, 1961 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12074.
21. Kennedy J. Inaugural Address, January 20, 1961 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8032.
22. Kennedy J. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 30, 1961 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8045.
23. Kennedy J. Radio and Television Report to the American People on Returning from Europe, June 6, 1961 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8180.
24. Kennedy J. Radio and Television Report to the American People on the Berlin Crisis, July 25, 1961 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8259.
25. Kennedy J. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 11, 1962 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9082.
26. Kennedy J. Radio and Television Report to the American People: Nuclear Testing and Disarmament, March 21, 1962 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9084.
27. Kennedy J. Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba, October 22, 1962 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8986.
28. Kennedy J. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 14, 1963 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9138.
29. Kennedy J. Remarks in Naples at NATO Headquarters, July 2, 1963 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9332.

30. Kennedy J. Address Before the 18th General Assembly of the United Nations, September 20, 1963 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9416.
31. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 8, 1964 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26787.
32. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 4, 1965 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26907.
33. Johnson L. The President's Inaugural Address, January 20, 1965 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26985.
34. Johnson L. Address at Johns Hopkins University: "Peace Without Conquest", April 7, 1965 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26877.
35. Johnson L. Remarks to Committee Members on the Need for Additional Appropriations for Military Purposes in Vietnam and the Dominican Republic, May 4, 1965 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26938.
36. Johnson L. Address in San Francisco at the 20th Anniversary Commemorative Session of the UN, June 25, 1965 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=27054.
37. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 12, 1966 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=28015.
38. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 10, 1967 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=28383.

39. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 17, 1968 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=28738.
40. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 14, 1969 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29333.
41. Nixon R. Inaugural Address, Jan. 20, 1969 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=1941.
42. Nixon R. Address to the Nation on the War in Vietnam, November 3, 1969 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2303.
43. Nixon R. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 22, 1970 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2921.
44. Nixon R. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 22, 1971 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=3110.
45. Nixon R. Radio Address About Second Annual Foreign Policy Report to the Congress, February 25, 1971 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=3322.
46. Nixon R. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 20, 1972 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=3396.
47. Nixon R. Address to a Joint Session of the Congress on Return from Austria, the Soviet Union, Iran and Poland, June 1, 1972 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=3350.
48. Nixon R. Oath of Office and Second Inaugural Address, January 20, 1973 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=4141.

49. Nixon R. State of the Union Message to the Congress: Overview and Goals, February 2, 1973 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=3996.
50. Nixon R. Address on the State of the Union Delivered Before a Joint Session of the Congress, January 30, 1974 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=4327.
51. Ford G. Address to the 29th Session of the General Assembly of the United Nations, September 18, 1974 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=4718.
52. Ford G. Address Before a Joint Session of the Congress Reporting on the State of the Union, January 15, 1975 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=4938.
53. Ford G. Special Message to the Congress Requesting Supplemental Assistance for the Republic of Vietnam and Cambodia, January 28, 1975 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5216.
54. Ford G. Address Before a Joint Session of the Congress Reporting on the State of the Union, April 10, 1975 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=4826.
55. Ford G. Address in Helsinki Before the Conference on Security and Cooperation in Europe, August 1, 1975 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5137.
56. Ford G. Interview for an NBC News Program on American Foreign Policy, January 3, 1976 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=6132.
57. Ford G. Address Before a Joint Session of the Congress Reporting on the State of the Union, January 19, 1976 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5677.
58. Ford G. News Conference, Feb. 17, 1976 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5569.

59. Ford G. Remarks in Kansas City Upon Accepting the 1976 Republican Presidential Nomination, August 19, 1976 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=6281.
60. Ford G. Address Before a Joint Session of the Congress Reporting on the State of the Union, January 12, 1977 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5555.
61. Carter J. Inaugural Address, January 20, 1977 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=6575.
62. Carter J. Address Before the General Assembly, March 17, 1977 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=7183.
63. Carter J. The State of the Union Address Delivered Before a Joint Session of the Congress, January 19, 1978 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=30856.
64. Carter J. The State of the Union Address Delivered Before a Joint Session of the Congress, Jan. 23, 1979 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=32657.
65. Carter J. Peace and National Security Address to the Nation on Soviet Combat Troops in Cuba and the Strategic Arms Limitation Treaty, October 1, 1979 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=31458.
66. Carter J. The State of the Union Address Delivered Before a Joint Session of the Congress, Jan. 23, 1980 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=33079.
67. Carter J. The State of the Union Annual Message to the Congress, January 16, 1981 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44541.
68. Carter J. Soviet Invasion of Afghanistan Address to the Nation, January 4, 1980 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=32911.

69. Carter J. American Legion Remarks at the Legion's Annual Conference, February 19, 1980 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=32949.
70. Carter J. Farewell Address to the Nation Remarks of the President, January 18, 1981 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44516.
71. Reagan R. Inaugural Address, Jan. 20, 1981 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=43130.
72. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress Reporting on the State of the Union, January 26, 1982 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=42687.
73. Reagan R. Address to the Members of the British Parliament, June 8, 1982 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=42614.
74. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 25, 1983 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=41698.
75. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 25, 1984 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=40205.
76. Reagan R. Inaugural Address, Jan. 21, 1985 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=38688.
77. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, February 6, 1985 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=38069.
78. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, February 4, 1986 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=36646.

79. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1987 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=34430.
80. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 25, 1988 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=36035.
81. Bush G.H. Inaugural Address, Jan. 20, 1989 [Електронний ресурс] /G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16610.
82. Bush G.H. Address on Administration Goals Before a Joint Session of Congress, February 9, 1989 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16660.
83. Bush G.H. The President's News Conference, January 5, 1990 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19543.
84. Bush G.H. The President's News Conference, January 24, 1990 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20924.
85. Bush G.H. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 31, 1990 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18095.
86. Bush G.H. The President's News Conference on the Persian Gulf Crisis, January 9, 1991 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19123.
87. Bush G.H. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 29, 1991 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19253.
88. Bush G.H. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 28, 1992 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20544.

89. Bush G.H. The President's News Conference With President Boris Yeltsin of Russia in Moscow, January 3, 1993 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19243.
90. Bush G.H. Remarks at the United States Military Academy in West Point, New York, January 5, 1993 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19564.
91. Clinton W. Inaugural Address, January 20, 1993 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=46366.
92. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, February 17, 1993 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=47232.
93. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 25, 1994 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=50409.
94. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 24, 1995 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=51634.
95. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 23, 1996 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=53091.
96. Clinton W. Inaugural Address, January 20, 1997 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=54183.
97. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, February 4, 1997 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=53091.
98. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=56280.

99. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 19, 1999 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=57577.
100. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 2000 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=58708.
101. Bush G.W. Inaugural Address, Jan. 20, 2001 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=28853.
102. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the Administration Goals, February 27, 2001 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29643.
103. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 29, 2002 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29644.
104. Bush G.W. State of the Union Address, Jan. 28, 2003 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html.
105. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 20, 2004 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29646.
106. Bush G.W. Inaugural Address, Jan. 20, 2005 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=58745.
107. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, February 2, 2005 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=58746.
108. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 31, 2006 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65090.

109. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 23, 2007 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=24446.
110. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 28, 2008 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=76301.
111. Obama B. Inaugural Address, 20 Jan. 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44.
112. Obama B. Address Before a Joint Session of the Congress, February 24, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=85753.
113. Obama B. Remarks at the National Defense University, March 12, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=85854.
114. Obama B. Remarks in Cairo, June 4, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86221.
115. Obama B. Address to the United Nations General Assembly in New York City, September 23, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86659.
116. Obama B. Address to the Nation at the US Military Academy at West Point, New York, December 1, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86948.
117. Obama B. Address to the Nation on the End of Combat Operations in Iraq, August 31, 2010 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=88362.
118. Obama B. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 25, 2011 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=88928.
119. Obama B. Remarks Following a Meeting With President Bronislaw Komorowski of Poland in Warsaw, Poland, May 28, 2011 [Електронний

ресурс] / B. Obama. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=90442.

120. Obama B. Address to the Nation on the Situation in Libya, March 28, 2011 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=90195.

121. Albright M. “Myths of Peace-Keeping,” Statement Before the Subcommittee on International Security, International Organizations, and Human Rights of the House Committee on Foreign Affairs, June 24, 1993 / M. Albright // U.S. Department of State Dispatch. – 1993. – June 24. – Vol. 4, № 26. – P. 46.

122. Albright M. The Testing of American Foreign Policy / M. Albright // Foreign Affairs. – 1998. – November-December. – Vol. 77, № 6. – P. 50–64.

123. Cheney Dick: U.S. to Continue Search for Iraqi WMD. Vice President Also Cites Al Qaeda-Saddam Connection, Jan. 22, 2004 [Електронний ресурс] / Dick Cheney. – Режим доступу до джерела: http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=1610113.

124. Clinton H. Clinton Expresses Plans for New World Approach, Jan.13, 2009 / [Електронний ресурс] / H. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=99290981.

125. Letter from Clark M. Clifford to President Johnson (May 17 1965) [Електронний ресурс] // Foreign Relations of the United States, 1964-68. – 1965. – January-June. – Vol. 2. – Режим доступу до джерела: http://www.state.gov/wwwbout_state/history/vol_ii/301.html.

126. Adm. Alexander Sharp’s Reply to Gen. Earle Wheeler on Nuclear Planning, February 2, 1968, National Security Files, Files of Walt W. Rostow, Box 7, Nuclear Weapons – Contingency Planning, Lyndon B. Johnson Presidential Library // Langston Thomas S. The Cold War Presidency. – Washington D.C.: CQ Press, 2007. – P. 252–253.

127. National Security adviser Walt Rostow’s Memo concerning the “Nuclear Issue” and the Tet Offensive, February 2, 1968, National Security Files, Files of Walt W. Rostow, Box 7, Nuclear Weapons – Contingency Planning, Lyndon B.

Johnson Presidential Library // Langston Thomas S. The Cold War Presidency. – Washington D.C.: CQ Press, 2007. – P. 253–254.

128. Rice C. In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign Policy / C. Rice // Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest. – New York: Knopf, 2002. – P. 46–62.
129. Rice C. Promoting the National Interest / C. Rice // Foreign Affairs. – 2000. – January / February. – Vol. 79, № 1. – P.45–62.
130. Remarks as Prepared for Delivery by Secretary of Defense William S. Cohen, Washington, DC, Tuesday, March 02, 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.defenselink.mil/speeches/speech.aspx?speechid=367.
131. Talbott Strobe. Democracy and the National Interest / Strobe Talbot // Foreign Affairs. – 1996. – № 75. – P. 47–63.
132. Talbott Strobe. Age of terror: America and the World after September 11 / Strobe Talbot. – N.Y.: Basic Book, 2001. – 232 p.
133. Talbott S. A Farewell to Flashman: American Policy in the Caucasus and Central Asia. Address at Johns Hopkins School of Advanced International Studies. – W., D.C. July 21, 1997, US State Department Document [Електронний ресурс] / S. Talbott. – Режим доступу до джерела: http://www.state.gov/www/regions/nis/970721talbott.html.
134. Perry William. Nontraditional Programs Are Critical to Future Defense. Prepared Remarks of Secretary of Defense. The U.S. Conference of Mayors, Washington [Електронний ресурс] / W. Perry. – 1995. – January 26. – Режим доступу: http://www.defense link.mil/speeches/speech.aspx?speechid=825.
135. Rumsfeld D. A New Kind of War [Електронний ресурс] / D. Rumsfeld // The New York Times. – 2001. – September 27. – Режим доступу до джерела: http://www.defenselink.mil/speeches/2001/s20010927-secdef.html.
136. Ferguson N. The Last Iraqi Insurgency. Interview with D. Rumsfeld [Електронний ресурс] / Niall Ferguson // The New York Times. – 2004. – April 18. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2004/04/18/opinion/the-last-iraqi-insurgency.html.

137. Baker J.A. The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992 / J.A. Baker, Th.M. DeFrank. – N.Y.: G.P. Putnam's Sons, 1995. – 687 p.
138. Baker J.A. America in Asia / J.A. Baker // Foreign Affairs. – 1991. – Vol. 70, № 5. – P. 9–14.
139. Baker J.A. Power for Good: American Foreign Policy in a New Era [Електронний ресурс] / J.A. Baker // Department of State Bulletin. – 1989. – June. – Режим доступу: http://www.accessmylibrary.com/archive/409689-department-of-state-bulletin/ june-1989.html.
140. Baker J.A.III Global Challenges at the New Millennium / Baker J.A. – London: Institute of the United States Studies, 1998. – 16 p.
141. Clark Wesley. Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat / Clark Wesley. – New York: Public Affairs, 2001. – 542 p.
142. Cohen S.B. Geography and politics in a world divided / Cohen S.B. – New York: Oxford University Press, 1973. – 334 p.
143. Acheson Dean. Crisis in Asia / Dean Acheson // Department of State Bulletin. – 1950. – January 23. – XXII, No. 551. – P.111–118.
144. Harris M. Clinton's debacle in Bosnia [Електронний ресурс] / M. Harris. – Режим доступу: http://www.barnsdle.demon.co.uk/bosnia/clindeb.html.
145. Вуд Р. Об отношениях между НАТО и Грузией, а также с Россией [Електронний ресурс] / Роберт Вуд // Civil Georgia. – 2009. – Feb. 10. – Режим доступу: http://darbazi.info/index.php?view=article;&catid=1&id=635.
146. Palmer B. Intervention in the Caribbean: The Dominican Crisis of 1965 / Palmer B. – Lexington, KY.: University Press of Kentucky, 1989. – 256 p.
147. General W. Westmoreland, Nightline, ABC News, October 19, 1990 [Електронний ресурс] // Live discussion re: opposition to US policy in response to threat of Iraq expansionism in the Persian Gulf region with Chris Wallace (ABC), Vietnam war veteran Ron Kovic, retired General William Westmoreland, and former Navy Secretary James Webb; taped segment with Jackie Judd (ABC). – Режим доступу:

http://tvnews.vanderbilt.edu/siteindex/1990-Specials/special-1990-10-19-ABC-1.html.

148. Senator John Kerry. Addressing the US Senate, October 9, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.johnkerry.com/news/speeches/spc_2002_1009.html.
149. Senator John Kerry. “Hardball with Chris Matthews”, MSNBC, at the Citadel, October 2, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msnbc.msn.com/id/3131295.
150. Powell Colin. US Secretary of State’s Address to the United Nations Security Council, February 5, 2003 [Електронний ресурс] / Colin Powell. – Режим доступу до джерела: http://www.guardian.co.uk/world/2003/feb/05/iraq.usa.
151. Powell Colin. U.S. Won’t Hand Iraq Over to U.N. Interview with French Network TV2, September 12, 2003 [Електронний ресурс] / Colin Powell. – Режим доступу до джерела: http://www.redorbit.com/news/general/14569.
152. Shultz George. Address Before the Boston World Affairs Council on February 15, 1984 [Електронний ресурс] / George Shultz. – Режим доступу до джерела: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1079/is_v84/ai_3200085.
153. Christopher Warren. New Steps Toward Conflict Resolution in the Former Yugoslavia [Електронний ресурс] / W. Christopher // US Department of State Press Release, Dispatch 4, no. 7, Secretary of State Warren Christopher’s Press Conference and Statement. – 1993. – February 10. – Режим доступу: http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/briefing/dossec/1993/9302/930210dossec.html.
154. Scowcroft B. America Can’t Afford to Turn Inward / B. Scowcroft // National Policy Quarterly. – 1992. – Autumn. – P. 3–8.
155. Kramer D. A Key Moment in Ukraine-American Relations, Deputy Assistant Secretary for European and Eurasian Affairs. Lecture on U.S.-Ukrainian Relations, Harvard Ukrainian Research Institute [Електронний ресурс] / D. Kramer. – Cambridge, Massachusetts. – 2007. – December 7. – Режим доступу до джерела: http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/96593.htm.

156. Заява Віце-президента Дж. Байдена після зустрічі з Президентом України Віктором Ющенком. Київ, Україна, 21 липня, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kiev.usembassy.gov/files/090721_biden_kyiv_ukr.html.
157. Тейлор В. Україна почне оговтуватися від кризи вже в цьому році [Електронний ресурс] / Вільям Тейлор. – 2009. – 23 травня. – Режим доступу до джерела: http://www.pravda.com.ua/news/2009/5/23/95246.htm.
158. Тейлор В. Внутрішній політичний безлад може стати на заваді національній безпеці [Електронний ресурс] / Вільям Тейлор // «Дзеркало тижня». – 2008. – № 36. – Режим доступу до джерела: http://dt.ua/POLITICS/vnutrishniy_politichniy_bezlad_mozhe_stati_na_zavadi_natsionalniy_bezpetsi-54938.html.
159. Про Америку. Конституція Сполучених Штатів з коментарями / [ред. Дж. В. Пелтейсон]. – Державний департамент США, 2004. – 88 с.
160. Declaration of Independence, July 4, 1776 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/declare.asp.
161. About America. How The United States Is Governed / [editor Paul Malamud]. – Hermon, Virginia: Braddock Communications, 2004. – 36 p.
162. Excerpts from National Security Council Document № 68, April 1950 // Girard Jolyon. America and the World. – Westport, Connecticut, London: Greenwood Press, 2001. – P. 198–203.
163. Report “The US Nuclear Plan [Електронний ресурс] / A Time for Change. Executive Summary. National Resources Defense Council, June 2001. – Режим доступу до джерела: http://www.nrdc.org/nuclear/warplan/index.asp.
164. U.S. Department of Defense. Exercise Central Asian Battalion 97 [Електронний ресурс], News Release, Washington D.C. – 1997. – August 28. – Режим доступу: http://www.acom.mil/centraz.nsf.
165. U.S. Department of State. Congressional Presentation for Foreign Operations. Fiscal Year 2000 [Електронний ресурс]. – Washington D.C.: Department of State, 1999. – Режим доступу до джерела:

http://oai.dtic.mil/oai/oai?verb=getRecord&metadataPrefix=html&identifier=ADA366634.

166. U.S. State Department. Caspian Region Energy Development Report to Congress, April 15, 1997, (required by the conference managers on H.R. 3610, Omnibus Appropriations for FY1997, including Foreign Operations). – 208 p.
167. U.S. Relations with the Soviet Union, National Security Directive 23, September 22, 1989 // Langston Thomas. The Cold War Presidency: a documentary history. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – P. 499.
168. M/H NIE 4-1-84, September 1989. Warning of War in Europe: Changing War Pact Planning and Forces // Benjamin Fischer (Ed.) At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991. – 1989. – P. 3–9.
169. NIE 11-3/8, August 1991, Soviet Forces and Capabilities for Strategic Nuclear Conflict Through the Year 2000 [Електронний ресурс] / Benjamin Fischer (Ed.). // Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989-1991. Central Intelligence Agency, 1999. – Режим доступу: http:// www.cia.gov/csi/books/19335/art-1.html.
170. Department of Defense Directive 3000.5, Nov. 28, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/300005p.pdf.
171. Department of Defense. Quadrennial Defense Review, February 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.defense.gov/qdr/report/Report20060203.pdf
172. U.S. Relations with the Soviet Union, National Security Directive 23, September 22, 1989, from the George Bush Presidential Library [Електронний ресурс]. – 1989. – Режим доступу: http://bushlibrary.tamu.edu/research/directives.html.
173. Nuclear Posture Review, Department of Defense, January 8, 2002. Submitted to Congress on 31 December 2001, 8 January 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fas.org/blog/ssp/united_states/NPR2001re.pdf.
174. National Military Strategy. – Shape, Respond, Prepare Now. – A Military Strategy for a New Era, Washington, D.C., Department of Defense

[Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www/dtic.mil/jcs/nms/index.html.

175. A National Security Strategy for a New Century. The White House. — Washington, D.C., 1997. – 29 p.
176. The National Security Strategy of Engagement and Enlargement, February 1995 [Електронний ресурс] // Defense Technical Information Center. – Режим доступу: www.dtic.mil/doctrine/jel/research_pubs/nss.pdf.
177. National Security Strategy of the United States. May 2010. – Washington, DC. 2010. – 52 p.
178. Statement by Press Secretary Fitzwater on Humanitarian Assistance to Refugees in Yugoslavia and the Caucasus, May 28, 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=21012.
179. The Reagan Administration's Long-Range Plan for Confronting the Soviet Union, National Security Decision Directive 75, January 17, 1983 [Електронний ресурс] // National Security Council, "U.S. Relations with the USSR" (NSC-NSDD-75), Federation of American Scientists. – Режим доступу до джерела: www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-075.html.
180. "U.S. Support for CSCE," U.S. Department of State Dispatch. – 1992. – Vol. 3, № 28. – 220 p.
181. Tonkin Gulf Resolution, Joint Resolution of Congress (H.J. Res. 1145), August 7, 1964 [Електронний ресурс] // The Avalon Project at Yale Law School. – Режим доступу: www.yale.edu/lawweb/avalon/tonkin-g.htm.
182. The Reagan Administration's National Security Strategy, National Security Decision Directive 32, May 20, 1982 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-032.htm.
183. Walking a Tightrope in Vietnam, National Security Council Meeting Notes, July 27, 1965 // Public Papers of the Presidents of the United States: Lyndon B. Johnson, 1965, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966, 2: 388-389. – 682 p. (volume A).

184. Walking a Tightrope in Vietnam, National Security Council Meeting Notes, July 27, 1965 // Public Papers of the Presidents of the United States: Lyndon B. Johnson, 1965, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966, 2: 388-389. – 685 p. (vol. B).
185. U.S. Senate Resolution 523: A Resolution Expressing the Strong Support of the Senate for the Declaration of the NATO at the Bucharest Summit that Ukraine and Georgia Will Become Members of the Alliance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/?&Db=d110&querybd.
186. Senate Armed Services Committee. Threat Assessment, Military Strategy and Defense Planning. – Washington: GPO, 1992. – 809 p.
187. Nixon R. U.S. Foreign Policy for the 1970s: A New Strategy for Peace, First Annual Report to the Congress, February 18, 1970 [Електронний ресурс] / R. Nixon // Santa Barbara, CA: University of California, G. Peters (database). – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2835.
188. UNMUH Fact Sheet, UN Department of Peacekeeping Operations [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unmih.htm
189. Helsinki Accord, Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, August 1, 1975 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf.
190. Strategic Arms Limitation Talks Interim Agreement (SALT I), May 26, 1972, from the Federation of American Scientists [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: www.fas.org/nuke/control/salt/text/salt.htm.
191. Strategic Arms Reduction Treaty (START I), July 31, 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.state.gov/t/ac/trt/18535.htm.
192. Congressional Authorization for War: Text of "Resolution to Authorize the Use of United States Armed Forces Against Iraq" passed by U.S. House of Representatives (296-133) and the U.S. Senate (77-23), Oct. 10, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.mbc.edu/faculty/gbowen/WarLinks.htm.

193. NATO Allies Condemn the Soviet-Directed Crackdown in Poland, Ministerial Communiqué, January 11, 1982 / NATO, “Declaration on Events in Poland,” January 11, 1982, Ministerial Communiqué [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: www.nato.int/docu/comm/49-95/c820111a.htm.
194. Woehrel Steven. Ukraine’s Orange Revolution and U.S. Policy. CRS Report for Congress. Order Code RL 32845 / Steven Woehrel. – Washington: Foreign Affairs, Defense and Trade Division of State Department, 2005. – 14 p.
195. Joint Statement on Azerbaijan-United States Relations, August 1, 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=54495.
196. Joint Declaration by President G. W. Bush and President Vladimir V. Putin on the New Strategic Relationship Between the USA and the Russian Federation [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=73311.
197. Колл С. Відродженій Україні важко розраховувати на повагу світу [Електронний ресурс] / С. Колл // Спостерігач. – 1993. – № 37–38. – Режим доступу:http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=523.
198. Arkin M. Secret Plans Outline the Unthinkable [Електронний ресурс] / M. Arkin // Los Angeles Times. – 2002. – March 9. – Режим доступу до джерела: http://www.commondreams.org/views02/0309-04.htm.
199. The New York Times [Електронний ресурс] / CBS News Poll, Conducted August 16-19, 1990 / St. Petersburg Times. – 1990. – September 1. – Режим доступу до джерела: http://www.jstor.org/pss/3013232.
200. Balz D. “America’s Chaotic Road to War” / Dan Balz and Bob Woodward // The Washington Post. – 2002. – January 27. – P. 2.
201. Binder David. Bush Warns Serbs Not to Widen War / David Binder // The New York Times. – 1992. – December 28. – P. A 20.
202. Bumiller E. “Bush’s Tutor and Disciple: Condoleezza Rice” / E. Bumiller // The New York Times. – 2005. – November 17. – P. A1.

203. Dunne M. Obama Needs to Support Egyptians as Well as Mubarak [Електронний ресурс] / M. Dunne, R. Kagan // The Washington Post. – 2010. – June 4. – Режим доступу: http://carnegieendowment.org/2010/06/04/obama-needs-to-support-egyptians-as-well-as-mubarak/3c4.
204. Branch T. The Kennedy Vendetta: How the CIA Waged a Silent War Against Cuba / T. Branch, G. Crile // Harper's Magazine. – August 1975. – P. 49–63.
205. Gordon Michael. "Christopher, in Unusual Cable, Defends State Department" / Michael R Gordon // The New York Times. – 1993. – June 16. – 24 p.
206. Purdum T.S. "Clinton Vetoes Lifting Bosnia Arms Embargo" / T.S. Purdum // The New York Times. – 1994. – August 12. – P. A1.
207. Gordon M. "Modest Air Operation in Bosnia Crosses a Major Political Frontier" / Michael Gordon // The New York Times. – 1994. – April 11. – P. 24.
208. Schmitt Eric. "Somalia's First Lesson for Military Is Caution" / Eric Schmitt // The New York Times. – 1995. – March 5. – P. B15.
209. A Transcript of the President Bill Clinton's Inaugural Address Appeared Entitled "We Force the Spring" // The New York Times. – 1993. – Jan. 21. – 80 p.
210. Weiner Tim. "Clinton Withholds Bosnia Data from Congress," / Tim Weiner // The New York Times. – 1996. – April 17. – 24 p.
211. Jehl Douglas. Clinton Doubling U.S. Forces in Somalia, Vowing Troops Will Come Home in 6 Months / Douglas Jehl // The New York Times. – 1993. – October 8. – 24 p.
212. Perlez Jane. Step by Step: How the U.S. Decided to Attack, and Why So Fast / Jane Perlez // The New York Times. – 1999. – March 26. – P. A1.
213. Perlez Jane. Clinton and Joint Chiefs to Discuss Ground Invasion / Jane Perlez // The New York Times. – 1999. – June 2. – P. A 14.
214. Oberdorfer Don. A Bloody Failure in the Balkans / Don Oberdorfer // The Washington Post. – 1993. – February 8. – P. A1.
215. Hoagland Jim. The Trouble with Playing Global Cop / Jim Hoagland // The Washington Post. – 1999. – September 2. – P. A 39.

216. Raymond Joseph. Haitian Death Chamber Could Only Worsen with Aristides / Joseph Raymond // Wall Street Journal. – 1994. – April 1. – 24 p.
217. Сірук М. Вибір майбутнього [Електронний ресурс] / М. Сірук // День. – 2008. – № 234. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/262254.
218. Сірук М. «Перезавантаження» у Мюнхені [Електронний ресурс] / М. Сірук // День. – 2009. – № 21. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/264165.
219. Сірук М. Критика та реакція [Електронний ресурс] / Микола Сірук // День. – 2006. – № 74. – Режим доступу до джерела: http://www.day.kiev.ua/161906.
220. Сидорук А. Капітуляція під синьо-жовтим прапором / А. Сидорук // Дзеркало тижня. – 2009. – № 2(730). – 24 с.
221. Серебрянников В. Защищать Родину желающих все меньше [Електронний ресурс] / В. Серебрянников // Независимое военное обозрение. – 2003. – 21 ноября. – Режим доступу: http://nvo.ng.ru/concepts/2003-11-21/4_motherland.html.
222. Щербак Ю. Україна на шахівниці Буша-старшого [Електронний ресурс] / Юрій Щербак // День. – 2004. – № 87. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/30460.
223. Щербак Ю. Україна – США, стратегічне партнерство, інтереси, цінності [Електронний ресурс] / Юрій Щербак // День. – 2005 – № 58. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/134960.
224. Щербак Ю. Осінній діалог у Вашингтоні [Електронний ресурс] / Юрій Щербак // День. – 2006. – № 174. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/170302.
225. Щербак Ю. Україна в зоні турбулентності [Електронний ресурс] / Юрій Щербак // День. – 2009. – № 2. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/262661.
226. Шерр Джеймс. Це не нова холодна війна, а погані відносини [Електронний ресурс] / Джеймс Шерр // Дзеркало тижня. – 2007. – № 6 (635). – Режим доступу до джерела: www.dzerkalotyzhnya.ua.

227. Talbott S. A Farewell to Flashman: American Policy in the Caucasus and Central Asia. Address at the Johns Hopkins School of Advanced International Studies [Електронний ресурс] / S. Talbott. – W., D.C. July 21, 1997, US State Department Document. – Режим доступу: www.state.gov.
228. Байден Дж.: США підтримують вибір України [Електронний ресурс] / Дж. Байден. – Режим доступу до джерела: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/domestic/story/2009/07.
229. Представитель США Роберт Вуд об отношениях между НАТО и Грузией, а также с Россией [Електронний ресурс] // Civil Georgia. – 2009. – Режим доступу: http://www.polit.ru/news/2009/02/11/admin.popup.html
230. Ґонґадзе Мирослава. Держдеп: для уряду Обами Україна не розмінна монета [Електронний ресурс] / Мирослава Ґонгадзе. – 2009. – Режим доступу до джерела: http://www.voanews.com/ukrainian/2009-07-24-voa4.
231. Дейниченко Р. Байден закликав українських політиків до єдності [Електронний ресурс] / Руслан Дейниченко. – 2009. – Режим доступу: http://www.voanews.com/ukrainian/2009-07-20-voa4.
232. Дуцик Д. Ще не час для української втоми [Електронний ресурс] / Діана Дуцик // Українська правда. – 2009. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2009/4/30/94128.htm.
233. Грищенко К. Мюнхен 2007: шанс для України [Електронний ресурс] / Костянтин Грищенко. – Режим доступу: http://www.dt.ua/1000/1030/55910.
234. Эксперты США рекомендуют Обаме направить Киеву «мессидж» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.glavred.info/print/news/227777.prn.
235. Камінський Євген. Прорив у двосторонніх відносинах [Електронний ресурс] / Євген Камінський. Україна в зовнішньополітичних доктринах США. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/ukrxx/r14.htm.
236. Камінський Євген. Америка і світ після президентських виборів у США [Електронний ресурс] / Євген Камінський. – Режим доступу до джерела: http://uaforeignaffairs.com/article.html/print?id=285.

237. Kuzio Taras. Ukraine: NATO Relationship [Електронний ресурс] / Taras Kuzio. – 2000. – Режим доступу: http://www.ualberta.ca/~cius/stasiuk/st-articles/an-ukr-nat2.htm.

238. Толстов Сергій. Між конфліктом і компромісом: особливості американсько-російського діалогу [Електронний ресурс] / Сергій Толстов. – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=434.

239. Панков Ю.В. Российско-американские отношения на современном этапе: Военно-политический аспект [Електронний ресурс] / Панков Ю.В. – 2004. – Режим доступу: http://zhurnal.lib.ru/p/pankow_j_w/history11.shtml.

240. Сушко О. Україна – США: союзництво чи тимчасова нормалізація? [Електронний ресурс] / Олександр Сушко. – Режим доступу: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=30&news_show_type=1.

241. Харченко І. Україно-американські відносини (1991-2002), еволюція, характер, основні проблеми [Електронний ресурс] / Ігор Харченко. – 2009. – Режим доступу: http://referat.atlant.ws/?set=referat&mc=39&cm=2868.

242. Конышев В. Стратегия национальной безопасности Б. Обамы / Валерий Конышев, Александр Сергунин // Обозреватель. – 2010. – № 12. – С. 87–95.

243. Корсаков Г.Б. Проблема распространения ракет и технологий / Г.Б. Корсаков // США и Канада: экономика, политика и культура. – 1999. – № 8. – С. 30 – 48.

244. Рогов С. Стратегическое одиночество России / С. Рогов // Экономические стратегии. – 2004. – № 4.– С. 12–17.

245. Перкинс Б. Холодная война закончилась. Что дальше? / Б. Перкинс // Американский ежегодник. – М.: Наука, 1995. – С. 162–179.

246. Пироженко В. Євроатлантичні цінності й місіонерство США: конфлікт ідеалів та національних інтересів / В. Пироженко // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2 (23). – С. 123–137.

247. Трибрат В.В. Об американской «Стратегии борьбы с терроризмом» / В.В. Трибрат // США, Канада. – 2004. – № 3. – С. 50–65.

248. Морозов К.П. Політичне обґрунтування євроатлантичного вибору України / К.П. Морозов // Наука і оборона. – 2006. – № 1. – С. 3–13.
249. Семендяева О.Ю. «Эффект стереотипизации»: теоретическое обоснование манипулирования массовым сознанием в социологии США / О.Ю. Семендяева // Социс. – 1985. – № 1. – С. 164–167.
250. Смолянюк Володимир. Воєнно-силова практика як константа цивілізаційного поступу / Володимир Смолянюк // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2 (29). – С. 120–134.
251. Сушко О. Україна – США: союзництво чи тимчасова нормалізація? [Електронний ресурс] / Олександр Сушко. – Режим доступу до джерела: http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=30&news_show_type=1.
252. Гомар Тома. Отношения Россия – США: Обама и наследие Буша [Электронный ресурс] / Тома Гомар. – Москва: Центр Россия, 2009. – Режим доступу: www.ifre.org.
253. Galtung J. The Cold War as an Exercise in Autism / Johan Galtung / Alternatives. – 1987. – № 14(2). – P. 169–193.
254. Bremmer I. Bush and Putin's Tentative Embrace / I. Bremmer, A. Zaslavsky // World Policy Journal. – Winter 2001/2002. – P. 38–46.
255. Adams Brooks. The New Industrial Revolution / Brooks Adams // Atlantic Monthly. – 1901. – LXXXVII. – P. 160–175.
256. Kennan G. The Sources of Soviet Conduct / G. Kennan // Foreign Affairs. – July 1947. – № 25. – P. 566–582.
257. Talbott Strobe. Democracy and the National Interest / Strobe Talbot // Foreign Affairs. – 1996. – № 75. – P. 47–63.
258. Helms Jesse. Saving the U.N: A Challenge to the Next Secretary General / Jesse Helms // Foreign Affairs. – September/October 1996. – № 75(5). – P. 2–7.
259. Holbrooke Richard. America a European Power / Richard Holbrooke // Foreign Affairs. – March / April 1995. – Vol. 74, № 2. — P. 30–45.

260. Bryan William. The Paralyzing Influence of Imperialism / William Bryan // Official Proceedings of the Democratic National Convention Held in Kansas City. – Chicago, July 4-6, 1900. – P. 205–227.
261. Hurwitz J. How are Foreign Policy Attitudes Structured? A Hierarchical Model / J. Hurwitz, M. Peffley // American Political Science Review. – 1987. – № 81. – P. 1099–1120.
262. Ivie R.L. Speaking Common Sense About the Soviet Threat: Reagan's Rhetorical Stance / R.L. Ivie // Western Journal of Speech Communication. – Winter 1984. – № 48. – P. 30–50.
263. Johnson J. Forbidden Fruit: Russia's Uneasy Relationship with the US Dollar / J. Johnson // Review of International Political Economy. – 2008. – Vol 15, № 3. – P. 379–398.
264. Lynch D. The Enemy is at the Gate: Russia After Beslan / D. Lynch // International Affairs. – 2005. – Vol. 81, № 1. – P. 141–161.
265. Lucas Edward. The new cold war: the future of Russia and the threat to the west / Edward Lucas. – New York: Palgrave Macmillan, 2008. – 352 p.
266. Mackinder H. The Geographical Pivot of History / Halford Mackinder // Geographical Journal. – 1904. – № 23. – P. 421–437.
267. Pfaff William. U.S. Reputation on the Line in Middle East [Електронний ресурс] / William Pfaff // The Chicago Tribune News. – 1990. – August 15. – Режим доступу: http://articles.chicagotribune.com/1990-08-15/news/9003080490.
268. Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах; пер. з франц. Григорія Філіпчука та Михайла Москаленка / Алексіс де Токвіль. – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. – 590 с.
269. O'Sullivan John. Annexation / John O'Sullivan // United States Magazine and Democratic Review. – July-August 1845. – Vol. 17, № 1. – P. 5–10.
270. Edwards A. Four dimensions in political stereotypes / A. Edwards // Journal of abnormal and social psychology. – 1940. – Vol. 35, № 4. – P. 566–572.

271. Buchanan W. Stereotypes and tensions as revealed by the UNESCO International Poll / W. Buchanan // International Social Science Bulletin. – 1951. – № 3. – P. 515–528.

272. Hamilton D.L. Stereotypes and stereotyping: An overview of the cognitive approach / D.L. Hamilton and T.K. Trolier // J.F. Dovidio and S.L. Gaertner (Eds.). Prejudice, discrimination, and racisms. – New York and Orlando, FL: Academic Press, 1986. – P. 127–163.

273. Gardner R.C. Stereotypes as Consensual Beliefs: Their Behavioral Consequences / R.C. Gardner // The Psychology of Prejudice. Paper presented at the 7th Ontario Symposium on Personality and Social Psychology. – 1991. – № 60. – P. 509–517.

274. Grossman Alan. Stereotypes and projective mechanisms: forging links between psyche and culture / Alan Grossman // Stereotypes in Contemporary Anglo-German Relations / ed. by Rainer Emig. – N.Y.: St. Martin's Press, 2000. – P. 31–46.

275. Pickering Michael. Stereotyping. The Politics of Representation / Michael Pickering. – New York: Palgrave, 2001. – 247 p.

276. Dozier R. Why we hate: understanding, curbing, and eliminating hate in ourselves and our world / Rush Dozier. – N.Y.: McGraw-Hill, 2002. – 336 p.

277. Sullivan J. L. The Contours of Political Psychology: Situating Research on Political Information Processing / J.L. Sullivan, W.M. Rahn, T.J. Rudolph // Thinking about Political Psychology. – Cambridge, 2002. – P. 23–50.

278. Lippmann W. Public opinion / Walter Lippmann. – N.Y.: Harcourt Brace, 1922. – 422 p.

279. Katz D. Racial prejudice and racial stereotypes / D. Katz, K. Braly // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1935. – № 30. – P. 175–193.

280. Mace C.A. National stereotypes: Their nature and function / C.A. Mace // Sociological Review. – 1943. – № 35. – P. 29–36.

281. Meenes M.A. Comparison of racial stereotypes of 1935 and 1945 / M.A. Meenes // Journal of Social Psychology. – 1943. – № 17. – P. 327–336.

282. Buchanan W. Stereotypes and tensions as revealed by the UNESCO International Poll / W. Buchanan // International Social Science Bulletin. – 1951. – № 3. – P. 515–528.
283. Laviolette F. A theory of stereotypes / F. Laviolette, K.H. Silvert // Social Forces. – 1951. – № 29. – P. 257–262.
284. Sherif M. Groups in Harmony and Tension / Sherif M. – N.Y.: Octagon Books, 1966. – 320 p.
285. Sherif M. Group conflict and co-operation: Their social psychology / Sherif M. – London: Routledge and Kegan Paul, 1967. – 263 p.
286. Diab L.N. Factors affecting studies of National stereotypes / L.N. Diab // Journal of Social Psychology. – 1963. – № 59. – P. 29–40.(a)
287. Diab L.N. Factors determining group stereotypes / L.N. Diab // Journal of Social Psychology. – 1963. – № 61. – P. 3–10.(b)
288. Noelle-Neumann E. The Spiral of Silence: Public Opinion-Our Social Skin / Noelle-Neumann E. – Chicago: University of Chicago Press, 1993. – 277 p.
289. Allport G.W. The Nature of Prejudice / Allport G.W. – Cambridge, MA: Addison Wesley, 1954. – 537 p.
290. Tajfel H. Cognitive aspects of prejudice / H. Tajfel // Journal of Social Issues. – 1969. – № 25. – P. 79–97.
291. Oakes Penelope J. Stereotyping and Social Reality / Oakes Penelope J., Haslam S. Alexander, Turner John C. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 255 p.
292. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л. Фестингер. – СПб.: Ювента, 1999. – 318 с.
293. Hoffman C. Gender stereotypes: perception or rationalization? / C. Hoffman, N. Hurst // Journal of Personality and Social Psychology. – 1990. – № 58. – P. 197–208.
294. Lakoff George. Cognitive Models and Prototype Theory / George Lakoff // The Cognitive Linguistics Reader / ed. by Vyvyan Evans, Benjamin K. Bergen and Jorg Zinken. – London, Oakville: Equinox Publishing, 2007. – P.130–168.

295. Tajfel H. Human Groups and Social Categories / H. Tajfel. – New York: Cambridge University Press, 1981. – P. 144–167.
296. Potter J. Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behavior / J. Potter & M. Wetherell. – London, UK: Sage Publications, 1987. – 228 p.
297. Billig M. Political Rhetoric / Michael Billig // Oxford Handbook of Political Psychology. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – P. 237–247.
298. Kress G. Language as Ideology / G. Kress, R. Hodge. – London: Routledge and Kegan Paul, 1981. – 163 p.
299. Shaff A. Stereotyp, definicia i teoria / A. Shaff // Kultura I Spoleczenstwo. – 1978. – T. 22(3), № 3. – S. 32–41.
300. Bodnar A. Kultura Polityczna / A. Bodnar, J. Stefanovicz. – Warszawa: Krajowa agencja, 1981. – S. 25–27.
301. Кон И.С. Психология предрассудка (о социально-психологических корнях этнических предубеждений) / И.С. Кон // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 182–192.
302. Шихирев П.Н. Исследование стереотипа в американской социальной науке / П.Н. Шихирев // Вопросы философии. – 1971. – № 5. – С. 168–176.
303. Артемов В.Л. Объективная природа стереотипов и их использование империалистической пропагандой / В.Л. Артемов // Проблемы социальной психологии и пропаганды. – М.: Политиздат, 1971. – С. 91–103.
304. Ядов В.А. К вопросу о теории «стереотипизации» в социологии / В.А. Ядов // Философские науки. – 1960. – № 2. – С. 47–58.
305. Бодалев А.А. О социальных эталонах и стереотипах и их роли в оценке личности / А.А. Бодалев, В.Н. Куницына, В.Н. Панферова // Человек и общество: (ученые записки НИИКСИ). – Л.: Изд-во ЛГУ. – 1971. – Вып. 9.– С. 148–162.
306. Каштан О.В. Стереотип как неотъемлемое составляющее массового сознания / О.В. Каштан // Философия и культура: сб. научн. тр. – Д.: ДГУ, 1997. – С. 87–95.

307. Агеев В.С. Психологическое исследование социальных стереотипов / В.С. Агеев // Вопросы психологии. – 1986. – № 1. – С. 95–102.
308. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / Агеев В.С. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 250 с.
309. Стефаненко Т.Г. Социальные стереотипы и межличностные отношения / Т.Г. Стефаненко // Общение и оптимизация совместной деятельности / [под ред. Г.М. Андреевой, Я. Яноушека]. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С. 240–280.
310. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология: практикум: учебное пособие для студентов вузов / Стефаненко Т.Г. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 208 с.
311. Викентьев И.Л. Приемы рекламы и Public Relations / Викентьев И.Л. – СПб.: ТРИЗ-Шанс, 1995. – 227 с.
312. Сорокин Ю.А. Стереотип, штамп, клише: к проблеме определения понятий / Ю.А. Сорокин // Общение: теоретические и прагматические проблемы. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – С. 10–25.
313. Егорова-Гартман Е.В. Политическая реклама / Егорова-Гартман Е.В., Плешаков К.В., Байбакова В.Б. / [научн. ред. А.А. Бирюков]. – М.: ЦПК «Николо М», 1999. – 240 с.
314. Янчук В.А. Социальное познание личности и особенности его организации / В.А. Янчук // Введение в современную социальную психологию. – Минск: АСАР, 2005. – С. 353–388.
315. Семендяева О.Ю. «Эффект стереотипизации»: теоретическое обоснование манипулирования массовым сознанием в социологии США / О.Ю. Семендяева // Социс. – 1985. – № 1. – С. 164–167.
316. Ванина О.Н. Методы исследования стереотипа [Электронный ресурс] / О.Н. Ванина // Вестник Самарского государственного университета. Серия: Социология и социальная работа. – 1997. – № 1. – Режим доступу: http://vestnik.ssu.samara.ru/gum/1997web1/soci/199710702.html.
317. Малышева И.В. Политические стереотипы современного Российского общества: автореферат дис. на соискание ученой степени канд. полит.

наук: спец. 23.00.02 «Политические институты и процессы» / И.В. Малышева – М., 1994. – 23 с.

318. Ольшанский Д.В. Основы политической психологии / Ольшанский Д.В. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 496 с.

319. Бушев А.Б. Семантика социально-политического дискурса: автоматизация, стереотипы и штампы [Електронний ресурс] / А.Б. Бушев / Интернет-конференция посвященная памяти российского филолога и философа Г.И. Богина «Рефлексия. Смысл. Герменевтика», 2003. – Режим доступу: http://www.humanities.edu.ru/db/msg/45806.

320. Королева В.П. Стереотипы в политике / В.П. Королева // Политика и общество. – 2004. – № 3. – С. 103–110.

321. Медведева С.М. Проблема политического стереотипа в зарубежной политической психологии / Медведева С.М. – М.: Изд-во МГИМО, 2005. – 148 с.

322. Кара-Мурза С.Г. Власть манипуляции / Кара-Мурза С.Г. – М.: Академический Проект, 2007. – 384 с.

323. Егорова-Гартман Е.В. Политическая реклама / Егорова-Гартман Е.В., Плешаков К.В., Байбакова В.Б. / [научн. ред. А.А. Бирюков]. – М.: ЦПК «Николо М», 1999. – 240 с.

324. Медведева С.М. Проблема политического стереотипа в зарубежной политической психологии / Медведева С.М. – М.: Изд-во МГИМО, 2005. – 148 с.

325. Бутенко Н.Ю. Соціальна психологія в рекламі: навчальний посібник / Бутенко Н.Ю. – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с.

326. Коваленко А.Б. Соціальна психологія / А.Б. Коваленко, М.Н. Корнєв. – К.: Вид-во «Геопринт», 2006. – 400 с.

327. Шерман О.М. Політичний стереотип: місце в політичному процесі та технології формування засобами масової інформації / Шерман О.М. – Львів: Сполом, 2008. – 228 с.

328. Боровская Л.А. Теория стереотипов Липпмана и ее последующая трансформация в социальной науке [Електронний ресурс] / Боровская Л.А. – Режим доступу: http://sophia.nau.edu.ua/science/visnik/visn_2/borovsk.htm.
329. Клименко О.Ю. Використання методики проективного малюнку для дослідження невербальних політичних стереотипів [Електронний ресурс] / О.Ю. Клименко // Наукові конференції. – Режим доступу: http://socium.sitecity.ru/ltext_2104195627.phtml?p_ident=ltext_2104195627.p_2204111801.
330. Козак Х. Вплив політичних стереотипів на вибір президента України / Х. Козак, З. Лещишин, О. Луцина // Політична психологія. – Львів: Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 49–57.
331. Ільницька У. Політичні стереотипи та стереотипізація мислення: роль та значення у системі іміджевих комунікацій / У. Ільницька // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2007. – Вип. 19. – С. 96–100.
332. Рудакевич О.М. Національні політичні стереотипи (теоретико-методологічні засади дослідження) [Електронний ресурс] / Рудакевич О.М. – Режим доступу до джерела: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Rudakevych.pdf.
333. Thompson Kenneth. Traditions and Values in Politics and Diplomacy / Kenneth Thompson. – Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1992. – 353 p.
334. Zuckert M. The Natural Rights Republic: Studies in the Foundation of the American Political Tradition / Michael Zuckert. – New York: University of Notre Dame Press, 1996. – 298 p.
335. Hartz Louis. The Liberal Tradition in America / Louis Hartz. – New York: Harcourt Brace, 1995. – 348 p.
336. Corwin E. The President: Offices and Powers, 1787-1984 / Edward Corwin. – New York: New York University Press, 1984. – 600 p.

337. Kraig Robert Alexander. The Tragic Science: The Uses of Jimmy Carter in Foreign Policy Realism / Alexander Robert Kraig // Rhetoric and Public Affairs / Ed. by Martin J. Medhurst. – 2002. – Vol. 5, № 1. – P. 1–30.
338. Rossiter Clinton. The American Presidency / Clinton Rossiter. – New York: Harcourt, Brace, 1956. – 299 p.
339. Pious Richard M. The American Presidency / Richard M. Pious. – New York: Basic Books, 1979. – 491 p.
340. Neustadt R. Presidential Power and the Modern Presidents: The Politics of Leadership From Roosevelt to Reagan / Richard Neustadt. – New York: Simon & Schuster, 1990. – 384 p.
341. Schlesinger A.M. Jr. The Imperial Presidency / Arthur M. Schlesinger Jr.'s. - New York: Houghton Miffin, 1973. – 589 p.
342. Milkis S. The President and the Parties / Sidney Milkis. – New York: Oxford University Press, 1993. – 424 p.
343. Tulis J. The Rhetorical Presidency / Jeffrey Tulis. – Princeton: Princeton University Press, 1987. – 224 p.
344. Kernell S. Going Public: New Strategies of Presidential Leadership / Samuel Kernell. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly Press, 1997. – 276 p.
345. Skowronek S. The Politics Presidents Make: Leadership from John Adams to Bill Clinton / Stephen Skowronek. – N.Y.: Harvard University Press, 1997. – 546 p.
346. Greenstein F. The Hidden-Hand Presidency: Eisenhower as Leader / Fred Greenstein. – New York: Basic Book, 1982. – 286 p.
347. Mintz A. Framing Effects in International Relations / Alex Mintz, Steven Redd / Co-edited by Jack Levy and Ray Dacey // Synthese. – 2003. – № 135 (2). – P. 193-213.
348. Farnham B. Roosevelt and the Munich Crisis: Insights from Prospect Theory / Barbara Farnham // Political Psychology. – 1992. – Vol. 13, № 2. – P.205–235.

349. Boettcher W. The Prospects for Prospect Theory: An Empirical Evaluation of International Relations Applications of Framing and Loss Aversion / William A. Boettcher. – June 2004. – Vol. 25, № 3. – P. 331–362.

350. Milner H. Interests, Institutions, and Information: Domestic Politics and International Relations / Helen Milner. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1997. – 328 p.

351. Baumgartner F. Agendas and Instability in American Politics / Frank Baumgartner, Bryan Jones. – Chicago: Chicago University Press, 1993. – 312 p.

352. Solomon N. War Made Easy: how presidents and pundits keep spinning us to death / Norman Solomon. – Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005. – 314 p.

353. Godson Roy. Dirty Tricks or Trump Cards: U.S. Covert Action and Counterintelligence / Roy Godson. – Washington: Brassey's, 1995. – 337 p.

354. O'Toole's G. Honorable Treachery: A History of U.S. Intelligence, Espionage, and Covert Action from the American Revolution to the CIA / O'Toole's G. – New York: Atlantic Monthly Press, 1991. – 591 p.

355. Knott's S. Secret and Sanctioned: Covert Operations and the American Presidency / Stephen Knott's. – N.Y.: Oxford University Press, 1996. – 272 p.

356. Blum William. Killing Hope. U.S. Military and CIA Interventions Since World War II / William Blum. – Part I. – Monroe, Maine: Common Courage Press, 2003. – 260 p.

357. Blum William. Killing Hope: US Military and CIA Intervention Since World War II / William Blum. – Part II. – Monroe, Maine: Common Courage Press, 2003. – 470 p.

358. Andrew Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency From Washington to Bush / Christopher Andrew. – New York: Harper Collins Publisher, 1995. – 660 p.

359. Handbook of Intelligence Studies / [ed. by Loch K. Johnson]. – New York: Routledge, 2006. – 388 p.

360. Graubard S. Command of Office. How War, Secrecy, and Deception Transformed the Presidency from Theodore Roosevelt to George W. Bush / Stephen Graubard. – New York: Basic Books, 2004. – 722 p.
361. Andrew Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency From Washington to Bush / Christopher Andrew. – New York: Harper Collins Publisher, 1995. – 660 p.
362. Handbook of Intelligence Studies / [ed. by Loch K. Johnson]. – New York: Routledge, 2006. – 388 p.
363. Шлезингер А.М. Циклы американской истории / Шлезингер А.М. – М.: Прогресс, 1992. – 689 с.
364. Паренти М. Власть над миром. Истинные цели американского империализма / Майкл Паренти; пер. с англ. Л. Афанасьевой. – М.: Поколение, 2006. – 288 с.
365. Ваисс М. Международные отношения после 1945 года / Морис Ваисс; пер. с фр. С.Ф. Колмакова. – М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. – 336 с.
366. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века / Уткин А.И. – Москва: Логос, 2000. – 272 с.
367. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века / Уткин А.И. – М.: Изд-во Эксмо, 2002. – 512 с.
368. Уткин А.И. Американская империя / Уткин А.И. – Москва: ЭКСМО «Алгоритм», 2003. – 736 с.
369. Рукавишников В.О. Холодная война, холодный мир. Общественное мнение в США и Европе о СССР / России, внешней политике и безопасности Запада / Рукавишников В.О. – М.: Академический проект, 2005. – 864 с.
370. Конопатов С.Н. Военно-политическая ситуация в современном мире: Истоки состояние, перспективы / Конопатов С.Н. – Москва: Комкнига, 2005. – 240 с.
371. Шаклеина Т.А. Политика США в меняющемся мире / Шаклеина Т.А.: [под ред. П.Т. Подлесного]. – М.: Наука, 2004. – 333 с.

372. Шаклеина Т.А. Концепции внешней политики США после окончания холодной войны (Дискуссии в американских политико-академических кругах о роли и месте США в новом мировом порядке): дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.04. / Шаклеина Татьяна Алексеевна. – Москва, 2003. – 415 с.
373. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Дрофа, 2006. – 571 с.
374. Панарин И.Н. Информационная война и геополитика / Панарин И.Н. – М.: Изд-во «Поколение», 2006. – 560 с.
375. Лебедева М.М. Мировая политика / Лебедева М.М. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 365 с.
376. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): [підручник / Л.Ф. Гайдуков, В.Г. Кремень, Л.В. Губерський]. – К.: Либідь, 2001. – 624 с.
377. Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики XX-XXI століть: [за ред. Салабай В.]. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.
378. Мартиненко А. Міжнародні відносини 1945-1975 років / Мартиненко А. – К.: Кондор, 2007. – 366 с.
379. Хижняк І.А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648-1918): [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / Хижняк І.А. – К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009. – 224 с.
380. Хижняк И.А. США: государство, бизнес и культура 60-80-х годов XX столетия / Игорь Антонович Хижняк. – К.: Вища школа, 1986. – 205 с.
381. Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці / Алексіс де Токвіль; пер. з франц. Г. Філіпчука та М. Москаленка. – К.: Всесвіт, 1999. – 590 с.
382. Noonan Peggy. What I saw at the Revolution: a Political Life in the Reagan Era / Peggy Noonan. – New York: Random house, 1990. – 353 p.
383. Page B.Y. The Rational Public; Fifty Years of Trends in American Policy Preferences / B.Y. Page, R.Y. Shapiro. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – 506 p.
384. Barone M. Our Country: The shaping of America from Roosevelt to Reagan / Michael Barone. – New York: The Free Press, 1990. – 805 p.

385. Bennett W. America: the last best hope. – Vol. 2: From a World at War to the Triumph of Freedom 1914-1989 / William Bennett. – Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2007. – 592 p.
386. Blumenthal Sidney. The Clinton Wars / Sidney Blumenthal. – New York: Farrar, Straus, and Giroux, 2003. – 822 p.
387. Brands Hal. From Berlin to Baghdad: America's search for purpose in the post-Cold War world / Hal Brands. – Lexington: The University Press of Kentucky, 2008. – 416 p.
388. Quigley John. The Ruses of War: American Interventionism Since World War II / John Quigley. – N.Y.: Prometheus Books, 2007. – 440 p.
389. Mann James. Rise of the Vulcans: The History of Bush's War Cabinet / James Mann. – New York: Viking, 2004. – 426 p.
390. Manning R.A. New Age Interventionalism / R.A. Manning // The New Democrat. – 1994. – Vol. 6, № 1. – P. 12–25.
391. Bremmer I. Bush and Putin's Tentative Embrace / I. Bremmer, A. Zaslavsky // World Policy Journal. – Winter 2001/2002. – P. 38–46.
392. Bumiller E. Condoleezza Rice: an American life / Bumiller E. – New York: Random House, 2007. – 400 p.
393. Bumiller E. Bush's Tutor and Disciple: Condoleezza Rice / E. Bumiller / The New York Times. – 2005. – November 17. – P. A1.
394. Bush George H.W. A World Transformed / George H.W. Bush, Brent Scowcroft. – New York: Knopf, 1998. – 624 p.
395. Chomsky N. Turning the Tide. U.S. Intervention in Central America and the Struggle for Peace / Noam Chomsky. – Boston: South End Press, 1985. – 288 p.
396. Chomsky N. Deterring Democracy / Noam Chomsky. – N.Y.: Hill and Wang, 1992. – 450 p.
397. Betts R. The Political Support System for American Primacy / Richard Betts // International Affairs. – 2005. – Vol. 81, № 1. – P. 1–14.
398. Eisenhower D. The Eisenhower Diaries / Dwight Eisenhower / Edited by Robert H. Ferrell. – New York: W. W. Norton, 1981. – 445 p.

399. Fischer Beth A. The Reagan reversal: foreign policy and the end of the Cold War / Fischer Beth A. – Columbia: University of Missouri Press, 1997. – 176 p.
400. Fortas Abe. The LBJ Presidency / Abe Fortas // The Johnson Presidency: Twenty Intimate Perspectives of Lyndon B. Johnson / Ed. Kenneth W. Thompson. – Lanham, MD.: Madison Books, 1986. – P. 1–20.
401. Friedman Thomas. Theory vs. Practice: Clinton's Stated Foreign Policy Turns into More Modest Self-Containment / Thomas Friedman // The New York Times. – 1993. – October 1. – P. A 2.
402. Friedman Thomas. Bosnia Reconsidered / Thomas Friedman / The New York Times. –1993. – April 8. – P. A 5.
403. Holbrooke Richard C. America a European Power / Richard C. Holbrooke / Foreign Affairs. – 1995. – Vol. 74, № 2. – P. 30–45.
404. Holbrooke Richard C. To End a War / Holbrooke Richard. – New York: Random House, 1998. – 408 p.
405. Kaufman Burton I. The Presidency of James Earl Carter, Jr. / Kaufman Burton I. – Lawrence: University Press of Kansas, 1993. – 245 p.
406. Kennan George. American Diplomacy, 1909-1950 / George Kennan. – Chicago: University of Chicago Press, 1951. – 187 p.
407. Langston Thomas S. The Cold War Presidency: a documentary history / Langston Thomas S. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – 506 p.
408. Naftali Timothy. George H.W. Bush / Naftali Timothy. – New York: Henry Holt and Company, 2007. – 202 p.
409. Nixon R. Real Peace / Richard Nixon. – Boston: Little & Brown, 1984. – 107 p.
410. Offner Arnold. Another such victory: President Truman and the Cold War, 1945-1953 / Arnold Offner. – Stanford: Stanford University Press, 2002. – 626 p.
411. Phillips Cabell B.H. The Truman Presidency: the History of a Triumphant Succession / Phillips C. – N.Y.: MacMillan, 1966. – 463 p.
412. Pach Christopher. The Presidency of Dwight D. Eisenhower / Christopher Pach and Elmo Richardson. – Lawrence: Kansas University Press, 1991. – 350 p.

413. Reeves Richard. President Kennedy: Profile of Power / Richard Reeves. – New York: Simon & Schuster, 1993. – 798 p.
414. Leaming Barbara. Jack Kennedy: The Education of a Statesman / Barbara Leaming. – New York: W.W. Norton & Co., 2006. – 509 p.
415. Reeves R. President Reagan: The Triumph of Imagination / Richard Reeves. – New York: Simon & Schuster, 2005. – 571 p.
416. Schweizer P. Reagan's War: The Epic Story of His Forty-Year Struggle and Final Triumph over Communism / Peter Schweizer. – N.Y.: Doubleday, 2002. – 339 p.
417. Schweizer Peter. Victory: The Reagan Administration's Secret Strategy that Hastened the Collapse of the Soviet Union / Peter Schweizer. – New York: The Atlantic Monthly Press, 1994. – 284 p.
418. Spanger H.J. Between Ground Zero and Square One: How Georges W. Bush Failed on Russia / Spanger H.J. – Frankfurt: PRIF Research Institute. – № 82, 2008. – 46 p.
419. Walker Thomas W. (Ed.). Reagan versus the Sandinistas: The Undeclared War on Nicaragua / Walker Thomas W., Williams Harvey, Kornbluh Peter, Gold Eva, Hynds Patricia. – New York: Westview Press, 1987. – 337 p.
420. Bowker Mike. Russia, America and the Islamic World / Mike Bowker. – Hampshire, England; Burlington, USA, 2007. – 193 p.
421. Rainwater Janette. From FDR to Bush: an Annotated Chronology of the United States: 1932-1992 [Електронний ресурс] / Janette Rainwater // The Central Intelligence Agency. – 1948. – May 16. – Режим доступу до джерела: http://www.mail-archive.com /ctrl @listserv.aol.com/msg31130.html.
422. Brzezinski Z. Post-Communism Nationalism / Zbignev Brzezinski // Foreign Affairs. – Winter, 1989 / 1990. – Vol. 68, № 5. – P. 10–25.
423. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збігнев Бжезінський. – К.: Вид-во "Києво-Могилянська Академія", 2006. – 203 с.

424. Бжезинский Збигнев. Великая шахматная доска (Господство Америки и ее геостратегические императивы) / Збигнев Бжезинский; пер. с англ. О.Ю. Уральской. – М.: Международные отношения, 1998. – 153 с.
425. Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы / Збигнев Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2007. – 240 с.
426. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / Edited by Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson. – New York: Knopf, 1985. – 688 p.
427. White J.K. The New Politics of Old Values / John Kenneth White. – Hanover and London: University of New England, 1988. – 188 p.
428. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Киссинджер Г.: под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Ладомир, 2002. – 352 с.
429. Kissinger Henry. White House Years / Henry Kissinger. – Boston: Little, Brown, and Company, 1979. – 1521 p.
430. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Самюэль Хантингтон. – М.: Изд-во АСТ, 2004. – 635 с.
431. Huntington Samuel. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order / Samuel Huntington. – New York: Simon and Schuster, 1996. – 367 p.
432. Fukuyama Francis. America at crossroads / Francis Fukuyama. – New Heaven: Yale University Press, 2006. – 226 p.
433. Harrigan John. Politics and the American Future: dilemmas of democracy / John Harrigan. – New York: McGraw-Hill, 1996. – 410 p.
434. Hastedt G.P. American Foreign Policy / Glenn P. Hastedt. – Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2000. – 429 p.
435. Blumenthal Sidney. The Clinton Wars / Sidney Blumenthal. – New York: Farrar, Straus, and Giroux, 2003. – 822 p.
436. Fraser Cameron. US Foreign Policy After the Cold War / Cameron Fraser. – Belgium: European commission, 2005. – 256 p.
437. Holsti O.R. Making American Foreign Policy / Holsti O.R. – New York: Routledge, 2006. – 408 p.

438. Power in World Politics / Edited by F. Berenscoetter, M.J. Williams. – New York: Routledge, 2007. – 316 p.
439. Brands Hal. From Berlin to Baghdad: America's search for purpose in the post-Cold War world / Hal Brands. – Lexington: The University Press of Kentucky, 2008. – 416 p.
440. From superpower to besieged global power: restoring world order after the failure of the Bush doctrine / [edited by Edward A. Kolodziej and Roger E. Kanet]. – Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 2008. – 410 p.
441. Богатуров А.Д. Истоки американского поведения / А.Д. Богатуров // Россия в глобальной политике. – 2004. – Т.2, № 6. – С. 80–97.
442. Рогов С.М. Россия и США в многополярном мире / С.М. Рогов // США: экономика, политика, идеология. – 1992. – № 10. – С. 3–14.
443. Комлева Н.А. Геополитическое сжатие / Н.А. Комлева // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 2. – С. 66–75.
444. Стародубов В.П. Россия – США. Глобальная зависимость / Стародубов В.П. – М.: Молодая гвардия, 2004. – 249 с.
445. Злобин Н. Второй мировой порядок. Геополитические головоломки / Злобин Н. – М.: Изд-во Эксмо, 2009. – 352 с.
446. Злобин Н. Противостояние. Россия – США / Злобин Н. – М.: Изд-во Эксмо, 2009. – 560 с.
447. Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки / Борис Іванович Канцелярук. – К.: Фотовідеосервіс, 1995. – 199 с.
448. Камінський Є.Є. Україна в зовнішньополітичних доктринах США / Євген Євменович Камінський // Українська державність. – К.: Політична думка, 1996. – С. 253–270.
449. Камінський Є.Є. Українсько-американські відносини на початку XXI століття / Є.Є. Камінський // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. – 2003. – Вип. 23. – С. 3–20.
450. Українська державність / Камінський Є.Є. – К.: Політична думка, 1996. – С. 253–270.

451. Камінський Є.Є. Стратегічне протистояння між США і Росією та перспектива відтворення двополюсного світу / Є.Є. Камінський // Антологія творчих досягнень. – 2008. – Вип. 4. – С. 161–169.
452. Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки / Борис Іванович Канцелярук. – К.: Фотовідеосервіс, 1995. – 199 с.
453. Дудко І.Д. Національні інтереси США в постбіполярному світі / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2003. – 208 с.
454. Дудко І.Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2007. – 144 с.
455. Погорська І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу / Ірина Іванівна Погорська. – К.: Грамота, 2009. – 504 с.
456. Погорська І.І. Міжнародно-політична дія американського глобалізму: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / І.І. Погорська. – К., 2010. – 32 с.
457. Гончар Б.М. Кризова дипломатія СРСР і США в конфліктах «третього світу» (70-80-і рр.) / Борис Михайлович Гончар. – Київ, 1992. – 172 с.
458. Гончар Б.М. Фактор регіональних конфліктів у процесі формування та реалізації політики США щодо СРСР в 70-80-і роки: дис. … доктора іст. наук: 07.00.03 / Гончар Борис Михайлович. – К, 1994. – 470 с.
459. Потехин А.В. Дипломатия США в Восточной Европе 1945-1950 гг. / Потехин А.В. – К.: Наукова думка, 1991. – 140 с.
460. Потєхін О. США: неоімперія чи недоімперія? / О. Потєхін // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 43. – С. 90–102.
461. Камінський Є.Є. Політика США в українському питанні (1917-1990 рр.) / Євген Євменович Камінський. – К.: Наукова думка, 1993. – 322 с.
462. Камінський Є. Політика США щодо України. Витоки. Концептуальні основи. Практична еволюція / Євген Камінський, Андрій Дашкевич. – К.: Політична думка, 1998. – 547 с.

463. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття / Євген Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
464. Юрченко С.В. На шляху до світового лідерства: геостратегія США 1941-1963 рр. / Юрченко С.В. – Севастополь: Вид-во «Флот України», 2000. – 295 с.
465. Юрченко С.В. США і міжнародні кризи в біполярному світі (1940-1960-і рр.) / Юрченко С.В. – Севастополь: Вид-во «Флот України», 2000. – 103 с.
466. Юрченко С.В. Внешнеполитический механизм США в период становления глобальной державы (1940-1960-е годы) / Юрченко С.В. – Севастополь: Мир, 2001. – 87 с.
467. Шевчук О.В. Китай між США та Росією: геостратегічні відносини: Монографія / Шевчук О.В. – Миколаїв: ТОВ «Фірма Іліон», 2008. – 448 с.
468. Рижков М.М. «Grand Strategies». Американський досвід стратегічного планування: Монографія / Микола Миколайович Рижков. – К.: Алькор, 2006. – 247 с.
469. Дашкевич А.В. Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук.: спец. 23.00.04. «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / А.В. Дашкевич. – Київ, 1998. – 32 с.
470. Дашкевич А.В. На роздоріжжі: виклики сучасності і парадокси зовнішньої політики США / Дашкевич А.В. – Київ: Наукова думка, 1996. – 151 с.
471. Хижняк І.А. Патронована культура та культурна демократія у США / Хижняк І.А. – К.: Основи, 2001. – 448 с.
472. Пик С.М. США – Велика Британія: «особливі відносини» / Пик С.М. – Львів: Знання, 2006. – 283 с.
473. Корнієвський О.А. У світі, де не спалахують конфлікти. Доктрина розширення демократії: геополітичні аспекти політики США / О.А. Корнієвський, В.А.Шиманський // Політика і час. – 2005. – № 1. – С. 38–43.

474. Смолянюк В.Ф. Незамінний елемент державно могутності. Військово-політичні орієнтири 43-го президента США / В.Ф. Смолянюк // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 16–24.

475. Мединська Т.І. У статусі світового лідера. США в сучасних процесах глобалізації: виклики та наслідки / Т.І. Мединська // Політика і час. – 2005. – № 3. – С. 67–74.

476. Шергин С.А. Эволюция концептуального подхода США к проблемам тихоокеанской безопасности 70-80-е гг.: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора полит. наук: спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / С.А. Шергин. – М., 1992. – 48 с.

477. Шергін С.О. Азійсько-Тихоокеанський регіон: Історія і сучасність / Сергій Олександрович Шергін. – К.: Вища школа, 1993. – 91 с.

478. Юрченко С.В. Геостратегия США в процессе становления глобальной державы: дис. …доктора полит. наук: 23.00.04: «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / Юрченко Сергей Васильевич. – Симферополь, 2001. – 430 с.

479. Harris Z.S. Discourse Analysis / Zellig S. Harris // Language. – 1952. – Vol. 28, № 1. – P. 1–30.

480. Хабермас Юрген. Философский дискурс о модерне: Двенадцать лекций / Юрген Хабермас; пер. с нем. М. М. Беляева, К. В. Костина, Е. Л. Петренко. – М.: Весь мир, 2008. – 416 с.

481. Ван Дейк. Анализ новостей как дискурса / Язык. Познание. Коммуникация / Ванн Дейк Т. А. – М.: Прогресс, 1989. – С. 111–160.

482. Юдина Т.В. Дискурсивное пространство политической речи / Т.В. Юдина // Актуальные проблемы теории коммуникации. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004. – С. 172–185.

483. Winter D.G. Manual for scoring motive imaginary in running text / Winter D.G. – London: Bookhouse, 1994. – 256 p.

484. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Шейгал Е.И. – Волгоград: Галарт, 2000. – 153 с.
485. Герасименко Н.А. Информация и фасцинация в политическом дискурсе / Н.А. Герасименко // Политический дискурс в России. – 1998. – №2. – С. 22–34.
486. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [монографія] / Серажим К. / За ред. В. Різуна. – К.: КНУ, 2002. – 392 с.
487. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения – повседневное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э. Пратканис. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 340 с.
488. Борисньов С.В. Соціологія комунікації / Борисньов С.В. – К.: Наукова думка, 2003. – 256 с.
489. Федатов Л.Н. Соціологія масової комунікації / Федатов Л.Н. – К.: Наукова думка, 2003. – 289 с.
490. Мацько Л.І. Риторика: [навчальний посібник] / Л.І. Мацько, О.М. Мацько. – К.: Либідь, 2003. – 134 с.
491. Сопер П. Основы искусства речи: пер. с англ. / Сопер П. – М.: Прогресс; Прогресс–Академия, 1992. – 416 с.
492. Абашкина Е. Политиками не рождаются: как стать и остаться эффективным политическим лидером: пособие для политиков: В 2 т. / [Абашкина Е., Водотынский Д., Егорова-Гартман Е., Косолапова Ю. и др.]. – М.: Антиква, 1993. – 2 книга – 423 с.
493. Аронсон Э. Современные технологии влияния и убеждения. Эпоха пропаганды / Э. Аронсон, Э. Пратканис. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 540 с.
494. Базылев В.Н. К изучению политического дискурса в России и российского политического дискурса / В.Н. Базылев // Политический дискурс в России 2: материалы рабочего совещания 29 марта 1998. – 1998. – № 2. – М. – С. 30–36.

495. Замятин Д.Н. Дискурсные стратегии в поле внешней и внутренней политики / Д.Н. Замятин // Космополис. – 2003. – № 3. – С. 41– 48.
496. Шевченко А.Ю. Дискурс-анализ политических медиа текстов / А.Ю. Шевченко // Политические исследования. – 2002. – № 6. – С. 18–23.
497. Нэпп Марк. Невербальное общение: [учебник] / Марк Нэпп. – М.: Высшая школа, 2004. – 259 с.
498. Алтунян А.Г. Анализ политических текстов / Алтунян А.Г. – Москва: Университетская книга; Логос, 2006. – 384 с.
499. Юдина Т.В. Теория общественно-политической речи / Юдина Т.В. – М.: Наука, 2001. – 315 с.
500. Алтунян А.Г. Анализ политических текстов / Алтунян А.Г. – Москва: Университетская книга; Логос, 2006. – 384 с.
501. Gardner R.C. Stereotypes as Consensual Beliefs: Their Behavioral Consequences / R.C. Gardner // The Psychology of Prejudice. Paper presented at the 7th Ontario Symposium on Personality and Social Psychology. – 1991. – № 60. – P. 509–517.
502. Политическая энциклопедия в 2 томах. – Т.1. / Национальный общественно-научный фонд: [рук. проекта Семигин Г.Ю.] – М.: Мысль, 2000. – 750 с.
503. Берн Шон. Гендерные различия. Гендерная психология / Шон Берн. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 320 с.
504. Lasswell H. The Structure and Functions of Communication in Society / Harold Lasswell // L. Bryson (Ed.). The Communication of Ideas. – Princeton: Princeton University Press, 1966. – P. 32–51.
505. Головатий М.Ф. Політична міфологія / Головатий М.Ф. – К.: МАУП, 2006. – 144 с.
506. Брайант Д. Основы воздействия СМИ / Д. Брайант, С. Томпсон; [пер. с англ.]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 425 с.

507. Шерман О.М. Політичний стереотип: місце в політичному процесі та технології формування засобами масової інформації / Шерман О.М. – Львів: Сполом, 2008. – 228 с.
508. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Ольшанский Д.В. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 496 с.
509. Чудинов А.П. Политическая лингвистика / Чудинов А.П. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
510. Малышева И.В. Политические стереотипы современного Российского общества: автореферат дис. на соискание ученой степени канд. полит. наук: спец. 23.00.02 «Политические институты и процессы» / И.В. Малышева. – М., 1994. – 23 с.
511. Ванина О.Н. Методы исследования стереотипа [Электронный ресурс] / О.Н. Ванина // Вестник Самарского государственного университета. Серия: Социология и социальная работа. – 1997. – № 1. – Режим доступу: http://vestnik.ssu.samara.ru/gum/1997web1/soci/199710702.html.
512. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Ольшанский Д.В. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 496 с.
513. Стефаненко Т.Г. Социальные стереотипы и межличностные отношения / Т.Г. Стефаненко // Общение и оптимизация совместной деятельности / [под ред. Г.М. Андреевой, Я. Яноушека]. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С. 240–280.
514. Кара-Мурза С.Г. Власть манипуляции / Кара-Мурза С.Г. – М.: Академический Проект, 2007. – 384 с.
515. Löschmann M. With literary texts against stereotypes: stereotypes in language learning / Martin Löschmann // Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations / ed. by Rainer Emig. – N.Y.: St. Martin’s Press, 2000. – P. 123–136.
516. Emig Reiner. Introduction: contemporary Anglo-German relations // Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations / ed. by Reiner Emig. – New York: St. Martin’s Press, 2000. – P. 1–14.
517. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Ольшанский Д.В. – Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 496 с.

518. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Красных В.В. – М.: ИТДГК “Гнозис ”, 2003. – 375 с.
519. Донець П.М. Національно-культурна специфіка дискурсу / П.М. Донець // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. під загальн. ред. І.С. Шевченко. – Харків: Константа, 2005. – С. 198–232.
520. Коваленко А.Б. Соціальна психологія / А.Б. Коваленко, М.Н. Корнєв. – К.: Вид-во «Геопринт», 2006. – 400 с.
521. Климанська Л.Д. Соціально-комунікативні технології в політиці: монографія / Климанська Л.Д. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – 332 с.
522. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения – повседневное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э. Пратканис. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 340 с.
523. Löschmann M. With literary texts against stereotypes: stereotypes in language learning / Martin Löschmann // Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations / ed. by Rainer Emig. – N.Y.: St. Martin’s Press, 2000. – P. 123–136.
524. Emig Reiner. Introduction: contemporary Anglo-German relations // Stereotypes in contemporary Anglo-German Relations / ed. by Reiner Emig. – New York: St. Martin’s Press, 2000. – P. 1–14.
525. Бутенко Н.Ю. Соціальна психологія в рекламі: навчальний посібник / Бутенко Н.Ю. – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с.
526. Стефаненко Т.Г. Социальные стереотипы и межличностные отношения / Т.Г. Стефаненко // Общение и оптимизация совместной деятельности / [под ред. Г.М. Андреевой, Я. Яноушека]. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С. 240–280.
527. Fiske S.T. Social cognition: from brains to culture / Susan T. Fiske, E. Shelley. – New York: McGraw-Hill, 2008. – 540 p.
528. Медведева С.М. Проблема политического стереотипа в зарубежной политической психологии / Медведева С.М. – М.: Изд-во МГИМО, 2005. – 148 с.

529. Grossman Alan. Stereotypes and projective mechanisms: forging links between psyche and culture / Alan Grossman // Stereotypes in Contemporary Anglo-German Relations / ed. by Rainer Emig. – N.Y.: St. Martin's Press, 2000. – P. 31–46.
530. Oakes Penelope J. Stereotyping and Social Reality / [Oakes Penelope J., Haslam S. Alexander, Turner John C.]. – Oxford: Oxford University Press; Blackwell, 1994. – 255 p.
531. Macki D.M. Social psychological foundations of stereotype formation / D.M. Macki // C.N. Macrae, Charles Staugor and Miles Hewstone (Eds.). Stereotypes and Stereotyping. – London: Routledge, 1996. – P. 41–78.
532. Hamilton D.L. Stereotypes and stereotyping: An overview of the cognitive approach / D.L. Hamilton, T.K. Trolier // J.F. Dovidio, S.L. Gaertner (Eds.). Prejudice, discrimination, and racisms. – New York and Orlando, FL: Academic Press, 1986. – P. 127–163.
533. Демьянков В.З. Стереотип: краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г.] [под общей редакцией Е.С. Кубряковой]. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – С. 170–185.
534. Знаков В.В. Психологическое исследование стереотипов понимания личности участников войны в Афганистане / В.В. Знаков // Вопросы психологии. – 1990. – № 4. – С. 102–110.
535. Демьянков В.З. Стереотип: краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г.] [под общей редакцией Е.С. Кубряковой]. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – С. 170–185.
536. Політична наука. Словник. Категорії, поняття і терміни / [за ред. Б. Кухти]. – Львів: Вид-во «Кальварія», 2003. – 500 с.
537. Политическая энциклопедия в 2 томах. – Т.1. / Национальный общественно-научный фонд: [рук. проекта Семигин Г.Ю.] – М.: Мысль, 2000. – 750 с.

538. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология: практикум: [учебное пособие для студентов вузов] / Стефаненко Т.Г. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 208 с.
539. Иванов О.П. Военная сила в глобальной стратегии США: монография / Иванов О.П. – М.: Восток – Запад, 2008. – 198 с.
540. Washington G. First Annual Message to Congress on the State of the Union, January 8, 1790 [Електронний ресурс] / G. Washington. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29431.
541. O'Sullivan John. “Annexation” / John O'Sullivan // United States Magazine and Democratic Review. – 1845. – Vol. 17, no.1. – P. 5–10.
542. Strong Josiah. Our Country: Its Possible Future and Its Present Crisis / Josiah Strong. – N.Y.: The American Home Missionary Society, 1885. – 229 p.
543. Schmitt C. Großraum gegen Universalismus. Die völkerrechtliche Kampf um die Monroedoktrin / Carl Schmitt / Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar--Genf--Versailles 1923-1939. – Berlin: Duncker & Humbolt, 1988. – S. 295–302.
544. Николаев Н.В. История внешней политики и дипломатии США. 1867-1918 / Николаев Н.В. – М.: Наука, 1997. – 384 с.
545. O’Sullivan John L. The Great Nation of Futurity / John L. O’Sullivan // The United States Democratic Review. – 1839. – Vol. 6, № 23, – P. 426–430.
546. Olney R. On American Jurisdiction in the Western Hemisphere / Richard Olney // Papers Relating to Foreign Affairs. – 1895. – P. 545–562.
547. Burgess J.W. Political Science and Comparative Constitutional Law / John William Burgess. – Boston; London: Ginn & company, 1891. – Vol. 2. – 404 p.
548. Клівленд Гровер. Перша інавгураційна промова 4 березня 1885 / Гровер Клівленд // Інавгураційні промови президентів США. – Харків: Фоліо, 2009. – С. 152–155.
549. Maxim H. Defenseless America / Hudson Maxim. – New York: Hearst’s International Library, 1915. – 324 p.
550. Bryan W.J. The Paralyzing Influence of Imperialism / William Jennings Bryan / Source: Official Proceedings of the Democratic National Convention Held in Kansas City. – Chicago, July 4-6, 1900. – P. 205–227.

551. Turner F.J. The Frontier in American History / Frederick Jackson Turner. – New York: Henry Holt and Co., 1920. – 345 p.
552. Adams Brooks. The New Industrial Revolution / Adams Brooks // Atlantic Monthly. – 1901. – LXXXVII. – P. 160–175.
553. Mahan A.T. The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783 / Mahan A.T. – Boston: Little Brown, 1890. – 557 p. – Reprint Binding of the 5th ed. – New York: Dover Publication, 1987. – 555 p.
554. Kreitor N. fon. Geopolitics of world conquest [Електронний ресурс] / Nikolai von Kreitor. – July 20, 1999. – Режим доступу: http://helicop.chat.ru/rus56.htm.
555. Mackinder H. The Geographical Pivot of History / Halford Mackinder // Geographical Journal. – 1904. – № 23. – P. 421–437.
556. Padelford Norman J. The Dynamics of International Politics: Foundations of International Relations / Norman J. Padelford, George Arthur Lincoln. – New York: Macmillan, 1954. – 719 p.
557. Дэвис Дональд Э. Первая холодная война: Наследие Вудро Вильсона в советско-американских отношениях / Д.Э. Дэвис, Ю.П. Трани. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. – 480 с.
558. Spykman Nicolas J. Geography of Peace / Nicolas J. Spykman. – New York: Harcourt, Brace and Co., 1944. – 66 p.
559. Spykman Nicolas J. America's Strategy in World Politics: The USA and the Balance of Power / Nicolas J. Spykman. – N.Y.: Harcourt, Brace and Co., 1942. – 500 p.
560. Kreitor N. fon. Geopolitics of world conquest [Електронний ресурс] / Nikolai von Kreitor. – July 20, 1999. – Режим доступу до джерела: http://helicop.chat.ru/rus56.htm.
561. Капитуляция Японии: правда и домыслы [Электронный ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://vlasti.net/news/101121.
562. Strausz Hupe R. Geopolitics: the struggle for Space and Power / R. Strausz Hupe. – New York: Putnam's sons, 1942. – 274 p.
563. Strausz H. Protracted Conflict / Hupe Strausz. – N.Y.: Harper, 1959. – 203 p.

564. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збігнев Бжезінський. – Київ: Вид-во “Києво-Могилянська Академія”, 2006. – 203 с.
565. Неклесса А. Глобальная трансформация: сущность, генезис прогноз / Неклесса А. // МЭиМО. – 2004. – № 1. – С. 116–123.
566. Declaration of Independence, July 4, 1776 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/declare.asp.
567. Hastedt G.P. American Foreign Policy / Glenn P. Hastedt. – Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2000. – 429 p.
568. Klingberg Frank C. Positive Expectations of America’s World Role / Frank C. Klingberg. – N.Y.: University Press of America, 1996. – 506 p.
569. Perkins D. The Evolution of American Foreign Policy / Dexter Perkins. – N.Y.: Oxford University Press, 1948. – 187 p.
570. Dallek R. The American Style of Foreign Policy: Cultural Politics and Foreign Affairs / Robert Dallek. – N.Y.: Oxford University Press, 1990. – 350 p.
571. Obama on Ending Iraq War, February 27, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cbsnews.com/8301-503544_162-4833651-503544.
572. Roosevelt Letter to Hugo Munsterberg, October 3, 1914 // The Letters of Theodore Roosevelt / Elting E. Morison (Eds.). – 1954. – Vol. 8. – P. 824–825.
573. Jean-Marc Coicaud. Beyond the National Interest. The Future of UN Peacekeeping and Multilateralism in an Era of U.S. Primacy / Coicaud Jean-Marc. – Washington, D.C.: U.S. Institute of Peace Press, 2007. – 293 p.
574. Taft Robert A. A Foreign Policy for Americans / Robert A. Taft. – N.Y.: Doubleday, 1951. – 127 p.
575. Kofsky Frank. Truman and the War Scare of 1948: A Successive Campaign to Deceive the Nation / Frank Kofsky. – New York: St. Martin’s, 1993. – 420 p.
576. Dulles J.F. Morals and Power / J.F. Dulles // David. S. Larsen. (Ed.). The Puritan Ethic in United States Foreign Policy. – Princeton: Van Nostrand, 1966. – P. 140–155.

577. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 4, 1965 [Електронний ресурс] / Johnson L. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26907.

578. Nixon R. U.S. Foreign Policy for the 1970s: A New Strategy for Peace, First Annual Report to the Congress, February 18, 1970 [Електронний ресурс] / R. Nixon // John T. Woolley and Gerhard Peters, The American Presidency Project [online]. Santa Barbara, CA: University of California, G. Peters. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2835.

579. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Киссинджер Г.: под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Ладомир, 2002. – 352 с.

580. Джефферсон Т. О демократии / Джефферсон Т. / Сост. С.К. Падовер; пер. с англ. М.Д. Маркина – СПб.: Лениздат, 1992. – 334 с.

581. Инаугурационные речи президентов США от Джорджа Вашингтона до Джорджа Буша (1789-2001) / Общ. ред.; пер. с англ. Э.А. Иваняна. – М.: Стратегия, 2001. – 528 с.

582. Клінтон Білл. Перша інавгураційна промова 21 січня 1993 року / Білл Клінтон // Інавгураційні промови Президентів США / пер. з англ. В.К. Горбатька. – Харків: Фоліо, 2009. – 335 с.

583. Терешко Е.Ю. Американский менталитет и восприятие России в США / Е.Ю. Терешко // США. Канада. Экономика. Политика. Культура; Главный редактор Э.А. Иванян. – Август 2008. – № 8(464).– С. 73–88.

584. Roosevelt F.D. Annual Message to Congress on the State of the Union, January 6, 1941 [Електронний ресурс] / F.D. Roosevelt. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16092.

585. Willmoore K. The Basic Symbols of the American Political Tradition / Kendall Willmoore, George W. Carey. – Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1970. – 163 p.

586. Татаренко Н.А. Североамериканская ментальность и ее истоки // Цивілізаційна структура сучасного світу / Н.А. Татаренко // Під ред. Ю.М. Пахомова, Ю.В. Павленка, В.С. Будкіна та ін. – Том. 2.

Макрохристиянський світ в епоху глобалізації. – К.: Вид-во «Наукова думка», 2007. – С. 245–255.

587. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни и мыслей в Соединенных Штатах сегодня. пер. с англ. В. Борисова, И. Дорониной, А. Кабалкина, М. Липман, А. Ракина / Макс Лернер. – В 2 т. – Т. 1. – М.: Радуга, 1992. – 671 с.
588. Thompson Kenneth. Traditions and Values in Politics and Diplomacy / Kenneth Thompson. – Baton Rouge: Lousiana State University Press, 1992. – 353 p.
589. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века / Уткин А.И. – Москва: Логос, 2000. – 272 с.
590. Hastedt G.P. American Foreign Policy / Glenn P. Hastedt. – Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2000. – 429 p.
591. Паренти М. Власть над миром. Истинные цели американского империализма / Майкл Паренти; пер. с англ. Л. Афанасьевой. – М.: Поколение, 2006. – 288 с.
592. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Збігнев Бжезінський. – Київ: Вид-во “Києво-Могилянська Академія”, 2006. – 203 с.
593. Мальков В.Л. Путь к имперству: Америка в первой половине XX века / Мальков В.Л. – М.: Наука, 2004. – 604 с.
594. Шлезингер А.М. Циклы американской истории / Шлезингер А.М. – М.: Прогресс, 1992. – 689 с.
595. Carter J. Address at Commencement Exercises at the University of Notre Dame May 22, 1977 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=7552.
596. Bennett W. America: the last best hope. – Vol. 2: From a World at War to the Triumph of Freedom 1914-1989 / William J. Bennett. – Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2007. – 592 p.
597. Langston Thomas S. The Cold War Presidency: a documentary history / Langston Thomas S. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – 506 p.

598. Kennedy J. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 14, 1963 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9138.
599. Clinton W. Remarks to the 48th Session of the United Nations General Assembly in New York City, September 27, 1993 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=47119.
600. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): Підручник / Гайдуков Л.Ф., Кремень В.Г., Губерський Л.В.. – К.: Либідь, 2001. – 624 с.
601. Ваисс М. Международные отношения после 1945 года / Морис Ваисс; пер. с фр. С. Ф. Колмакова. – М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. – 336 с.
602. National Security Agency and Global Electronic Surveillance [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.abovetopsecret.com/forum/thread59045/pg1.
603. GCHQ Government Communications Headquarters [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.fas.org/irp/world/uk/gchq.
604. Norton-Taylor R. French Anger at US-British Global Spying. The European Parliament: special report [Електронний ресурс] / R. Norton-Taylor, D. Gow. – Режим доступу до джерела: http://www.guardian.xnn1af.uk/europarl/story/0,2763,193429,00.html.
605. Catan T. Secrets and Spies [Електронний ресурс] / Catan T. – Режим доступу до джерела: http://www.fas.org/spg/news/2000/05/ft053100/html.
606. Clinton W. Remarks to the 48th Session of the United Nations General Assembly in New York City, September 27, 1993 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=47119.
607. Thompson K. Traditions and Values in Politics and Diplomacy / Kenneth Thompson. – Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1992. – 353 p.
608. Тюшкевич С.А. Новый передел мира / Тюшкевич С.А. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 288 с.

609. Брукс Д. Почему европейцы и арабы, каждый на свой лад, ненавидят Америку и Израиль / Брукс Д. – М.: Наука, 2004. – 384 с.
610. Nye J.S. Understanding International Conflicts / Joseph S. Nye, Jr; Stanley Hoiffmann. – New York: Pearson Education, 2005. – 276 p.
611. Клаузевиц К. О войне / Клаузевиц К.; пер. с нем. А.К. Рачинского. Т. 2. – Москва: Воениздат, 1941. – 496 с.
612. Паренти М. Власть над миром. Истинные цели американского империализма / Майкл Паренти; пер. с англ. Л. Афанасьевой. – М.: Поколение, 2006. – 288 с.
613. Blechman Barry M. Force Without War: U.S. Armed Forces as a Political Instrument / Barry M. Blechman, Stephen S. Kaplan. – Washington, D.C.: the Brookings Institution, 1978. – 584 p.
614. Паренти М. Власть над миром. Истинные цели американского империализма / Майкл Паренти; пер. с англ. Л. Афанасьевой. – М.: Поколение, 2006. – 288 с.
615. Wilson W. Address at Independence Hall, July 4, 1914 [Електронний ресурс] / W. Wilson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65381.
616. Schirmer D. North Korea: the Pentagon and issues of war and peace in the Asia-Pacific region [Електронний ресурс] / D. Schirmer // Monthly Review. – July/August 1994. – Режим доступу до джерела: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1132/is_n3_v46/ai_15608004.
617. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Бек У.; пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельникова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
618. Robertson J. American myth, American reality / Robertson James. – New York: Hill &Wang, 1980. – 398 p.
619. Acheson Dean. Crisis in Asia / Acheson Dean // Department of State Bulletin. – 1950. – XXII, No. 551. – P.111–118.

620. Прибутько П.С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П.С. Прибутько, І.Б. Лук'янець. – Київ: Вид-во ПАЛИВОДА, 2007. – 252 с.
621. Nye J.S. Understanding International Conflicts / Joseph S. Nye, Jr; Stanley Hoiffmann. – New York: Pearson Education, 2005. – 276 p.
622. List of United States Presidential Vetoes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_United_States_presidential_vetoes.
623. Согрин В.В. Политическая история США XVII-XX вв. / Согрин В.В. – М.: Изд-во «Весь мир», 2001. – 400 с.
624. Шлезингер А.М. Циклы американской истории / Шлезингер А.М. – М.: Прогресс, 1992. – 689 с.
625. Паренти М. Демократия для избранных / Паренти М.; пер. с англ. В. Горбатько. – М.: Поколение, 2006. – 416 с.
626. Omang Joanne. $1,3 Billion More Sought in Foreign Aid / Joanne Omang // The Washington Post. – 1986. – December 29. – P. A13.
627. Apple R.W. Party in the Spotlight: A Vulnerable Incumbent A Limping Bush Arrives at the Convention Without Reagan's 1984 Aura of Inevitability / R.W. Apple // The New York Times. –1992. – August 18. – P. A1.
628. Паренти М. Демократия для избранных / Паренти М.; пер. с англ. В. Горбатько. – М.: Поколение, 2006. – 416 с.
629. Patterson Thomas E. The American Democracy / Thomas E. Patterson. – New York: McGraw-Hill, 1993. – 774 p.
630. Мальков В.Л. Путь к имперству: Америка в первой половине XX века / Мальков В.Л. – М.: Наука, 2004. – 604 с.
631. Gaddis J.L. The Tragedy of Cold War History / J.L. Gaddis // Diplomatic History / ed. by Carolyn Eisenberg. – Winter 1993. – Vol. 17, № 1. – P. 3–9.
632. Truman H. Address Before a Joint Session of the Congress on Universal Military Training, October 23, 1945 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12309.

633. Patterson Thomas E. The American Democracy / Thomas E. Patterson. – New York: McGraw-Hill, 1993. – 774 p.
634. Грайнер Б. На пути к 3-й мировой войне. Военные планы США против СРСР (Документы); пер. с англ. / Б. Грайнер, К. Штейнгауз. – М: Прогресс, 1983. – 195 с.
635. Creveld M. L.Van. Technology and War: From 2000 B.C. to the Present / Martin L. van Creveld. – N.Y.: Touchstone Books, 1992. – 352 p.
636. Алпровиц Г. Атомная дипломатия: Хиросима и Потсдам / Гарри Алпровиц – М.: Междунар. Отношения,1968. – 271 с.
637. Motley James B. Beyond the Soviet Threat: the U.S. Army in a Post-Cold War Environment / James Berry Motley. – Lexington, Mass.: Lexington Books, 1991. – 225 p.
638. Truman H. Message to the Congress on the State of the Union and on the Budget for 1947, January 21, 1946 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12467.
639. Truman H. Memoirs: Year of Decisions. Vol. 1 / H. Truman. – N.Y.: Double Day, 1955. – 596 p.
640. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Дрофа, 2006. – 571 с.
641. Godwin Jack. The Arrow and the Olive Branch. Practical Idealism in U.S. Foreign Policy / Jack Godwin. – Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2008. – 224 p.
642. Hastedt G.P. American Foreign Policy / Glenn P. Hastedt. – Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2000. – 429 p.
643. Spanier John W. American Foreign Policy Since World War II / John W. Spanier. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1988. – 410 p.
644. McCullough D. Truman / David McCullough. – N.Y.: Simon and Schuster, 1992. – 1120 p.
645. Truman H. Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine, March 12, 1947 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12846.

646. Рейтинги американських президентів соціологічного опитування Геллепа [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.gallup.com/poll/116677/ Presidential-Approval-Ratings-Gallup-Historical-Statistics-Trends.aspx
647. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
648. Phillips C.B. The Truman Presidency: the History of a Triumphant Succession / Phillips C.B. – N.Y.: MacMillan, 1966. – 463 p.
649. Перкинс Б. Холодная война закончилась. Что дальше? / Б. Перкинс // Американский ежегодник. – М.: Наука, 1995. – С. 162–179.
650. America Unbound: World War II and the Making of a Superpower / ed. by Warren F. Kimball. – N.Y.: St Martin's Press, 1992. – 188 p.
651. Andrew Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency From Washington to Bush / Christopher Andrew. – New York: Harper Collins Publisher, 1995. – 660 p.
652. Excerpts from National Security Council Document № 68, April 1950 / Girard Jolyon P. America and the World. – Westport, Connecticut, London: Greenwood Press, 2001. – P. 198–203.
653. Kaplan F. The Wizards of Armageddon / Fred Kaplan. – Stanford, California: Stanford University Press, 1991. – 452 p.
654. Truman H. Statement by the President Upon Signing the Foreign Economic Assistance Act, June 5, 1950 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=13517.
655. Truman H. Statement by the President on the Situation in Korea, June 27, 1950 [Електронний ресурс] / H. Truman. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=13538.
656. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
657. Інавгураційні промови Президентів США / гол. ред. Н.Є. Фоміна [пер. з англ. В.К. Горбатька]. – Харків: Фоліо, 2009. – 335 с.

658. Carpenter Joel A. Revive Us Again: the reawakening of American Fundamentalism / Carpenter Joel A. – N.Y.; Oxford: Oxford University Press, 1997. – 335 p.
659. Eisenhower D. Inaugural Address, January 20, 1953 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9600.
660. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, February 2, 1953 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9829.
661. Eisenhower D. Address “The chance for Peace”, April 16, 1953 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9819.
662. Bowie R. Waging Peace: How Eisenhower Shaped an Enduring Cold War Strategy / R.R. Bowie, H. R. Immerman. – New York: Oxford University Press, 1998. – 317 p.
663. Bundy McGerge. Danger and Survival: Choices about the Bomb in the First Fifty Years / McGeorge Bundy. – N.Y.: Random House, 1988. – 735 p.
664. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, February 2, 1953 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9829.
665. Дудко І.Д. Національні інтереси США в постбіполярному світі / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2003. – 208 с.
666. Eisenhower D. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 10, 1957 [Електронний ресурс] / D. Eisenhower. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=11029.
667. Ambrose S.E. Eisenhower: The President, 1952-1969. Vol. 2 / Ambrose S.E. – N.Y.: Simon and Schuster, 1984. – 640 p.
668. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Дрофа, 2006. – 571 с.

669. Паренти М. Власть над миром. Истинные цели американского империализма / Майкл Паренти; пер. с англ. Л. Афанасьевой. – М.: Поколение, 2006. – 288 с.

670. Graubard S. Command of Office. How War, Secrecy, and Deception Transformed the Presidency from Theodore Roosevelt to George W. Bush / Stephen Graubard. – New York: Basic Books, 2004. – 722 p.

671. Facts on File. Cuba, the U.S. and Russia, 1960-63. – N.Y.: Facts on File Inc., 1964. – 138 p.

672. Leaming Barbara. Jack Kennedy: The Education of a Statesman / Barbara Leaming. – New York: W.W. Norton & Co., 2006. – 509 p.

673. Bay of Pigs, 40 years After: Chronology, 21 Oct. 1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/bayofpigs/chron.html.

674. Kennedy J. Message to Chairman Khrushchev Concerning the Meaning of Events in Cuba, April 8, 1961 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8070.

675. Хомский Ноам. Гегемония или борьба за выживание: стремление США к мировому господству / Ноам Хомский; [пер. с англ. И. Харламова]. – М.: СТОЛИЦА-ПРИНТ, 2007. – 464 с.

676. President John F. Kennedy's Commencement Speech at the US Military Academy at West Point, New York, June 6, 1962 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8695.

677. Reeves Richard. President Kennedy: Profile of Power / Richard Reeves. – New York: Simon & Schuster, 1993. – 798 p.

678. Kennedy J. Radio and Television Report to the American People on the Berlin Crisis, July 25, 1961 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8259.

679. Kennedy J. Address in New York City Before the General Assembly of the United Nations, September 25, 1961 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8352.

680. Langston Thomas S. The Cold War Presidency: a documentary history / Langston Thomas S. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – 506 p.
681. Soviet Foreign Minister Andrei Gromyko Assures the Kremlin that the "Situation Is Completely Satisfactory," Telegram to the central Committee of the Soviet Party, October 19, 1962 [Електронний ресурс] // Andrei Gromyko. From the Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars. – Режим доступу до джерела: www.cwihp.org.
682. Kennedy J. Radio and Television Report to the American People on the Soviet Arms Buildup in Cuba, October 22, 1962 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8986.
683. Kennedy J. Proclamation 3504 – Interdiction of the Delivery of Offensive Weapons to Cuba, October 23, 1962 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=8987.
684. Podhoretz Norman. Why We Were in Vietnam / Norman Podhoretz. – New York: Simon and Schuster, 1982. – 240 p.
685. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
686. Kennedy J. Commencement Address at American University in Washington, June 10, 1963 [Електронний ресурс] / J. Kennedy. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=9266.
687. Hill Kenneth L. Cold War Chronology: Soviet-American Relations, 1945-1991 / Hill Kenneth L. – Washington, D.C.: CQ Press, 1993. – 362 p.
688. Palmer B. Intervention in the Caribbean: The Dominican Crisis of 1965 / Bruce Palmer. – Lexington, KY.: University Press of Kentucky, 1989. – 256 p.
689. Johnson L. Radio and Television Report to the American People on the Situation in the Dominican Republic, May 2, 1965 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26932.
690. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 8, 1964 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26787.

691. Langston Thomas S. The Cold War Presidency: a documentary history / Langston Thomas S. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – 506 p.
692. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Дрофа, 2006. – 571 с.
693. Johnson L. The President's First News Conference, December 7, 1963 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26176
694. Tonkin Gulf Resolution, Joint Resolution of Congress (H.J. Res. 1145), August 7, 1964 [Електронний ресурс] // The Avalon Project at Yale Law School. – Режим доступу: www.yale.edu/lawweb/avalon/tonkin-g.htm.
695. Ball G.W. The Past Has Another Pattern / George W. Ball. – N.Y.: Norton, 1982. – 527 p.
696. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
697. Johnson L. Special Message to the Congress on U.S. Policy in Southeast Asia, August 5, 1964 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26422.
698. Johnson L. The Vantage Point: Perspectives on the Presidency, 1963-1969 / L. Johnson. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971. – 636 p.
699. Walking a Tightrope in Vietnam, National Security Council Meeting Notes, July 27, 1965 // Public Papers of the Presidents of the United States: Lyndon B. Johnson, 1965, Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1966, 2: 388-389. – 685 p. (vol. B).
700. National Security adviser Walt Rostow's Memo concerning the "Nuclear Issue" and the Tet Offensive, February 2, 1968, National Security Files, Files of Walt W. Rostow, Box 7, Nuclear Weapons – Contingency Planning, Lyndon B. Johnson Presidential Library // Langston Thomas S. The Cold War Presidency. – Washington D.C.: CQ Press, 2007. – P. 253–254.
701. Spanier John W. American Foreign Policy Since World War II / John W. Spanier. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1988. – 410 p.

702. Johnson L. Remarks Upon Signing Joint Resolution of the Maintenance of Peace and Security in Southeast Asia, August 10, 1964 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26429.
703. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 4, 1965 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26907.
704. Johnson L. Annual Message to the Congress on the State of the Union, January 17, 1968 [Електронний ресурс] / L. Johnson. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=28738.
705. Letter from Clark M. Clifford to President Johnson (May 17 1965) [Електронний ресурс] // Foreign Relations of the United States, 1964-68, Vol. 2: January-June 1965. – Режим доступу до джерела: http://www.state.gov/wwwbout_state/history/vol_ii/301.html.
706. Fortas Abe. The LBJ Presidency // The Johnson Presidency: Twenty Intimate Perspectives of Lyndon B. Johnson / Ed. Kenneth W. Thompson. – Lanham, MD.: Madison Books, 1986. – P. 1–20.
707. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
708. Gleijese P. Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959-1976 / Piero Gleijese. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002. –552 p.
709. Nixon R. Address to the Nation on Vietnam, May 14, 1969 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2047.
710. Maclear Michael. Vietnam: The Ten Thousand Day War: 1945-1975 / Maclear Michael. – London: Methuen, 1981. – 368 p.
711. Lens S. The Forging of American Empire: From the Revolution to Vietnam: a History of U.S. Imperialism / Sydney Lens. – Sterling: Pluto Press, 2003. – 472 p.

712. Хомский Ноам. Гегемония или борьба за выживание: стремление США к мировому господству / Ноам Хомский. – М.: СТОЛИЦА-ПРИНТ, 2007. – 464 с.
713. Nixon R. Address to the Nation on the War in Vietnam, November 3, 1969 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2303.
714. Nixon R. Address to the Nation About a New Initiative for Peace in Southeast Asia, April 30, 1970 [Електронний ресурс] / R. Nixon. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=2490.
715. Daniel Ellsberg. Secrets: A Memoir of Vietnam and the Pentagon Papers. – New York: Viking Adult, 2002. – 512 p.
716. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
717. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Дрофа, 2006. – 571 с.
718. Nixon R. Real Peace / Richard Nixon. – Boston: Little & Brown, 1984. – 107 p.
719. Borhi L. "The U.S. and East Central Europe, 1945-1990, Part III, 1968-1984 / Lazlo Borhi. – Budapest, N.Y.: CEU Press, 2004. – 352 p.
720. Wetterhahn R. The Last Battle: The Mayaguez Incident and the End of the Vietnam War / Ralph Wetterhahn. – N.Y.: Carroll and Graf Publishers, 2001. – 400 p.
721. Ford G. Remarks and a Question-and-Answer session at a Public Forum in Evansville, Indiana, April 23, 1976 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=5862.
722. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
723. Ford G. The President's News Conference, September 16, 1974 [Електронний ресурс] / G. Ford. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=4717.

724. Graubard S. Command of Office. How War, Secrecy, and Deception Transformed the Presidency from Theodore Roosevelt to George W. Bush / Stephen Graubard. – New York: Basic Books, 2004. – 722 p.
725. Carter J. Address at Commencement Exercises at the University of Notre Dame, May 22, 1977 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=7552.
726. Иванян Э.А. История США / Иванян Э.А. – М.: Дрофа, 2006. – 571 с.
727. Carter J. The State of the Union Address Delivered Before a Joint Session of the Congress, January 19, 1978 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=30856.
728. Graubard S. Command of Office. How War, Secrecy, and Deception Transformed the Presidency from Theodore Roosevelt to George W. Bush / Stephen Graubard. – New York: Basic Books, 2004. – 722 p.
729. Carter J. The State of the Union Address Delivered Before a Joint Session of the Congress, January 23, 1979 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=32657.
730. Ваисс М. Международные отношения после 1945 года / Морис Ваисс. – М.: ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. – 336 с.
731. Kaufman Burton I. The Presidency of James Earl Carter, Jr. / Kaufman Burton I. – Lawrence: University Press of Kansas, 1993. – 245 p.
732. Langston Thomas S. The Cold War Presidency: a documentary history / Langston Thomas S. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – 506 p.
733. Carter J. The State of the Union Address Delivered Before a Joint Session of the Congress, January 23, 1980 [Електронний ресурс] / J. Carter. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=33079.
734. Spanier John W. American Foreign Policy Since World War II / John W. Spanier. – Washington, D.C.: Congressional Quarterly, 1988. – 410 p.
735. Zinn Howard. A People’s History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.

736. Andrew Christopher. For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency From Washington to Bush / Christopher Andrew. – New York: Harper Collins Publisher, 1995. – 660 p.

737. Рукавишников В.О. Холодная война, холодный мир. Общественное мнение в США и Европе о СССР / России, внешней политике и безопасности Запада / Рукавишников В.О. – М.: Академический проект, 2005. – 864 с.

738. Schweizer P. Reagan's War: The Epic Story of His Forty-Year Struggle and Final Triumph over Communism / Peter Schweizer. – N.Y.: Doubleday, 2002. – 339 p.

739. Hurwitz J. How are Foreign Policy Attitudes Structured? A Hierarchical Model / J. Hurwitz, M. Peffley // American Political Science Review. – 1987. – № 81. – P. 1099–1120.

740. Cienciala Anna. Review of The United States, Western Europe and the Polish Crisis: International Relations in the Second World War [Електронний ресурс] / Cienciala Anna // Sjursen Helene. American Historical Review. – October 2004. – Vol. 109, no. 4. – Режим доступу: www.historycooperative.org.

741. NATO Allies Condemn the Soviet-Directed Crackdown in Poland, Ministerial Communiqué, January 11, 1982 [Електронний ресурс] // NATO, "Declaration on Events in Poland," January 11, 1982, Ministerial Communiqué. – Режим доступу до джерела: www.nato.int/docu/comm/49-95/c820111a.htm.

742. The Reagan Administration's Long-Range Plan for Confronting the Soviet Union, National Security Decision Directive 75, January 17, 1983 [Електронний ресурс] // National Security Council, "U.S. Relations with the USSR" (NSC-NSDD-75). – Режим доступу до джерела: www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-075.html.

743. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1980-2000 роки): підручник / Гайдуков Л.Ф., Кремень В.Г., Губерський Л.В. – К.: Либідь, 2001. – 624 с.

744. Reagan R. National Security Decision Directive (NSDD-17), Cuba and Central America, January 4, 1982 // Godwin Jack. The Arrow and the Olive Branch.

Practical Idealism in U.S. Foreign Policy. – Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2008. – P. 153.

745. “An Evil Empire,” President Ronald Reagan’s Address to the National Association of Evangelicals, March 8, 1983 [Електронний ресурс] // The American Presidency Project, University of California, Santa Barbara. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=41023.

746. Bennett W. America: the last best hope. – Vol. 2: From a World at War to the Triumph of Freedom 1914-1989 / William J. Bennett. – Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2007. – 592 p.

747. Reagan R. Address to the Nation on the Soviet Attack on a Korean Civilian Airliner, September 5, 1983 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=41788.

748. Schultzinger Robert D. U.S. Diplomacy since 1900 / Robert D. Schultzinger. – New York: Oxford University Press, 2008. – 419 p.

749. Reagan R. Remarks and a Question-and-Answer Session With Students and Faculty at Moscow State University May 31, 1988 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=35897.

750. LaFaber W. America, Russia, and the Cold War, 1945-1996 / Walter LaFaber. – New York: McGraw-Hill, 1997. – 416 p.

751. Hastedt G.P. American Foreign Policy / Glenn P. Hastedt. – Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2000. – 429 p.

752. Solomon N. War Made Easy: how presidents and pundits keep spinning us to death / Norman Solomon. – Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005. – 314 p.

753. Quigley John. The Ruses of War: American Interventionism Since World War II / John Quigley. – N.Y.: Prometheus Books, 2007. – 440 p.

754. Прибутько П.С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П.С. Прибутько, І.Б. Лук’янець. – Київ: Вид-во ПАЛИВОДА, 2007. – 252 с.

755. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
756. Reagan R. Address to the Nation on Events in Lebanon and Grenada, October 27, 1983 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=40696.
757. American Foreign Policy: Current Documents. – Washington, DC: GPO, 1984-1991). Covers 1981-1991. – 1458 p.
758. Schultz G.P. Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State / Schultz G.P. – N.Y.: Scribners, 1983. – 836 p.
759. Reagan R. Address to the Nation on United States Policy in Central America, May 9, 1984 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=39901.
760. Reagan R. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1987 [Електронний ресурс] / R. Reagan. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=34430.
761. Прибутько П.С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П.С. Прибутько, І.Б. Лук'янець. – Київ: Вид-во ПАЛИВОДА, 2007. – 252 с.
762. Quigley John. The Ruses of War: American Interventionism Since World War II / John Quigley. – N.Y.: Prometheus Books, 2007. – 440 p.
763. Bush G.H. Address on Administration Goals Before a Joint Session of Congress, Feb. 9, 1989 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16660.
764. Bush G.H. Acceptance Speech at the Republican National Convention, 18 August 1988, New Orleans, LA. [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.americanrhetoric.com/speeches/georgehbush1988rnc.htm.
765. Bush G.H. Remarks at the Texas A&M University Commencement Ceremony in College Station, May 12, 1989 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=17022.

766. Bush G.H. Remarks at the United States Coast Guard Academy Commencement Ceremony in New London, May 24, 1989 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=17057.
767. Рижков М.М. «Grand Strategies». Американський досвід стратегічного планування: монографія / Микола Миколайович Рижков. – К.: Алькор, 2006. – 247 с.
768. Senate Armed Services Committee. Threat Assessment, Military Strategy and Defense Planning. – Washington: GPO, 1992. – 809 p.
769. M/H NIE 4-1-84, September 1989. Warning of War in Europe: Changing War Pact Planning and Forces // Benjamin B. Fischer (Ed.) At Cold War's End: US Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe. – 1989-1991. – P. 3–9.
770. U.S. Relations with the Soviet Union, National Security Directive 23, September 22, 1989 // Langston Thomas. The Cold War Presidency: a documentary history. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – P.499–501 p.
771. Bush G.H. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 31, 1990 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18095.
772. Рижков М.М. «Grand Strategies». Американський досвід стратегічного планування: монографія / Микола Миколайович Рижков. – К.: Алькор, 2006. – 247 с.
773. Bush G.H. Bipartisan Accord on Central America, March 24, 1989 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16839.
774. Bush G.H. Address to the Nation Announcing United States Military Action in Panama, December 20, 1989 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=17965.
775. Quigley John. The Ruses of War: American Interventionism Since World War II / John Quigley. – N.Y.: Prometheus Books, 2007. – 440 p.

776. Bush G.H. Address to the Nation Announcing the Deployment of US Armed Forces to Saudi Arabia, August 8, 1990 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18750.
777. Bush G.H. Address Before 45th Session of the UN General Assembly in New York, New York, October 1, 1990 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18883.
778. Bush G.H. Remarks to Department of Defense Employees, August 15, 1990 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=18768.
779. Pfaff William. U.S. Reputation on the Line in Middle East [Електронний ресурс] / William Pfaff // The Chicago Tribune News. – 1990. – August 15. – Режим доступу: http://articles.chicagotribune.com/1990-08-15/news/9003080490.
780. New York Times [Електронний ресурс] / CBS News Poll, Conducted August 16-19, 1990 / St. Petersburg Times. – 1990. – September 1. – Режим доступу до джерела: http://www.jstor.org/pss/3013232.
781. General W. Westmoreland, Nightline, ABC News, October 19, 1990 [Електронний ресурс] // Live discussion re: opposition to US policy in response to threat of Iraq expansionism in the Persian Gulf region with Chris Wallace (ABC), Vietnam war veteran Ron Kovic, retired General William Westmoreland, and former Navy Secretary James Webb; taped segment with Jackie Judd (ABC). – Режим доступу: http://tvnews.vanderbilt.edu/siteindex/1990-Specials/special-1990-10-19-ABC-1.html.
782. Zinn Howard. A People's History of the United States: 1492-present / Howard Zinn. – N.Y.: HarperCollins Publishers, 2003. – 729 p.
783. Baker J.A. America in Asia / J.A. Baker // Foreign Affairs. – 1991. – Vol. 70, № 5. – P. 9–14.
784. Address by President Bush. Future of Europe // Current Policy. – 1990. – № 1177. – 2 p.

785. Scowcroft B. America Can't Afford to Turn Inward / B. Scowcroft // National Policy Quarterly. – 1992. – Autumn. – P. 3–8.

786. Bush G.H. Statement on the United Nations Security Council Vote on Humanitarian Aid to Bosnia, Aug 13, 1992 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=21327.

787. Bush G.H. Letter to Congressional Leaders Reporting on Sanctions Against Republic of Yugoslavia, Dec. 23, 1992 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=21792.

788. Bush G.H. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 28, 1992 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20544.

789. Bush G.H. Remarks at Texas A&M University in College Station, Texas, December 15, 1992 [Електронний ресурс] / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=21775.

790. President Bill Clinton. Between Hope and History. Meeting America's Challenges for the 21st Century / Bill Clinton. – N.Y.: Random House, 1996. – 178 p.

791. Rothkopf David. Running the World. The Inside Story of the National Security Council and the Architects of American Power / David Rothkopf. – N.Y.: Public Affairs, 2005. – 555 p.

792. Дашкевич А.В. Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук: спец. 23.00.04. «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / А.В. Дашкевич. – Київ, 1998. – 32 с.

793. Clinton W. Inaugural Address, Jan.20, 1993 [Електронний ресурс] /W. Clinton. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=46366.

794. Clinton W. A New Era of Peril and Promise. Address Before the Diplomatic Corps. January 18, 1993 / W. Clinton // Department of State Dispatch. – 1993. – P. 57–58.

795. Дашкевич А.В. Еволюція системи доктринального забезпечення зовнішньої політики США повоєнного періоду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. політ. наук.: спец. 23.00.04. «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / А.В. Дашкевич. – Київ, 1998. – 32 с.
796. Дудко І.Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2007. – 144 с.
797. Канцелярук Б.І. Сучасні виміри політики США до України в умовах постбіполярного світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Б.І. Канцелярук. – К., 1998. – 30 с.
798. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття / Євген Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
799. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, February 17, 1993 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=47232.
800. Clinton W. Address to the Nation on the Strike on Iraqi Intelligence Headquarters, June 26, 1993 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=46758.
801. Jehl Douglas. “From Haiti, Images of a Foreign Policy Success” / Douglas Jehl // The New York Times. – April 11, 1995. – 24 p.
802. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 25, 1994 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=50409.
803. National Military Strategy. – Shape, Respond, Prepare Now. – A Military Strategy for a New Era [Електронний ресурс]. – Washington, D.C., Department of Defense. – Режим доступу: http://www/dtic.mil/jcs/nms/index.html.

804. Rice C. Promoting the National Interest / C. Rice // Foreign Affairs. – 2000. – Vol. 79, № 1. – P.45–62.

805. Friedman Thomas. “Theory vs. Practice: Clinton’s Stated Foreign Policy Turns into More Modest ‘Self-Containment “/ Thomas Friedman // The New York Times. –1993. – October 1. – P. A 2.

806. Henriksen Thomas H. American Power after the Berlin Wall / Henriksen Thomas H. – New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2007. – 250 p.

807. Gordon Michael R. Christopher, in Unusual Cable, Defends State Dept. / Michael R. Gordon // The New York Times. – 1993. – June 16. – 24 p.

808. Albright M.K. “Myths of Peace-Keeping,” Statement Before the Subcommittee on International Security, International Organizations, and Human Rights of the House Committee on Foreign Affairs, June 24, 1993 / M.K. Albright // U.S. Department of State Dispatch. –1993. – June 24. – Vol. 4, № 26. – P. 46-47.

809. Schmitt Eric. “Somalia’s First Lesson for Military Is Caution” / Eric Schmitt // The New York Times. –1995. – March 5. – P. B15.

810. Clinton W. Remarks at the 49th Session of the United Nations General Assembly in New York City, Sep. 26, 1994 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=49152.

811. Clinton W. Address to the Nation on Iraq, October 10, 1994 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=49264.

812. Clinton W. Address to the Nation Announcing Military Strikes on Iraq, December 16, 1998 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=55414.

813. Bacevich A.J. American Empire: The Realities and Consequences of US Diplomacy / Bacevich A.J. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002. – 302 p.

814. Baker J.A. Global Challenges at the New Millennium / Baker J.A. – London: Institute of the United States Studies, 1998. – 16 p.

815. Harris M. Clinton's Debacle in Bosnia [Електронний ресурс] / Marshall Harris. – Режим доступу: http://www.barnsdle.demon.co.uk/bosnia/clindeb.html.
816. Drew Elizabeth. On the Edge. The Clinton Presidency / Elizabeth Drew. – New York: Simon and Schuster, 1994. – 462 p.
817. Каган Р. Про рай і владу. Америка і Європа у новому світовому порядку / Роберт Каган; пер. з англ. Я. Чайковського, Г. Безух. – Львів: Незалежний культурологічний журнал «І», 2004. – 133 с.
818. Clinton W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 27, 1998 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=56280.
819. Albright M. The Testing of American Foreign Policy / M. Albright // Foreign Affairs. – 1998. – Vol. 77, № 6. – P. 50–64.
820. Clark Wesley K. Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat / Clark Wesley K. – New York: Public Affairs, 2001. – 542 p.
821. Nixon R. Seize the Moment. America's Challenge in a One-Superpower World / Richard Nixon. – N.Y.: Simon & Schuster, 1992. – 322 p.
822. Solomon N. War Made Easy: how presidents and pundits keep spinning us to death / Norman Solomon. – Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005. – 314 p.
823. Commission on Presidential Debates, Unofficial Debate Transcript, October 3, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.debates.org/pages/trans2000a.html.
824. Meet the Press: Interview with Vice President Dick Cheney, NBC television broadcast, August 27, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.debates.org/pages/trans2000a.html.
825. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the Administration Goals, February 27, 2001 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29643.
826. Bacevich A.J. American Empire: The Realities and Consequences of US Diplomacy / Bacevich A.J. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002. – 302 p.

827. Betts R. The Political Support System for American Primacy / Richard Betts // International Affairs. – 2005. – Vol. 81, № 1. – January. – P. 1–14.

828. Rice Condoleezza. In Defense of the National Interest: A critical examination of American foreign policy / Condoleezza Rice // Morgenthau Hans J. In Defense of the National Interest. – New York: Knopf, 2002. – P. 46–62.

829. Congress Approves Resolution Authorizing Force [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edition.cnn.com/2001/US/09/15/congress.terrorism.

830. Snow Nancy. Information War. American Propaganda, Free Speech and Opinion Control since 9-11 / Nancy Snow. – N.Y.: Seven Stories Press, 2003. – 177 p.

831. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the United States Response to the Terrorist Attacks of September 11, September 20, 2001 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=64731.

832. Rumsfeld D. A New Kind of War [Електронний ресурс] / D. Rumsfeld // The New York Times. – 2001. – September 27. – Режим доступу до джерела: http://www.defenselink.mil/speeches/2001/s20010927-secdef.html.

833. Каган Р. Про рай і владу. Америка і Європа у новому світовому порядку / Роберт Каган; пер. з англ. Я. Чайковського, Г. Безух. – Львів: Незалежний культурологічний журнал «І», 2004. – 133 с.

834. Brands Hal. From Berlin to Baghdad: America's search for purpose in the post-Cold War world / Hal Brands. – Lexington: The University Press of Kentucky, 2008. – 416 p.

835. Rumsfeld D. A New Kind of War [Електронний ресурс] / D. Rumsfeld // The New York Times. – 2001. – September 27. – Режим доступу до джерела: http://www.defenselink.mil/speeches/2001/s20010927-secdef.html.

836. Page B.Y. The Rational Public; Fifty Years of Trends in American Policy Preferences / B.Y. Page, R.Y. Shapiro. – Chicago: University of Chicago Press, 1992. – 506 p.

837. Mackewicz W.W. Winning the War of Words: selling the war on terror from Afghanistan to Iraq / Wolfe Wojtek Mackewicz. – Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2008. – 137 p.

838. The Constitution in Crisis. The High Crimes of the Bush Administration and a Blueprint for Impeachment / House Democratic Judiciary Committee Staff; Foreword by Elizabeth Holzman; Introduction by Representative John Conyers, Jr. – N.Y.: Skyhorse Publishing, Inc., 2009. – 302 p.

839. Kull S. Americans on the War on Terrorism: A Study of US Public Attitudes [Електронний ресурс] / Steven Kull // Program on International Policy Attitudes, 2001. – Режим доступу до джерела: ww.pipa.org/OnlineReporters/Terrorism/WarOnTerror_Nov01_rpt.pdf

840. Mackewicz W.W. Winning the War of Words: selling the war on terror from Afghanistan to Iraq / Wolfe Wojtek Mackewicz. – Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2008. – 137 p.

841. Clark Richard. Against All Enemies: Inside America's War on Terror / Clark Richard. – N.Y.: Free Press 2004. – 304 p.

842. Bush G.W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 29, 2002 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29644.

843. Safty Adel. Forcible Occupation of Iraq Is a Man-made Disaster [Електронний ресурс] / Adel Safty // Gulf News. – 2005. – January 3. – Режим доступу до джерела: http://www.search.gulfnews.com/articles/05/01/03/146204.html.

844. Bush G.W. President Discusses Iraq with Congressional Leaders, Sept. 18, 2002 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020918-1.html.

845. Bush G.W. President Bush to Send Iraq Resolution to Congress Today, Sept. 19, 2002 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov./new/releases/2002/09/20020919-1.html.

846. Gallup polls, September 21, November 11, 2001, February 10, March 24, July 8, 2002, Gallup Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.galluppolls.org.

847. Senator John Kerry. Addressing the US Senate, October 9, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.johnkerry.com/news/speeches/spc_2002_1009.html.

848. Senator John Kerry. Hardball with Chris Matthews, MSNBC, at the Citadel, October 2, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msnbc.msn.com/id/3131295.

849. Ackerman Spencer. The First Casualty [Електронний ресурс] / Spencer Ackerman & John B. Judis. – Режим доступу: http://www.tnr.com/article/the-first-casualty?page=0,1.

850. Powell Colin. US Secretary of State's Address to the United Nations Security Council, February 5, 2003 [Електронний ресурс] / Colin Powell. – Режим доступу до джерела: http://www.guardian.co.uk/world/2003/feb/05/iraq.usa.

851. Secretary of Defense Donald Rumsfeld, Press Briefing (September 16, 2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=3651.

852. U.S. Policy Toward Iraq: Hearing before the U.S. House of Comm. On International Relations, 107th Cong., 2d Sess. (Sept. 19, 2002) (Statement of Secretary Powell) // The Constitution in Crisis. The High Crimes of the Bush Administration and a Blueprint for Impeachment / Foreword by E. Holzman. – N.Y.: Skyhorse Publishing, Inc., 2009. – 302 p. – c. 53.

853. President George W. Bush. Remarks After Meeting with Members of Congress, (October 1, 2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov/news/releases/20021001-1.html.

854. President George W. Bush. Remarks on Iraq and North Korea (Dec. 31, 2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov/news/releases/20021231-1.html.

855. Bush G.W. State of the Union Address, January 28, 2003 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html.
856. Meet the Press. Interview with Vice President Dick Cheney (NBC TV, March 16, 2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://msnbc.msn.com/id/3080244/s.
857. ABC News Transcript, April 25, 2003. – P. 301.
858. Bush G.W. Address to the Nation on Iraq, March 19, 2003 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=63368.
859. Minority Staff of House Comm. On Government Reform, 108th Cong., Report on Iraq on the Record, September 14, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.apfn.org/apfn/America_crisis.htm.
860. Bush G.W. President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours, March 17, 2003 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=63713.
861. Daalder Ivo H. America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy / Ivo H. Daalder, James M. Lindsay. – Washington: Brookings, 2003. – 246 p.
862. Milbank Dana. US Shifts Rhetoric On Its Goals in Iraq / Dana Milbank & Mike Allen // The Washington Post. – August 1, 2003. – P. A14.
863. President George W. Bush. Remarks from the USS Abraham Lincoln (May 1, 2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/05/iraq/20030501-15html.
864. 60 Minutes Interview with General Anthony Zinni (CBS television broadcast, May 21, 2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.cbsnews.com/stories/2004/05/21/60minutes/main618896.shtm.
865. Дудко І.Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2007. – 144 с.

866. Макаренко Є.А. Аналітика, експертиза, прогнозування / [Макаренко Є.А., Рижков М.М., Ожеван М.А. та ін.]. – Київ: Наша культура, 2003. – 614 с.

867. Лакішик Д.М. Вплив пост біполярності на трансформацію американської глобальної політики / Д.М. Лакішик // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. – Київ: ІСЕМВ, 2007. – Вип. 41. – С. 151–164.

868. Bush G.W. The President's News Conference, April 13, 2004 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=62604.

869. Cheney D. U.S. to Continue Search for Iraqi WMD and also Cites Al Qaeda-Saddam Connection, Jan. 22, 2004 [Електронний ресурс] / D. Cheney.– Режим доступу: http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=1610113.

870. Solomon N. War Made Easy: how presidents and pundits keep spinning us to death / Norman Solomon. – Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2005. – 314 p.

871. Rich Frank. Fallujah Floods the Superdome / Frank Rich // The New York Times. – 2005. – September 4. – 24 p.

872. Дудко І.Д. Інституційне й управлінське забезпечення зовнішньополітичної стратегії США в умовах постбіполярності / Ірина Дмитрівна Дудко. – К.: КНЕУ, 2007. – 144 с.

873. President Bush Sworn-In to Second Term, January 20, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/01/20050120-1.html.

874. Bush G.W. President Addresses American Legion Discusses Global War on Terror, February 24, 2006 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65267.

875. Bush G.W. President Discusses Democracy in Iraq with Freedom House, March 29, 2006 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=67066.

876. Department of Defense. Quadrennial Defense Review, February 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.defense.gov/qdr/report/Report20060203.pdf
877. Immerman R.H. Empire for Liberty: A History of American Imperialism from Benjamin Franklin to Paul Wofowitz / Immerman R.H. – Princeton: Princeton University Press, 2010. – 286 p.
878. Пироженко В. Євроатлантичні цінності й місіонерство США: конфлікт ідеалів та національних інтересів / В. Пироженко // Політичний менеджмент. – 2007. – 2 (23). – С. 123–137.
879. Лакішик Д.М. Еволюція зовнішньої політики США: від Дж. Буша-ст. до Дж. Буша-мол. / Д.М. Лакішик // Дослідження світової політики. Зб. наук. праць. – К.: ІСЕМВ, 2008. – Вип. 44. – С. 18–32.
880. Пироженко В. Євроатлантичні цінності й місіонерство США: конфлікт ідеалів та національних інтересів / В. Пироженко // Політичний менеджмент. – 2007. – 2 (23). – С. 123–137.
881. Hartmann F.H. America's Foreign Policy in Changing World / F.H. Hartmann, R.L.Wendzel. – Maxwell, Newport: Harper Collins College Publishers, 1994 – 503 p.
882. Obama B. Renewing American Leadership / B. Obama // Foreign Affairs. – July-August 2007. – Vol. 86, № 4. – P. 2-16.
883. Гончаров А. США скоротять витрати на оборонну сферу [Електронний ресурс] / А. Гончаров // Українські Національні Новини. – Режим доступу до джерела: http://unn.com.ua/ua/news/07-11-2011/518274.
884. Obama B. Remarks at the National Defense University, March 12, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=85854.
885. Камінський Є. «Доктрина Обами»: від передвиборних гасел до реалізму / Євген Камінський // Євроатлантика. – 2009. – № 4. – С.12–17.

886. Погорська І.І. Зовнішня політика адміністрації Б. Обами в контексті американського глобального лідерства / І.І.Погорська, Д.М. Лакішик // Проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 2. – С. 179–192.

887. Clinton H. Clinton Expresses Plans for New World Approach, January 13, 2009. Transcript of Clinton Confirmation Hearing [Електронний ресурс] / H. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=99290981.

888. Clinton H. Security and Opportunity for the Twenty-first Century [Електронний ресурс] / H. Clinton // Foreign Affairs. – November/December 2007. – Режим доступу до джерела: http: // www.foreignaffairs.org/.

889. Obama B. Address to the United Nations General Assembly in New York City, September 23, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86659.

890. Obama B. Remarks in Cairo, June 4, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86221.

891. US unveils new security strategy [Електронний ресурс] // Aljazeera. – Режим доступу до джерела: http://www.aljazeera.com/news/americas/2010/05/2010527124921463370.html.

892. Камінський Є. «Доктрина Обами»: від передвиборних гасел до реалізму / Євген Камінський // Євроатлантика. – 2009. – № 4. – С.12–17.

893. Obama doctrine to make clear no war on Islam: aide [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reuters.com/article/2010/05/26/us-security-obama-idUSTRE64P62320100526.

894. Kagan R. The Need for Power / Robert Kagan [Електронний ресурс] // The Wall Street Journal. – 2010. – January 20. – Режим доступу до джерела: http://carnegieendowment.org/2010/01/20/need-for-power/87t.

895. Cohen E. What's Different About Obama Foreign Policy? [Електронний ресурс] / E. Cohen // Wall Street Journal. – 2009. – March 8. – Режим доступу: http://online.wsj.com/article/SB10001424052970203946904574300402608475582.html

896. Brzezinski Z. Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower / Zbigniew Brzezinski. – N.Y.: Basic books, 2009. – 240 p.

897. Global Trends 2025: A Transformed World. National Intelligence Council, November 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html.

898. Obama B. Inaugural Address. 20 Jan. 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44.

899. Friedman G. Obama's Foreign Policy: The End of the Beginning [Електронний ресурс] / George Friedman. – Режим доступу до джерела: http://www.stratfor.com/weekly/20090824.

900. Obama B. Remarks to the Summit of the Americas in Port of Spain, Trinidad and Tobago, April 17, 2009 [Електронний ресурс] / B. Obama. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86017.

901. Na CNI, Obama diz que Brasil conquistou espaço na economía global. 24 de novembro de 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www1.folha.uol.com.br/mundo/891152-na-cni-obama-diz-que-brasil-conquistou-espaco-na-economia-global.shtml.

902. Американські війська виведуть з Іраку [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://ua.euronews.net/2011/10/21.

903. Камінський Є. «Доктрина Обами»: від передвиборних гасел до реалізму / Євген Камінський // Євроатлантика. –2009. – № 4. – С.12–17.

904. США посилюють військову присутність в Азії, відкривають базу в Австралії / Голос Америки, 11 листопада, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.voanews.com/ukrainian/news/world/us-australia-asia-133694653.html.

905. Дулерайн Ю. Барак Обама звертається до мусульманського світу [Електронний ресурс] / Ю. Дулерайн // Радіо «Свобода». – 2009. – 4 червня. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/content/article/1746461.html.

906. Clinton H. Security and Opportunity for the Twenty-first Century [Електронний ресурс] / H. Clinton // Foreign Affairs. – November/December 2007. – Режим доступу до джерела: http: // www.foreignaffairs.org/.

907. Bush G H. “Chicken Kiev Speech” [Електронний ресурс] / Remarks to the Supreme Soviet of the Republic of the Ukraine in Kiev, Soviet Union, August 1, 1991 / G.H. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=19864.

908. Промова Дж. Буша у Верховній Раді України 1 серпня 1991 р. – Режим доступу до джерела: http://en.wikisource.org/wiki/Chicken_Kiev_speech.

909. Щербак Ю. Україна на шахівниці Буша-старшого [Електронний ресурс] / Юрій Щербак // День. – 2004. – № 87. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/30460.

910. Brzezinski Z. Post-Communism Nationalism / Zbignev Brzezinski // Foreign Affairs. – Winter 1989 / 1990. – Vol. 68, № 5. – P. 10–25.

911. Колл С. Відродженій Україні важко розраховувати на повагу світу [Електронний ресурс] / С. Колл // Спостерігач. – 1993. – № 37–38 – Режим доступу:http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=523

912. Clinton W. U.S.-Ukrainian relations. Remarks by President Clinton and Ukrainian President Leonid Kravchuk, January 12, 1994. The Trip of President Clinton to Brussels, Prague, Kiev, Moscow, Minsk, and Geneva, January 9-16, 1994 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_nSUPP-1_v5/ai_15184079.

913. Щербак Ю. Осінній діалог у Вашингтоні [Електронний ресурс] / Юрій Щербак // День. – 2006. – № 174. – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/170302.

914. Clinton W. Remarks on Arrival in Kiev, Ukraine, May 11, 1995 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=51347.

915. Clinton W. Remarks at Shevchenko University in Kiev, May 12, 1995 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=51354.

916. Харченко І. Україно-американські відносини (1991-2002), еволюція, характер, основні проблеми [Електронний ресурс] / Ігор Харченко. – 2009. – Режим доступу: http://referat.atlant.ws/?set=referat&mc=39&cm=2868.

917. Clinton W. Remarks to the People of Ukraine in Kiev, Ukraine, June 5, 2000 [Електронний ресурс] / W. Clinton. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=58595.

918. Remarks as Prepared for Delivery by Secretary of Defense William S. Cohen, Ronald Reagan Building, Washington, DC, Tuesday, March 02, 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.defenselink.mil/speeches/speech.aspx?speechid=367.

919. Kramer David J. A Key Moment in Ukraine-American Relations, Deputy Assistant Secretary for European and Eurasian Affairs. Lecture on U.S.-Ukrainian Relations, Harvard Ukrainian Research Institute. Cambridge, Massachusetts, December 7, 2007 [Електронний ресурс] / Kramer David J. – Режим доступу до джерела: http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/96593.htm.

920. Bush G.W. The President's News Conference With President Viktor Yushchenko of Ukraine in Kiev, April 1, 2008 [Електронний ресурс] / G.W. Bush. – Режим доступу до джерела: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=76910.

921. Вуд Р. Об отношениях между НАТО и Грузией, а также с Россией [Електронний ресурс] / Роберт Вуд // Civil Georgia. – 2009. – February10. – Режим доступу: http://darbazi.info/index.php?view=article;&catid=1&id=635.

922. U.S. Senate Resolution 523: A Resolution Expressing the Strong Support of the Senate for the Declaration of the NATO at the Bucharest Summit that Ukraine and Georgia Will Become Members of the Alliance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thomas.loc.gov/cgi-bin/bdquery/?&Db=d110&querybd.

923. Байден Дж.: Сполучені Штати Америки підтримують вибір України [Електронний ресурс] / Джон Байден. – Режим доступу до джерела: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/domestic/story/2009/07.

924. Заява Віце-президента Дж. Байдена після зустрічі з Президентом України В. Ющенком. Київ, Україна, 21 липня, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kiev.usembassy.gov/files/090721_biden_kyiv_ukr.html.

925. Шамшур О. Початок ери Обами [Електронний ресурс] / Олег Шамшур // Дзеркало тижня. – 2008. – № 42. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/pochatok_eri_obami_zovnishnopolitichniy_vimir-55382.html.

926. Дейниченко Р. Ющенко зустрівся з американськими конгресменами [Електронний ресурс] / Руслан Дейниченко. – Режим доступу до джерела: http://www.voanews.com/ukrainian/2009-08-07-voa2.cfm.

927. Климончук О. Заместитель госсекретаря США: мы хотим поговорить о соглашениях с ЕС о транзите газа [Електронний ресурс] / Оксана Климончук. – 2009. – 27 квітня. – Режим доступу до джерела: http://www.unian.net/rus/news/news-313070.html.

928. Тейлор В. Внутрішній політичний безлад може стати на заваді національній безпеці [Електронний ресурс] / Вільям Тейлор // Дзеркало тижня. – 2008. – № 36. – Режим доступу до джерела: http://dt.ua/POLITICS/vnutrishniy_politichniy_bezlad_mozhe_stati_na_zavadi_natsionalniy_bezpetsi-54938.html

929. Тейлор В. Україна почне оговтуватися від кризи вже в цьому році [Електронний ресурс] / Вільям Тейлор. – 2009. – 23 травня. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/news/2009/5/23/95246.htm.

930. 112 скликання Конгресу Сполучених Штатів Америки / Експрес. – 2011. – № 123. – 24 с.

931. Лопух І. Обама дасть Україні менше / Ірина Лопух // Експрес. – 2012. – № 18(6202). – 20 с.

ДОДАТКИ

Таблиця 1.

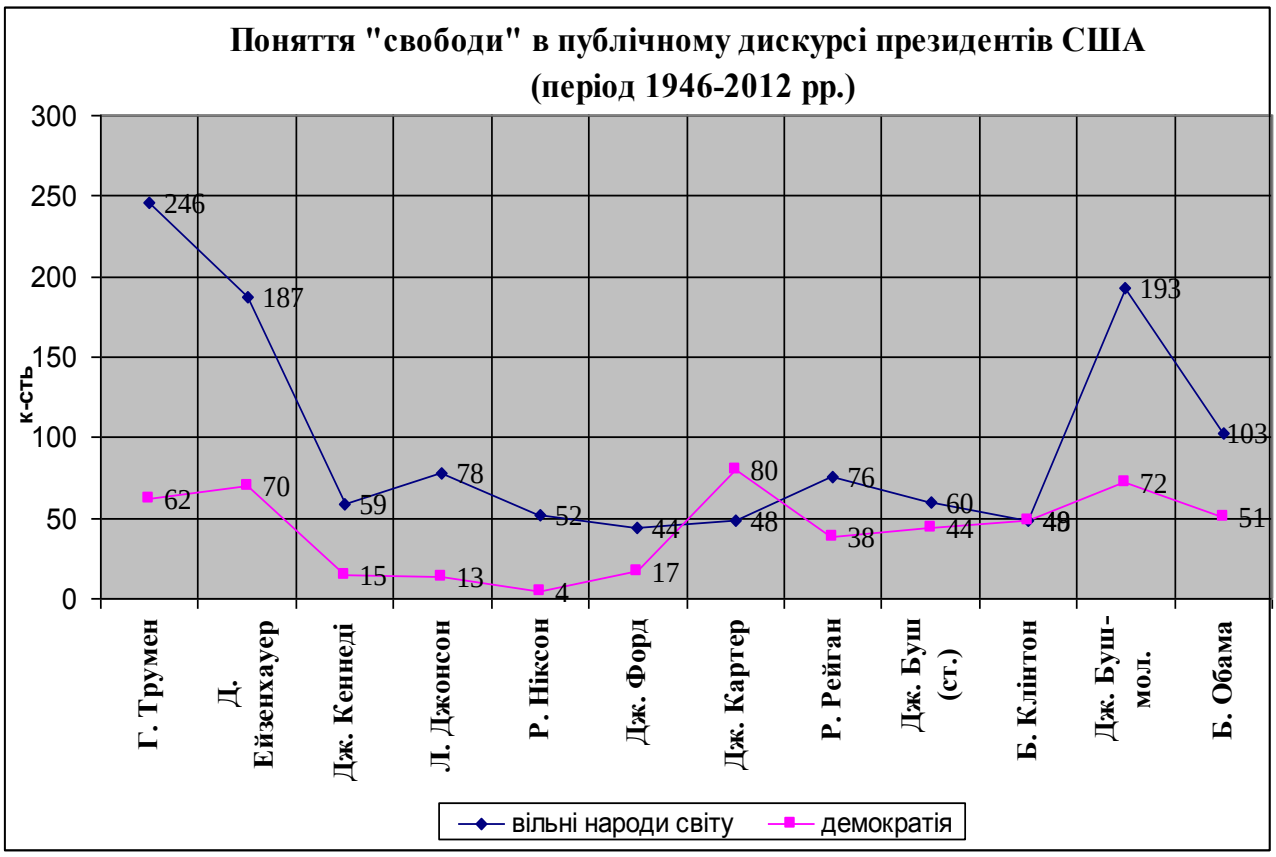

Таблиця 3.

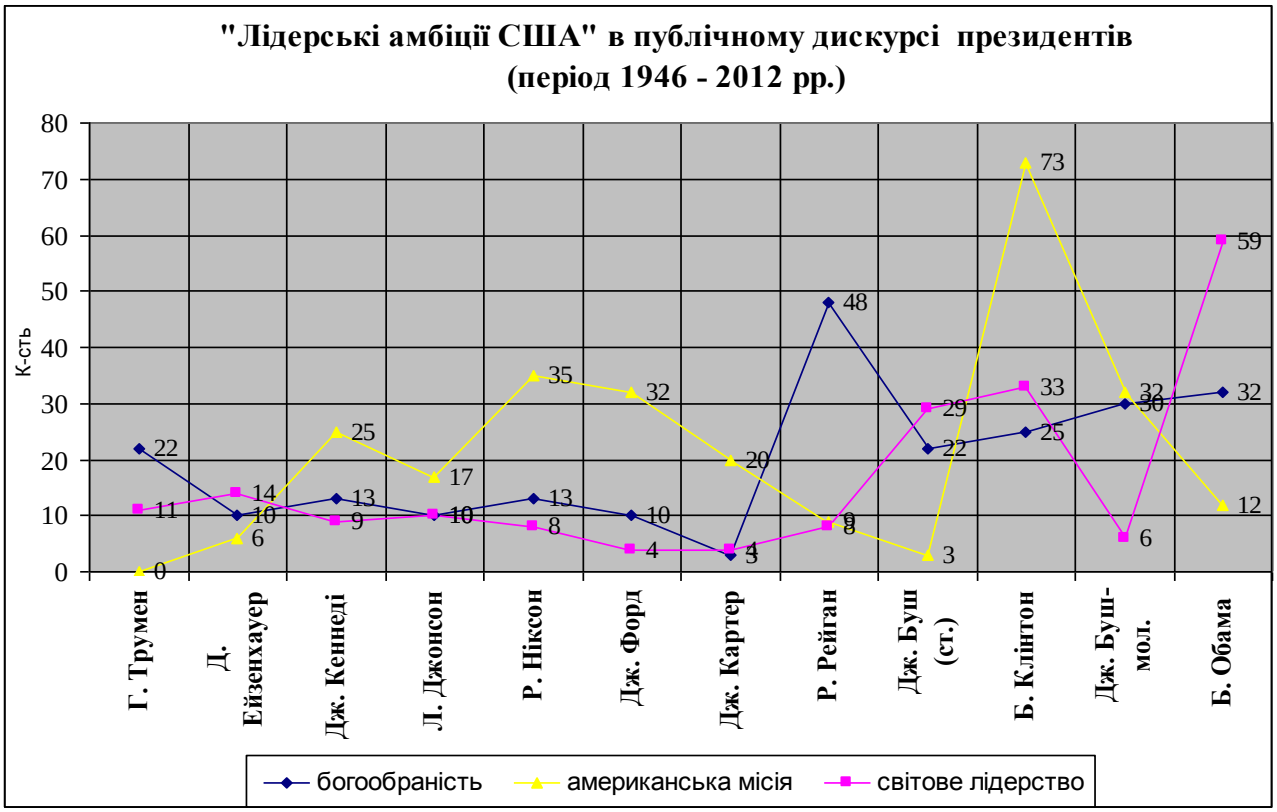

Таблиця 4.

Політичні засоби впливу

Політичні промови	Трансляції	Економічна допомога	Військова допомога	Підтримка опозиції	Блокада	Обмежені воєнні дії	Повномасштабна окупація

Низька інтенсивність → Висока інтенсивність

Таблиця 5.

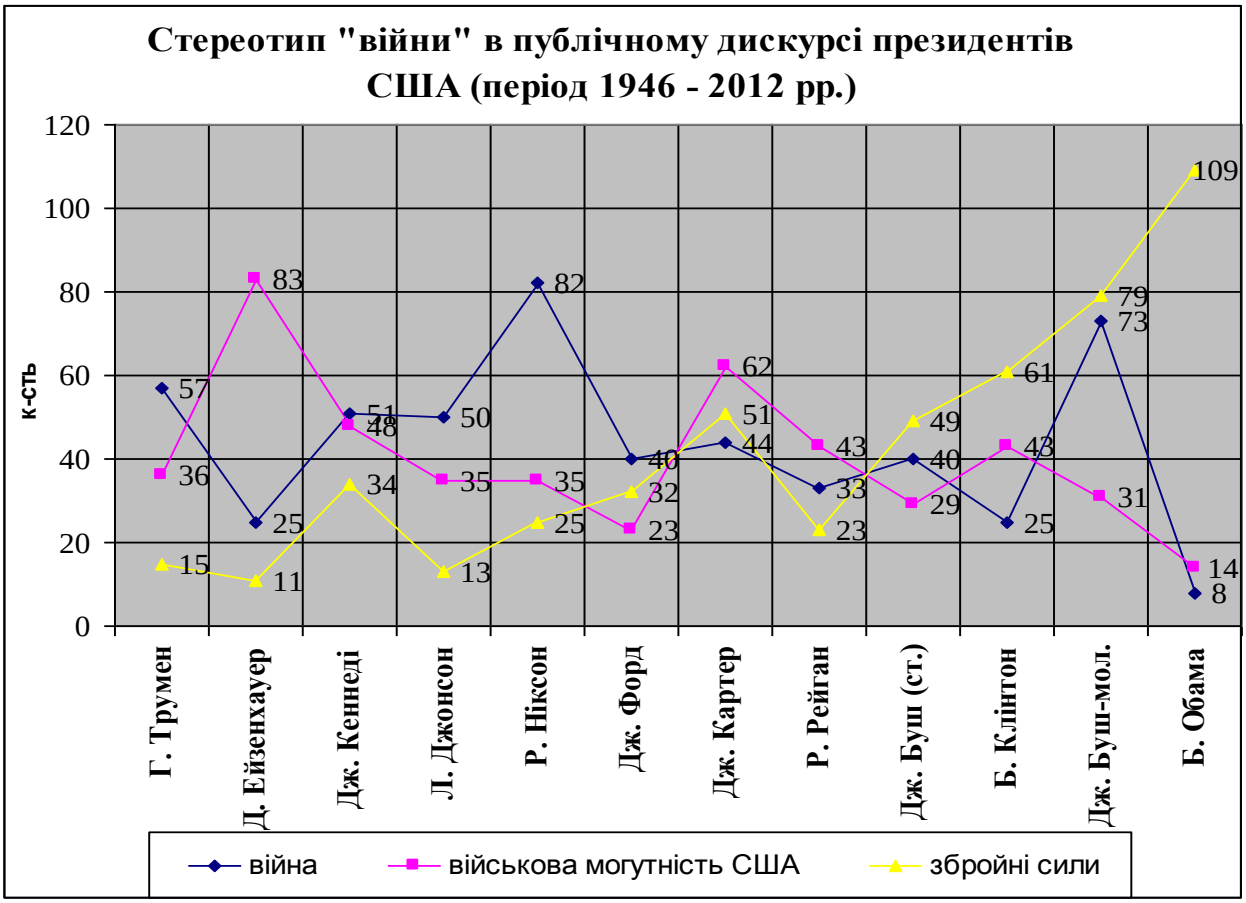

Таблиця 6.

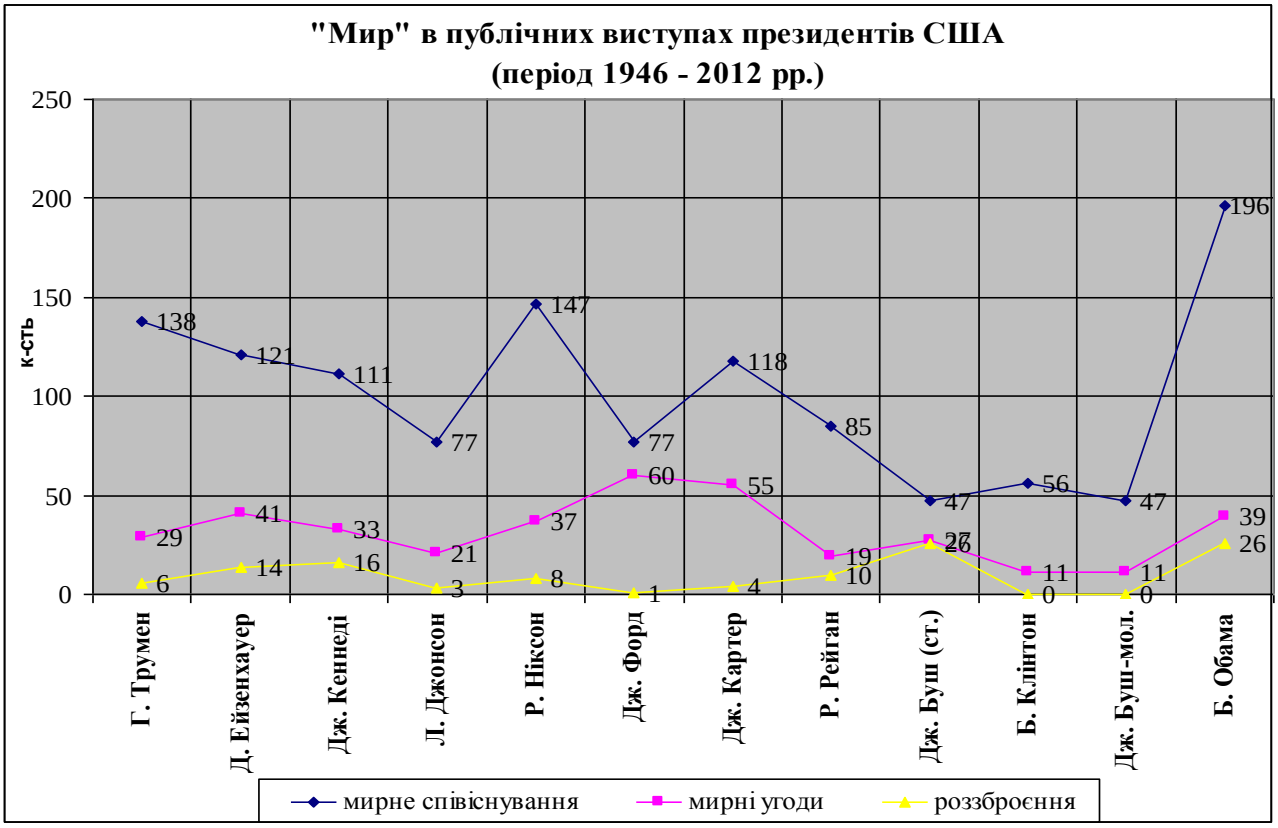

Таблиця 7.

Таблиця 8.

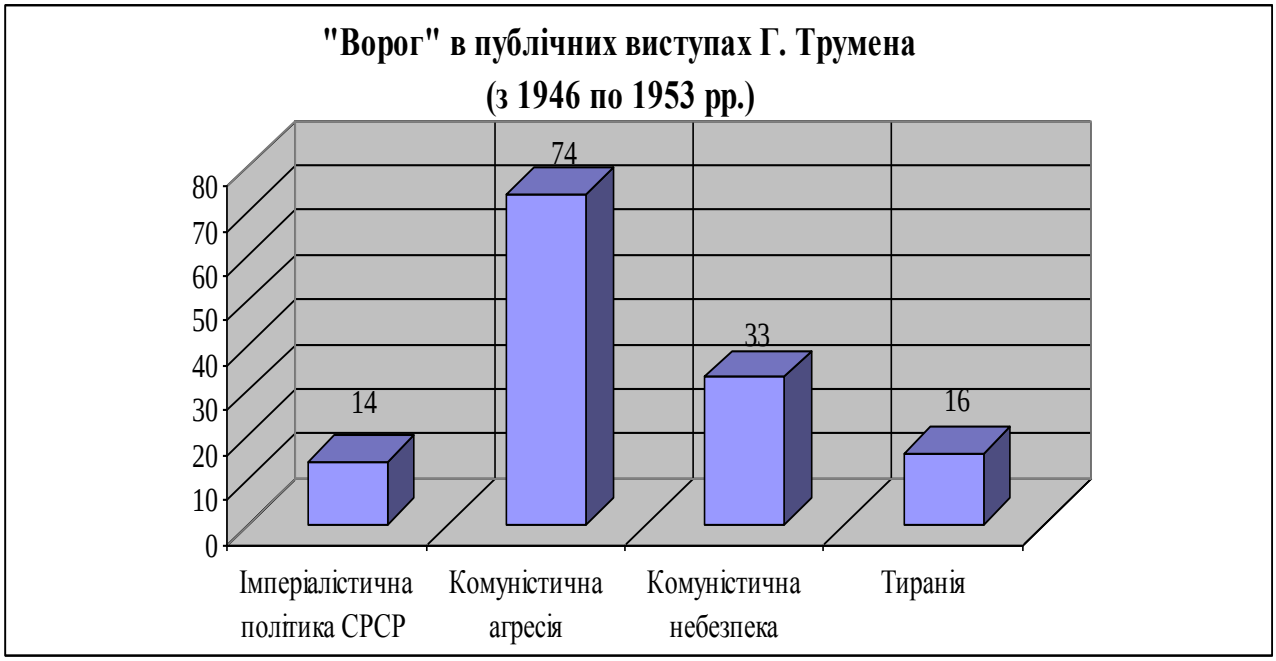

Таблиця 9.

Таблиця 10.

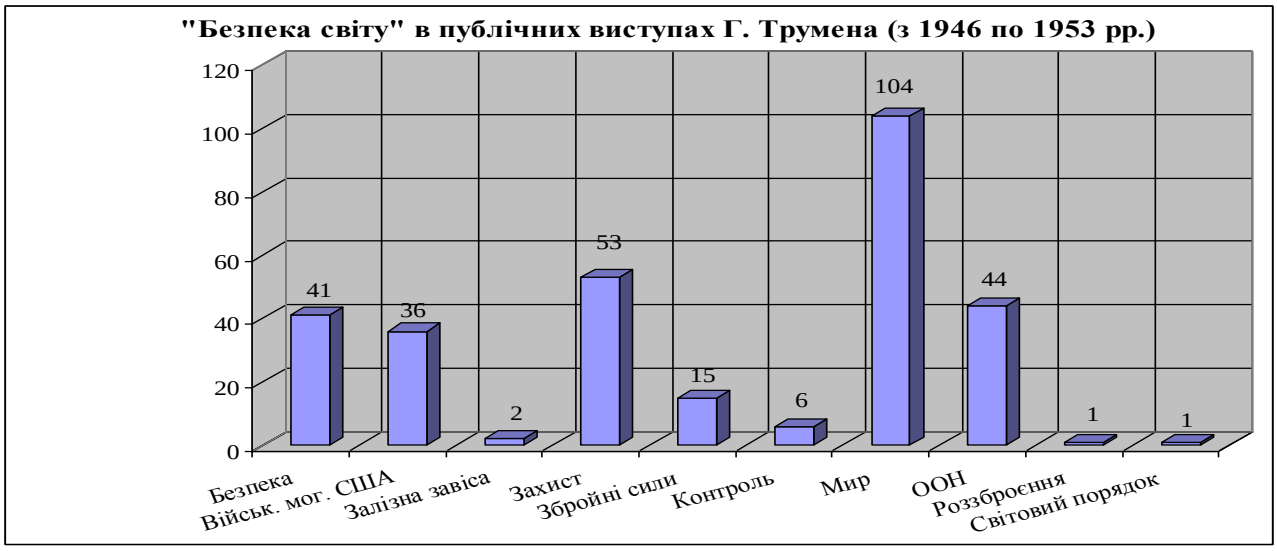

Таблиця 11.

Таблиця 12.

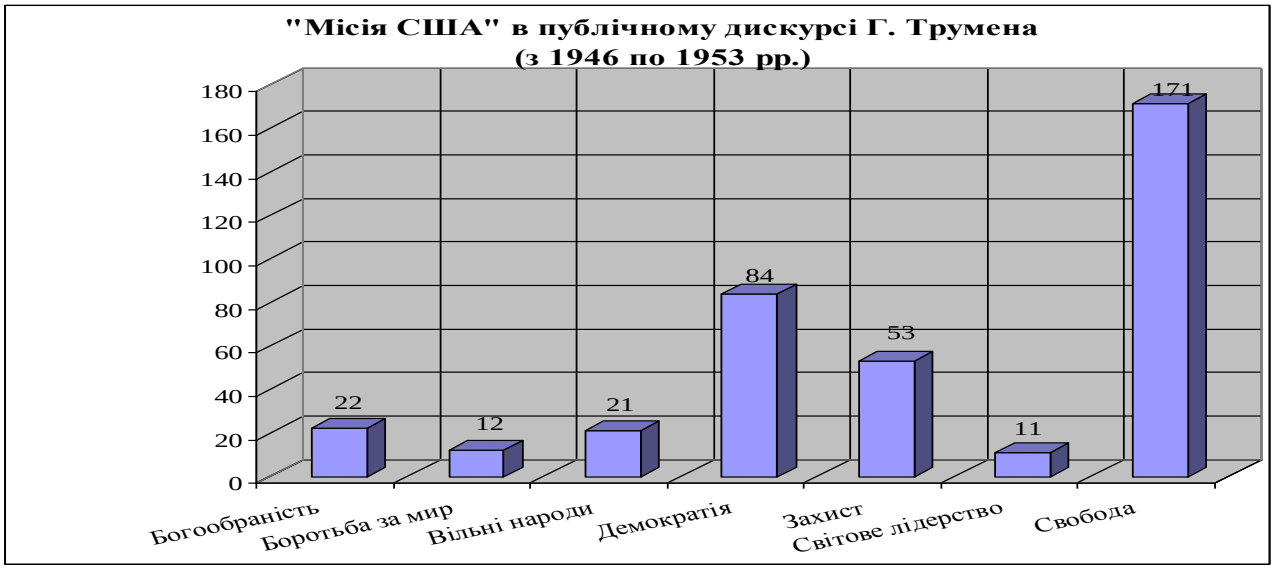

Таблиця 13.

Таблиця 14.

Таблиця 15.

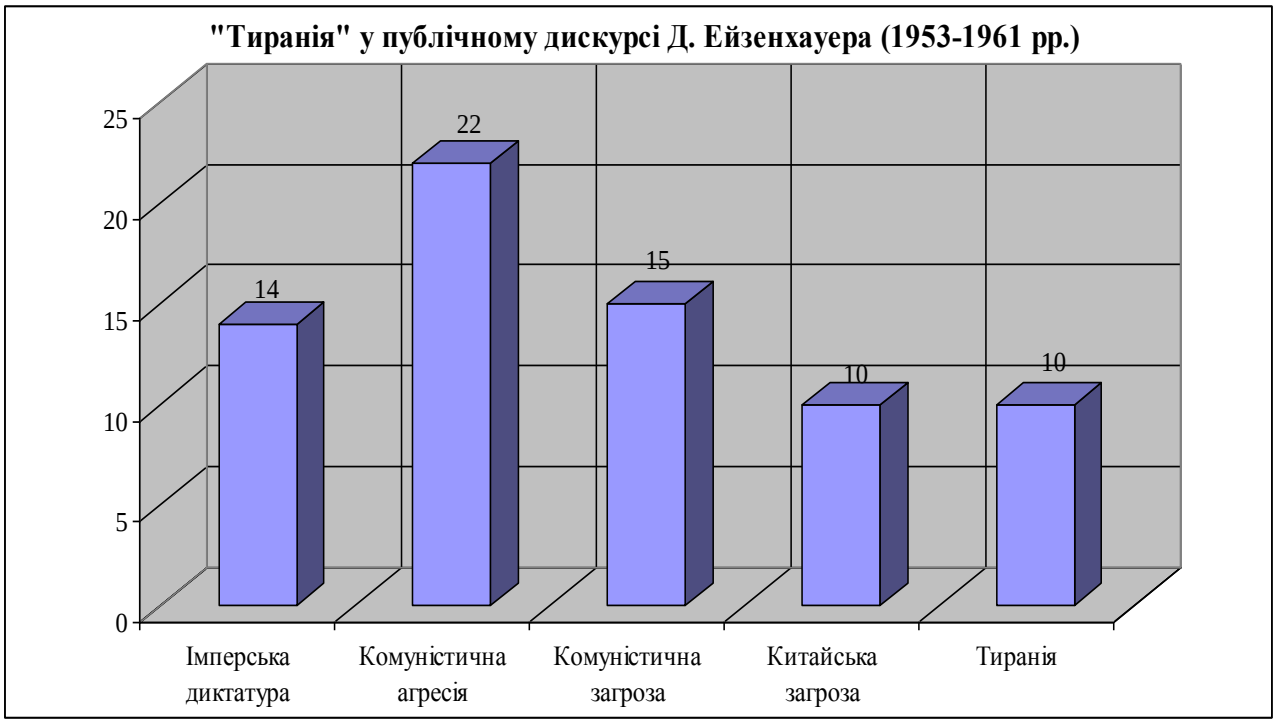

Таблиця 16.

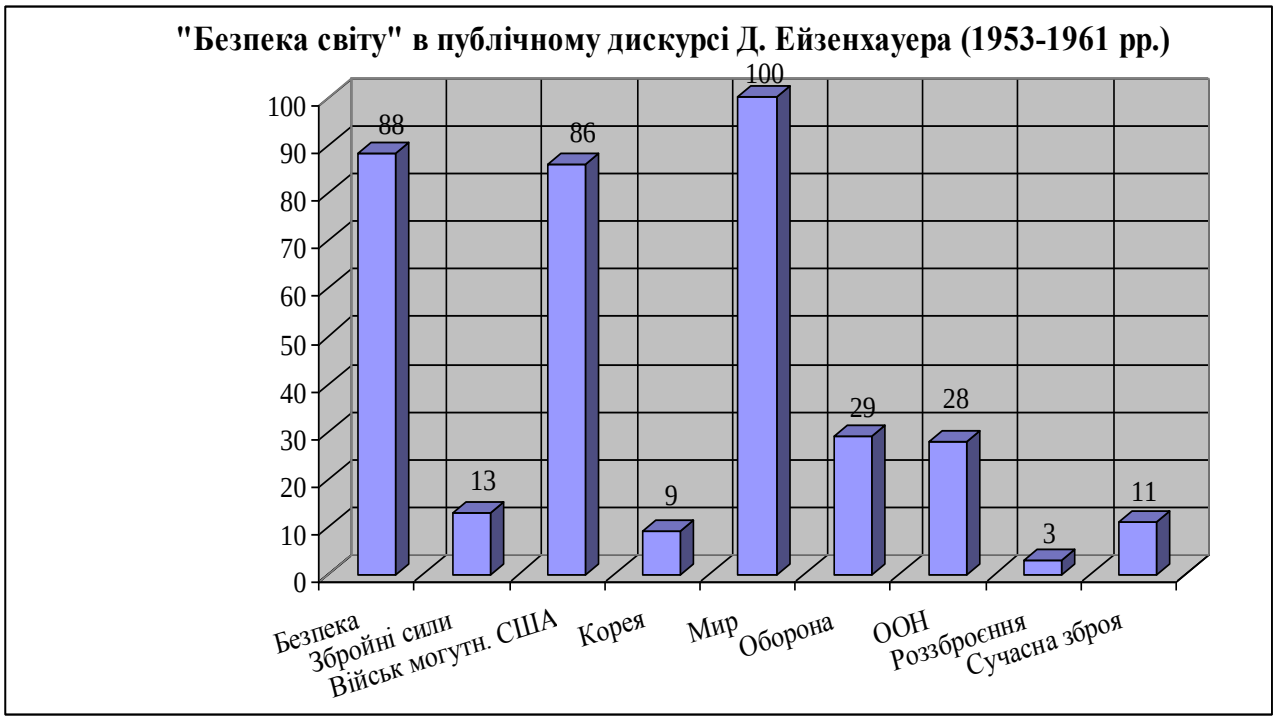

Таблиця 17.

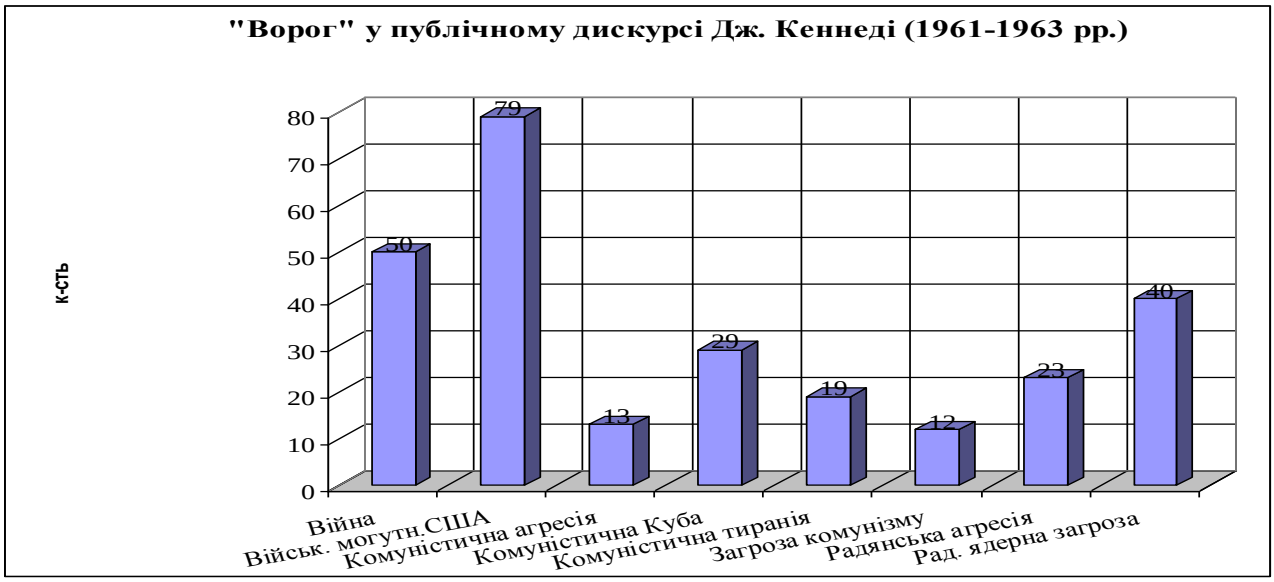

Таблиця 18.

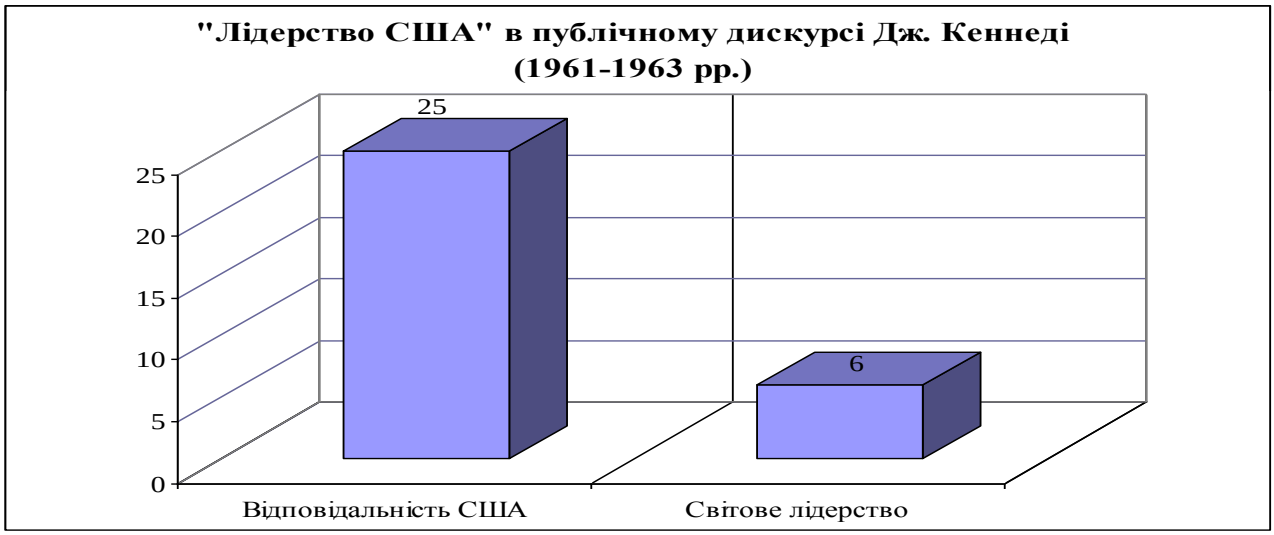

Таблиця 19.

Таблиця 20.

Таблиця 21.

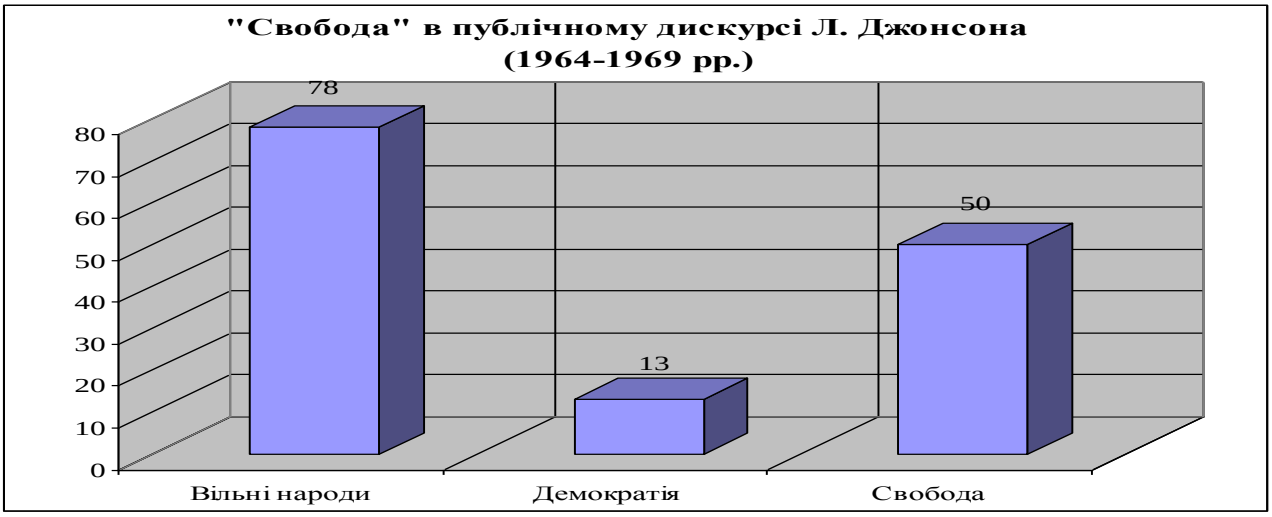

Таблиця 22.

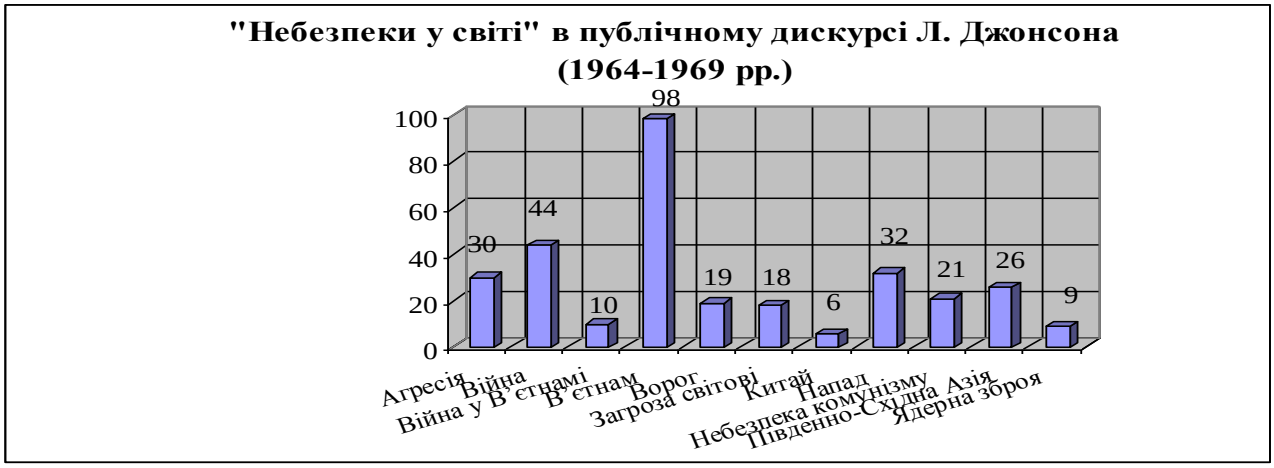

Таблиця 23.

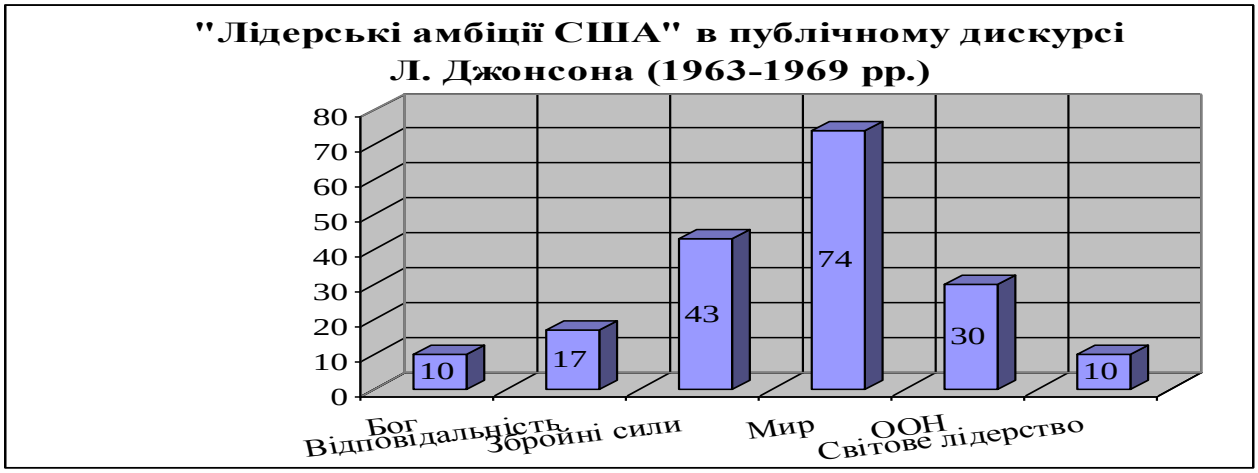

Таблиця 24.

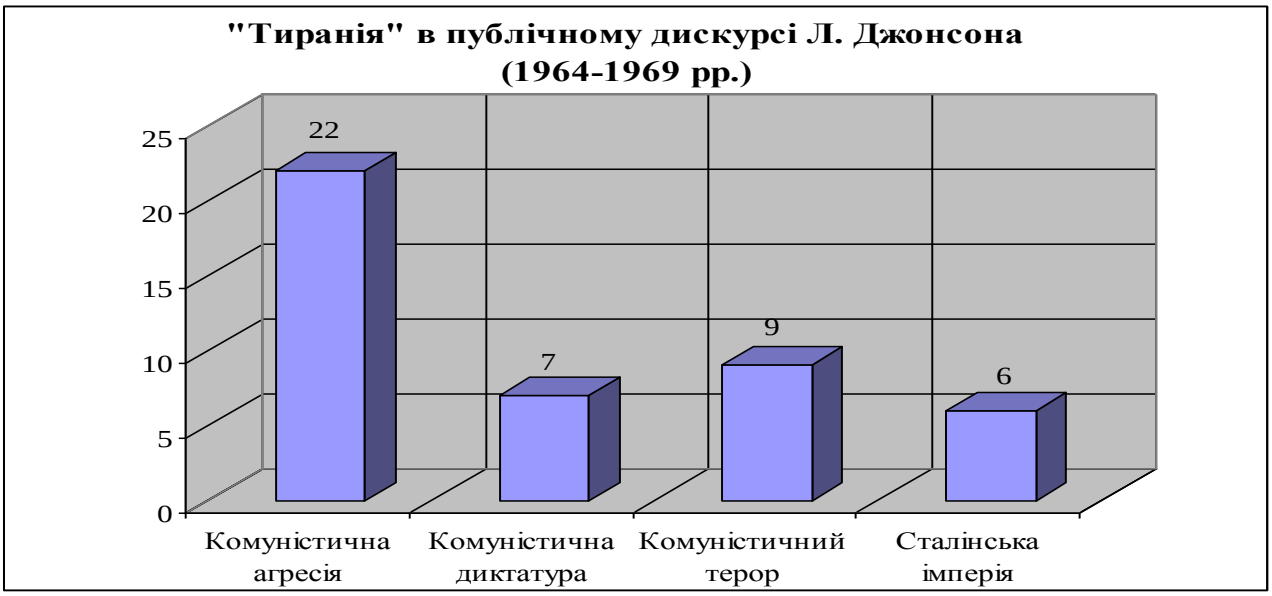

Таблиця 25.

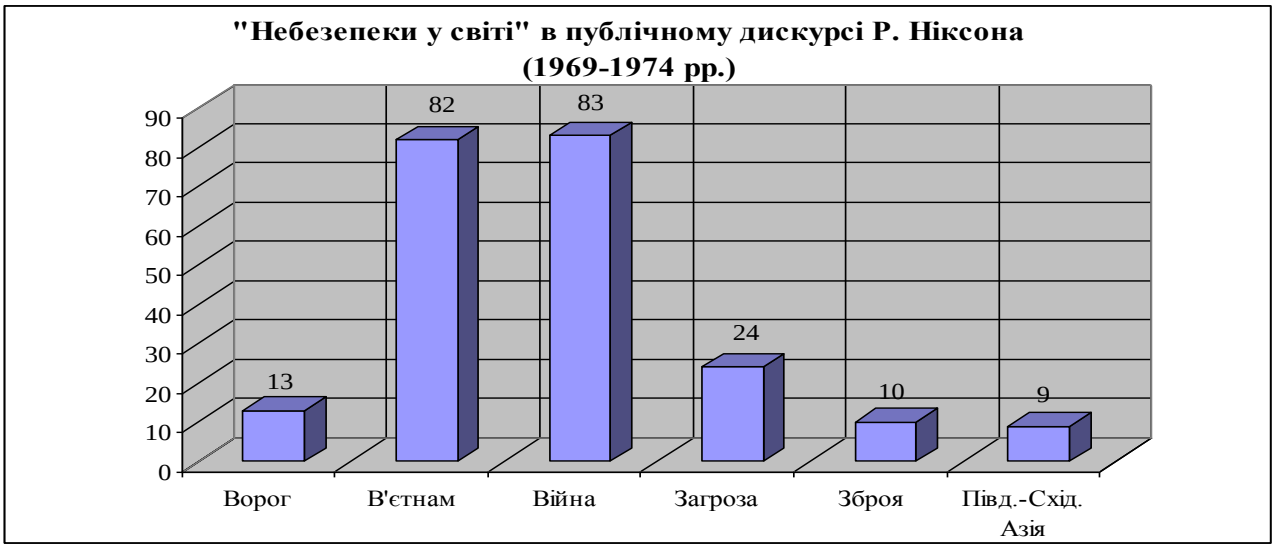

Таблиця 26.

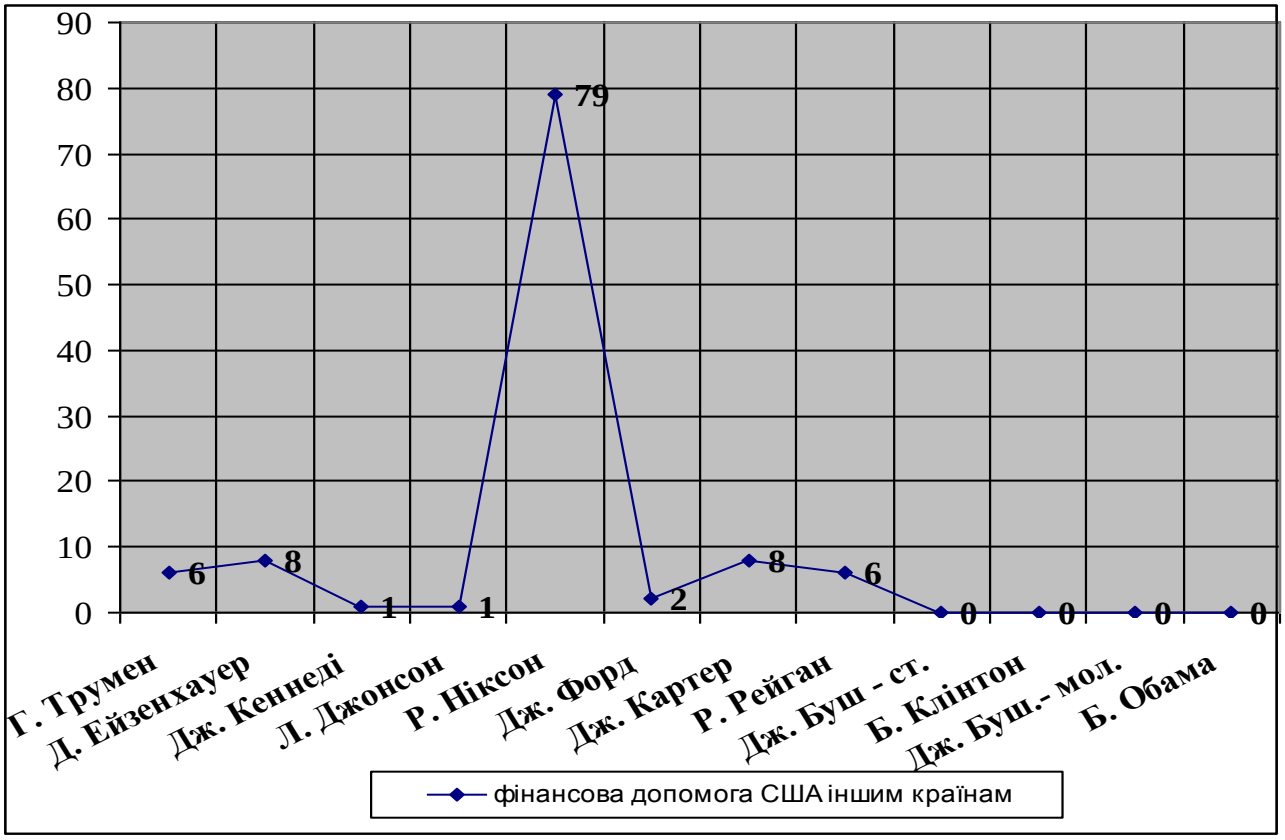

Таблиця 27.

Таблиця 28.

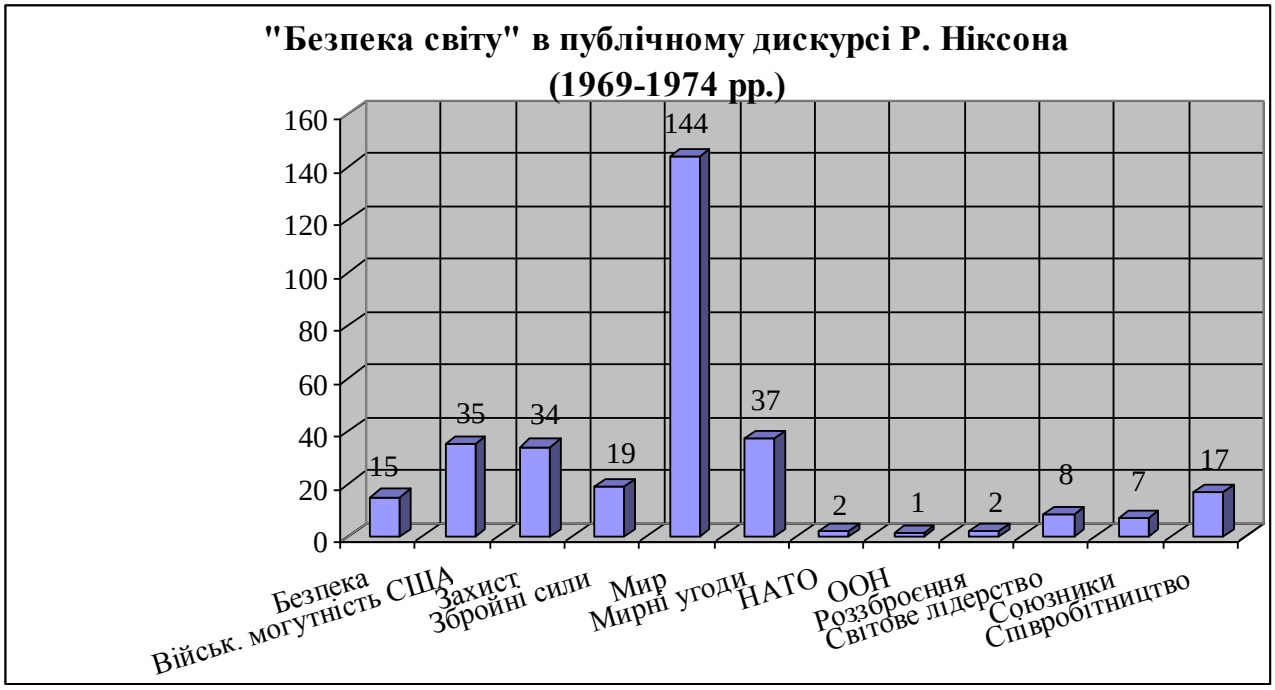

Таблиця 29.

Таблиця 30.

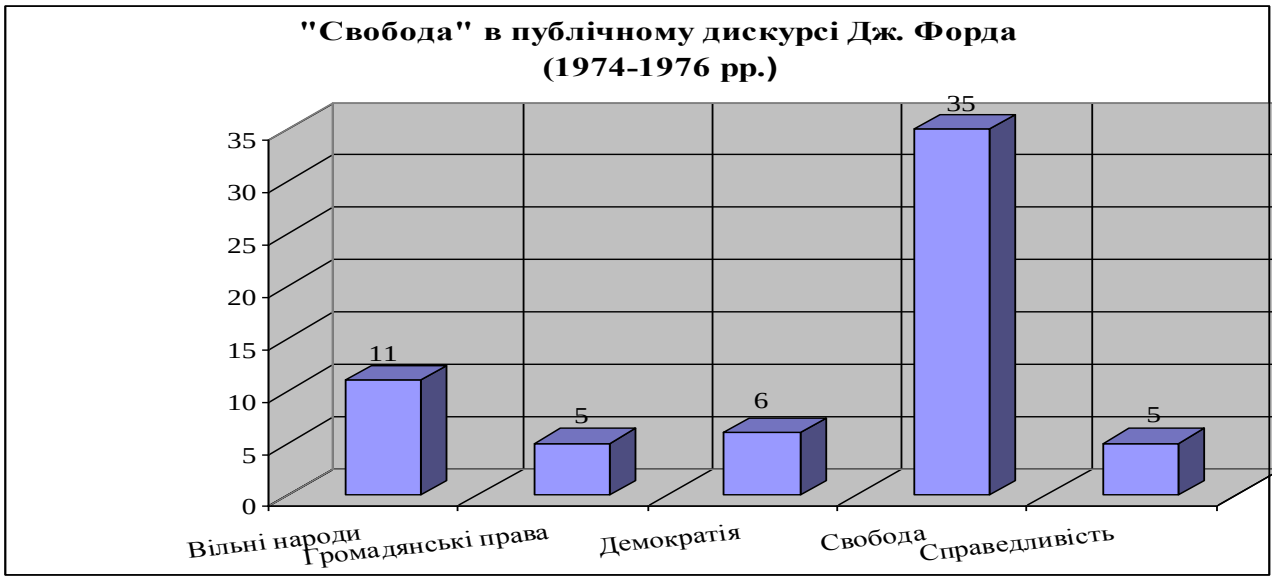

Таблиця 31.

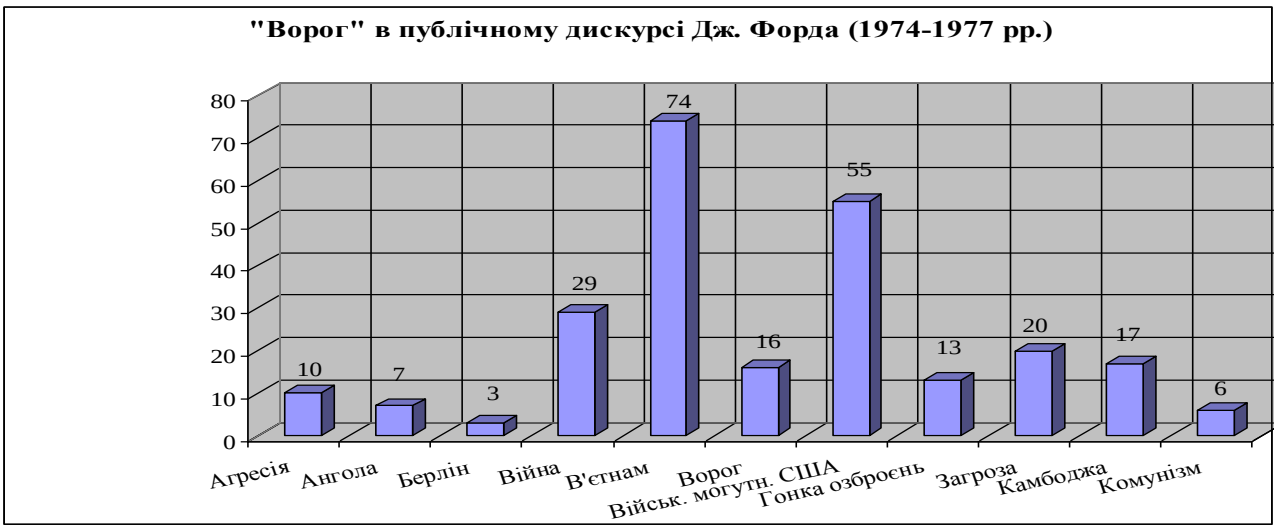

Таблиця 32.

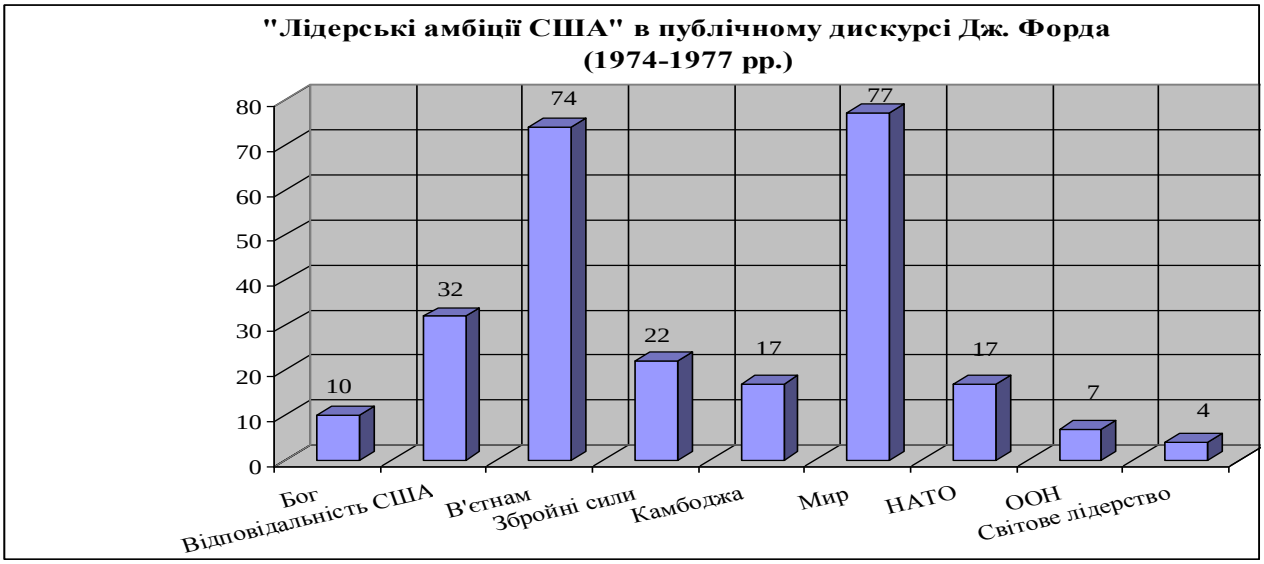

Таблиця 33.

Таблиця 34.

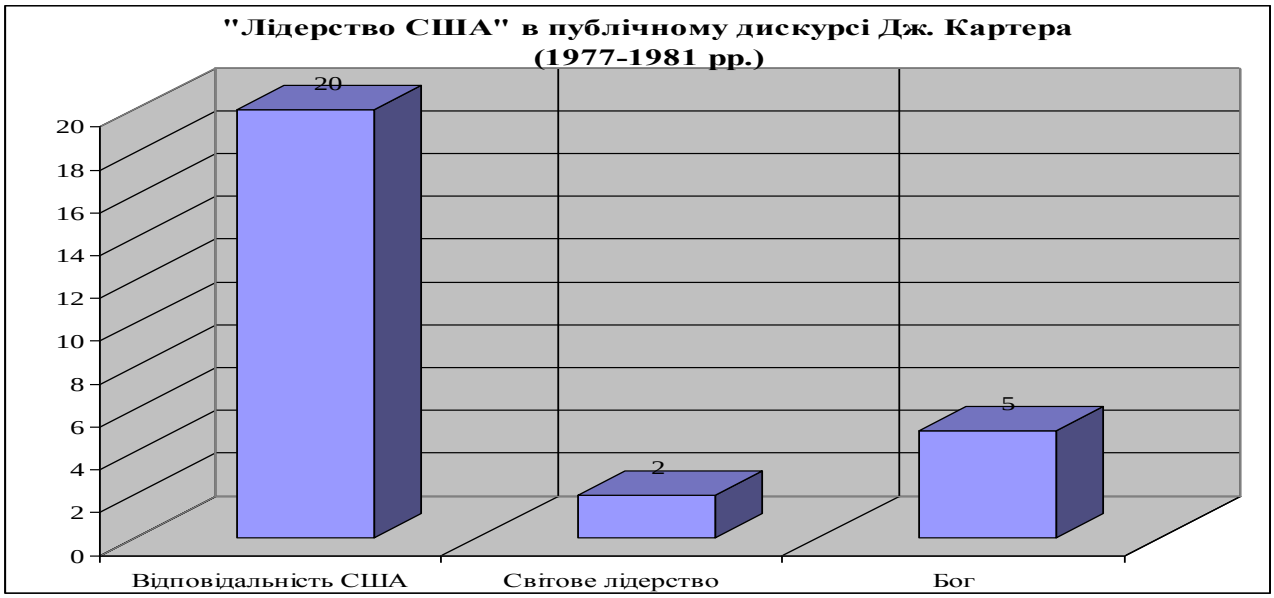

Таблиця 35.

Таблиця 36.

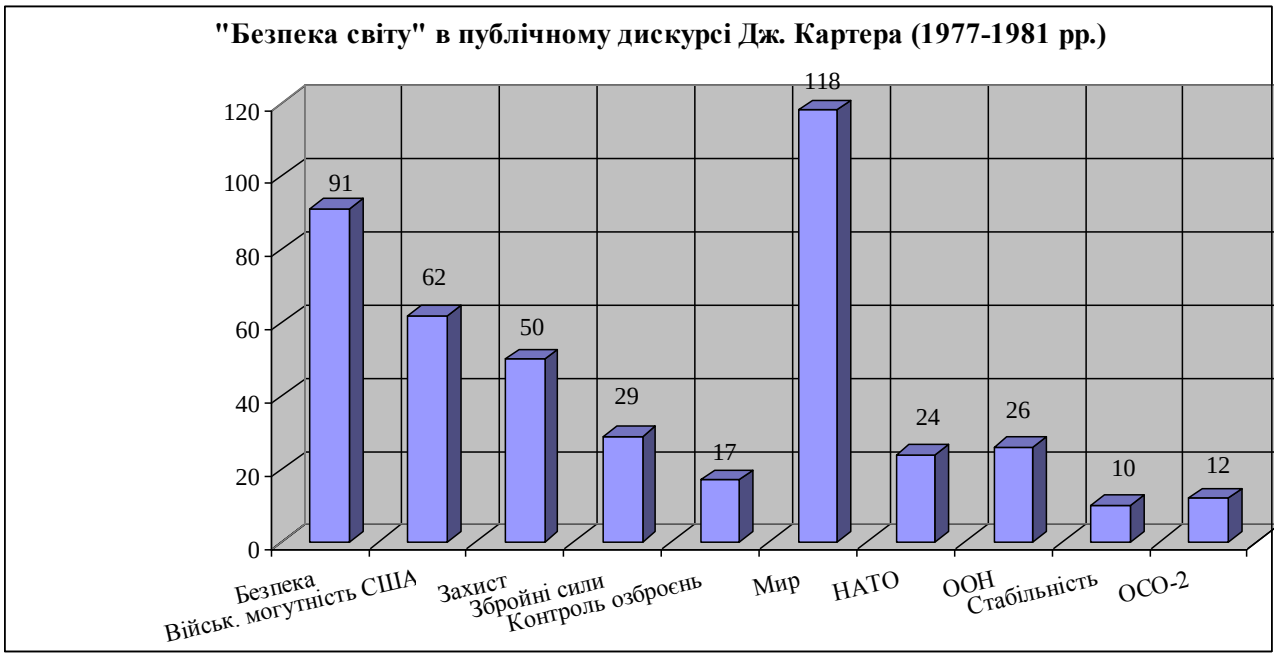

Таблиця 37.

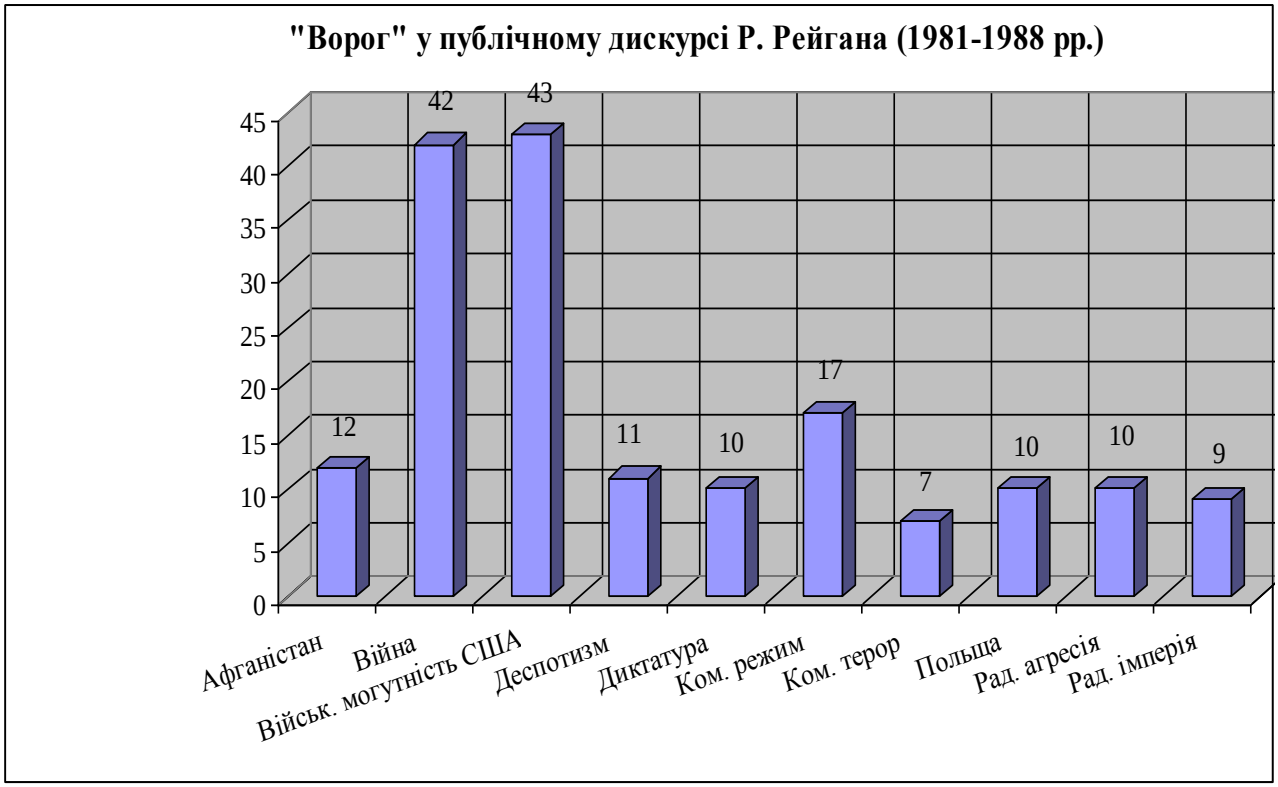

Таблиця 38.

Таблиця 39.

Таблиця 40.

Таблиця 41.

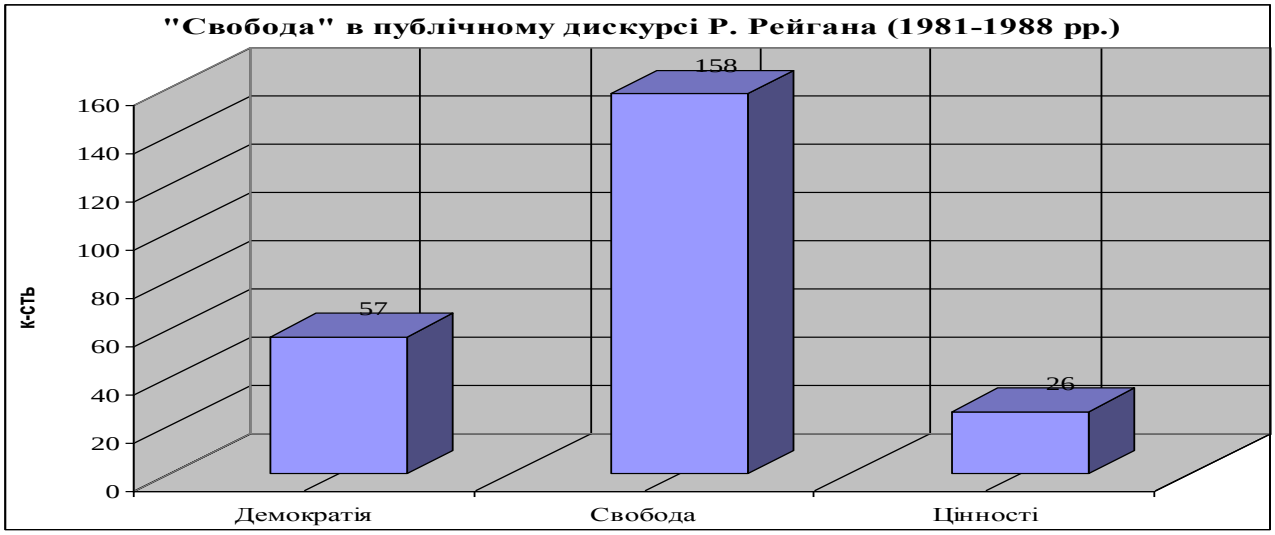

Таблиця 42.

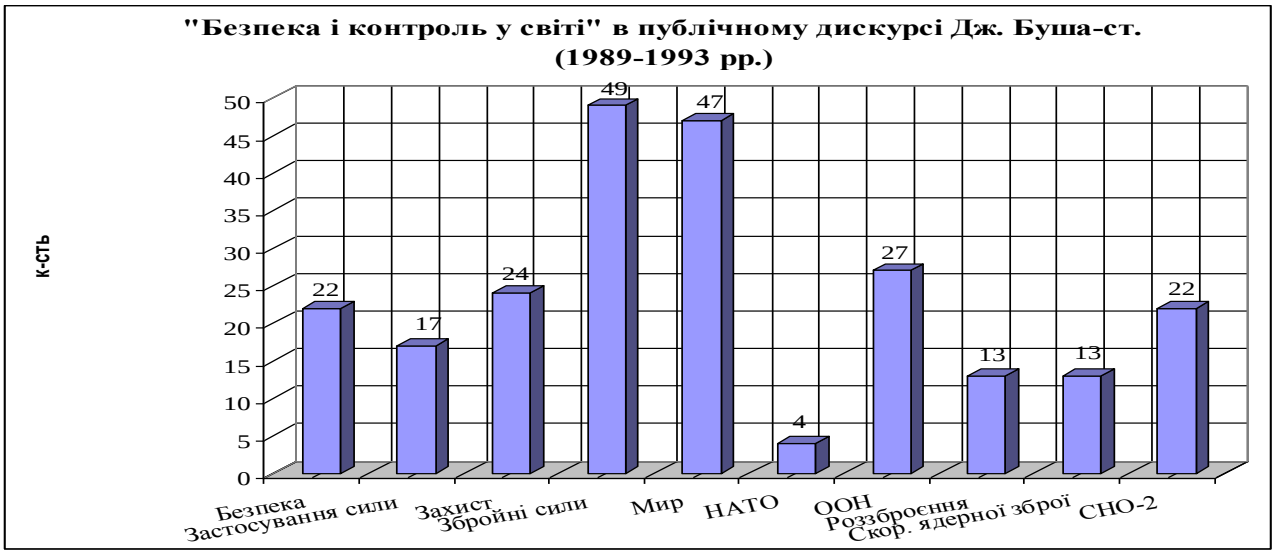

Таблиця 43.

Таблиця 44.

Таблиця 45.

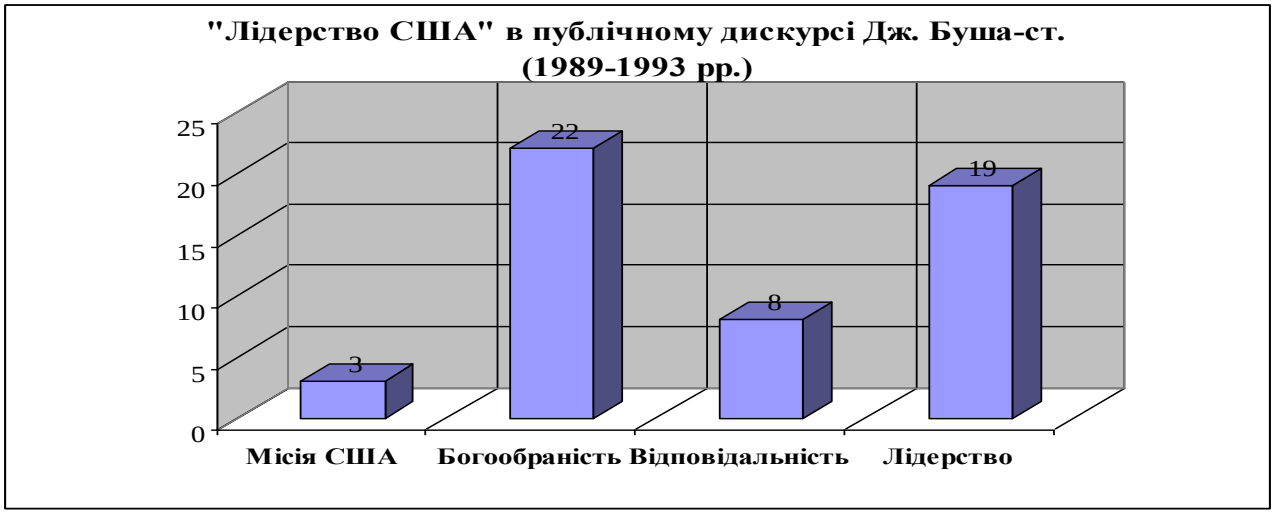

Таблиця 46.

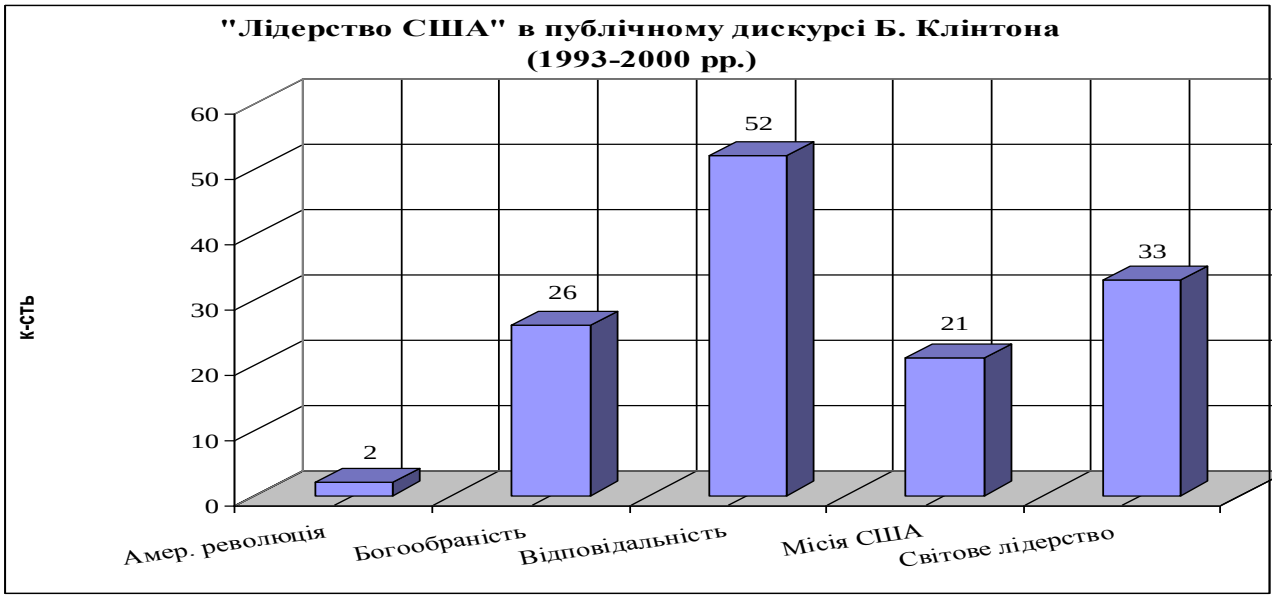

Таблиця 47.

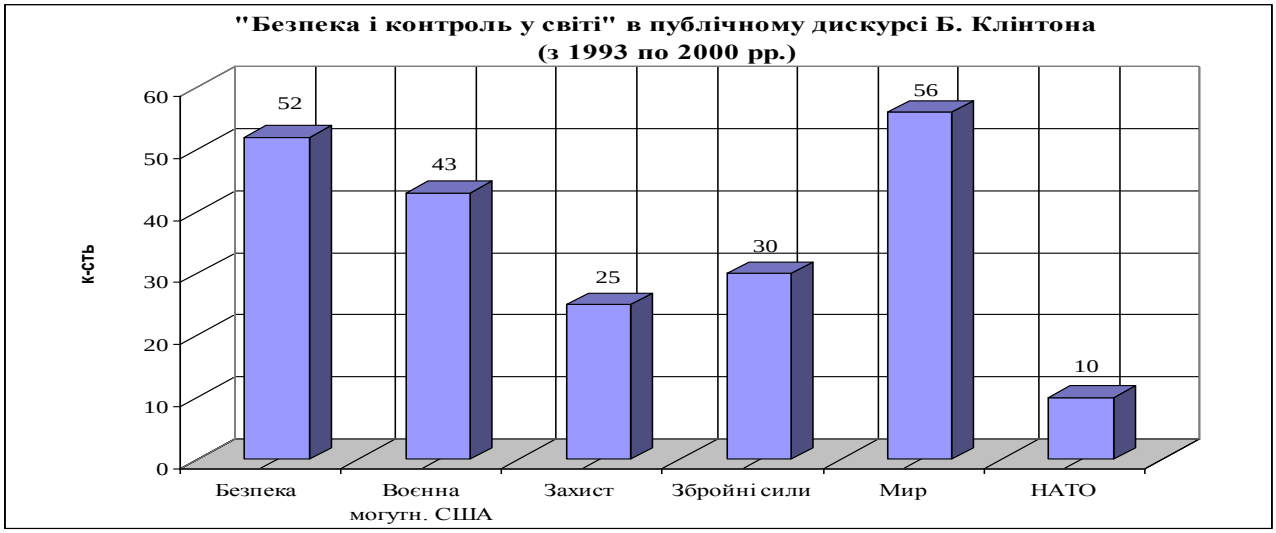

Таблиця 48.

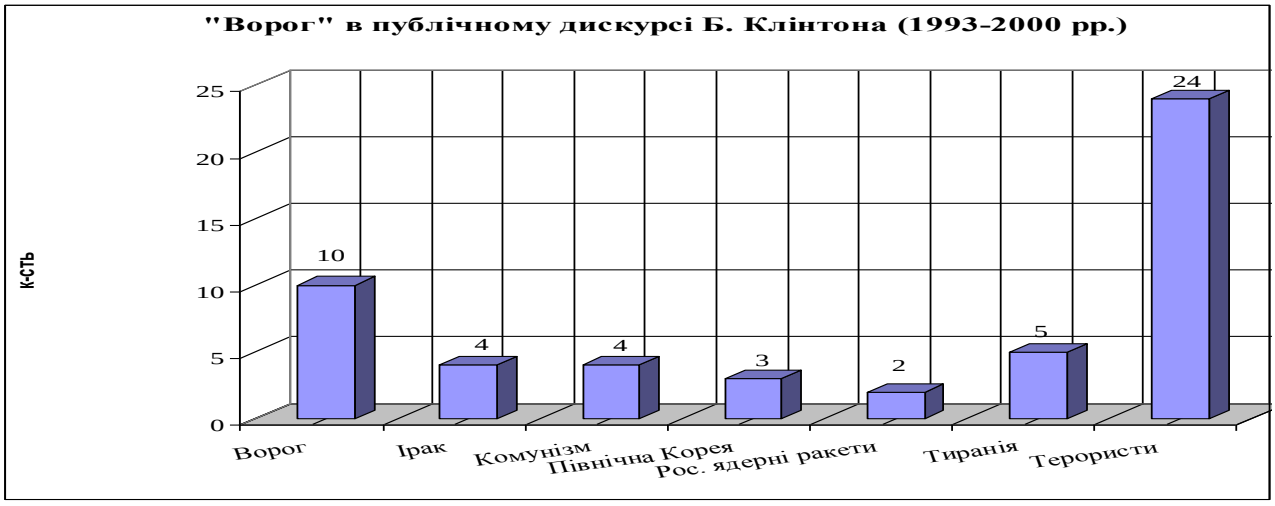

Таблиця 49.

Таблиця 50.

Таблиця 51.

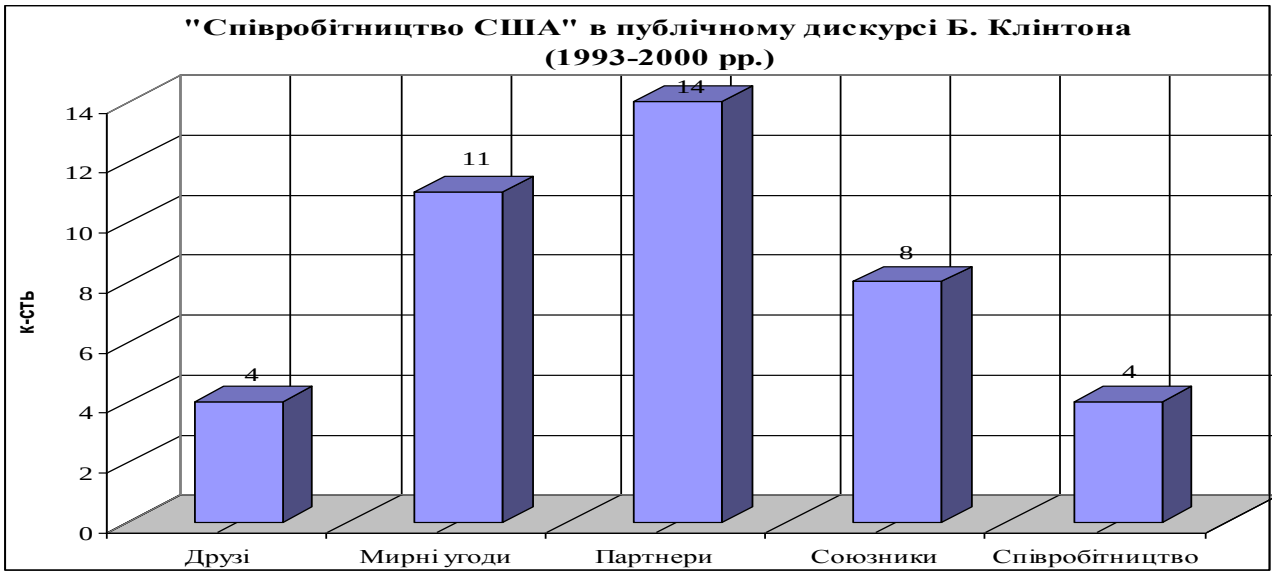

Таблиця 52.

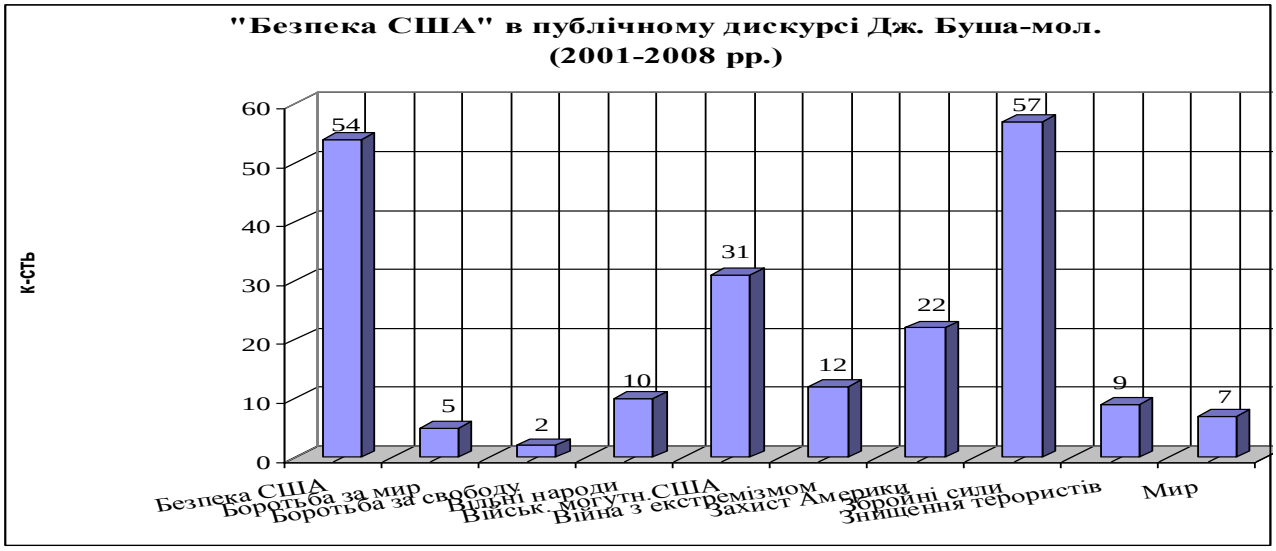

Таблиця 53.

Таблиця 54.

Таблиця 55.

Таблиця 56.

Таблиця 57.

Таблиця 58.

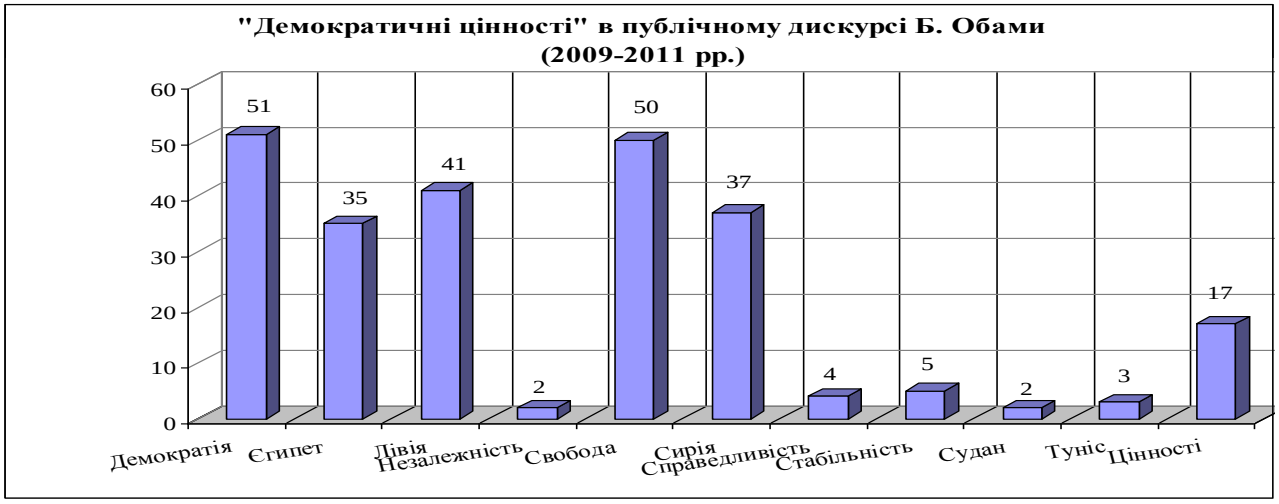

Таблиця 59.

Таблиця 60.

Таблиця 61.